ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

Nilgün ÇIBLAK

İÇEL EFSANELERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA
İnceleme - Metinler

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Yrd.Doç.Dr.Erman ARTUN

ADANA 1995

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

Halkın özlemlerini, umutlarını, dünya görüşünü ortaya koyan, gelenek ve göreneklerini yaşatıp devamını sağlayan efsaneler, içeriğinde bir inanç unsuru bulundurdukları için topluma yön verici, onu telkin edici özelliğe de sahiptirler. Bu derece önemli bir türle ilgili olarak çeşitli kaynaklarda birçok metin yayımlanmıştır; ancak bu metinler üzerinde yapılan sistemli ve metotlu çalışmalar pek fazla değildir. Biz de hem toplumu yönlendiren hem de kültür aktarımını sağlayan bu türün, sözlü kaynaklarda unutulup gitmesini engellemek, bu konuda yapılan çalışmalara küçük de olsa bir şeyler ekleyebilmek için İçel yöresi efsaneleri üzerinde çalışmaya karar verdik.

Yöredeki efsaneleri, anlatıldıkları yerlere giderek yüz yüze dermeden önce nerelerde, kimlerin hangi efsaneleri anlattığını, anlatılan efsanelerin adlarını belirledik. İkinci aşamada, tespit ettiğimiz efsane anlatıcılarından derleme yaptık. Yüz yüze derleyemediğimiz efsanelerin bir bölümünü, çalışmamızın sonunda "Ekler" bölümünde sunduğumuz anket yoluyla topladık. Dördüncü aşamada, kimi efsanelerin oluşum nedenleri ve değerlendirmesi konusunda anlatıcıdan bilgi alamadığımız durumlarda, kılavuzluk edecek başka kişilerden yararlandık. Alan araştırmasının sonunda malzemenin dökümünü yaptık. Malzemeyi tasnif ederek incelemeye hazır hale getirdik. Elimizde incelemeye hazır, tasnif edilmiş 101 efsane oluştuğunda örnek olay metoduyla 101 efsaneden yola çıkarak İçel efsane anlatma geleneği üzerinde bir değerlendirme yapabile-

cek seviyeye ulaştığımız kanısına vardık.

Efsaneleri değerlendirme aşamasında Adana, İçel, Ankara kitaplıklarındaki konuyla ilgili kitaplardan, makalelerden, arşivlerden bilgi toplayıp bunları fişledik. İncelemede değerlendirme yaparken tarihi metodu uygulayarak efsanenin kaynağına ulaşmaya çalıştık. Daha sonra bulabildiğimiz varyantlarına değinip, Türkiye'deki dağılımını ve değişik şekillerini yazılı kaynaklardan tespit edebildiğimiz ölçüde göstererek karşılaştırmalı metotla incelemeye çalıştık. Bazı efsane incelemelerinde de İçel'in toprak ve tabiat şartlarına bağlı olarak söylenenler üzerinde durarak coğrafi metodu uyguladık. Yine bazı efsanelerin genel değerlendirmesinde sosyolojik metodu uygulayarak toplum üzerindeki yaptırımını belirlemeye çalıştık.

Derlediğimiz 101 İçel efsanesini konularına göre 8 ana başlıkta topladık. Daha sonra bu ana grupları, kendi içlerinde alt gruplara ayırdık. Bazı efsaneler çift nitelikli olduğu için, bunları önce esas bölümlerinde incelemeye aldık, diğer bölümde ise yalnızca adını verdik.

Derlenen metinleri yazıya geçirirken, yöreye ait kelime ve deyimleri değiştirmedik, ancak metinlerin anlaşılır olması ve ifade birliğinin sağlanması için bazı düzeltmeler yaptık. Yöreye özgü kelime ve deyimlerin anlamını ise, kolaylık sağlaması açısından metnin hemen altında gösterdik. Kaynak kişinin adını, mesleğini, yaşını, öğrenimini, efsanenin derlendiği tarihi ve yerini de metnin sonunda verdik.

Derleme ve araştırmalarımızın sağlıklı bir sisteme oturabilmesi için dünyada, Türkiye'de ve Çukurova bölgesinde, bu

konuda yapılmış derleme ve araştırmaları inceledik. Efsane konulu bilgileri, konuyu hazırlayıcı genel bilgiler olarak değerlendirdiğimiz için bütün bilimsel çalışmalarda uygulanan yönteme uyarak, İçel efsanelerini incelemeden önce giriş bölümünde vermeyi uygun gördük.

İnceleme bölümünde efsane motiflerini, Stith Thompson'un 6 ciltlik "Motif İndex of Folk-Literature" adlı çalışmasındaki ana başlıklara bağlı kalarak verdik; ancak bu çalışmayı doğrudan görme olanağı bulamadığımız için motiflere ait numaraları tespit edemedik.

Motiflerin bu şekilde tespitinden sonra efsaneleri "kutsal", "gerçek" ve "olağanüstü" lükleri yönünden inceleyip, İslâmiyet'ten önceki ve İslâmi dönem inanç motifleri açısından değerlendirdik. Ayrıca efsanelerdeki Eski Türk kültür izlerine belirleyebildiğimiz kadarıyla yer verdik. Daha sonra başta masal türü olmak üzere diğer türlerden efsanelere geçen motifler üzerinde durduk. Sonuç bölümünde ise derlediğimiz 101 efsanenin toplu bir değerlendirmesini yaparak İçel efsanelerinin Türkiye efsane anlatma geleneğindeki yerini tespit etmeye çalıştık.

Kaynakça bölümünü düzenlerken yalnızca gördüğümüz ve yararlandığımız kaynaklara yer verdik.

Dizini ise, kişi adlarına ve yer adlarına göre olmak üzere iki şekilde hazırladık. Kişi adlarıyla ilgili dizine dipnotlardaki yazar adlarını da dahil ettik.

Tezimizin ekler bölümünde ise, efsaneyle ilgili anket soruları, efsanenin geçtiği yerleri belirten bir harita ve "Dini Efsaneler" bölümüyle ilgili fotoğraflar yer almaktadır.

Efsaneleri derlerken karşımıza çıkan en büyük sorunlardan biri halkın, efsane ile masal türünü ayırt edememesiydi.

Metin seçiminde karşılaşılan sorun ise, efsanenin yakın bir zamanda oluşmasıyla ilgiliydi. Bir efsane, çok yakın bir geçmişte oluşsa bile efsanenin dayandığı motif, çok eskilere dayanır. Eski bir efsane yeni bir kültürde yeni bir coğrafyada özünü koruyarak, yeni yer ve yeni kahramanlar üzerine monte edilir. Bu özellik folklorun doğasında vardır. Bu nedenle bu anlatılar rivayet değil, birer efsanedir.

Derlemelerimiz sırasında İçel yöresinin Türk Halk Edebiyatı açısından zengin bir hazine olduğunu gözledik. Dileğimiz bu konuda yapılan sistemli ve metotlu çalışmaların bir an önce artmasıdır.

Çalışmamın her aşamasında olumlu yönlendirmeleriyle, bilgi ve tecrübeleriyle bana yol gösteren ve benden yardımlarını esirgemeyen değerli hocam Yrd.Doç.Dr.Erman ARTUN'a teşekkürlerimi sunarım.

Ayrıca kaynak kişi tespitinde bana yardımcı olan dostlarıma ve bu sözlü ürünleri hafızalarında saklayarak yazıya geçirmemi sağlayan kaynak kişilere de teşekkür ederim.

KISALTMALAR

İ.E.	İçel Efsanesi
bkz.	Bakınız
a.g.e	Adı geçen eser
a.g.m	Adı geçen makale
C.	Cilt
M. İndex	Motif İndex of Folk Literature
s.	Sayfa
KB MİFAD	Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi
KTB MİFAD	Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi
KB HAGEM	Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü
TDK	Türk Dil Kurumu
TTK	Türk Tarih Kurumu
TFA	Türk Folkloru Araştırmaları
mad.	Maddesi
Hz.	Hazırlayan
Çev.	Çeviren
T.Y.	Tarih yok

GİRİŞ

İnsanoğlunun tarih sahnesine ilk çıktığı devirlerden beri, farklı coğrafya ve kavimler arasında doğup gelişen; zamanla inanç, gelenek-görenek ve törenlerin oluşmasında az çok rolü olan bir çeşit anlatılar vardır. Sözlü gelenekte yaşayan bu anonim ürünlere Arapçada ustûre, Farsçada fesâne veya efsane, Yunancada söz ve öykü anlamlarına gelen mitos veya mit kelimeleri ad olarak verilmiştir (1). Türkçede bu anlatılar için kaynağını Farsçadan almış efsane terimi kullanılmaktadır. Konusunu dinden alan efsanelere ise, Türkçede menkâbe adı verilmiştir (2). Günümüzde efsane yerine söylence kelimesi de yer yer kullanılmış, ancak pek fazla tutunamamıştır.

Batı dillerinde Latince legendus kökünden gelen efsane kelimesi, İngilizcede legend, Fransızcada lègende, Almancada legende ve sage, İtalyancada leggenda, İspanyolcada leyanda şeklini almıştır (3).

Efsaneler, tarihi çok az da olsa aydınlattıkları ve toplulukların manevi yapısını yansıttıkları için birçok araştırıcı tarafından ele alınmış ve bu konuda önemli çalışmalar yapılmıştır.

Efsaneyle ilgili kaynaklarda yer alan bazı tanımlar şöyledir:

---

(1) Şükrü Elçin, Halk Edebiyatına Giriş, 2. Baskı, K.B. Yayınları: 365, Kültür Eserleri Dizisi:52, Ankara 1986, s.314
(2) Pertev Naili Boratav, 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı, 5. Baskı, 100 Soruda Dizisi:13, Gerçek Yayınevi, Reyo Basımevi Tegnografik Matbaacılık A.Ş., İstanbul 1988, s.98
(3) Saim Sakaoğlu, Anadolu-Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu, K.B. MİFAD Yayınları:29 Halk Edebiyatı Dizisi:5, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1980, s.4

"Masal, asılsız hikâye, hurafat" (4)

"Halkın hayalinden doğarak ağızdan ağıza dolaşan, konusu genellikle olağanüstü nitelikte olan hikâye." (5), (6)

"Masal, hikâye, menkabe: azizlerin hayatına dair hikâye."(7)

"Ermişlerin yaşam öyküleri." (8)

Almancada sage "masal, efsane, menkâbe; anane, rivayet" anlamlarında kullanılır. (9)

"Tabiat olaylarının akıldışı ve olağanüstü açıklamalarla anlatılan şekli." (10)

Lutfullah Sami Akalın ise, efsaneyi genel anlamda masal, olmayacak şey, asılsız hikâye şeklinde belirttikten sonra, yukarıdaki tanıma benzer bir tanım yapmıştır (11).

Efsane deyimi, sadece gerçek bir olayın olağanüstü anlatılışı için kullanılmaz, bunun yanı sıra doğasal olayların açıklanması için tamamıyla hayal ürünü olan öyküler için de kullanılır (12).

"Asılsız hikâye, masal, boş söz, saçmasapan lakırdı.

---

(4) Şemsettin Sami, Kamus-ı Türkî, 1317, s.136
(5) Okyanus Ansiklopedik Sözlük, C.II, I.Baskı, Hz. Pars Tuğlacı, Pars Yayınları, İstanbul 1972, s.675
(6) Resimli Türkçe Sözlük, TDK Yayınları, Ankara 1977, s.181
(7) İngilizce-Türkçe Redhouse Sözlüğü, Redhouse Yayınevi, İstanbul 1974, s.562
(8) Tahsin Saraç, Büyük Fransızca-Türkçe Sözlük, C.II, TDK Yayınları:423, Ankara 1976, s.767
(9) Karl Von Steuerwald, Deutsch-Türkisches Wörterbuch, Otto Harrassowitz, Wiesbaden 1976, s.447
(10) Seyit Kemal Karaalioğlu, Ansiklopedik Edebiyat Sözlüğü III.Basım, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi, İstanbul 1983, s.223
(11) Lutfullah Sami Akalın, Edebiyat Terimleri Sözlüğü, 6. Baskı, Varlık Yayınları, İstanbul 1984, s.93
(12) Orhan Hançerlioğlu, İslâm İnançları Sözlüğü, Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul 1984, s.78

Dillere düşmüş, meşhur olmuş hadise." (13), (14), (15).

"Eski çağlardan beri söylenegelen, olağanüstü varlıkları, olayları konu edinen hayali hikâye, söylence. Gerçeğe dayanmayan asılsız söz, hikâye v.b." (16).

Görüldüğü gibi sözlüklerdeki efsane tanımlarında tamamen bir birlik yoktur. Bazı kaynaklar efsaneyi asılsız hikâye, masal olarak kabul etmekte, bazıları ise daha derin ele alalmaktadır.

Ansiklopedilerdeki efsane tanımları ise, genelde birbirini tamamlayıcı niteliktedir:

Doğaüstü nitelikleri olan kişilerin hayatlarını, halkın hayal gücünün veya şairlerin meydana getirdiği tarih olaylarını anlatan, olağanüstü olaylarla süslü hikâyelerdir (17).

"Halk arasında doğarak ağızdan ağıza dolaşan, gerçek olay ya da kişileri çoğunlukla olağanüstü nitelikleriyle işleyen anlatı türü." (18)

"Tarihsel olayların, halkın hayal gücüyle ya da şiirsel buluşlarla biçim değiştirdiği olağanüstü öğelere dayanan anlatı." (19)

"Belli bir kişiyle ya da yerle ilgili olarak kuşaktan

---

(13) Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, 7. Ofset Baskı, Aydın Kitabevi, Ankara 1986, s.245

(14) İskender Pala, Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü, C.I-II, Akçağ Yayınları, Ankara 1989, s.151

(15) Hayat Büyük Türk Sözlüğü, Hayat Yayınları, İstanbul T.Y. s.320

(16) Türkçe Sözlük, C.I, TDK Yayınları, Ankara 1988, s.433

(17) Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Devirler, İsimler, Eserler, Terimler, C.3, Sayı:8, Dergâh Yayınları, İstanbul 1983, s.7

(18) Gelişim Hachette Alfabetik Genel Kültür Ansiklopedisi, "Efsane Maddesi", C.3, Gelişim Yayınları, İstanbul 1983, s.1136

(19) Büyük Larousse ...., "Efsane Mad.", C.6, ... s.3536

kuşağa aktarılan öykü ya da öyküler bütünü." (20)

"Bir tabiat olayının, bir varlığın, tabiat unsurlarından birinde olan bir değişikliğin, akıldısı ve olağanüstü açıklalama ve yakıştırmalarla anlatılan şeklidir." (21)

Şimdiye kadar yaptığımız efsane tanımları içinde en geçerli tanım olarak, Grimm Kardeşler'in tanımı kabul edilir:

"Efsane, gerçek veya hayali muayyen şahıs, hadise veya yer hakkında anlatılan bir hikâyedir." (22)

Efsaneler üzerinde araştırmalar yapan Saim Sakaoğlu'na göre ise; efsanenin efsane olabilmesi için bazı özellikleri beraberinde getirmesi gerekir (23) :

1- Kişi, yer ve olaylar hakkında anlatılır.

2- Anlatılanlarda inandırıcılık özelliği vardır.

3- Genellikle kişi ve olaylarda olağanüstü özellikler bulunur.

4- Belirli bir şekli olmayan efsanelerin, kısa ve yalın bir anlatımı vardır.

Robert A.Georges'e göre efsanenin tanımı şöyledir: "Bir efsane, yakın veya tarihi geçmişe dayandırılan, anlatan ve dinleyen ile ilgili, onlar tarafından doğru olduğuna inanılan bir hikâye veya anlatmadır." (24)

"Genellikle, manevi olgunluğa ve inanca bağlı olarak yaşananların veya kavramların, olaylar içinde olağanüstü bir

---

(20) Ana Britannica, ..., "Efsane Mad.", C.8, ... s.24

(21) Behçet Necatigil, 100 Soruda Mitologya, I.Baskı, 100 Soruda Dizisi:6, Gerçek Yayınevi, Fono Matbaası, İstanbul 1969, s.8

(22) Saim Sakaoğlu, Anadolu-Türk Efsanelerinde s.4-5

(23) a.g.e. s.5

(24) a.g.e. s.5

güçle sergilenmesidir." (25)

"Halk imgesinde doğarak ağızdan ağıza dolaşan ve konusu çok defa olağanüstü nitelikte olan öykü. Ün salmış, dillere düşmüş olay." (26)

"Şahıs, yer ve hadiselerle ilgili olarak anlatılan, esas vasfı inandırıcılık olup, belirli bir üslubu ve şekli olmayan; şahıs ve hadiselerle ilgili olanlarında olağanüstü vasıflar görülebilen, bazılarının kaynakları çok eskilere dayanan Anonim Halk Edebiyatı'nın bir türü." (27)

Bilge Seyidoğlu'na göre ise, efsaneler mutlaka bir inanç üzerine kurulur. Bunun yanı sıra efsanelerde olağanüstülük, kutsallık gibi unsurlar da bulunur. Ancak inanç hariç diğer unsurlar, bir efsanede toplu olarak bulunmayabilir. Seyidoğlu efsanelerin kaynaklarını mitlere dayandırmakta ve kutsallık özelliğinin buradan geldiğini belirtmektedir (28).

Görüldüğü gibi Alman Grimm Kardeşler (J. Ludwig Karl Grimm ve Wilhelm Grimm), Kenneth W., Mary W. Clarke, Robert A.Georges vb. (29) yabancı araştırmacılarla, P.Naili Boratav Şükrü Elçin, Saim Sakaoğlu, Bilge Seyidoğlu vb. Türk araştırmacılarının efsaneyle ilgili yaptıkları tanımların hepsinde efsanenin belirli özelliklerinde birleşilmiştir.

---

(25) Ali Öztürk, Türk Anonim Edebiyatı, 2.Baskı, Bayrak Yayınları, İstanbul 1986, s.143
(26) Sait Evliyaoğlu-Şerif Baykurt, Türk Halkbilimi, 2.Baskı, Ofset Reprodüksiyon Matbaacılık, Ankara 1988, s.101
(27) İsmail Görkem, Elazığ Efsaneleri Üzerinde Araştırmalar (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi, Elazığ 1987, s.17
(28) Bilge Seyidoğlu, Erzurum Efsaneleri Erzurum'da Belli Yerlere Bağlı Olarak Derlenmiş Efsaneler Üzerine Bir İnceleme K.T.B. MİFAD Yayınları:65, Halk Edebiyatı Dizisi:11, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1985, s.2
(29) Saim Sakaoğlu, Anadolu-Türk Efsanelerinde s.4-5

Buraya kadar verilen değişik kaynaklardaki efsane tanımlarından yola çıkarak biz de şöyle bir efsane tanımı yapabiliriz: "Halk tarafından gerçek veya hayali kişi, yer ve olaylar hakkında anlatılan, esas özelliği inandırıcılık olan, kişi ve olaylarla ilgili olanlarında olağanüstülükler bulunan, yakın veya tarihi geçmişe dayandırılan halk anlatılarıdır."

I

EFSANELERİN OLUŞMASI VE ÖZELLİKLERİ

Efsanelerin Oluşması

Bazı araştırmacılar, efsanelerin oluşumunu ilk devirlerde ve bu ilk devir insanlarının psikolojik ve sosyolojik yapılarında aramıştır.

Bu görüşe göre; canlı veya cansız varlıklarla tabiat olayları karşısında kurulan hayal, tasavvur ve düşünceler, pozitif anlayışa ulaşamamış toplulukların doğru veya yalan şeklinde kabul ettikleri ilk bilgileri oluşturmuştur. Geleneklerine, göreneklerine çok bağlı bir şekilde yaşayan ilk devir yani mitos devri, hatta ortaçağ insanları, inanmış oldukları bu bilgilerle kâinattaki Tanrı, iyi ve kötü ruh, kıyamet, melek, şeytan, cin, peri, gök, dağ, su, büyücü vb. gibi üstün saydıkları maddi ve manevi varlıkları canlandırarak veya konuşturarak birtakım masallar ortaya çıkarmışlardır. Masaldan ayrı düşünülen ve toplumun ortak malı olan bu ürünler, daha sonra yeni din, kültür ve ekonomi şartlarının ve alışverişinin hazırladığı çevre içinde biraz da tarihi güçlerle beslenmiş, daha sonra yazılı kaynaklara geçirilerek efsane ve menkabelere örnek olmuştur. Türkler'in hayatında şaman, alperen, peygamber, halife, padişah, şeyh, şeyhülislam, asker vb. gibi otoriteler etrafında veya şehirler, saraylar, camiler, mezarlar, türbeler vb. üzerine ortaya çıkmış masallar ve menkabeler bu ürünler arasında yer alır (30).

Şükrü Elçin'in bu görüşünden yola çıkarak mitosların oluşumuyla efsanelerin oluşumu arasında bir benzerlik bir ya-

---

(30) Şükrü Elçin, Türk Halk Edebiyatında s.314-315

kınlık olduğunu söyleyebiliriz: Mitoslar, ilkel devirlerde yaşayan insanların dünyayı ve tabiat olaylarını kişileştirerek yorumlamak, hayatın ve evrenin sırrını çözemedikleri çeşitli görüntülerini kendilerine göre açıklayabilmek ihtiyacından doğmuş öykülerdir (31).

Efsanenin, kaynağını tarihten aldığını söyleyen bazı kaynaklar da efsaneyi, "tarihsel olaylarla örülü masal" olarak kabul eder. Halk, bu tarihi olayları kendi hayal gücüyle ve olağanüstü hayallerle olgunlaştırmıs ve inançlarının etkisi altında idealize ederek masallaştırmıştır (32).

Saim Sakaoğlu'na göre ise; mit, masal ve efsanenin oluşumuyla ilgili zaman zaman aynı görüşlerin ileri sürülmesine karşılık, bu görüşlerden hiçbirisi sözkonusu ürünlerin bütünü için geçerli olmamıştır. Şu da gözardı edilmemelidir ki; birbirine benzeyen masal ve efsane metinlerinin yanı sıra hiç benzemeyen metinler de vardır (33).

Efsane, insanın kendi ruhunu, hayatını, eşyaya, tabiata yansıtarak üstün olduğunu göstermek ihtiyacından da doğmuştur. Bu nedenle de en büyük gücünü kutsallıktan almıştır. Ruh yüceliğine erişmiş bir mutasavvıf, dinin bütün emirlerini yerine getiren evliya veya kellesi koltuğunda savaşan şehit, hep kendi ruhunun yüceliğini göstermek istemiştir. Namusunu kirlettirmemek isteyen genç bir kızın Allah'a taş olmak için dua etmesi de ruh yüceliğinin sergilenmesidir. Kendine göre bir mantık ve kuruluş özelliği arayan efsanelerde ise, bu ruh yüceliğinin içinde gizli bir ilâhi düzeni koruma amacı yatar. Bu efsaneler, bu ilahi düzenin korunması için verilen maddi

(31) Behçet Necatigil, 100 Soruda s.7
(32) Seyit Kemal Karaalioğlu, Ans. Edb. Söz. s.223
(33) Saim Sakaoğlu, Anadolu-Türk Efsanelerinde s.6

ve manevi mücadelelerden kaynaklanmıştır (34).

Efsaneler, kaynaklarını tarih ve kutsallıktan almakla birlikte bunların dışında değişik şekillerde de ortaya çıkabilirler.

Bazen yerel efsanelerin başka bölgelere yayıldığı da görülür. Örneğin aşağı Saksonya'daki Hameln kentinde ortaya çıkan Fareli Köyün Kavalcısı, edebiyatta çok işlenen ünlü bir hikâyedir; ancak Avrupa'daki birçok şehirde de bir kavalcıyı anlatan ve çocukları peşinden sürükleyen benzer öyküler vardır (35).

İslamiyet'in kabulünden sonra, eski Türk efsaneleri de yer yer biçim ve içerik değişikliğine uğramış, Türklerin gittiği her yerde yeni inaçlarla birleşerek yaşama alanları bulmuştur. Örneğin; "Anadolu'da tek başına ya da grup halinde taş kesilen kişilerle ilgili efsaneler pek çok yerde görülür. Taş kesilen gelinlerin, ejderhaların, ağlayan kayaların, Büyük ve Küçük Ağrı dağlarının, Hasan Dağı'nın, boş beşiğin, Tortum Gölü'nün, ibibik, kumru ve yusufçuk kuşlarının, Ferhad ile Şirin'in, Kerem ile Aslı'nın, Hz. Ali'nin, İstanbul'un kuruluşunun, Kız Kulesi'nin vb. efsaneleri kendi türlerine birer örnek sayılabilecek niteliktedir." (36)

Mary Campbell de bu konuyla ilgili önemli bir noktaya değinmiştir: Hiç okuma-yazması olmayan anlatıcılardan tespit edilen efsane ve mitler arasında Homeros ile ilgili epizotlar da bulunmuştur. Bunlar, bölgenin özelliğini ve dillerini tamamıyla kaybetmemişlerdir. Bu da bize gösteriyor ki, çok eski

---

(34) Ali Öztürk, Türk Anonim........... s.142-156
(35) Ana Britannica .... C. 8, ... s.24
(36) Ana Britannica .... C.8, ... S.24

edebi eserler, daha sonraki devirlerde ortaya çıkan efsanelere kaynak olmuşlardır (37).

Efsanelerin oluşumuyla ilgili Raoul Rosieres, M.Benigni ve Arnold Von Gennep'in de önemli çalışmaları vardır. Bunlardan Raoul Rosieres'in efsanelerin oluşumuyla ilgili ortaya koyduğu kurallar, bugün bile geçerliliğini korumaktadır (38):

1- Menşelerle İlgili Kural: Aynı akli kapasiteye sahip olan milletlerde hayal gücü aynı şekilde ortaya çıkar. Bu durum da benzer efsanelerin oluşumuna sebep olur.

2- Birinin Yerine Diğerinin Geçmesi Kuralı: Bir kahramanın hatırası zayıfladıkça onun şerefine yaratılmış olan efsane, bu kahramandan ayrılıp daha meşhur birine mal olur.

3- Adapte Olabilme Kuralı: Çevre değiştiren her efsane, yeni çevrenin sosyal ve etnografik şartlarına kendisini adapte eder.

Birinci kurala; aslana binip yılanı kamçı olarak kullanma motifiyle kurulan efsane, ikinci kurala; "Didon Hilesi" diye bilinen, kurnazlıkla toprak elde etme motifine yer veren efsanede Hasan Sabbah'ın yerine Battal Gazi'nin geçmesi, üçüncü kurala; yusufcuk kuşunun veya ibibik kuşunun aslında 2 çoban veya 2 kardeş olması şeklinde değişiklik göstermesi örnek olarak verilebilir (39).

Efsanelerin oluşumu ile ilgili Raoul Rosieres'in bu üç kuralından başka, şimdiye kadar söylediklerimizi derleyip toparlayacak olursak şunları söyleyebiliriz:

a) İlk devir insanlarının maddi ve manevi varlıkları,

---

(37) Saim Sakaoğlu, Anadolu-Türk Efsanelerinde s.7
(38) a.g.e. s.6-7
(39) a.g.e. s.7

tabiat olaylarını kendi hayal güçlerine göre açıklamaya çalışmaları ilkel efsaneleri oluşturmuştur.

b) Bazı tarihi olaylar da halkın beklentileri, inançları ve hayal güçleri doğrultusunda değiştirilerek efsaneleştirilmiştir.

c) Efsanelerin bir kısmı da insanların, diğer varlıklara göre kendi ruh yüceliklerini gösterme ihtiyacından doğmuştur.

Efsanelerin Konuları ve Tasnifleri

Efsanelerin konuları, ilkel devir insanından günümüze kadar toplulukların gelenek ve göreneklerine, inançlarına, hayal güçlerine, kültür yapılarına göre değişiklikler göstermiştir.

İlkel efsaneler, tanrıların, evrenin, insanların yaratılış ve ortaya çıkışlarını anlatır. Bunların yanı sıra ilk işlenen günahı, ölümün kökenini, tufanı, tanrıların insanları nasıl cezalandırdıklarını, avcılığın ve hayvancılığın başlangıcını, bitkilerin nasıl oluştuklarını, ateşin bulunuşunu, cinselliğin başlangıcını, yeryüzünün ilk çiftini ve ailesini, gelenek ve göreneklerin, törelerin, teknik bilgilerin kaynağını da kendine konu edinir.

Efsanelerin birçoğu açıklayıcı niteliktedir. Dünyadaki ve hayattaki birçok varlığın neden, niçin ve nasıl ortaya çıktığına cevap vermeye çalışır (40).

Eski toplumlarda ve bugün bazı kapalı ve tutucu toplu-

---

(40) Sedat Veyis Örnek, 100 Soruda İlkellerde Din, Büyü, Sanat, Efsane, 2.Baskı, 100 Soruda Dizisi:25, Gerçek Yayınevi, Reyo Basımevi-Tegnografik Matbaacılık A.Ş., İstanbul 1988, s.190-191

luklarda kutsal sayılan dağ, orman, mağara vb. yerlerde belli zamanlarda çocuk, kadın ve yabancılarla ilgili birçok efsane anlatılır. Bunların dışında kalan efsaneleri ise konularına göre 4 grupta toplayabiliriz:

1- Teogoni (Tanrıların nereden geldikleri)

2- Kozmogoni (Kâinatın nasıl oluştuğu)

3- Antropogoni (İnsanın oluşumu)

4- Eskatoloji (İnsan ile dünyanın geleceği) (41), (42), (43)

Toplumlar, efsanelerde kendi özlemlerini ve değer yargılarını hayal ettikleri veya simgeleştirdikleri bir kahramanda yaşatırlar. Toplumun onaylamadığı yani ihtiyaçlarını karşılamadığı kahramanlar genellikle efsanelerde yer almaz. Bu kişiler, efsanelerde yer alsa bile istenmeyen, kötü kişiler olarak sergilenirler. Bu yüzden toplum hayatını, doğru düşünceleriyle, davranışlarıyla etkileyen ve yön veren kahramanların yaşayış şekilleri ve olaylar karşısındaki tutumları, efsanelere konu olarak seçilir.

Efsanelerdeki hayat olayları, günlük hayatta karşılaşmadığımız, olağanüstü nitelikteki olaylardır. Toplumların duygu, düşünce ve inanç sistemi bu olağanüstülükleri oluşturur. İnsanlar, olmasını istedikleri ve kendilerince doğru kabul ettiklerini bu şekilde aktarırlar. Bu nedenle efsanelerle insanların ruh yapısı ve toplum ilişkileri arasında sıkı bir ilişki vardır (44).

---

(41) Şükrü Elçin, Türk Halk Edebiyatına s.315
(42) Sedat Veyis Örnek, 100 Soruda İlkellerde Din, Büyü, ... s.190
(43) Pertev Naili Boratav, 100 Soruda Türk Halk s.100-101
(44) Ali Öztürk, Türk Anonim s.164-165

Türk efsaneleri, evrendeki varlıkların yaratılışı ve türeyisi ile ilgili olanlarından itibaren, genellikle İslami bir içeriğe bürünmüştür. Bu efsanelere kutsal kitaplardan gelen efsanevi kıssalar ile peygamberlerin tarihi de eklenmiştir. Bunların dışında kalan ve milli destanlara kaynaklık eden Su, Bozkurt, Ergenekon, Türeyiş, Göç efsaneleri ile Dede Korkut Hikâyelerinde; güçlerini ilahi bir varlıktan alan tarihi şahsiyetler başta olmak üzere fedakârlık, cesaret, ahlâki davranışlar, Allah'ın varlığına iman, doğruluk, iyilikseverlik vb. değerler yüceltilir. Bu efsanelerin amacı; devletin ve milletin uzun ve güzel bir yaşam sürmesidir (45).

Bazı efsaneler de, özellikle kuşların, çiçeklerin, ağaçların, kayaların vb. oluşumlarını anlatanlar, inanış niteliğini yitirme aşamasındadırlar; "eskiden böyle inanırlarmış", "güya böyle olmuş..." gibi açıklamalarla bunların eskiden inanış konusu olduğu belirtilir, ancak bu anlatımların asıl efsane nitelikleri konularında ve anlatım özelliklerindedir (46).

Görüldüğü gibi efsanelerin konuları, toplum ihtiyaçlarına göre değişmektedir. İlk devir insanları, çevresindeki varlıkları açıklayıcı nitelikte efsaneler yaratırken, toplumun kültür düzeyi yükseldikçe insanlar arasındaki ilişkileri düzenleyici, onlara yön verici ve daha güzel bir yaşam sürdürme amacına yönelik efsaneler ortaya çıkarılmıştır. Bu da toplumun, kendi beklentilerini edebi ürünlere yansıtınca bunun daha etkili olabileceği düşüncesinden kaynaklanmaktadır.

---

(45) Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi.......C.3........s.8
(46) Pertev N. Boratav, 100 Soruda Türk Halk S.99

Efsanelerin konularına göre tasnifi konusunda ise kaynaklar, yer yer aynı görüşleri paylaşmışlardır. Yapılan tasniflerde "International Society for Folk-Narrative Research" (Milletlerarası Halk Anlatıları Araştırmaları Kurumu)' te toplanan Avrupalı efsane araştırmacılarının efsane tasnifi esas alınmıştır. Bu kurumun yapmış olduğu tasnif, dört ana grup ile onların alt bölümlerinden meydana gelmiştir (47):

I- Dünyanın yaratılışı ve sonu ile ilgili efsaneler

II- Tarihi efsaneler ve medeniyet tarihi ile ilgili efsaneler

A) Medeniyet ile ilgili yer ve eşyanın menşei

B) Bazı yerler ile ilgili efsaneler

C) Dip tarihi (prehistorya) ve ilk zamanlar ile ilgili efsaneler

D) Harpler ve felaketler

E) Seçkin kişiler

F) Bir düzenin bozuluşu

III- Tabiatüstü varlıklar ve kuvvetler / mitik efsaneler

A) Kader

B) Ölüm ve ölüler

C) Tekin olmayan yerler ve hayaletler

D) Hayaletlerin resmi geçidi ve savaşları

E) Öbür dünyada ikâmet

F) Cinler, periler, ruhlar

G) Medeniyetle ilgili yerlerdeki hayaletler

H) Değişmiş varlıklar

I) Şeytan

(47) Saim Sakaoğlu, Anadolu-Türk Efsanelerinde s.15-16

K) Hastalık yapan kötü ruhlar (cinler) ve hastalıklar,

L) Tabiatüstü kuvvetlere sahip kişiler,

M) Efsanevi (mitik) hayvanlar ve bitkiler,

N) Hazineler,

IV- Dini efsaneler / Tanrı ve kahramanlarla ilgili efsaneler

Pertev N. Boratav ise, International Society for Folk-Narrative Research'ın yapmış olduğu bu sınıflandırmanın Türk efsanelerine uygun olmadığını belirterek, Türk efsanelerini şu şekilde sınıflandırmıştır (48):

I- Dünyanın yaratılışı ve sonu ile ilgili efsaneler

II- Tarihi efsaneler

A) Sınıflandırılmış tabiî yerlerin menşeleri (dağlar, göller)

B) Yerleşim yerlerinin menşeleri (şehirler, köyler...)

C) Büyük binaların menşeleri (kiliseler, camiler, köprüler...)

D) Hazineler

E) Milletlerin, hükümdar sülâlelerinin, toplumsal sınıfların menşeleri

F) Felaketler

G) Tarihi olarak bilinen kahramanların yendikleri olağanüstü güce sahip canavarlar

H) Savaşlar, fetihler, istilâlar

I) Kurulu düzene başkaldırmalar

K) Diğer olaylar ve üstün kişiler; medeniyet getiren kahramanlar, bilginler, şairler

---

(48) Pertev N. Boratav, 100 Soruda Türk Halk s.100-105

L) Aşk ve aile hayatı

M) Küçük bir toplumun tarihinin bir parçasını meydana getirdikleri ölçüde bilinen ortak veya ferdi karakterde çeşitli diğer kişilerle ilgili anlatmalar

III- Tabiatüstü şahıslar ve varlıklar üzerine efsaneler

A) Alınyazısı

B) Ölüm ve ötesi

C) Tekin olmayan yerler

D) Tabiatın bir parçası olan yerler (orman, göl v.s.) ile hayvanların sahipleri (koruyucuları)

E) Cinler, periler, ejderhalar vb. olağanüstü güçte yaratıklar

F) Şeytan

G) Hastalık ve sakatlık getiren varlıklar (albastı vb.)

H) Olağanüstü güçleri olan kişiler (büyücü, üfürükçü, afsuncu vb.)

I) "Mythique" nitelikte hayvan ve bitkiler (adamotu vb.) üzerine anlatmalar

IV- Dini efsaneler

Bu tasnife değişik kaynaklarda da rastlamaktayız (49), (50).

Bilge Seyidoğlu, "Erzurum Efsaneleri" adlı çalışmasında, Erzurum ve çevresinden derlenen efsaneleri konularına göre 3 ana başlık altında toplamıştır (51).

I- Dini binalarla ilgili efsaneler

---

(49) Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi .... C.3, ... s.7
(50) Büyük Larousse .... C.6, ... s.3536
(51) Bilge Seyidoğlu, Erzurum Efsaneleri ....

A) Kutsal kabirlerle ilgili efsaneler

B) Camiler ve mescitler üzerine söylenen efsaneler

C) Tekkeler, ocaklar ve müritlerle ilgili efsaneler

D) Türbeler üzerine söylenen efsaneler

E) Kaleler üzerine söylenilen efsaneler

II- Evler ve insanların yaşadığı yerlerle ilgili efsaneler

A) Alkarısı ve peri kızı ile ilgili efsaneler

B) Çobanların ve köprülerin efsaneleri

C) Değirmen ile ilgili efsane

D) Evler hakkında anlatılan efsaneler

E) Hamamlar üzerine söylenen efsaneler

F) Kahve ve lokanta üzerine söylenen efsaneler

G) Keramet sahiplerinin efsaneleri

H) Köylerle ilgili efsaneler

I) Kuyu ile ilgili efsane

İ) Tekin olmayan yerlerde yaşayan tekin olmayan yaratıklar

III- Tabiat ve kırlarla ilgili efsaneler

A) Çeşme ile ilgili efsane

B) Düzlüklerle ilgili efsaneler

C) Göller ve şelaleler ile ilgili efsaneler

D) Kaplıcalarla ilgili efsaneler

E) Mağaralarla ilgili efsaneler

F) Nehirle ilgili efsane

G) Pınarla ilgili efsane

H) Taşlar ve kayalarla ilgili efsaneler

Mehmet Önder de Konya efsanelerini şu şekilde tasniflemiştir (52):

A- Yer adları ile ilgili efsaneler

B- Evliya menkabelerinden kaynaklanan efsaneler

C- Tarihi olaylar ve savaşlarla ilgili efsaneler

D- Dağ, kaya, ırmak, su gibi tabiat olayları ile ilgili efsaneler

Ayrıca araştırmacı, yukarıda sıraladıklarının dışında kaynağını hastalık, sağlık ve tabiî afetlerden alan efsanelerin de bulunduğunu belirtmiştir.

Saim Sakaoğlu ise,"Anadolu-Türk Efsanelerinde Taş Kesilme ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu" adlı kitabında "taş kesilme" motifine yer veren efsaneleri 7 grupta toplamıştır (53):

1- Aşk

2- Zor durumdan kurtulma

3- Saygısızlıklar

4- Kötü huylar

5- Hızır ve insanlar

6- Değişik taş kesilmeler

7- Eksik anlatılanlar

Efsanelerde Yapı, Dil ve Anlatım Özellikleri

Efsaneler, ilkel devirde yaşayan insanlardan günümüze kadar hem kuruluş bakımından hem de anlatım bakımından birçok değişikliğe uğramışlardır.

---

(52) Mehmet Önder, "Konya Folklorunda Efsanelerin Oluşumu", Türk Halk Edebiyatı ve Folklorunda Yeni Görüşler I, Hz. Feyzi Halıcı, Konya Kültür ve Turizm Derneği Yayınları, Güven Matbaası, Ankara 1985, s.31-37
(53) Saim Sakaoğlu, Anadolu-Türk Efsanelerinde S.65

Sedat Veyis Örnek, bir araştırmasında (54) efsanelerin kutsal dışı sayılmalarının yasaklanmış olduğuna işaret ederek, ilk devirde yaşayan insanların, efsaneleri gerçek ve yalan diye ayırdığını ve gerçek diye kabul edilen efsanelerin, kabilelerin dinsel yaşamlarında önemli bir anlam taşıdıklarını belirtmiştir: "Dünyanın ve hayatın durumunu koruması, ancak efsanelerde anlatılan ilk zamanlara ilişkin olayların ibadet ve törenlerde yenilenmesine bağlıdır."

Yine aynı araştırmacı, ilk devir insanlarının efsaneye bakışını şu şekilde açıklamıştır (55): Bu insanlar efsaneleri, belirli zamanlarda ve belirli şekillerde anlatmışlardır; ibadet sırasında, kutsal gün ve mevsimlerde, erginleme törenlerinde, ürün alınırken veya kıtlık çekilirken anlatılan ve canlandırılan efsaneler, çocukların kadınların ve yabancıların bulunduğu yerlerde hiçbir zaman anlatılmamıştır. Bu ilk devrin efsanelerinde geleneksel anlatım biçimine uyulmuş, şiirli bir dil kullanılarak, günlük konuşmaya girmiş sözcüklerden kaçınılmıştır. Efsanelerin canlandırılmasında da bu söz konusu kurallara uyulmuştur.

İlk devirlerden günümüze doğru gelindiğinde ise, efsanelerin dili ve şekli konusunda bazı değişikliklerin ortaya çıktığı görülmüştür. Efsane, zamanla kendine özgü üslubu ve kalıplaşmış kurallı biçimleri olmayan, düz konuşma diliyle anlatılan bir tür haline gelmiştir (56).

Günümüzde efsanelerin, özellikle anlatmaya dayalı türlelerin kadınlar tarafından daha çok ilgi gördüğü bilinmekte-

(54) Sedat Veyis Örnek, 100 Soruda İlkellerde Din, Büyü, ... s.191
(55) a.g.e. s.191-192
(56) Pertev N. Boratav, 100 Soruda Türk Halk.......... s.99

dir. Bunun yanı sıra efsaneler, artık belirli törenlerde ve zamanlarda değil halkımızın ihtiyaç duyduğu herhangi bir anda anlatılır hale gelmistir.

Bilge Seyidoğlu'na göre, efsanelerin yapı bakımından en önemli özelliği, daha önce de üzerinde durulduğu gibi, bir inanç etrafında kurulmuş olmasıdır. Efsanelerde olağanüstü unsurlar da vardır, ancak bu olağanüstülüklere rağmen hem anlatıcı hem de dinleyici onun gerçek olduğuna inanır. Ayrıca efsaneler, mitlerin modernleşmiş şekilleri olduğu için, kutsal unsurlar da taşır (57).

Toplumların inançları, adet ve törenleri, yaşayış şekilleri, efsaneleri hem anlatım yönünden hem de dil yönünden etkilemiştir, ancak yapılarındaki önemli özellikler hiçbir zaman değişmemiştir.

Efsanelerde;

A) Masal Motifleri:

Saim Sakaoğlu,"Anadolu- Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu" adlı kitabında efsanelerdeki masal motifleri ile ilgili şu bilgileri vermektedir (58):

Stith Thompson, "Motif İndex of Folk-Literature" adlı 6 ciltlik eserinde sadece belirli anlatmaların değil, hemen hemen bütün türlerin (masal, efsane, mitoloji, fıkra, falb vb.) motiflerini almıştır. Ancak bu eserde bütün türlere ait motiflerin benzer olanları, aynı numarada gösterildiği için herhangi bir motifin hangi türe ait olduğunu tespit etmek olduk-

---

(57) Bilge Seyidoğlu, Erzurum Efsaneleri..........s.2
(58) Saim Sakaoğlu, Anadolu-Türk Efsanelerinde s.72

ça zorlaşmıştır.

Ayrıca bir Türk masalına ait motif, bazen başka bir ülkenin efsane veya fablında yer alabilmektedir. Bu da bize bir motifin değişik türlere girebilme özelliğinin olduğunu gösterir, ancak bu bütün motifler için geçerli değildir.

Efsaneye girmiş bazı masal motiflerine şu örnekler verilebilir:

Farklı yönlere giden kardeşlerin, birbirlerinden haberdar olabilmek için ayrıldıkları yerdeki bir ağaca kılıç saplamaları, Türk masallarında görülen bir motiftir. Kılıcın paslanan yüzü, kardeşlerden birinin tehlikede olduğunu gösterir, diğeri de ona yardıma gelir. Bu masal motifi, bir Anadolu efsanesine, sapladıkları bıçağın paslandığını gören kardeş diğerinin yanına gider, şeklinde geçmiştir.

Kahramanlardan birinin, ortadan kaldırmak veya geri dönmesini engellemek istediği bir kişi için yalandan hasta olması, aslında halk hikâye ve masallarında görülen bir motiftir. Bu motif, bir efsaneye kayınvalidesinden kurtulmak isteyen gelinin, kocasına hastalığının ancak kayınvalidesinin ciğerini yemesiyle geçebileceğini söylemesi şeklinde geçmiştir.

Yine bir masal motifinde devlerin takip ettiği kahramanlar, yolu ustura vb. atarak doldururlar. Bu motif bir Anadolu efsanesinde, düşmanlarının yaklaştığını gören kahramanın dua etmesi ve böylece aralarında kalan bölgenin taş olması şeklinde geçer.

Görüldüğü gibi masal motifleri her ne kadar efsane motifleri içine girse de, aslında onların bir masal motifi olduğu tespit edilebilmektedir.

Efsane konulu araştırmalar çoğaldığında, Anadolu efsanelerindeki masal ve hikâye motiflerini tek tek belirleyip, çeşitli varyantlarını ortaya çıkarmak kolaylaşacaktır.

B) Fıkra Motifleri:

Saim Sakaoğlu, efsanelerdeki fıkra motifleri konusunda şunları söylemiştir (59):

Bir Karadeniz fıkrasında, denizdeki fırtınadan kurtulan balıkçı, adağını yerine getirmez ve Allah'a kendisini kandırdığını söyler. Bu fıkra motifi, bir Anadolu efsanesinde de görülmektedir; susuz bölgede suya kavuşup da adağını yerine getirmeyen çoban, Allah'a kendisini kandırdığını, isterse suyunu geri alabileceğini söyler.

Bu motif birden fazla efsanede bulunsa bile, aslında yapısı gereği bir fıkra motifidir. Bir motifin iki değişik anlatmada yer alması onun her iki türe de ait olduğu anlamına gelmez. Ortak motif, başka bir türden alınmış olabileceği gibi, birden çok anlatmada görülebilen bir motif de olabilir.

Halk anlatmalarında görülen motif değişikliğini fıkralarda da görüyoruz. Ancak bir fıkra motifinin değişik türlere girmesi, onun aslında bir fıkra motifi olduğu gerçeğini ortadan kaldırmaz.

Ayrıca şunu da belirtmeliyiz ki; halk sevdiği motifleri değişik türlere de sokarak, onların daha fazla yayılmasını sağlar.

---

(59) a.g.e. s.72

C) Folklorik Öğeler:

Efsanelerde bazı folklorik öğeler de yer almıştır. Bunları 3 grupta toplayabiliriz (60) :

1) Sayılar: Türk folklorunun kalıp sayıları olan 3, 7 ve 40 sayıları efsanelerde sık sık kullanılır. Özellikle kardeş için kullanılan 3 sayısı dikkat çekicidir.

2) Adetler: Anadolu'da derlenen Türk efsanelerinin bazılarında. bölge adetlerinden izler görülür. Ancak bunlar sadece düğünle ilgilidir.

Efsaneler kısa anlatımlar olduğu için yapılarında fazla âdet yoktur.

3) Yer Adları: Türkiye'deki şehir, dağ, tepe vb. adlarının bazıları taş kesilme motifiyle ilgilidir. Taş kesilen gelin alayı, buğday ve ot yığınları bulundukları yerlere adlarını vermişlerdir.

Bir efsanenin varyantlarına, Anadolu'nun çeşitli yerlerinde rastlayabiliriz. Ancak efsane, söylenildiği, derlendiği yerin yer adlarıyla, gelenekleriyle, o yöreye ait özellikleriyle beslenerek yeni bir şekil alır ve o yörenin efsanesi olur.

Efsanelerin Diğer Türlerle İlişkisi

Halkın sözlü geleneğinde yaşayan bazı anlatmalar arasında benzerlikler görülür. Özellikle efsanelerin mitoloji, destan ve masalla birçok ortak yönü vardır. Bu nedenle bir efsanenin masallar arasına, küçük bir destanın efsaneler arasına

---

(60) a.g.e. s.68-69

konulduğu görülebilir; bir efsanenin herhangi bir unsuru bir destanda motif olarak yer alabileceği gibi, bir efsanedeki olağanüstülük onu masala yaklaştırabilir.

Simdi bu üç türün efsaneyle benzer veya ayrılan yönlerini görelim.

A) Efsane-Mitoloji İlişkisi:

Mitler, daha önceki bölümlerde de ele aldığımız gibi, ilkel insan topluluklarının evreni ve dünyayı kişileştirip açıklamak, hayatın ve evrenin gizemli yönlerini ortaya çıkarabilmek ihtiyacından doğmuş öykülerdir (61).

Mit, bir gerçeğin nasıl yaşama geçtiğini anlatır yani bir yaratılışın öyküsüdür; bir varlığın nasıl yaratıldığını ve varolmaya başladığını anlatır (62).

Mit ile efsanenin birbirine benzediği en önemli nokta ikisinin de gerçek olarak kabul edilmesidir. Efsane, bir inanç üzerine kurulduğu için hem anlatan hem de dinleyen onu gerçek olarak kabul eder (63). Mitte de aynı durum söz konusudur.

Mitler, tarihin çok eski dönemlerinde, efsaneler ise günümüzde veya geçen yüzyıllarda meydana gelmiştir. Bu nedenle günümüzde yeni efsaneler oluşturulabilir, ancak mitler oluşturulamaz.

Efsanelerin mekânı günümüze, mitlerin mekânı ise ilkel döneme aittir.

---

(61) Behçet Necatigil, 100 Soruda s.7
(62) Mırcea Elıade, Mitlerin Özellikleri, Çev.Sema Rifat, Deneme İnceleme Dizisi:13, Simavi Yayınları, Baskı:Ercan Ofset, İstanbul 1993, s.13
(63) Bilge Seyidoğlu, Erzurum Efsaneleri..........s.2

Mitler, doğaüstü varlıkları (tanrı veya yarı tanrıları) kahraman olarak seçtikleri için kutsal kabul edilirler. Efsanelerde ise, konusunu sadece din, dini büyükler veya velilerden aldığı zaman kutsal özellikler bulunur.

Her iki türün kahraman seçimi konusunda da ayrıldıkları görülür; mitlerin kahramanları tanrı veya yarı tanrılar, efsanelerin ise tarihi ve yarı tarihi kişilerdir (64).

Mitler, ilk dönemlerde yaşayan insanların hayatı bir anlam kolaylığına bağlama ihtiyacından doğduğu ve bir yaratılışın hikâyesi olduğu için günümüzde mit diye nitelendirebileceğimiz yeni olgular ortaya çıkamaz. Sadece bu eski mitlerin kalıntıları, bugünkü efsanelerde görülebilir.

Efsaneler ise, her folklorik öğe gibi yaşanılan kültürün, inanç sisteminin, toplumsal değerlerin, yaşam biçiminin bir yansıtıcısıdır.

B) Efsane-Masal İlişkisi:

Masallar, inanılmayacak derecede abartılmış, içinde cin, peri, dev, uçan küpler, cadı, konuşan hayvan ve bitki vb. varlıkları barındıran bir anlatmadır (65).

Efsane ile masal sözlü anlatmalar içinde olağanüstü olaylara yer verdikleri, kısa ve nesirle anlatıldıkları için birbirlerine en çok karıştırılan türlerdir. Kaynaklar, bu iki türü bazen aynı başlık altında toplamışlar bazen de birbirini

---

(64) Saim Sakaoğlu, Anadolu-Türk Efsanelerinde s.21
(65) Tuncer Gülensoy, «Tunceli Efsanelerinin Tip-Motif Yapısı ile "Munzur Efsanesi"nin Anadolu Varyantları», IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri, II.Cilt Halk Edebiyatı, KTB HAGEM Yayınları:165, Seminer, Kongre Bildirileri Dizisi:35, Devran Matbaası, Ankara 1992, s.97

takip edecek şekilde sıralamışlardır. Ancak bu ikisi arasındaki en önemli fark oluşumlarıyla ilgilidir; masalın hayal ürünü olmasına karşılık, efsane gerçek olarak kabul edilir (66), (67).

Efsaneler, yakın geçmişte oluşmuştur, masalların ise ne zaman oluştuğu belli değildir. Efsanelerde, olayın geçtiği yer açık bir şekilde verilir, masallarda ise bu açıklık yoktur, olaylar "masal ülkesi"nde geçer.

Efsanelerin bir kısmı kutsal olma özelliğini taşır, masallarda bu kutsallık hiçbir zaman görülmez (68).

Masalda daha belirgin görülmesine karşılık, her iki anlatmada kahramanlar ve olaylar olağanüstü nitelikler taşır.

Her iki tür de insanların hayal gücünden çıkmıştır, ancak efsanelerin masallardan farklı bir işlevi vardır. Efsanelerde geçen olaylar sonucunda insanlar, çevrelerine ve toplum düzenine ait bilgi edinirler. Kahramanların bile, halkın beklentilerini karşılayıcı niteliklerde seçildiği görülür; olumsuz kahramanların onaylanmadığı açık açık belli edilir. Masallarda ise, genellikle iyi ve kötü güçler vardır.

Bazı efsaneler acıklı bir sonla biter. Bu efsanelerde, topluma verilen gizli bir ders vardır. Efsanede bir motifin kötü sonla noktalanması, efsanelere inanıldığı için, onun söylendiği çevrede bir yaptırıma sahip olduğunu gösterir. Yani korkularak sakınılır. Efsanelerin bu özelliğine karşılık masalların devamlı mutlu bir sonla bittiği görülür. Masallardaki bu durum insanları hiçbir zaman gerçeklerle yüzyüze bı-

---

(66) Saim Sakaoğlu, Anadolu-Türk Efsanelerinde s.6
(67) Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi.......... C.3, ...s.7
(68) Saim Sakaoğlu, Anadolu-Türk Efsanelerinde s.22

rakmaz, devamlı hayâl aleminde yaşatır. Buna karşılık halkın hayalindeki dünyayı, yaşantıyı ortaya çıkarması bakımından dikkat çekicidir.

C) Efsane-Destan İlişkisi

Araştırmacılar, destanla ilgili çeşitli tanımlar yapmışlardır. Bunlardan birkaçını şöyle sıralayabiliriz:

Destanlar, tarih öncesi devirlerde geçen olayları, milli veya dini nitelikte anlatan mitolojik hikâyelerdir (69).

"Bir destan parçası, karmaşık ve uzun soluklu anlatı bütününden kopup kendine özgü üslûp niteliklerini, sanatlık süslemeleri yitirince, sadece olağanüstü yönleri ile bir kişiyi ya da bir olayı bildirme görevi ile sınırlanınca efsane olur." (70)

Efsane ile destanın benzer bir özelliği; bünyelerinde olağanüstü olaylara ve kahramanlara yer vermeleridir. Destanın önemli bir özelliği olan bu durum, efsane için zorunlu değildir. Hiçbir olağanüstü yanı bulunmayan efsaneler de vardır (71).

Efsane ile destanda anlatılan olaylar gerçektir. Ancak destanlarda anlatılan olayları tarih kitaplarında bulabilmemize karşılık, bunu efsane için her zaman söyleyemeyiz (72). Örneğin; Kırgızlara ait olan "Manas Destanı"nda Kırgızların yaşayışını, gelenek ve göreneklerini, ahlak ve dinle ilgili düşüncelerini, coğrafyalarını, tıp bilgilerini ve başka ulus-

---

(69) Tuncer Gülensoy, «Tunceli Efsanelerinin s.97
(70) Pertev N. Boratav, 100 Soruda Türk Halk..........s.98
(71) a.g.e. s.98
(72) Saim Sakaoğlu, Anadolu-Türk Efsanelerinde s.22

larla olan iliskilerini bulabiliriz (73).

11-12. yüzyıllarda olusmaya başlayan Manas Destanı'nda görüldüğü gibi bir destanın oluşabilmesi için, kendine konu olacak olay ile olusumu arasında çok uzun bir zamanın geçmesi gerekir; efsanelere bakıldığında ise böyle bir durum söz konusu değildir.

Her iki türün de mekânı yaşadığımız dünyadır, ancak efsanelerdeki olaylar destanlara göre daha yakın bir zamanda geçmiştir.

Dini konulu efsanelerde kutsallık görülür, fakat destanlarda böyle bir özellik yoktur; destanlar genelde milli özellikler taşır.

Efsanelerin varyantları baska milletlerde bulunabilir, ancak destanlar milli oldukları için benzerleri yoktur, onlar bir millete aittir (74).

Efsanelerde ferdi bir idealizmin, destanlarda ise milli bir idealizmin ön plana çıktığı gözlenir. Bununla beraber efsaneler, söylendiği toplumda kabul gördüğü için ferdi idealizmin yanı sıra, yer yer sosyal idealizm de içerir.

---

(73) Abdülkadir İnan, Manas Destanı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1972, s.V
(74) Saim Sakaoğlu, Anadolu-Türk Efsanelerinde s.22

II

TURKLER'İN ANADOLU VE İÇEL EFSANELERİNDE İZLERİ GÖRULEN ESKİ İNANÇ SİSTEMLERİNE BİR BAKIŞ

Günümüz İçel efsanelerinde İslamiyet öncesi dinler ve inanç sistemlerinin izlerini ve kalıntılarını görüyoruz. İncelememizin daha sağlıklı bir çizgiye oturabilmesi için bu inanç ve inanmalar sistemine ait genel bilgileri çeşitli kaynaklardan aktarmayı uygun gördük.

İngiliz etnologu Edward B.Tylor'a göre insan din düşüncesine ruh olayını keşfetmekle, ruh inancına da rüya yoluyla ulaşmıştır. İnsan, rüyasında bedeni hareketsiz olduğu halde çeşitli olaylar yaşamaktadır. Uyku halindeki bir bedeni, istediği gibi hareket edebilen bir "şey" terk etmektedir. Bu, uyuyan kişinin ruhudur. Ruhun, bedeni kısa süreli terk etmesi ise ölümü getirir (75). Bir diğer kaynakta da bu konuyla ilgili şu bilgilere rastlıyoruz: insan, ruhu bedenden ayrı ve ölümsüz olarak düşünür. Ölen bir kişinin ruhu, yine cesedine bağlı kaldığı için yaşayanları kıskanıp onlardan öç almaya kalkışabilir. Bunu önlemek için ölen kişinin cesedine özen gösterilmelidir. Ölüler hayatlarını ruhları aracılığıyla sürdürürler. Bu nedenle de yiyip içmek, saygı görmek isterler. Bu durum atalara ibadet etmenin gerekli olduğu düşüncesini doğurmuştur (76).

Tylor, dinin başlangıç ve gelişimini açıklamaya çalışan

---

(75) Sedat Veyis Örnek, 100 Soruda İlkellerde Din, Büyü, ...s.24-25

(76) Şerafettin Turan, Türk Kültür Tarihi Türk Kültüründen Türkiye Kültürüne ve Evrenselliğe, Bilge Yayınları, Özel Dizi: 24, Olgaç Kitabevi, Ankara 1990, s.87

kuramını sırasıyla; animizm, tabiat inancı, manizm, fetişizm, politeizm ve monoteizm dönemlerinden geçirmiş ve açıklamasını da şu şekilde yapmıştır: "Ölenlerin, öldükten sonra da ruhları aracılığıyla hayatlarını sürdürmeleri inancı atalar ve ölüler ibadetini (manizm) doğurmuştur; bu inançtan cin, peri, dev inancına geçilmiş; birtakım iyi ya da kötü, başka bir söyleyişle yararlı ve zararlı ruhların belli yerleri, ağaçları, kovukları ve nesneleri tuttuklarına inanılarak fetişizme varılmıştır. Doğal öğelerin (su, deniz, ay, güneş, yıldız, orman v.b.) yukarıdaki basamakları aşarak önem kazanmaları politeizm'i (Çok Tanrıcılık) doğurmuş, bu dönemden de giderek animizmin son durağı olan monoteizm'e (Tek Tanrıcılık) varılmıştır." (77)

Şerafettin Turan'a göre din denilen toplumsal kurum, inanç ve tapınma (ibadet) olmak üzere iki bölümden oluşur ve temelinde de kutsallık ve yasak yatmaktadır. Bu kavramlar tapınma yani ayin ve ibadet ile dışa vurulur (78).

Şu da belirtilmelidir ki; din insan ruhunun bir ihtiyacını karşılar; insan evrende sırrını çözemediği olayları din kavramıyla açıklamaya çalışır. Tapınma yönüyle de ruhsal bir boşalım sağlayarak manevi bir güç kazanır (79).

Din, toplumsal hayatla başlamıştır. İnsan eski dönemlerden beri değişik inanç ve tapınma sistemlerinin etkisi altında kalmıştır. Bu inanç sistemlerinden Totemizm; bir grubun veya adına kılan denilen insan topluluklarının, bir hayvan,

---

(77) Sedat Veyis Örnek, 100 Soruda İlkellerde Din, Büyü, ...s.25
(78) Şerafettin Turan, Türk Kültür Tarihi s.84
(79) a.g.e. s.83

bir bitki türüne veya bir nesneye mistik, majik ve akrabalık duygularıyla bağlanışı ve bu bağlanıştan doğan görevler, kaçınmalar, ritler* ve törenler anlamına gelmektedir (80).

Ruhçuluk (Fetişizm veya Animizm) ise; doğada insan ruhu gibi ruhların (anima) bulunduğunu kabul eden bir dindir. Bu inanışa göre; insanlardan doğaya, eşyalara aktarılan "eş"ler yani ruhlar vardır ve her taraf bu ruhlarla doludur. Totemizm'de totem anlayışı yerine bu dinde "atalar düşüncesi" yer almaktadır. Yarı insan yarı hayvan da olsa efsanevi atalara inanıldığı için atalar ruhu büyük önem taşır. Ruhlar ise, iyi ve kötü diye ikiye ayrılırlar. Bu da cin ve peri kavramının yaygınlaşmasını sağlamıştır. Ruhlar herşeye egemen oldukları için, hastalıklar ve karşılaşılan olumsuz durumlar, kötü ruhların etkisi olarak kabul edilir ve bunlardan kurtulmak için sihir ve büyüye başvurulur. Bunların yanında ruhun ölmezliği ve bir varlıktan ötekine geçebileceği inancı ile ruh göçümü (tenasüh) kavramı da bu dinde ortaya çıkmıştır (81).

Doğacılık veya diğer adıyla tabiatçılık, fiziksel çevrede görülen, karşılaşılan olguların kişileştirilmesi, tanrılaştırılması anlamlarına gelmektedir. İnsanlar sık sık tekrarlanan ve kendilerinin de etkilendiği olaylar karşısında, bunları yönlendiren farklı farklı tanrıların olduğunu düşünmeye başlamışlardır. Böylece doğacılığın en büyük özelliği olan "çok tanrıcılık" ortaya çıkmıştır. Doğacılığın bir başka özelliği ise, tanrıların somutlaştırılması, gözle görülür se-

---

* rit: Ayin usulü, âyin
(80) Sedat Veyis Örnek, 100 Soruda İlkellerde Din, Büyü, ... s.98
(81) Serafettin Turan, Türk Kültür Tarihi s.86-89

killer ve simgeler olarak kabul edilmesidir (82).

Şamanizm ise; trans durumuna geçebilme yeteneğine sahip şamanların, doğaüstü varlıklarla ilişkiler kurup onların düşlerine sahip olmalarından; bunları toplum adına kullanmalarından ve bu amaçla yapılan dinsel-büyüsel pratik ve törenlerden oluşmuştur. Şamanizm ne kendine özgü bir din ne de büyünün (maji) bir şeklidir. Her iki alanı da ilgilendiren yanları bulunan, çeşitli din ve dünya görüşlerini birleştiren bir inanç sistemidir (83).

Türkler'in İslâmiyetten önceki inanç ve tapınma sistemlerinden bir diğeri de Budizm'dir. Budizm, herşeyin serbestçe incelenmesi ve denenmesi esasına dayanan bir öğreti veya felsefe sistemidir. Bu inançta tapınılacak bir tanrı yoktur, ancak daha sonra yaratıcısı Budda'ya ibadet edilmeye başlanmıştır. Ruhun ölmezliğini kabul eden Budizm'de dünyanın kurtuluşu için benliği feda etmek gerekir. Tabii ki bu da belirli aşamalardan geçerek olur (84).

Maniheizm ise, İranda'ki Zerdüştlük ile Babilonya'daki* dinsel görüşlerin bir bileşimi olup, içinde Budist ve Hıristiyan öğeler de bulunan bir dindir. Maniheizm'de maddeyi ve ruhu esas alan bir ikilik vardır. Ana düşüncesi de iyilik ile kötülük arasındaki zıtlıktır. İyilik; ışık ve ruh, kötülük ise; karanlık ve beden demektir (85).

---

(82) a.g.e. s.88-89
(83) Sedat Veyis Örnek, 100 Soruda İlkellerde Din, Büyü...... ....: s:47-49
(84) Şerafettin Turan, Türk Kültür Tarihi s.104
* Babilonya: Mısır'da bir kasaba
(85) a.g.e. s.105

Türkler'in bugünkü kültürünün oluşumunda eski inanç sistemlerinin yanında İslâmiyet kültürünün de büyük bir etkisi vardır. Araştırmamızı değerlendirmeye geçmeden İslâmiyet kültürüne ait bilgileri, kültürde bütünlüğü sağlaması açısından kısaca aktarmayı uygun gördük.

İslamiyet, Yahudilik ve Hıristiyanlık'tan sonra Tanrısal esinden kaynaklanan dinlerin üçüncüsü ve sonuncusudur. Bu dinlerde olduğu gibi kutsal kitabı olan Kur'an'da İslamiyet' in inanç ve ibadet alanları bazı esaslara dayandırılmıştır. İslâmiyet'i diğer vahiyle gelen dinlerden ayıran en önemli özellik ise, onun aynı zamanda bir devlet dini olması ve kutsal kitabında hukuka ilişkin bazı kuralların bulunmasıdır. Bu durum Hz. Muhammed'in yeni bir devlet kurması ve bu devletin başkanlığını yürütmesinden kaynaklanmıştır (86).

——————— O ———————

Bütün kültürlerde insanların çeşitli inanç sistemlerine ve dinlere bağlı olduklarını görüyoruz. Eski bir inanç sisteminden yeni bir inanç sistemine yahut bir dine geçilirken bilindiği gibi eski inanç sistemine ait adet ve inanmalar, tamamıyla ortadan kalkmayıp yeni inanmada ve dinde, yeni inanç sisteminin rengine bürünerek işlevini sürdürmektedir. Toplumları sürekli kılan ve onları besleyen gelenek ve geleneğe bağlılıktır. Günümüz adet ve inançlarını incelediğimizde kökeni çok eskilere uzanan eski inanç sistemlerine ait kalıntı ve izlerin var olduğunu görüyoruz. Yaptığımız İçel efsa-

(86) a.g.e. s.94-98

neleri araştırmasında da yeni sekle bürünmüş eski inanç sistemlerine ait iz ve kalıntılara sıklıkla rastlıyoruz. Ancak İçel kültüründeki efsanelerin kökeni çok eskilere dayansa da Anadolu'da İslami kültürün etkisiyle bir kısmının İslami renge büründüğünü bir kısmının da İslami kültürün etkisiyle oluştuğunu görüyoruz. Dolayısıyla İçel efsanelerindeki en büyük etkinin İslamiyet kültürü olduğunu söyleyebiliriz.

III

YATIR, ZİYARET VE BUNLARA BAĞLI KAVRAMLAR

Kelime ve Kavram Olarak Yatır, Ziyaret

İçel yöresi yatır ve ziyaretlerle igili efsaneleri sağlıklı değerlendirebilmek için yatır ve ziyaret kavramlarının ne anlama geldiğini; halk tarafından nasıl algılandığını açıklamanın gerekli olduğu inancını taşıyoruz. Bu noktadan hareketle kaynaklardaki yatır ve ziyaret tanımlarından birkaçını şöylece sıralayabiliriz:

"Yatır, öldükten sonra da mucizeler, kerametler gösterdiğine, insanlara yardım ettiğine inanılan ermiş; onun mezarı, evliya." (87)

"Yatır; İslam dünyasında, evliya mezarlarına halk arasında verilen ad." (88)

"Yatır; (Eski Türkçede yatur'dan) tabiatüstü gücü bulunduğuna ve dilerse insanlara yardım ettiğine inanılan mezarı belli ölü." (89)

"Belli bir yerde mezarı olan, doğaüstü gücü bulunduğuna ve insanlara yardım ettiğine inanılan ölü, evliya." (90)

İnsanlar, olması güç bazı isteklerinin gerçekleşmesi için ya olağanüstü ya da kutsal bildikleri varlıklara yönelirler. Bu şekilde ihtiyaçlarını karşılamaya ve kaderlerini değiştirmeye çalışırlar.

---

(87) Büyük Larousse .... "Yatır Mad.", C.24, ... s.12455
(88) Ana Britannica .... "Yatır Mad.", C.22.......s.322
(89) Meydan Larousse, "Yatır Mad.", C.12, Meydan Yayınları, İstanbul 1971, s.322
(90) Türkçe Sözlük, C.II, ... s.1606

İnsanların yardım umdukları varlıklardan biri de yatırlardır. Yatırlar, sağ iken devamlı ibadetle uğraşmış, dünya nimetleriyle ilgilenmeyen ya da vatanı ve milleti için şehit düşmüş Allah'ın sevdiği insanlardır. Bunlar, Allah katında hatırı kırılamayacak kişiler oldukları için halk arasında ilk dilek kapısı olarak kabul edilmişlerdir (91).

Kaynaklarda ziyaret veya diğer adıyla ziyaretgâh kavramıyla ilgili ise, birbirine çok yakın tanımlara rastlıyoruz:

"Ziyaret edilecek, saygı göstermek ya da hayır işlemek için gidilecek yer, türbe."(92)

"Hayır işlemek veya saygı belirtmek için ziyaret edilen yer, türbe." (93)

"Ziyaretgâh; is. (Ar.ziyaret+Fars.-gâh). Hayır işlemek veya saygı göstermiş olmak için ziyaret edilen yer, ziyaret yeri." (94)

"Kutsal olarak bilinen bir kişiye, bir yere (tekke-türbe vb.) herhangi bir dileğin olması, yerine getirilmesi şartıyla tek başına veya topluca yapılan gidip görme işi."(95)

Türbe ve tekke kavramları yatır ve ziyaret kavramlarıyla yakından ilgili, birbirini tamamlayan kavramlardır. Bazı kaynaklardaki tekke ve türbeyle ilgili bilgileri şu şekilde sıralayabiliriz:

---

(91) Hasan Köksal, "İzmir ve Çevresindeki Yatırlar ile Bunlara Bağlı Olarak Yaşayan İnançlar", III.Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, IV.Cilt Gelenek, Görenek ve İnançlar, KTB MİFAD Yayınları: 86, Seminer, Kongre Bildirileri Dizisi:23, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1987, s.222
(92) Büyük Larouse .... "Ziyaretgâh Mad.", C.24, ... s. 12767
(93) Meydan Larousse, "Ziyaretgâh Mad.", C.12,...........s.948
(94) Türkçe Sözlük, C.II, ... s.1676
(95) Hasan Köksal, "İzmir ve Çevresindeki.......... s.229

"Türbe; İslam'da anıtsal mezar yapısını belirtmek için kullanılan terim." (96)

"Ar. turbe. Genellikle ünlü bir kimse için yaptırılan ve içinde o kimsenin mezarı bulunan yapı."(97)

Tekke kelimesi ise;

"Ar.tekye. Tarikattan olanların barındıkları, ibadet ve tören yaptıkları yer, dergâh." (98) anlamına gelmektedir.

Ziyaret edilen bu kutsal yerlerde, dileklerin kabul edilmesi için çeşitli adaklar adanır. Adak; insanların hastaları iyileştirmek, çocuk sahibi olmak, evlenmek, zor bir durumdan kurtulmak vb. isteklerin yerine getirilmesi için kutsal kişilere veya varlıklara, tapınaklara, yatırlara, ziyaret yerlerine sunulan oruç, kurban, yiyecek, eşya vb. şeylerdir (99).

Yukarıda da değindiğimiz gibi ziyaretler ve adaklar sadece yatırlara değil, kutsal sayılan yerlere de yapılır. Mut'un Zeyne Köyü'ndeki Sarlak Mahallesi'nde bulunan Pınarbaşı suyunu buna örnek olarak verebiliriz. Buraya konuşamayan ve çocuğu olmayan erkek ya da kadınlar getirilir. Söylenilenlere göre Hz.Muhammed'in torunu Şeyh Aliy-yi Semerkant Medine dışına çıkararak, yeşil değneğini Anadolu tarafına atar. Değnek de Karaman yakınındaki Mut'un Zeyne Köyü'ne düşer. Orada bir pınar kaynar, işte bu pınar bugün de adak ve ziyaret yeri o-

(96) Ana Britannica .... "Türbe Mad.",C.21........s.259
(97) Türkçe Sözlük, C. II, ... s.1503
(98) a.g.e., C.II, ... s.1442
(99) Sedat Veyis Örnek, Budunbilim Terimleri Sözlüğü, TDK Yayınları, Ankara 1973, s.11

larak kullanılmaktadır (100).

Halk, bu ziyaretlerle kendini Allah'a daha yakın hissetmekte, bu kutsal kişi veya yer aracılığıyla isteklerinin kabul olacağına inanmaktadır.

Ziyaretin Sebepleri ve İşlevi

Ziyaretle ilgili efsanelerin inceleme ve değerlendirmesini yapmadan önce halkın ziyaretlere bakış açısını tespit etmenin, "Niçin ziyaretlere gidiliyor?"sorusunun cevabını aramanın önemli ve gerekli olduğu düşüncesini taşıyoruz. Ziyaretler günümüzde de işlevselliğini koruduğu için kaynak kişilerin ziyarete gitme nedenlerinin tespiti, incelemelerimize de ışık tutacaktır.

Yatır ve ziyaretler konusunda araştırmalar yapan Hasan Köksal, yatırlara ve kutsal kabul edilen yerlere yapılan ziyaretin sebeplerini 4 grupta toplamıştır (101):

1- Hastalıklardan kurtulma, vücutça gelişememe, doğuştan gelen bazı ârazların ortadan kalkması, görünür veya görünmez belalardan korunma, yaşamayan çocukların yaşaması, bir yakının sağ salim gittiği yerden dönmesi vb. sağlıkla ilgili sebepler

2- İyi bir iş edinme, mala-mülke ve mevkiye sahip olma, kaybolan bir eşyanın bulunması; mahsülün bol ve bereketli olması, emeklilik ve miras haklarının bir an önce verilmesi gi-

---

(100) İhsan Hınçer, "İnançlarımız Açısından Yatırlar ve Ziyaretlerin Müspet Yönleri", I. Uluslararası Türk Folklor Kongreşi Bildirileri, IV. Cilt Gelenek-Görenek ve İnançlar, KB MİFAD Yayınları:21, Seminer, Kongre Bildirileri:6, DSİ Basım ve Foto Film İşletme Müdürlüğü Maatbası, Ankara 1976, s.134-135

(101) Hasan Köksal, "İzmir ve Çevresindeki s.230

bi ekonomik sebepler

3- Her türlü sıkıntıdan kurtulma, kısmet açma, arzuladığına kavuşma, huysuz çocukların uslanması, yakınlarla olan dargınlığın giderilmesi; eşleri kötü huylardan uzaklaştırma, çocukların iyi yetişmesi, görülen rüya gereği gibi psikolojik sebepler

4- Bu dünya ile ilgili olmayıp tamamıyla Allah'ın rızasını kazanmak gibi dini sebepler.

Değişik sebeplerden yapılan bu ziyaretlerin en önemli fonksiyonlarından bir; halkın ümitsiz hastalıklarında veya sorunlarında bir "ruh tedavisi" görevini yerine getirmesidir. Halk, özellikle tıbbın çare bulamadığı durumlarda türbelere yönelmektedir.

Bir başka önemli etken ise; insanların geleceklerini bilememelerinden kaynaklanan kaygılardır. Bu nedenle endişe ve korkuya kapılan insanlar, olağanüstü özellikleri olduğuna inandıkları bu ermiş kişilerden ve kutsal yerlerden yardım dilemektedirler (102).

Günümüzde bu ziyaret yerlerine ziyaret etme geleneği eskiye oranla azalmıştır. Bunun nedeni olarak da; okuma-yazma oranının eskiye göre artmasıyla toplumdaki değer yargılarının değişmesini ve sağlık kurumlarının yaygınlaşmasını gösterebiliriz.

---

(102) Hüseyin Türk, "Sultan Melek Türbesi ile İlgili Adet ve İnanmaların İncelenmesi", Türk Halk Kültürü Araştırmaları (Turkish Folk Culture Researches) 1991/1 (Yunus Emre Özel Sayısı) (Special Volume of Yunus Emre), KB Halk Kültürlerini Araştırma Dairesi Yayınları:144, Ankara 1991, s.123

Veli, Velayet Kavramı

İçel yöresine ait dini konulu efsaneler bölümündeki ziyaret yerlerine bağlı olarak anlatılan efsaneleri incelemede, bize kolaylık sağlaması açısından ilk önce veli, velayet kavramını çözmemiz gerekir. Kaynakları incelediğimizde veli, velayetle ilgili şu açıklamalar yapılmaktadır:

Arapça velâ ya da veliye (yaklaşmak, yakın olmak) kökünden gelen veli kelimesi "yardımcı, hâmi, dost, yakın" anlamlarına gelmektedir. İslam tasavvufunda "Allah'ın ilgi,himaye, yardım ve sevgisine mazhar olmuş kimseye verilen isimdir." Tasavvuf çevresinde ise vezni gözününde bulundurarak anlamlandırılmıştır. Buna göre; fa'il vezninde bir ismi fail olduğu için "Allah'a karşı kulluğunda herhangi bir eksiklik ve halel düşünülemeyen kimse" demektir. Kur'an-ı Kerim'de hem tekil hem de çoğul şekliyle "dost" anlamına geldiği görülmektedir (103).

Velayet (vilayet) kavramı ise; "velilik, ermişlik Veli ve ermiş olan kimsenin hali ve sıfatı." (104) şeklinde tanımlanır.

Veli kelimesinin çoğulu evliyâ'dır, ancak Türkçede halk arasında evliya kelimesi genellikle tekil anlamda kullanılır. Arapçada olduğu için bütün islam ülkelerinde ortak olarak kullanılan veli kelimesinin Türkçede tam karşılığı "eren"dir.

Evliya kelimesi zamanla gelişime uğramış ve günümüzde Kur'an-ı Kerim'deki anlamından farklı olarak, Allah katında

---

(103) İslâm Ansiklopedisi, "Veli Mad." C.13, ... s.287
(104) Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ans. .... s. 1376

benliğini yok etmek kaydıyla bazı olağanüstü nitelikler kazanarak mucizeler yaratabilen insan anlamına gelmistir (105).

Veli olabilmenin ilk ve temel sartı; şeriat kurallarının tamamına bağlı kalmak ve bu kurallardan dışarı çıkmamaktır. Bundan sonra nefsi terbiye etmek ve mümkün olabildiği kadar nafile ibadet yapmaktır. Bunların tamamını yerine getiren kişi, eğer Allah isterse velayet makamına ulaşır. Bu makama gelince de Allah, onu her türlü kötülükten korur ve dualarını kabul eder. Hatta bir bağıs olmak üzere diğer müslümanlarda bulunmayan olağanüstü haller verir. İşte bu noktada veliliğin alametlerinden sayılan kerâmet kavramı ortaya çıkar. Kerâmet, velilerin ortaya çıkarabilecekleri olağanüstü olaylardır (106).

Halk, evliya'nın bir anda uzak mesafelere gitme, aynı anda birkaç yerde bulunma, su üstünde yürüme, insanların kalbinden geçeni anlama gibi üstün özelliklere sahip olduğuna inanır. İslam inancında buna kerâmet sahibi olma hali denir (107).

Değerli araştırmacı Ahmet Yaşar Ocak'ın "Kültür Tarihi Kaynağı olarak Menâkıbnâmeler" adlı eserinden biz bu kerâmetlerin Menâkıbu'l Kudsiyye, Menâkıb-ı Hacı Bektaş-ı Velî, Menâkıb-ı Sipehsalar, Menâkıbu'l-Arifîn gibi menâkıbnâmelerde de bulunduğunu görüyoruz (108).

Günümüzde Allah'ın sevgili kulları olduklarına inanılan

---

(105) Ahmet Yaşar Ocak, Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler (Metodolojik Bir Yaklaşım), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, TKK Yayınları, VII.Dizi-Sayı:140, TTK Basimevi, Ankara 1992, s.1
(106) a.g.e. s.3
(107) Hasan Köksal, "İzmir ve Çevresindeki s.227
(108) Ahmet Yaşar Ocak, Kültür Tarihi Kaynağı s.71-86

veliler, erenler vb. din büyükleri, halk tarafından kendilerine büyük bir inançla bağlanılan kişilerdir. Allah'a yakın oldukları için mezarlarına ve türbelerine gidilip onların şahsında dua edilir, adaklar adanır.

Veli Kültü

Velinin kerâmetlerle kuşatılıp yıllarca unutulmaması ve kutsallığını kaybetmemesi onun ancak kült haline dönüşmesiyle açıklanabileceği için önce "velî kültü" kavramı üzerinde durmamız gerekir.

Veli kültü; "Fevkalâde kuvvet ve kudretlerle mücehhez olup Tanrı'ya yakın kabul edilen bir şahsiyetin herhangi bir konuda -sağ veya ölü iken- yardımının dokunacağına inanılması ve bunu temin için ritüel yollara başvurulması" şeklinde açıklanabilir (109).

Menâkıbnâmeler konusundaki çalışmalarıyla tanınan A. Yaşar Ocak, veli kültünün kaynağını İslamiyet öncesi inanç sistemlerindeki kültlere dayandırmaktadır. Bu nedenle sünni inancında veli kavramı zamanla kabul edilmiş, kült mahiyetindeki veli kavramı ise kesinlikle yasaklanmıştır. Buna rağmen Anadolu da dahil bütün İslam dünyasında veli kültünü bulmak mümkündür. Çünkü buralarda eskiden var olan mahalli tabiat veya ata kültleri, tasavvuftaki veli telâkkisinin yardımıyla halk arasında yorumlanıp veli kültü şekline dönüşmüştür.

İslam dünyasında çeşitli yer ve zamanlarda yaşamış velilerin hepsi kült konusu olmamıştır. Bunların birçoğu öldükten sonra unutulmuş, bir kısmının çevresinde de kült oluştu-

---

(109) a.g.e. s.6

rulmuştur. Kült konusu olan veliler incelendiğinde; bunların yaşadıkları toplumun sosyal, dini veya ahlâki değerlerinin tamamını veya bir kısmını temsil ettiği, en azından buna inandığı görülür. Bu şekilde söz konusu değer ile kutsallaştırılan veli özdeşleştirilir ve kült konusu yapılır. İşte bu noktadan sonra kerâmet unsuru ortaya çikar ve veli daha hayattayken olağanüstülüklerle kuşatılır. Öldükten sonra da yaşarken sahip olduğuna inanılan olağanüstü kimliğinin, güç ve kudretinin devam ettiğine inanılır; hatta bu güç ve kudret gizemli bir şekilde daha da artar. Daha sonra veli etrafında kerametlerden oluşan menkabeler kurulup, halk arasında giderek yayılır.

Aşağıdaki üç unsurun da işin içine girmesiyle beraber kültün oluşumu tamamlanmış olur (110):

1- Veli, olağanüstü güçlere sahip olduğu için halk tarafından kendisine korku ile karışık bir saygı duyulur. Veliye karşı yapılan herhangi bir saygısızlığın çarpılma veya hayatını kaybetme şeklinde cezalandıralacağına inanılır.

2- Velilerin olağanüstü gücünden iyiliklerin korunması ve kötülüklerin giderilmesi için yararlanma isteği doğar.

3- Veliden öbür dünyada da Tanrı'nın yardımını esirgememesi için yardımcı olması istenir.

Velinin kült haline gelmesinde en önemli faktörlerden biri de hayattayken gösterdiği kerametlerdir. Yaşarken gösterdiği olağanüstülükler velinin ne kadar etkin ve önemli olduğunu gösterir.

Velinin kült olması ancak onun ölümünden sonra mümkündür.

---

(110) a.g.e. s.7-8

Bunun nedeni de; halkın hayâl gücünün ortaya çıkabilmesi için velinin maddi varlığının bir engel teşkil etmemesi gerektiğidir. Veli ölür ölmez hemen kült olusmayabilir, belirli bir zaman geçebilir.

Velinin kült konusu olup olmadığını anlamak için şu üç unsura dikkat etmek gerekir (111):

1- Veli adına mezar veya türbenin, bazı eşyaların bulunması

2- Bu mezar,türbe veya eşyalara bazı dileklerin gerçekleşmesi hastalıkların iyileştirilmesi amacıyla ziyaretlerde bulunulması ve bu ziyaretler sırasında adak ve kurbanların sunulması

3- Veli ile ilgili dua veya birtakım sözlerin varlığı

Kültün oluşabilmesi için bu üç unsurun birarada bulunması gerekmez. Bazen biri de yeterli olabilmektedir. Fakat bunlardan mezarın veya türbenin bulunması en kuvvetli işarettir.

Görüldüğü gibi bir velinin kült konusu olabilmesi için toplumun sosyal, dini veya ahlaki değerlerinin bir temsilcisi olması gerekmektedir. Bu sekilde toplumun beklentilerini karşılayan, olağanüstülüklerle kuşatılmıs örnek bir insan oluşturulurup kültün oluşumu için gerekli zemin hazırlanmıs olur.

Tasavvufta Keramet ve Menkabe Kaynağı

Dini konulu efsanelerde, efsane oluşumunu sağlayan en önemli öğe kerametttir. Kerâmet kavramıyla ilgili kaynaklardaki cesitli bilgileri şu şekilde sıralayabiliriz:

---

(111) a.g.e. s.8-9

"Velilerin lüzumu anında gösterdikleri fevkâlade hal." (112)

"Ermiş kimselerin gösterdiklerine inanılan, doğaüstü, şaşkınlık uyandırıcı durum." (113)

"Arapça kerume (cömert ve aziz olmak) kökünden gelen bir mastar olan kerâmet, sözlükte "cömertlik, azizlik" manasındadır. Tasavvufta ise, Allah'ın bir lûtuf ve ihsan eseri olarak veli kullarından zuhur eden hârikulâde olaylara denmektedir." (114)

Herhangi bir meydan okuma olmadan ve peygamberlik iddasında bulunmadan veliye Allah tarafından verilen bir olağanüstülük olan keramet, veliliğin bir işaretidir. (115)

Her dinde yer alan kerâmet, peygamberlerin mucizeleriyle karıştırılmamalıdır. Mucizeler, peygamberlerin peygamberliklerini ispat için veya istenince ortaya çıkan olağanüstülüklerdir (116).

Kerâmetin olağanüstü bir olay olması, sadece gerektiği zaman ortaya çıkması, velinin velâyetini ispatlayıcı bir nitelikte bulunması gerekir (117).

Menkabe kelimesi ise, Arapça nekabe (isabet etmek, birşeyden bahiste bulunmak veya haber vermek) kökünden türeyip, "öğünülecek güzel iş, hareket ve davranış" anlamlarına gelmektedir (118). Diğer kaynaklardaki tanımı; "Çoğu tanınmış

---

(112) Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ans. s.609
(113) Türkçe Sözlük, C. II, ... s.839
(114) Ahmet Yaşar Ocak, Kültür Tarihi Kaynağı s.28
(115) Hasan Köksal, "İzmir ve Çevresindeki s.227
(116) Abdülbaki Gölpınarlı, 100 Soruda Tasavvuf, 2. Baskı, 100 Soruda Dizisi:14, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1985, s.106
(117) Ahmet Yaşar Ocak, Kültür Tarihi Kaynağı s.28
(118) a.g.e. s.27

veya tarihe geçmiş kimselerin ahvaline ait fıkralar, hikâyeler" (119), "Din büyüklerinin veya tarihe geçmiş ünlü kimselerin yaşamları ve olağanüstü davranışlarıyla ilgili hikâye." (120) şeklindedir.

Kelime çoğulu olan menâkıb şekliyle ilk kez IX. yüzyıldan beri yazılmaya ve derlenmeye başlayan hadis külliyatlarında, Hz. Muhammed'in yakınlarının meziyet ve faziletleri için kullanılmıştır. Bunun yanı sıra birkaç zümrenin övgüye değer işleri ve bazı kutsal şehirlerin tasvirlerinden oluşan yazıları için de menâkıb teriminin kullanıldığı görülmüştür.

Dini konulu efsanelerin oluşmasında ana kaynak; tasavvuf felsefesiyle beslenen veli ve bunlara bağlı kerâmetlerin oluşumu olduğu için, bizim asıl üzerinde duracağımız menkâbe kavramı, tasavvuf ile ortaya çıkıp yayılan kavramdır.

Menkabe veye menâkıb terimi, tasavvufta sûfilerin kerâmetlerini anlatan küçük hikâyeler anlamında, IX. yüzyıldan itibaren kullanılmaya başlanmıştır. Bu nedenle çok yaygın olmamakla beraber kerâmet kelimesinin çoğulu olan kerâmat da menkâbe yerine kullanılmıştır. Dolayısıyla menkabelerin esasını kerâmetler oluşturmaktadır (121).

Ahmet Yaşar Ocak, evliya menkabelerinin kaynağının çeşitli unsurlardan alındığı konusunda bize şu bilgileri vermektedir:

Türkler islamiyeti kabul etmeden önce de çeşitli din büyükleri çevresinde anlatılan menkabeler vardı ve bunlar, halk

---

(119) Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ans. s.735
(120) Türkçe Sözlük, C. II, ... s.1007
(121) Ahmet Yaşar Ocak, Kültür Tarihi Kaynağı s.27

arasında çok yaygındı. Bu menkabelerin kökenini İslamiyet'ten önceki Arap toplumunda var olan, eski dönemlere ait efsane ve mitler, Yahudi ve Hıristiyan kaynaklı menkâbeler oluşturuyordu. Bunlar, Türklerin İslamiyet'i kabul etmesiyle birlikte Türkler'e geçmiştir. Tabii ki bu İslamiyet'le birlikte gelen tasavvufun etkisiyle olmuştur. Ancak eski Türkler'e ait efsane, destan vb. ürünler bu menkabelere zemin hazırlamıştır. Türklerin İslamiyet'ten önceki bu ürünlerinin önemli bir bölümünü eski şamanların cinlere karşı savaşları, ruhlarla mücadeleleri, öbür dünyaya ve gayb âlemine gidip gizli güçlerle temas kurabilme çabaları ve bu olaylarda çıkan olağanüstülükler oluşturmuştur. Bunları müslüman Türkler arasında dini propoganda yapan derviş-şairler, evliya menkabesi şekline sokarak anlatmışlardır (122).

Olaya daha geniş bir çerçeveden bakıldığında Umay Günay'ın eserinde de A.Yaşar Ocak'ın eserinde ortaya atılan bu görüşlerin pekiştirilip işlenmiş olduğu görülecektir:

Tekke Edebiyatı'nın önemli bölümünü oluşturan, ancak daha sonra Tekke Edebiyatı'ndan ayrılarak tamamıyla bağımsız ve özel bir içerik alan ve ayrıca Aşık Edebiyatı'nın oluşumunda önemli bir görev üstlenen Bektaşi Edebiyatı'nda eski Türk edebiyat geleneğinin izleri kolaylıkla görülebilir. Türklerin İslamiyet'i kabul etmeden önceki inanç sistemlerinden olan şamanizm ve şamanlık etrafında oluşan kültür, ayin ve töreler Türkler'in müslüman olmalarından sonra oluşan edebiyatlarını

---

(122) a.g.e. s.31

etkilemiş; Anadolu'da ortaya çıkan birçok anlatı türüne girmiştir. (123)

A.Yaşar Ocak, Türk evliya menkabelerine Budizm'in etkilerini ise şu şekilde anlatıyor:

Şamanizmin yanı sıra Türk evliya menkabelerinin bugünkü şeklini kazandıran en önemli etken Budizm'dir. Tasavvuftaki veliler gibi Budizm'de de azizler ve başta Budda olmak üzere bütün Budist azizlerin kerâmetleri vardır; mevsimi olmadığı halde kuru ağaçtan meyva oldurmaları, havada uçmaları vb. Bu menkâbeler, ahlaki bir terbiye vermek ve Budizm'in kurallarını öğretmek amacıyla rahipler tarafından kullanılmıştır. Rahiplerin bu propagandaları sonunda Budizm, Orta Asya'da Türkler ve özellikle Uygurlar arasında yayılmış, Budist menkabeleri Uygur bakşıları tarafından söylenmiştir. İslamiyet'in kabulüyle bunlar, baskıların yerini alan ata veya baba lâkaplı şeyhler tarafından İslamiyet'i yaymak amacıyla kullanılmıştır.

Evliya menkabelerinin kaynağını oluşturan bir başka unsur ise İranlı mutasavvıflardır. İslamiyet'i yaymak için uğraşan bu mutasavvıflar, XI. yüzyıla kadar oldukça zenginleşmiş sûfilerle ilgili kaynaklardaki menkabeleri Türkler'e aktarmışlardır. Bu menkabeler, Türkler arasında çok ilgi görmüş ve yeni menkabelerin oluşmasına neden olmuştur (124).

Anadolu'da Türk evliya menkabelerinin oluşumuna gözattığımızda çeşitli kültürlerle beslendiğini görüyoruz. Dinlerin

---

(123) Umay Günay, Türkiye'de Aşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi, Akçağ Yayınları:86, İnceleme-Araştırma:22, Feryal Matbaacılık, Ankara 1993, s.10-11

(124) Ahmet Yaşar Ocak, Kültür Tarihi Kaynağı s.31-32

birbirleriyle etkileşimi ve eski inanç sistemleriyle İslamiyet'in Anadolu kültür potasında eriyerek bir sentez oluşturduğunu, bu sentezin de Türk evliya menkabelerinin ana kaynağı olduğunu söyleyebiliriz.

İncelememizde bu etkilerin İçel efsanelerinde de görüldüğü örneklerle verilecektir.

Evliyâ Menkabelerinin Özellikleri ve Tipleri

Ahmet Yaşar Ocak'ın "Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler" adlı eserinde evliya menkâbelerinin özellikleri ve tipleriyle ilgili şu bilgileri bulmaktayız (125):

Evliyâ menkabeleri, edebi tür bakımından, konusunu olağanüstü olaylardan alan masal, efsane, destan ve menkabe gibi anlatmaların sonuncusuna girer. Dolayısıyla bu türler ile evliya menkabeleri arasında bazı benzer ve ayrılan yönler vardır. Evliyâ menkabeleri de diğer türler gibi olağanüstü olayları konu edinmiştir. Başlangıçta tek bir kişi tarafından ortaya konulmasına karşılık, daha sonra bu ilk yaratıcı unutulmuş, halka mal edilmiştir. Olaylardaki kişiler gerçektir. Bu yönüyle masal ve efsaneden ayrılır. Evliya menkabelerindeki bu gerçek kişilerin yaşadıkları zaman ve mekanın belli olmasına karşılık, evliya menkabeleri yarı kutsal sayılır. Bu, onu diğer türlerden ayıran en önemli özelliktir.

Evliya menkabeleri, şekil yönünden diğer türlere göre daha kısadır ve içeriğinde genellikle tek bir kerâmet olayı anlatılır. Belirli bir üslubu yoktur.

Araştırmacı evliya menkabelerinin özelliklerini şu şekilde sıralamıştır:

---

(125) a.g.e. s.32-35

1- Kahramanları gerçek ve kutsal kişilerdir.

2- Olaylar belirli bir yerde ve zamanda geçer.

3- Sadece eğlenmek, bir eşyanın veya bir tabiat olayının açıklamasını yapmak için uydurulmuş değillerdir, gerçek olduklarına inanılır.

4- Yarı kutsaldırlar ve kendilerini bir doğma gibi kabul ettirirler.

5- Konu edindikleri veli hayatta iken de, öldükten sonra da meydana gelebilirler.

6- Şekil olarak kısadırlar ve sade bir anlatıma sahiptirler.

Bütün bu sıralananlar evliya menkabelerinin sosyal yönlerini de ortaya koymaktadır. Bu menkabelerin ortaya çıkması için ilk önce kendilerine inanan bir toplumun bulunması gerekir. Dolayısıyla kendilerine inanan toplumun bulunması dini teşkilâtlanmasını (tarikatlar) ve bu teşkilâtın açıklamasını yapmaktadırlar. Bu menkabeler ayrıca toplumun gizli yönlerini ve hayal ettikleri kusursuz dünyayı anlattıkları için toplumun psikolojik yönünü de aydınlığa çıkartmaktadır.

Evliya menkabelerinin tipleri incelendiğinde ise hepsinin aynı içeriği, aynı özelliği taşımadığı, aralarında bazı farklılıkların olduğu görülür. Bu bakımdan evliya menkabeleri gerçeğe dayananlar ve hayali olanlar diye iki ana gruba ayrılır:

A) Tarihi Gerçeklere Dayanan Menkabeler:

Birçok evliya menkabesi, konusunu yaşanmış tarihi olaylardan almıştır. Bu tür menkâbeleri belirli bir coğrafyaya ve mekâna oturtabiliriz, ancak menkabelerde asıl amaçlardan biri

de veliyi yüceltmek olduğu için, bu gerçekler bozulmuş olabilir. Buna karşılık olaylar, tarihte ortaya çıkartılabilir.

B) Hayali Menkabeler:

Gerçek olaylara dayanmayan bu menkabeler toplumun psikolojik ve sosyolojik yapısını yansıttıkları için kendi aralarında bazı sınıflara ayrılırlar:

1- Toplumun sosyal değerler sisteminden kaynaklanan menkabeler

Veli, Allah'a en yakın kişi olduğu için toplum, kendi sosyal değerlerini onun şahsında temsil eder. Dolayısıyla veliyi anlatan menkabeler de bu toplumsal değerleri yansıtıcı niteliktedir. Bu değerlerle velinin çevresinde ideal bir dünya yaratılır, bu dünya da o toplumun özlem duyduğu dünyadır.

2- Ahlâki Bir Teolojiye Dayanan Menkabeler

Bazı menkabeler de birtakım ahlâki erdemlerin gösterilmesi amacıyla yaratılmıştır. Tabii ki bu, en yüksek ahlaki mertebeye ulaşmış velinin şahsında gösterilir. Bu şekilde, topluma ahlaki değerler aşılanmak istenir.

Ayrıca bu menkabelerin bir diğer amacı da, tarikata yeni giren müridleri yetiştirmektir.

3- Propaganda Amacını Güden Menkabeler

Bunlar sadece anlattıkları velinin tarikatını tanıtıp yaymak amacını güttükleri için tamamıyla hayali olayları içermektedirler. Ancak uzun zaman okunup tekrarlandığı için müridler tarafından gerçek kabul edilir.

Evliyâ menkabeleri, konu aldıkları olayla hem toplumun beklentilerini velinin şahsında göstermekte hem de mürîdlerin yetiştirilmesinde, tarikatların tanıtılıp yayılmasında önemli bir işlevi yerine getirmektedir.

Evliyâ Menkabelerinde Motif ve Motif Kaynakları

Halk Edebiyatı ve folklorda motif kavramı çok tartışılan ve bir noktada anlaşılıp uzlaşılamayan, çeşitli araştırmacıların çeşitli görüşler ortaya attıkları bir konudur. İncelememize ışık tutması açısından araştırmacıların görüşlerinden yola çıkarak motif konusunu biraz açmanın yararlı olacağı görüşünü taşıyoruz.

Buna dayanarak kaynaklardaki motif tanımlarını şu şekilde verebiliriz:

Arthur Christens'e göre; "Canlılıklarıyle kendilerini kabul ettiren, tarifi güç bir psikolojik kanuna göre dinleyiciyi avuç içine alabilen ve iptidaî fikir silsilelerinden yeni terkiplere girmek için az veya çok parçalara ayrılabilen unsurlar" dır (126).

Stith Thompson'un motif tanımı; "Eskiden beri yaşama kabiliyetine sahip olan masalın en küçük unsuru" şeklindedir (127).

Max Luthi'ye göre ise motif; "Kendisini gelenekte koruma gücüne sahip olan hikâye etmenin en küçük unsuru" dur (128).

A. Yaşar Ocak ise; "Destan, efsane ve masal gibi anlatım türlerinde cereyan eden hârikulâde olaylarda sık sık tekrar-

---

(126) Saim Sakaoğlu, Anadolu-Türk Efsanelerinde s.24
(127) a.g.e. s.24
(128) a.g.e. s.24

lanan ve bu olaylara belli bir özellik veren birtakım unsur" şeklinde tanımlar (129).

İlk tanımın diğer tanımlardan farklı olduğu görülmektedir. Ancak biz diğer tanımlardan yola çıkarak motifin sözlü anlatım ürünlerinin temelini oluşturduğunu söyleyebiliriz.

Motif, evliyâ menkabelerinde de her zaman vardır. Evliyâ menkabelerindeki motifleri; birşeyi yoktan var etme, çok kısa zamanda uzun mesafeler aşma, ırmak veya deniz üstünde yürüme ve ölü diriltme gibi olağanüstü olaylardan ibaret olan unsurlar oluşturur (130).

Menâkıbnâmeler konusunda önemli araştırmalar yapan Prof. Ahmet Yaşar Ocak, Türk evliyâ menkabelerindeki motiflerin kaynağını 5 ana başlık altında toplamaktadır. İçel efsane incelemesinin değerlendirmesini daha sağlıklı yapabilmek için A. Yaşar Ocak'ın inceleme başlıklarını almayı uygun gördük (131).

1- İslâm Öncesi Eski Türk İnançları

Bunlar Türkler'in Müslüman olmadan önceki eski inanç sistemleri olan tabiat kültü, atalar kültü vb. inançlarıyla sonradan kabul ettikleri Şamanizm, Budizm, Zerdüştîlik, Maniheizm ve Mazdeizm gibi değişik dinlerden etkilenen motiflerdir. Bu motifler, özellikle Bektaşi menâkıbnâmelerinde sıkça görülür.

---

(129) Ahmet Yaşar Ocak, Kültür Tarihi Kaynağı........... s.70
(130) a.g.e. s.70-83
(131) a.g.e. s.70-83

2- İslami İnançlar (Kur'ân-ı Kerîm ve Hadisler)

Motiflerin bir kısmı kaynağını Kur'ân-ı Kerîm ve hadislerdeki inanç unsurlarından almaktadır. Peygamber mucizeleri ve hadislerdeki bazı sahâbe hakkında anlatılan olağanüstü olaylar aynen veya biraz değiştirilerek Türk evliyâ menkabelerinde kullanılmıştır.

3- Kitâb-ı Mukaddes Kaynaklı İnançlar

Kitâb-ı Mukaddes'te yer alan peygamber mucizelerinin aynısı veya biraz değiştirilmiş şekli Bektaşi menâkıbnâmelerinde yer almaktadır. Bunun daha başka örnekleri de bulunabilir. Şunu da belirtmek gerekir ki; Kitâb-ı Mukaddes'teki birçok mucize Kur'ân-ı Kerîm ve hadislerde de tekrarlanmıştır.

4- Çeşitli Destanî ve Mitolojik Mahsüller ile Halk Gelenekleri

İslâm öncesi ve İslâmiyet'e girdikten sonraki dönemde oluşmuş Türk efsane, destan ve masallarından, ayrıca İran destanî ürünlerinden özellikle Şehnâme'den alınan motifler de Türk evliyâ menâkıbnâmelerinde kullanılmıştır. Bunların yanı sıra bazı motifler de kaynağını Anadolu'nun yerli mitolojik ürünlerinden almıştır. Özellikle propaganda amacı güden Bektaşi menâkıbnâmelerinde ve belirli bir tarikattan olmayan farklı evliyâ ve Hızır menkabelerinde bunun örneklerine sıkça rastlanır. Bunlar, Anadolu'daki Müslüman olmayan halk arasında Müslümanlık'ı yaymak isteyen misyoner dervişlerin dönemine rastlar. Bu ilk misyoner dervişler, mitolojik menkabelerin Hıristiyanlaşmış şekilleriyle karşılaşınca bunları evliyâ

menkâbesi haline getirmişlerdir.

5- Ferîduddîn-i Attar'ın Tezkiretu'l-Evliyâ'sı

Tezkiretu'l-Evliyâ, 13. yüzyılın tanınmış İran'lı mutasavvıflarından Ferîduddîn-i Attar'a aittir. Yazıldığı dönemden itibaren Türk tasavvuf çevrelerinde, özellikle Anadolu'da çok sevilip tutulduğu için Türkçeye çevrilmiş ve birden fazla tercümesi yapılmıştır. Dolayısıyla 13.yüzyıldan beri yazılan menâkıbnâmeleri etkilemiş, buradaki menkabeler yazılan yeni menkabelerde uyarlanmış ve birçok motif de aktarılmıştır.

A. Yaşar Ocak, Türk evliyâ menkabelerindeki motifleri, farklı yüzyıllarda yazılmış eserleri inceleyerek şu şekilde sıralamıştır:

İslâm Öncesi İnanç Motifleri (132)

1. Dağ ve tepe kültü
2. Taş ve kaya kültü
3. Ağaç kültü
4. Sihir ve büyü
5. Hastaları iyileştirme
6. Gaipten ve gelecekten haber
7. Allah'ın insan gibi görünmesi
8. Tabiat kuvvetlerine hakimiyet
9. Ateşe hükmetme
10. Kemiklerden diriltme
11. Kadın-erkek ortak âyinler

(132) a.g.e. s.72

12. Tahta kılıçla savaşma
13. Tenâsüh inancı
14. Hulûl inancı
15. Don değiştirme
16. Ejderha ile mücadele
17. Havada uçma
18. Dört unsur inancı
19. Ateş kültü

Kur'ân-ı Kerîm ve Hadislerdeki Mucize Motifleri (133)

1. Ölüyü diriltme
2. Irmak veya denizi yarma
3. Hayvanları konuşturma
4. Asâyı ejderha yapma
5. Gaybı bilme
6. Geleceği haber verme
7. Halka felâket musallat etme
8. Taştan ve yerden su çıkarma
9. Kemiklerden diriltme
10. Bedduanın tutması
11. Ateşte yanmama
12. Cansız varlıkları canlandırma
13. Hastalık ve vücut ârızasını giderme
14. Tabiat kuvvetlerine hükmetme
15. Yoktan yiyecek-içecek çıkarma
16. Ölmeden göğe çekilme
17. Az yiyecekle çok kişiyi doyurma

---

(133) a.g.e. s.76

Kitâb-ı Mukaddes Mucize Motifleri (134)

1. Ölmeden göğe çekilme
2. Suyu kana çevirme
3. Halka felâket musallat etme
4. Bereket getirme
5. Az yiyecekle çok kişiyi doyurma
6. Vücut ârızalarını giderme
7. Ölüyü diriltme
8. Kısır kadın ve erkeği çocuk sahibi yapma
9. Kuru odunu ağaç haline getirme
10. Yerden veya taştan su çıkarma
11. Irmak veya denizi yarma
12. Su üstünde yürüme
13. Asâyı ejderha yapma
14. Hayvanları itaate alıp dost olma
15. Bedduanın tutması
16. Tabiat kuvvetlerine hükmetme
17. Hastalıkları iyileştirme
18. Ejderha ile mücadele

Türk Destanî Mahsulleri ile Menâkıbnâmelerde Ortak Motifler (135)

1. Hayvan donuna girme
2. Bedduanın tutması
3. Cansız varlıkları konuşturma
4. Hayvanları konuşturma

---

(134) a.g.e. s.77
(135) a.g.e. s.81

5. Peygamber tarafından irşad edilme
6. Doğum esnasında fevkalâde olaylar
7. Eşyaya biçim değiştirtme
8. Hasımlarını ölümle cezalandırma
9. Hızır'la görüşme
10. Ölmeden göğe çekilme
11. Öleceğini bilme
12. Öldükten sonra kerâmet gösterme
13. Tabiat kuvvetlerine hükmetme
14. Ölüyü diriltme
15. Mekân aşma
16. Hayvanları itaate alma
17. Ejderha ile mücadele
18. Ateşte yanmama
19. Taştan ve yerden su çıkarma
20. Su üstünde yürüme
21. Taş kesilme

Tezkiretu'l-Evliyâ Motifleri (136)

1. Cansız varlıklara söz geçirme
2. Hızır'la görüşme
3. Cansız varlıkları hareket ettirme
4. Tabiat kuvvetlerine hükmetme
5. Maddelerin mahiyetini değiştirme
6. Duanın kabulü
7. Hayvanları itaate alma
8. Öldükten sonra kerâmet gösterme

---

(136) a.g.e. s.85

9. Akıldan geçenleri bilme
10. Meyvasız ağaçta mevya oldurma
11. Hastalıkları iyileştirme
12. Mekân aşma
13. Hayvanlarla dostluk kurma
14. Hasımlarına ürkütücü görünme
15. Şeytan'la görüşme
16. Ateşte yanmama
17. Ölüyü diriltme
18. Yoktan yiyecek çıkarma
19. Felâkete düşenleri kurtarma
20. Gaybda olanları bilme
21. Doğumda fevkalâde haller

Görüldüğü gibi kaynağı farklı olsa dahi bu motiflerin birçoğu ortaktır.

IV

EFSANE KONUSUNDA DUNYADA YAPILAN ÇALIŞMALAR

Saim Sakaoğlu, "Anadolu-Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu" adlı eserinde, dünyada efsane konusunda yapılan çalışmaları şu şekilde anlatmıştır (137):

Avrupa'da efsane ile ilgili çalışmalar, kendini ilk defa 19. yüzyılın baslarında göstermiştir. Dolayısıyla çeşitli sahalarda derleme ve inceleme çalısmaları yapılmıştır. 20. yüzyılın başlarında ise bu çalışmalar giderek artmış, efsane üzerinde çalışan uluslararası halkbilimcilerin biraraya geldiği kongreler düzenlenmeye başlanmıştır.

Bu konuda yapılan çalışmaların öncüleri J. Ludwig Karl Grimm ve kardeşi Wilhelm Grimm'dir. Ortaya koydukları efsane tanımı bugün dahi bazı halk bilgisi araştırmacıları tarafından aynen kabul edilmektedir. 1816-1819 yıllarında yayınladıkları, iki ciltlik "Deutsche Sagen" daha sonraki yıllarda, bu konuda yapılacak birçok çalışmalara kaynak olmuştur. Yine aynı yıllarda (1818-1823) J. M. Thiele'nin "Danmarks Folkesagn" adlı eseri de bu konuda yapılan önemli çalışmalardan biridir.

1800'den önce yapılan efsane çalışmalarının çok az olmasına karşılık, 1908 yılında K. Wehrhan'ın verdiği bibliyografyaya göre bu çalışmaların bini geçtiği gözlenmiştir. Efsane konusunda en önemli incelemelerden biri de George L. Gomme tarafından 1890'da yapılmıştır.

---

(137) Saim Sakaoğlu, Anadolu Türk Efsanelerinde s.10-17

Yine aynı yıllarda Alman efsane araştırmacılarından Otto Böckel ile Friedrich Ranke bu alanda yeni eserler ortaya koymuşlardır.

Almanya'nın yanı sıra Fransa'da da efsaneyle ilgili birçok çalışma yapılmıştır. Fransızlar'ın ünlü halk bilgisi araştırmacısı Arnold Von Gennep, efsanelerle ilgili çeşitli konularda yeni görüşler ileri sürmüştür. Gennep, "La Formation Des Lègendes" adlı eserinde efsanenin oluşumuyla ilgili ortaya atılan çeşitli görüşlere yer vererek R. Rosières ile M. Benigni'nin iddialarını ayrı ayrı ele almıştır.

1959 yılına kadar kişisel çalışmalarla gelişen efsane çalışmaları, 1959-1969 yılları arasında kongreler düzenlenerek daha da ileri bir duruma getirilmiştir. Efsane araştırmacıları, "International Society for Folk-Narrative Research" adıyla kurdukları cemiyette biraraya gelerek 1959'da Kiel'de başlayıp Kopenhag'da biten bir toplantı yapmışlardır. Daha sonra 1962'de Anvers, 1963'te Budapeşte, 1964'te Atina, 1966'da Prag Kongreleri ile 1969'da Los Angeles'te yaptıkları toplantı, efsane araştırmalarında önemli bir gelişme olarak kabul edilmektedir. Özellikle Kurt Ranke'nin başkanlığını yaptığı Budapeşte Kongresi çok önemlidir, çünkü bu kongrede milletlerarası bir efsane tasnifi yapılmıştır.

1959-1969'daki bu "Kongreler Devri" nden sonra efsane konusunda yapılan çalışmalar bir duraklama devresine girmiştir. Ancak günümüzde Linda Dègh, H. Jansen, Robert A. Georges gibi araştırmacılar bu duraklamayı önlemeye çalışan efsane araştırıcılarıdır.

EFSANE KONUSUNDA TÜRKİYE'DE YAPILAN ÇALIŞMALAR

Saim Sakaoğlu, Türkiye'de Efsane konusunda yapılan çalışmalar hakkında şu bilgileri vermektedir (138):

Türkiye'de efsane ile ilgili birçok önemli çalışma yapılmıştır, ancak bu çalışmalar yeterli değildir.

Bu konuda yapılan en önemli çalışmalardan biri Bahaeddin Ögel'in "Türk Mitolojisi" adlı eseridir. Ögel, bu eserinde Türk tarihinde geçen birçok olayı elde edilen metinlerin yardımıyla incelemiş, ayrıca Türk efsane ve destanlarına geniş bir yer ayırmıştır.

Bu alanda tanınmış Türk halkbilimcisi Pertev Naili Boratav da, yaptığı çeşitli araştırma ve incelemelerle efsaneler konusuna ışık tutmuştur.

Ali Rıza Önder ise, I. Uluslararası Türk Folklor Semineri'nde sunduğu tebliğinde, o güne kadar yayınlanan efsane kitaplarını ele almıştır.

Sosyolog ve psikiyatrist olan Çiğdem ve Atillâ Turgay'ın, "Anadolu-Türk Efsaneleri Üzerinde Psiko-Sosyal Bir Çalışma" adlı, 1973'te İzmir'de VIII. Millî Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Kongresi'de sundukları bildirileri de konuyu değişik bir açıdan ele almaları bakımında önemlidir. Çiğdem ve Atillâ Turgay, 110 Anadolu efsanesinden hareket ederek bazı sonuçlara varmışlardır.

İlkel insanların dinini, büyüsünü, sanat ve efsanesini 100 soruda ele alıp inceleyen Sedat Veyis Örnek'in kitabı ise, bu konuda yapılmış önemli çalışmalardan bir diğeridir.

---

(138) a.g.e. s.17-20

Efsane konusunda yapılan akademik calısmaları ise, şu şekilde sıralayabiliriz:

A- Doçentlik Tezleri

Saim Sakaoğlu'nun "Anadolu-Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu" adlı çalışması bu konuda yapılmış en önemli çalışmalardan biridir. Sakaoğlu, bu çalısmasında taş kesilme motifine yer veren efsaneleri sistematik bir sekilde tasniflemiş, giriş bölümünde de efsane ile ilgili ayrıntılı bilgi vermiştir (139).

Bilge Seyidoğlu da "Erzurum Efsaneleri" adlı çalışmasında ilk önce efsane ve efsane tasnifleri üzerinde durmuş, daha sonra da Erzurum ve çevresindeki belirli yerlerle ilgili anlatılan efsaneleri incelemiştir (140).

B- Doktora Tezleri

Yusuf Olgun'un "Tarihi Bursa Efsaneleri" konulu çalışması derleme ve inceleme bölümlerinden oluşmaktadır (141).

Metin Ergun ise, doktora çalışmasında "Türk Efsanelerinde Değisme Motifi" ni ele alıp incelemiştir (142).

C- Yüksek Lisans Tezleri

Bu konudaki yüksek lisans tezlerini şu sekilde sıralayabiliriz:

---

(139) a.g.e.
(140) Bilge Seyidoğlu, Erzurum Efsaneleri ....
(141) Yusuf Olgun, Tarihi Bursa Efsaneleri/ Derleme-İnceleme (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi, Bursa 1989
(142) Metin Ergun, Türk Efsanelerinde Değişme Motifi (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi, Konya 1993

İsmail Görkem, "Elazığ Efsaneleri Üzerinde Araştırmalar" (143)

Yılmaz Önay, "Van Folklorunda Yatırlar ve Yatırlara Bağlı Olarak Anlatılan Menkâbeler" (144)

Ali Duymaz, "Bingöl Efsaneleri" (145)

Muhsine Helimoğlu (Yavuz), "Diyarbakır Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma" (146)

Ruhi Kara, "Erzincan Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma" (147)

Kudret Yıldırım (Yağbasan), "Malatya Efsaneleri" (148)

Zekeriya Karadavut, "Yozgat Efsaneleri" (149)

Seyid Emiroğlu, "Konya Efsaneleri" (150)

Refiye Okuşluk, "Adana Efsaneleri Araştırması" (151)

Zekiye Çağımlar, "Adana Yöresi Yatır-Ziyaret ve Ocaklar-

---

(143) İsmail Görkem, Elazığ Efsaneleri Üzerinde Araştırmalar (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Fırat Üniversitesi, Elazığ 1987

(144) Yılmaz Önay, Van Folklorunda Yatırlar ve Yatırlara Bağlı Olarak Anlatılan Menkabeler (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van 1987

(145) Ali Duymaz, Bingöl Efsaneleri/İnceleme-Metinler (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi, Elazığ 1989

(146) Muhsine Helimoğlu (Yavuz), Diyarbakır Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma/Derleme-İnceleme, San Matbaacılık, Ankara 1989 (II. Baskı Ankara 1993)

(147) Ruhi Kara, Erzincan Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi, Erzurum 1991

(148) Kudret Yıldırım (Yağbasan), Malatya Efsaneleri/Metinler ve İnceleme (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İnönü Üniversitesi, Malatya 1991

(149) Zekeriya Karadavut, Yozgat Efsaneleri/İnceleme-Metin (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi, Konya 1992

(150) Seyid Emiroğlu, Konya Efsaneleri/İnceleme-Metin (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi, Konya 1993

(151) Refiye Okuşluk, Adana Efsaneleri Araştırması/Derleme-İnceleme (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çukurova Üniversitesi, Adana 1994

la Bunlara Bağlı Anlatılan Efsaneler" (152)

Efsane konusunda diğer çalışmalar, tezimizin bibliyografya bölümünde gösterilmiştir.

(152) Zekiye Çağımlar, Adana Yöresi Yatır-Ziyaret ve Ocaklarla Bunlara Bağlı anlatılan Efsaneler/Derleme-İnceleme (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Çukurova Üniversitesi, Adana 1994

1. BÖLÜM

İÇEL HALK İNANÇLARINDA YATIR, ZİYARET İNANCI

Dini konulu efsanelerin esas konusunu evliyâlar ve onların kerâmetleri oluşturur. Evliyâlar, Allah'a yakın kişiler olarak düşünüldükleri için halk tarafından kutsal kabul edilirler. Halk, bu kişiler aracılığıyla, Allah'tan isteklerinin daha kolay gerçekleşeceğine inandığı için onların mezarlarını ziyaret etmekte, isteklerinin karşılığı olarak da adaklar adamaktadır.

Evliyâlar, aynı zamanda toplumun değer yargılarının bir göstergesidir. Halk, hayalinde canlandırdığı, tüm yönlerden olumlu olan ideal insan tipini evliyâlarla çizer ve beklentileri için kutsal olarak gördüğü bu kişiye yönelir. Bu yönüyle evliyâlar ve onların iyilik, doğruluk, dürüstlük ve adaletle ilgili gösterdikleri kerâmetler toplum hayatını düzenleyici bir görev üstlenir.

İncelememizde de görüleceği gibi halk, yatır ve ziyaretleri işlevsel olarak birbirinden ayırmış, her dilek ve istek için ayrı yatır ve ziyaretlere yönelmiştir.

İçel efsanelerindeki ziyaretlerin sebeplerini ve bu sebeplere bağlı olarak gidilen yerleri şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Hastalıklardan kurtulup şifa bulmak (İ.E-7, 9, 13, 17, 22)

İçel halkı, tıbbın çare bulamadığı durumlarda bu yerlere gitmekte ve yapılan bu ziyaretler sonucunda hastanın iyileşeceğine inanmaktadır.

2. Belirli bir isteğin değil de herhangi bir dileğin gerçekleşmesini istemek (İ.E-4, 5, 10, 19, 20, 23)

3. Dua etmek (İ.E-1, 3, 8, 14, 18, 21)

4. Kısmet açmak (İ.E-2, 5)

5. Yağmur yağdırmak (İ.E-7)

Havaların kurak gittiği ve ekinin zarar göreceği zamanlarda bu ziyaret yerlerine gidilip dualar edilmektedir. Yağmur tesadüfen yağsa bile bunun nedeni olarak da yapılan ziyaretler gösterilmektedir.

6. Çocuk veya özellikle erkek çocuk sahibi olmak (İ.E-16)

7. Günahlardan arınıp diğer dünyada mutlu bir hayat sürdürmek (İ.E-18)

İncelememizde İçel halkının belirli bir istek için farklı farklı yatır ve ziyaret yerlerine gitmektense, kendisine yakın olan bir ziyaret yerine herhangi bir isteğinin gerçekleşmesi için gitmeyi daha uygun gördüğünü gözledik.

İçel efsanelerinin dini konulu olanlarında görüldüğü gibi, evliyâlar kutsal kişiler olarak kabul edildikleri için, halk tarafından devamlı kendilerine saygı duyulur. Evliyâlığı bilinmeyenlere bile bir saygısızlık yapılsa, o evliyânın bedduasının muhakkak yerine geleceğine ve kötü bir sonuçla karşılaşılacağına inanılır. Bu kötü sonuç sürekli olarak devam eder. Aynen İ.E-3'te olduğu gibi. Evliyâların mezarları da kutsaldır. Bu mezarlara zarar veren veya saygısızlık gösterenler, İ.E-6, 8 ve 9'da görüldüğü gibi muhakkak cezalandırılır. Aslında herhangi bir kaza sonucunda ortaya çıkan bu olaylar, halk tarafından evliyâya bağlanarak kutsallaştırıl-

maktadır.

İnsanlar, yatır ve ziyaretlere eskiye oranla daha az inanıyor gibi görünse de, aslında bu yerlerin kutsal olduğuna dair büyük bir inanç beslemektedir. Bunu, efsaneyi anlatan ile dinleyenler üzerindeki etkiden kolayca anlayabiliriz.

2. BÖLÜM

İÇEL EFSANELERİNİN TASNİFİ

I. DİNİ EFSANELER

A. VELİLERLE İLGİLİ EFSANELER

Demirkapı (veya Tarsus Fatihi) Efsanesi (İ.E-1)

Muğdat Dede ve Amcasının Kızı Efsanesi (İ.E-2)

Sıh Dede Efsanesi (İ.E-3)

Seyh Muhammed Abbari ve Yoğurtpazarı'ndaki Suyun Efsanesi (İ.E-4)

Anamur'un Fethedilmesinin Efsanesi (İ.E-50)

Kızılgeçit Efsanesi (İ.E-74)

İncekum Efsanesi (İ.E-96)

Seyh Ali Semerkandi Pınarının Efsanesi (İ.E-100)

B. TÜRBE VE ZİYARETLERLE İLGİLİ EFSANELER

Muğdat Dede Türbesi ile Bir Karadenizli'nin Efsanesi (İ.E-5)

Sah Er Durağı Efsanesi (İ.E-6)

Sıh Muhammed Abbari ve Türbesinin Efsanesi (İ.E-7)

Sıh Salih Türbesi Efsanesi (İ.E-8)

Solak Değirmen Efsanesi (İ.E-9)

Ashâb-ı Kehf Efsanesi I (İ.E-10)

Ashâb-ı Kehf Efsanesi II (İ.E-11)

Eshabü'l-Kehf Efsanesi III (İ.E-12)

Köşekbükü Mağarası'nın Efsanesi (İ.E-13)

Aya Tekla Kilisesi'nin Efsanesi (İ.E-14)

Karamanoğulları Mezarlarının Efsanesi (İ.E-15)

Sancağın Kerameti Efsanesi (İ.E-16)

Lokman Hekim'in Türbesi Efsanesi (İ.E-17)

Hz. Şit Peygamber'in Türbesi Efsanesi (İ.E-18)

Halife Me'mun'un Türbesi Efsanesi (İ.E-19)

Şeyh Muhammed Hasani'nin Türbesi Efsanesi (İ.E-20)

Danıyal Peygamber'in Türbesi Efsanesi (İ.E-21)

Bilâli Habeşi'nin Mescidi Efsanesi (İ.E-22)

Muğdat Dede ve Türbesinin Efsanesi (İ.E-23)

Çarşamba Taşı Efsanesi (İ.E-27)

II. OLAĞANÜSTÜ KUVVETLER VE VARLIKLARLA İLGİLİ EFSANELER

A. ŞEYTAN İLE İLGİLİ EFSANELER

Şeytan Efsanesi (İ.E-24)

Sebil Köyü'ndeki Şeytan Efsanesi (İ.E-25)

B. CİN VE PERİ İLE İLGİLİ EFSANELER

Çamlıyayla'daki Cinlerin Efsanesi (İ.E-26)

Çarşamba Taşı Efsanesi (İ.E-27)

Geyik Sağan Peri Kızının Efsanesi (İ.E-28)

Kıztaşı Efsanesi II (İ.E-92)

C. YILAN VE EVRANLA İLGİLİ EFSANELER

Göktepe Yaylası Yılan Efsanesi (İ.E-29)

Şahmeran ve Tarsus Hükümdarı Efsanesi (İ.E-30)

Şahmeran ve Camis Efsanesi (İ.E-31)

Lokman Hekim ile Şahmeran Efsanesi (İ.E-32)

Evran ile İki Gencin Efsanesi I (İ.E-33)

Evran ile Arıların Efsanesi II (İ.E-34)

Evran Efsanesi I (İ.E-35)

Evran Efsanesi II (İ.E-36)

Evran Efsanesi III (İ.E-37)

Çopurlu Köyü'ndeki Evran Efsanesi (İ.E-38)

Evranyuttuğu Ormanı'nın Efsanesi (İ.E-80)

III. TAŞ KESİLME İLE İLGİLİ EFSANELER

Gülek Geçiti Kayaları Efsanesi (İ.E-39)

Dikilitaş Efsanesi I (İ.E-40)

Kız Kayası Efsanesi (İ.E-41)

Kızoğlan Kayası Efsanesi (İ.E-42)

Erkektaşı Efsanesi (İ.E-43)

Eshabü'l-Kehf Efsanesi III (İ.E-12)

Yusufçuk Kuşunun Efsanesi (İ.E-47)

Adamdaş Efsanesi (İ.E-75)

Akdağ Efsanesi (İ.E-85)

İnoluk Efsanesi (İ.E-99)

IV. HAYVANLARLA İLGİLİ EFSANELER

Güdükkavak ve Keklik Efsanesi (İ.E-44)

Siyah Balık Efsanesi (İ.E-45)

Anamur Öküzlerinin Efsanesi (İ.E-46)

Yusufçuk Kuşunun Efsanesi (İ.E-47)

Ilıca Köyü Kaplanları Efsanesi (İ.E-48)

V. BİTKİ VE AĞAÇLARLA İLGİLİ EFSANELER

Güdükkavak Efsanesi (İ.E-49)

Güdükkavak ve Keklik Efsanesi (İ.E-44)

VII. YER ADLARIYLA İLGİLİ EFSANELER

A. YERLEŞİM YERLERİYLE İLGİLİ EFSANELER

Evren Köyü Efsanesi (İ.E-66)

Mersin Adıyla İlgili Efsane I (İ.E-67)

Mersin Adıyla İlgili Efsane II (İ.E-68)

Tarsus Adının Efsanesi (İ.E-69)

Yalınayak Köyü Efsanesi (İ.E-70)

Narlıkuyu Efsanesi (İ.E-71)

Gülnar ve Aydıncık Adlarının Efsanesi I (İ.E-72)

Gülnar Adının Efsanesi II (İ.E-73)

Kızılgeçit Efsanesi (İ.E-74)

Adamdaş Efsanesi (İ.E-75)

Zeynel Abidin Efsanesi (İ.E-76)

B. BELİRLİ YERLERLE İLGİLİ EFSANELER

Gelinuçtuğu Efsanesi I (İ.E-77)

Gelinuçtuğu Efsanesi II (İ.E-78)

Ayıalanı Efsanesi (İ.E-79)

Evranyuttuğu Ormanı'nın Efsanesi (İ.E-80)

Darısekisi Efsanesi (İ.E-81)

Postacıkoyağı Efsanesi (İ.E-82)

Kanlıdivane Efsanesi (İ.E-62)

C. TEKİN OLMAYAN YERLERLE İLGİLİ EFSANELER

Kayrankuyu Mezarlığı'nın Efsanesi (İ.E-83)

Gelinsini Mezarlığı'nın Efsanesi (İ.E-84)

VIII. TABİATLA İLGİLİ EFSANELER

A. DAĞ, İN, TEPE, KAYA, TAŞ VE VADİ İLE İLGİLİ EFSANELER

Akdağ Efsanesi (İ.E-85)

Beş Kardeş İni Efsanesi (İ.E-86)

Kız Taş Attığı Tepesi'nin Efsanesi (İ.E-87)

Çeçtepe Efsanesi (İ.E-88)

Karacaoğlan ve Karacakız Tepesi Efsanesi (İ.E-89)

Kızsini ile Olucak Kayası Efsanesi (İ.E-90)

Kıztaşı Efsanesi I (İ.E-91)

Kıztaşı Efsanesi II (İ.E-92)

Dikilitaş Efsanesi II (İ.E-93)

Yarıkdaş Efsanesi (İ.E-94)

Cocakdere Efsanesi (İ.E-95)

İncekum Efsanesi (İ.E-96)

B. SU, PINAR VE KUYU İLE İLGİLİ EFSANELER

Hocantı'daki Değirmenin Suyu Efsanesi (İ.E-97)

Sütlüce'deki Çınar ve Yanındaki Suyun Efsanesi (İ.E-98)

İnoluk Efsanesi (İ.E-99)

Şeyh Ali Semerkandi Pınarının Efsanesi (İ.E-100)

Karacaoğlan Kuyusu Efsanesi (İ.E-101)

3. BÖLÜM

İÇEL EFSANELERİNİN İNCELEME VE DEĞERLENDİRMESİ

İçel efsanelerini tasnifledikten sonra, şimdi de bu metinlerin inceleme ve değerlendirmesini yapalım.

I- DİNİ EFSANELER

Dini konulu efsaneleri incelemeye almadan önce veli kültünün kaynağı ile İçel efsanelerindeki veliler çevresinde bir kültün oluşup oluşmadığı konusu üzerinde durduk. Bu alanda önemli araştırmalar yapan A. Yaşar Ocak, veli kültünün kaynağını İslâmiyet'ten önceki inanç sistemlerine bağlamakta ve bu konuda şu bilgileri vermektedir (153):

Türkler, İslâm dinini kabul etmeden önce şamanizm, Budizm, Zerdüştîlik, Mazdeizm, Maniheizm gibi çeşitli inanç sistemleri ile semavi dinlerden Hıristiyanlık'ın etkisi altında kalmışlardır. Bilindiği gibi her inanç sistemi ve dinler, toplumlara yeni bir kültür ve yaşayış biçimi sunarlar. Bunlar da her türlü edebiyat türünü etkileyip, bu türlerin şekillenmesini sağlar.

Müslümanlık'taki veli kültünün kaynağını da İslamiyet'ten önceki Türk inançları oluşturur. Yapılan araştırmalara göre veli kültü, Budizm, Hıristiyanlık ve İslâmiyet gibi büyük dinlerin hakim olduğu sahalarda benzerlik göstermiştir. Özellikle Hıristiyan mistisizmindeki saint (aziz) düşüncesiysiyle tasavvuftaki veli düşüncesi arasında pek çok farkın ya-

(153) Ahmet Yaşar Ocak, Kültür Tarihi Kaynağı s.4-7, 10-13

nında benzer bazı noktaların da bulunduğu ortaya çıkarılmıştır. Örneğin; aziz, "Allah adamı" ve "Allah dostu" dur, genel anlamda ise bütün dürüst Hıristiyanlar Allah dostudur. Ancak özel anlamda Allah dostu olan aziz, bütün dünyevi işlerden elini eteğini çekmiş, riyazet ve mücahede usulleriyle kendini Allah'a adayan, ona ulaşan Hıristiyan'dır. Bu anlayış tasavvuftaki velâyet-i âmme (bütün müslümanların genel anlamda veli olduğu) ve velâyet-i hâssa (dar anlamıyla tasavvuftaki veli) anlayışını andırmaktadır. Ayrıca tasavvuftaki veliler gibi Hıristiyan mistisizmindeki azizler de kerâmet gösterirler. Yine bu konuda yapılan araştırmalara göre; aziz ile veli kültünün kaynağı bu dinlerin ortaya çıktığı ve yayıldığı sahalarda daha önceden var olan bazı kültlere bağlanmıştır. Hıristiyanlık'taki aziz kültünün eski dönemlerdeki tabiat kültleriyle mitolojik tanrı veya kahraman kültlerinden geliştiğini ortaya koyan araştırmacılar da vardır. Müslümanlık'taki veli kültünün de İslamiyet'le hiçbir ilgisi yoktur, Hıristiyanlık'taki aziz kültü gibi İslamiyet'ten önceki putperest kültlerle yakın bir ilgisi vardır. Bu nedenle sünni doktrin zamanla veli kavramını bünyesine mal etmiş, kült mahiyetindedeki bir veli kavramını yasaklamıştır. Ancak İslamiyet'in kabul edildiği hemen her yerde veli kültünün var olduğu görülmektedir. Çünkü bu sahalarda eskiden var olan mahalli tabiat veya ata kültleri, tasavvuftaki veli kavramının yardımıyla halk arasında yorumlanıp veli kültü haline gelmiştir. Bu kültlerin birçoğu zamanımıza kadar ulaşmıştır.

Görüldüğü gibi araştırmacılar, Müslümanlık'taki veli kültü ile İslamiyet'ten önceki Türk inançları arasında bağ

kurmaktadırlar. Orta Asya'da çeşitli Türk toplulukları yukarıda adlarını verdiğimiz dinlerden birini veya birkaçını kabul etmiş, zamanla birini bırakıp bir başkasını benimsemiştir. Bu değişiklikler sırasında bir önceki din, yenisinin gelmesi ile tamamen ortadan kalkmamış, çoğu kez yeni dinin kalıplarına girerek varlığını sürdürmüştür. Bu şekilde Türk topluluklarının kabul ettikleri her yeni din, onlara yeni şeyler öğretmiş, düşünce ve hayat tarzlarını etkileyerek uygun birer yapı kazandırmıştır.

Türkler'deki veli kültünün temeli, esas şamanist dönemde atılmıştır. Eski Türk şamanları ile Türk veli imajı birbirine çok benzemektedir. Türk şamanları, gelecekten haber veren, hava şartlarını değiştiren, felâketleri önleyen veya düşmanlarına musallat eden, hastaları iyileştiren, göğe çıkıp uçabilen, ateşte yanmayan kişilerdir. Bu özellikler, Bektaşi menâkıbnâmeleri ile bazı öteki tarikat çevrelerinde yazılmış menâkıbnâmelerdeki velilerin özellikleriyle aynıdır. Şamanizmi kabul eden Türkler, şamanların olağanüstü özelliklere sahip insanlar olduklarına, ruhlar ve gizli güçlerle ilişki kurup onlara istediklerini yaptırabildiklerine inanırlardı. Hatta şamanlar, Gök Tanrı ile haberleşebilen kişilerdi. Onlar bu özellikleri aynen Müslümanlık' taki veliler gibi inzivâya çekilerek, kendilerini sıkı bir riyâzata tabii tutarak kazanırlardı.

Müslümanlık'taki veli kültü, kaynağını sadece şamanlardan değil, Şamanizmden önceki eski Türk inançlarından olan atalar kültünden de almıştır. Atalar kültü, ecdadın kutsamasına dayanır, ancak atanın bizzat kendisine tapınma şeklinde

değildir. Onun bazı güçlerle donatılarak ailesine yardım edebileceği inacından doğmus, bu sekilde korku ve saygıyla karışık bir anlayış ortaya koymuştur. İşte bu nedenle ataların ruhlarına kurban kesilir, esyaları ve mezarları kutsal kabul edilir.

Türk veli kültünün İslam öncesi temeli, Samanist dönemde ve özellikle Budizm'in kabul edilmesinden sonra yeni kültlerle daha da beslenmiştir. Çünkü bu dönemde Budist azizlere ait olan ve Budizm'in yayılmasında önemli bir propaganda görevini yürüten kerâmetler çokça tercüme edilmiştir. Halk için ayinlerde okunmak amacıyla yapılan bu tercümeler, genis bir alana yayılmıştır. Böylece samanların olağanüstü sahsiyetlerine Budist azizlere ait olan hayvan kalıplarına girmek, esyaları ve cisimleri kendi kendilerine yürütüp harekete geçirmek gibi baska özellikler de eklenmiştir. Bu şekilde İslamiyet'in Türkler arasında yayılmaya başladığı X. yüzyılda İslamî Türk veli tipinin oluşumuna zemin hazırlanmıştır.

Yukarıda da açıkça belirtildiği gibi şamandan beklenen görevlerle veliden beklenen görevler hemen hemen aynıdır. Veliler ile ilgili efsaneler bölümündeki metinlerde de görüldüğü gibi İ.E-1'de Sıh Muhammed Biyedri'nin yağmur yağdırması, mezarı açıldığında sehit düştüğü günkü gibi durması, İ.E-2'de Muğdat'ın öldükten sonra yeniden dirilmesi vb. birçok olay velilerin olağanüstü niteliklere sahip kişiler olduğu ve veliliğin temelinde kerâmet unsurunun yattığını bize açıkça gösteriyor. Samanlarda olduğu gibi veliler de kutsal olarak kabul edilmekte ve bu kişiler aracılığıyla dileklerin yerine geleceğine inanılmaktadır.

Velinin kült konusu olabilmesi için ise; daha önce de belirttiğimiz gibi toplumun sosyal, dini veya ahlaki değer yargılarının bir temsilcisi olması gerekmektedir. Daha sonra veli bu değer yargılarıyla kutsallaştırılır ve kült konusu yapılır. Bu aşamadan sonra kültün oluşumu bazı unsurlar tarafında tamamlanır. Daha önce "VELİ KULTU" bölümünde verdiğimiz bu unsurlar içel efsanelerinde de görülmektedir. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Olağanüstü güç ve saygı duyma:

İ.E-1, 3, 8, 50, 74 ve 100'de yer alan evliyâlar, olağanüstü güçlere sahip oldukları için kendilerine korku ile karışık bir saygı duyulur. Mezarlarına veya kendilerine yapılan herhangi bir saygısızlığın mutlaka kötü bir sonuçla cezalandırılacağına inanılır.

2- Bu dünyada velilerin olağanüstü güçlerinden yararlanma:

Veliler, halkın gözünde Allah'a yakın kişiler oldukları için İ.E-2, 4, 5, 6, 7, 10, 17, 19, 20, 21, 22 ve 23'te onların olağanüstü güçlerinden yararlanarak isteklerde bulunulur, karşılaşılan kötü durumların düzeltilmesi istenir.

3. Öbür dünya için velilerin olağanüstü güçlerinden yararlanma:

İ.E-18'deki veliden günahlardan arınıp öbür dünyada rahat bir yaşam sürdürmek için yardımcı olması istenir.

İçel dini konulu efsaneleri incelediğimizde A. Yaşar O-

cak'ın tespitlerini metinlerimizde de görebiliyoruz. Araştırmacının tespitine göre İçel efsanelerindeki kültün ortaya çıkıp çıkmadığını şu noktalara bakarak öğrenebiliriz:

1) I.E-1, 2 (5,23), 7, 8, 17, 18, 19, 20, 21 ve 22'de veliler adına mezar veya türbe yapılmıştır.

2) I.E-1, 2 (5,23), 7, 8, 17, 18, 19, 20, 21 ve 22'deki mezar veya türbelere bazı dileklerin gerçekleşmesi, hastaların şifa bulması, kötü durumların düzelmesi amacıyla ziyaretler yapılır ve bu ziyaretler sırasında adak ve kurbanlar sunulur.

Efsaneleri derlediğimiz kişilerden, bu ziyaret yerlerindeki evliyalardan dilek dilenirken özel bir duanın okunduğuna veya belirli bir sözün söylenildiğine dair herhangi bir bilgiye rastlayamadık.

Veli kültünün kaynağı ile içel yöresindeki veliler çevresinde, bir kültün oluşup oluşmadığı konusu üzerine buraya kadar verdiğimiz bilgilerden sonra "Dini Efsaneler" bölümündeki metinleri incelemeye alalım.

Şunu da belirtmeliyiz ki; bu bölümde bir ermişle ve bir ziyaret yeriyle de ilgili oldukları için Anamur'un Fethedilmesinin Efsanesi, Kızılgeçit Efsanesi, İncekum Efsanesi, Şeyh Ali Semerkandi Pınarının Efsanesi ve Çarşamba Taşı Efsanesi'nin sadece adları verilmiş, incelemeleri ise asıl ilgili oldukları bölümlerde yapılmıştır.

A. VELİLERLE İLGİLİ EFSANELER

DEMİRKAPI (VEYA TARSUS FATİHİ) EFSANESİ (İ.E-1)

Motifler

1. Şıh Muhammed Biyedri, harmanını rüzgârsız savurur. (M. İndex F Olağanüstülükler)

2. Evliyalığını sınamak isteyenlere karşı yağmur yağdırır. (M. İndex H Sınavlar, F Olağanüstülükler)

3. Din yolunda yapılan savaşta şehit düşer. (M. İndex V Din)

4. Yıllar sonra mezarı açıldığında ilk yattığı günkü gibi durmaktadır. (M. İndex F Olağanüstülükler)

5. Yarasının üzerindeki pamuk alındığında, yaradan kanlar akmaya başlar. (M. İndex F Olağanüstülükler)

6. Elindeki kılıcı sadece dini bütün bir kişi alabilir. (M. İndex F Olağanüstülükler)

7. Bugün de halk, evliyanın mezarını ziyaret eder. (M. İndex V Din)

Tarihi kaynaklarda hakkında herhangi bir bilgiye sahip olamadığımız Şıh Muhammed Biyedri, halkın yarattığı bir veli tipidir. Her velide olduğu gibi kendisine birçok kerâmet yüklenmiş, bu kerametlerle bazı değerler yüceltilmiştir.

Onun harmanını rüzgârsız savurması ve evliyalığını sınamak isteyenlere karşı yağmur yağdırması "tabiat kuvvetlerini ve olaylarını istediği gibi yönetme" (154) motifiyle ilgilidir. Din uğruna yapılan savaşta öldükten sonra vücudunun şe-

(154) a.g.e. s.89

hit düştüğü günkü gibi durması, halkın şehitlik mertebesine ulaşanlara nasıl kutsal bir gözle baktığını göstermesi bakımından önemlidir. Ölünün yıllar sonra mezarı açıldığında yarasından kanlar sızması, elindeki kılıcın sadece dini bütün bir kişi tarafından alınıp tekrar yerine konulması "ölüm sırasında ve sonrasında fevkâlede hallerin zuhûru" (155) motifiyle açıklanabilir.

Erzurum (156), Bingöl (157) ve Adana'da (158) anlatılan efsanelerde de benzer olay motiflerini görüyoruz. Erzurum'da Nurullah Baba'yla ilgili efsanede Nurullah Baba'nın inşaatına henüz başlanmamış bir evin altında olduğu rüya yoluyla anlaşılır. Temel kazılırken mezar bulunur ve içinde de kılıcı yanında ve yaralarından kanlar sızmakta olan evliya görülür.

I. Dünya Savaşı sırasında Ruslarla yapılan savaşta şehit düşen Şeyh Ömer ile Tarsus'taki bir şehidin mezarında da aynı olay görülmüştür.

MUĞDAT DEDE VE AMCASININ KIZI EFSANESİ (İ.E-2)

1. Muğdat'ın amcası, kızını kim yenerse onunla evlendireceğini söyleyince Muğdat, kız ile güreş tutar. (M. İndex H Sınavlar)

2. Muğdat öldükten sonra yeniden dirilerek düğün evine gelir. (M. İndex F Olağanüstülükler)

---

(155) a.g.e. s.89
(156) Bilge Seyidoğlu, Erzurum Efsaneleri .... "Nurullah Baba", ... s.26-27
(157) Ali Berat Alptekin, Fırat Havzası Efsaneleri (Metinler) "23-Şeyh Ömer", Kültür Ofset Basımevi, Antakya 1993, s.33
(158) Refiye Okuşluk, Adana Efsaneleri .... "Şehidin Mezarı Efsanesi-26, ... s.147-148

3. Evlenme dileği olanlar, bu türbeyi ziyaret eder. (M. İndex V Din)

İ.E-2'de adı geçen Muğdat'ın asıl adı Mikdad b. İl-Esved dir. Mikdad halk arasında Muğdat şekline dönüşmüştür.

Kaynaklarda hayatı hakkında ayrıntılı bilgilere rastlayamadık, ancak Abdülbâki Gölpınarlı'nın "Sosyal Açıdan İslâm Tarihi Hz. Muhammed ve İslâm'ın İlk Devri" (159) adlı eserinden onun Hz. Muhammed döneminde yaşadığını, hatta onun ölümünü bile gördüğünü öğreniyoruz. Yine bu kaynaktan edindiğimiz bilgilere göre Miktat, Hz. Muhammed'in sevdiği dört insandan biridir. Diğerleri ise; Hz. Ali, Ebû-Zerr ve Selman'dır.

Mikdad'ın Mersin'de bir türbesinin bulunması onun her ne kadar Mersin'e geldiğini düşündürüyorsa da elimizde bu konuda ve onun Hz. Muhammed'in halasının oğlu olduğu konusunda kesin bir bilgi yoktur.

Efsanemizde Muğdat'ın evlenmeden önce evleneceği kızla güreş tutması eski Türk kültürünün bir izidir. Bir destan motifi olan bu olayın en güzel örneğini Dede Korkut Hikâyeleri'nden Kam Püre'nin oğlu Bamsı Beyrek hikâyesinde görüyoruz (160). Burada da Beyrek, Banı Çiçek'le evlenmeden önce yarışa girer, güreş tutar, ondan sonra evlenme kararı verilir. İ.E-2'de de göçebe kültüründen gelen bu geleneği görüyoruz. Göçebe hayatında bir kadının erkek kadar güçlü olması, onun yapabildiği her işi yapabilmesi ve yiğit olması gerektiğini görüyoruz.

---

(159) Abdülbaki Gökpınarlı, Sosyal Açıdan İslâm Tarihi Hz. Muhammed (S.M) ve İslâm'ın İlk Devri, İnkılâp ve Aka Basımevi İstanbul 1975 s.118, 218, 275, 281, 282, 331

(160) Muharrem Ergin, Dede Korkut Kitabı, 6.Baskı, Boğaziçi Yayınları: 51, İstanbul 1984, s.66-67

Bunun yanında Muğdat'ın öldükten sonra tekrar dirilerek düğün evine gelmesi "öldükten sonra yeniden dirilmiş görünme" (161) motifiyle ilgilidir.

SIH DEDE EFSANESİ (İ.E-3)

Motifler

1. Oğullarının şehit düştüğünü hisseden evliya, onları gömmeye gider. (M. İndex V Din, F Olağanüstülükler)

2. Karısının ısrarına dayanamayınca sırrını açıklar. (M. İndex C Yasak)

3. Karısına ettiği beddua yerine gelir ve karısının gözleri akar. (M. İndex M Geleceğin belirlenmesi)

İ.E-3'te yer alan ve kaynaklarda hakkında herhangi bir bilgiye rastlayamadığımız Sıh Dede, oğullarının şehit düştüğünü hissedince onları, gömmeye gider. Bu da "bir anda çok uzak mesafeleri katedebilme" (tayy-ı mekân) motifiyle açıklanabilir (162).

Evliyaların sırlarını açıklama yasağı ve bu yasağın bozulması sonucunda ortaya çıkan olumsuzluklar, birçok efsaneye konu olmuştur. Diyarbakır'da (163) anlatılan efsanede de benzer bir olay motifini görüyoruz. Geceleri Kore Savaşı'na katılan Şeyh Lütfü, bu sırrını savaşa katılan bir askere açıklayınca hemen ölür.

---

(161) Ahmet Yaşar Ocak, Kültür Tarihi Kaynağı s.88
(162) a.g.e. s.88
(163) Muhsine Helimoğlu Yavuz, Diyarbakır Efsaneleri-2 ve Diyarbakır Üzerine Sekiz Bildiri, "Şeyh Lütfü Ziyareti-27", San Matbaası, Ankara 1990, s.41

ŞEYH MUHAMMED ABBARİ VE YOĞURTPAZARI'NDAKİ SUYUN EFSANESİ (İ.E-4)

Motifler

1. Şeyh Muhammed Abbari, bıçağını yere vurarak kuruyan suyu tekrar çıkarır. (M. İndex F Olağanüstülükler)

Şeyh Muhammed Abbari'nin her ne kadar halk tarafından Suriye'den, gelip önce Tarsus'a sonra da Mersin'e yerleştiği söylense de biz kaynaklarda hayatı hakkında herhangi bir bilgiye rastlayamadık. Efsanemizde kuruyan suyu bıçağıyla tekrar çıkartması "yerden su çıkarma" (Tevrat ve Kur'an-ı Kerim) motifiyle ilgilidir (164).

Yerden su çıkarma motiflerini İ.E-76, 98 ve 100'de de görüyoruz.

ANAMUR'UN FETHEDİLMESİNİN EFSANESİ (İ.E-50)

"Tarihi Efsaneler" bölümüne bkz.

KIZILGEÇİT EFSANESİ (İ.E-74)

"Yer Adlarıyla İlgili Efsaneler" bölümüne bkz.

İNCEKUM EFSANESİ (İ.E-96)

"Tabiatla İlgili Efsaneler" bölümüne bkz.

ŞEYH ALİ SEMERKANDİ PINARININ EFSANESİ (İ.E-100)

"Tabiatla İlgili Efsaneler" bölümüne bkz.

---

(164) Ahmet Yaşar Ocak, Kültür Tarihi Kaynağı s.79

B. TÜRBE VE ZİYARETLERLE İLGİLİ EFSANELER

MUĞDAT DEDE TÜRBESİ İLE BİR KARADENİZLİ'NİN EFSANESİ (İ.E-5)

Motifler

1. Muğdat, Karadenizli'nin rüyasına girerek ona niçin böyle davrandığını sorar. (M. İndex F Olağanüstülükler)

2. Karadenizli'yi bütün gece çift sürdürerek cezalandırır. (M. İndex Q Ödüller-Cezalar)

3. Karadenizli, evliyanın tembihine uymadığı için üç gece çift sürer. (M. İndex Z Çeşitli motif grupları)

4. Karadenizli, rüyasında evliyanın kendisine tokat atması nedeniyle sabah ağzı eğrilmiş olarak kalkar. (M. İndex F Olağanüstülükler)

5. Halk, türbeyi ziyaret edip adak adamaktadır (M. İndex V Din)

İ.E-5'te Muğdat Dede'nin rüya yoluyla da olsa Karadenizli'yi uyarması "öldükten sonra yeniden dirilmiş görünme" ve "ölüm sırasında ve sonrasında fevkalâde hallerin zuhurû"(165) motifleriyle ilgilidir.

Efsanemizde de görüldüğü gibi yatıra karşı yapılan herhangi bir saygısızlık mutlaka bir çarpılma veya ölümle sonuçlanır. Erzurum'da geçen Baba İshak Efsanesi'nde türbeyi kapatan bir kişi sabah ağzı gözü eğrilmiş olarak kalkar, doktorlar da bu duruma çare bulamazlar (166).

---

(165) a.g.e. s.88-89
(166) Bilge Seyidoğlu, Erzurum Efsaneleri .... "Baba İshak", ... s.47

Adana'da da Şeyh Yusufü'l Hakim türbesini kaldırmak isteyenlerin başlarına bir sürü felâket gelir (167).

SAH ER DURAGI EFSANESİ (I.E-6)

Motifler

1. Halk, bütün yöre yatırlarının Sah Er Durağında toplandığına inanır. (M. İndex F Olağanüstülükler)

2. Yağmur yağmadığı zamanlarda bu ziyaret yerlerine gidilip dileklerde bulunulur ve kurbanlar kesilir. (M. İndex V Din)

Sah Er Durağı'nda toplanan yatırların halkın duasını kabul ederek yağmur yağdırması, velilerin gösterdikleri kerametlerden "tabiat kuvvetlerini ve olaylarını istediği gibi yönetme" (168) motifi içinde yer alır.

Efsanede adı geçen ziyaret yeri, yağmur yağdırma törenlerinin yapıldığı yerdir. Bu, kökü çok eskilere dayanan pagan kökenli yağmur yağdırma törenlerinin bir kalıntısıdır.

Orhan Acıpayamlı, kurak bölgelerde veya yağışı geciken yerlerde yapılan yağmur yağdırma törenlerinin kökenini Orta Asya'ya dayandırmaktadır. Ekonomik ve sosyal baskılar nedeniyle halk kültürünün bir ürünü olarak ortaya çıkan yağmur yağdırma törenleri, kaynağını sihirin kurallarından aldığı için İslamiyet'ten sonra büyük baskılar görmüştür. Bu baskılar sonucunda da törenlerin dıs görüşünde değişiklikler oluşmuş, ancak bunların sihirsel işleme şeklinde hiçbir değişik-

(167) Refiye Okuşluk, Adana Efsaneleri, ... "Şeyh Yusufül'l-Hakim Türbesi Efsanesi-23" s.145-146
(168) Ahmet Yaşar Ocak, Kültür Tarihi Kaynağı s.89

lik olmamıştır. Dinsel öğeler, bu törenlerde adeta birer sihirsel öğe gibi görev almışlardır (169).

Erman Artun da yağmur yağdırma törenlerindeki Orta Asya kültüründen gelen izleri; elbiselerin ters giyilmesi, yağmur yağdırma temsilleri, yağmur taşları (suya atılan taşlar) ve yada taşı bağlantısı, çocukların ağlatılması, hayvan kafatası ve iskeletlerin toplanması, toplu yemek adetleri şeklinde sıralayarak bunların İslamiyet'e ait olmadıklarını belirtmiştir (170).

Efsanemizde üzerinde durulması gereken bir diğer önemli nokta da halkın bu töreni yapmak için yüksek bir tepeyi seçmiş olmasıdır. Bu da tapınakların ve kutsal yerlerin eskiden beri yüksek yerlerden seçilmesi geleneğiyle ilgilidir. Diğer uygarlıklara göre Kenanlılar, sonra Fenikeliler çok uzun bir süre ibadet yerlerini yüksek yerlerden seçmişlerdir (171).

Elazığ'ın (172) Baskil ilçesi sınırları içinde yağmura ihtiyaç olduğu zamanlar ziyaret edilen ve adına Tümentepe denilen bir ziyaret yeri vardır. Burası da yüksek bir yerden seçilmiştir ve tıpkı efsanemizde olduğu gibi belirli bir evliyaya ait değildir. Halk, havaların kurak gittiği zamanlarda cuma ve cumartesi günleri bu tepeye çıkar ve ziyafetler verip

---

(169) Orhan Acıpayamlı, "Türk Folklor Ürünü Yağmur Duasıyla İlgili Yapı ve Fonksiyon Sorunları", I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, IV. Cilt Gelenek-Görenek ve İnançlar, KB. MİFAD Yayınları: 21, Seminer, Kongre Bildirileri Dizisi:6, DSİ Basım ve Foto-Film İşletme Müdürlüğü Matbaası, Ankara 1976, s.7

(170) Erman Artun, "Adana Yağmur Yağdırma Törenleri ve Çomçalı Gelin", Tuncer Gülensoy Armağanı, Elazığ 1995

(171) Thèma Larousse Tematik Ansiklopedi, İnsan ve Tarih C. I, Milliyet Yayınları 1993-1994, s.482

(172) Ali Berat Alptekin, Fırat Havzası ...."55-Tümentepe Ziyareti" s.89

yemekler pişirir. Tepeden inildiğinde de yağmur yağmaya başlar.

ŞIH MUHAMMED ABBARİ VE TURBESİNİN EFSANESİ (İ.E-7)

Motifler

1. Türbeyi yıkmak için gelen inşaat işçisi felç olur(M. İndex Q Ödüller-Cezalar).

2. Şıh Muhammed Abbari, bir kişinin rüyasına girerek türbesini nereye yapması gerektiğini söyler. (M. İndex F Olağanüstülükler)

3. Felçli bir kız, bu türbeye getirilir ve iyileşmiş olarak geri döner. (M. İndex F Olağanüstülükler)

İ.E-7'de yer alan Şıh Muhammed Abbari'yle ilgili olarak kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlayamadık. Dolayısıyla onun Mersin halkı tarafından yaratılan tarihi ve kutsal bir kişi olduğunu söyleyebiliriz.

Efsanemizde, inşaatte çalışan bir kişi halka göre; türbeyi yıkma girişiminde bulunduğu için felç geçirmiştir. Aslında bu şekilde meydana gelen kazalar sonucu birçok türbe yapılmıştır. İnşaatte çalışan şoför, kaza sonucu sakatlanınca veya ölünce, ortaya çıkan olumsuzluklar mezarı kaybolmuş eski bir evliyaya bağlanmakta ve burada türbe yapılmaktadır.

Şıhın halktan bir kişinin rüyasına girerek, türbesini tarlasının içindeki ağacın altına yapmasını istemesi, rüya yoluylada olsa "öldükten sonra yeniden dirilmiş görünme" (173) motifiyle ilgilidir.

---

(173) Ahmet Yaşar Ocak, Kültür Tarihi Kaynağı s.88

Türbeye getirilen felçli kızın iyilesmesi hem İncil'de hem de Kur'an'da görülen "vücut arızalarını giderme" (174) motifidir. Bu olay sonucu türbe işlev kazanmış ve birçok bedensel sakatlıkların düzelmesi için ziyaret edilir hale gelmiştir.

ŞIH SALİH TURBESİ EFSANESİ (I.E-8)

Motifler

1. Yatırın bulunduğu yerdeki ev sahibinin oğlu, tuvaletini yatırın üstüne yapınca; horoz sabahleyin oğlanın gözünü çıkarır. (M. İndex Q Ödüller-Cezalar)

2. Yatırın kutsal oluşunun bir başka sebebi halk tarafından Hızır Aleyhisselâm'ın buradan geçmis olduğuna inanılmasıdır. (M. İndex V Din)

Tarihi gerçeklerde hakkında herhangi bir bilgiye rastlayamadığımız Şıh Salih, halkın yarattığı bir veli tipidir. Onunla ilgili bu efsanede, türbelerin korunması müeyyidesini görüyoruz. Horozun göz çıkarması bu müeyyideye bağlanmış, dolayısıyla türbe de kutsallık kazanmıştır.

İkinci bir kaynağa göre; türbenin kutsallık kazanmasının sebebi Hızır Aleyhisselâm'ın buradan geçmiş olmasıdır. Hızır'ın ab-ı hayat içerek ölümsüzlesmesi ve zor durumda olanların yardımına kosması; onun geçtiği yerlerin dahi halk tarafından kutsallaştırılmasına neden olmuştur.

---

(174) a.g.e. s.79

SOLAK DEGİRMEN EFSANESİ (İ.E-9)

Motifler

1. Zeyker Yaylası'nda bütün değirmenlerin sağ taraftan dönmelerine karşın sol taraftan dönen bir değirmen vardır. (M İndex F Olağanüstülükler)

2. Vücutça gelişimini tamamlayamayan çocuklar, bu değirmene getirildiklerinde şifa bulmakta ve burada kurbanlar kesilmektedir (M. İndex V Din).

Değirmendeki suyun kutsal kabul edilip hasta çocukları iyileştirmesi Kur'an'da ve İncil'de de görülen "vücut arızalarını giderme" (175) motifiyle ilgilidir.

Efsanemizde İslamiyet öncesi inanç motiflerinden su kültünü görüyoruz. Araştırmacıların Köktürk kitabelerinden ortaya çıkarttıklarına göre, 8. yüzyılda yer-su kültü Türk İmparatorluğu' nda devletin resmi kültlerinden biridir. Müslüman yazarlardan Gerdizi, İrtiş boyunda yaşayan Kimekler'de su kültünün bulunduğunu, onların İrtiş ırmağını kutsal sayıp taptıklarını ve ona secde ettiklerini ortaya koymuştur. İbn al-Fakih'den de Barshanlılar'da Isıkgöl kültünün bulunduğunu, Barshan halkının her yıl özel törenlerle gölü dolaşıp takdis ettiklerini öğreniyoruz. A. V. Anohin ve N. F. Katanov ise, çağdaş şamanist Altay ve Yenisey Türkleri'nde de yer-su kültünü tespit etmişlerdir (176).

Türkler İslamiyet'i kabul ettikten sonra da İ.E-9'da

---

(175) a.g.e. s.79
(176) Abdülkadir İnan, "Türklerde Su Kültü ile İlgili Gelenekler", Makaleler ve İncelemeler, II. Baskı, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TTK Yayınları, VII. Dizi, Sa.51, TTK Basımevi, Ankara 1987, s.491-493

görüldüğü gibi su kültünün izlerini korumuşlardır.

Günümüzde de Anadolu'nun birçok yerinde kadın ve kızların hıdrellez gününde Allah'a dileklerini yazıp suya atmaları ve büyü yapılan birinin denizi geçtiğinde büyünün bozulacağı inancı hâlâ yaşamaktadır (177).

İ.E-9'da da hasta çocukların, değirmenin suyuyla yıkandıklarında iyileşeceklerine inanılması su kültünün bir kalıntısıdır.

ASHÂB-I KEHF EFSANESİ I (İ.E-10), ASHÂB-I KEHF EFSANESİ II (İ.E-11), ESHÂBU'L- KEHF EFSANESİ III (İ.E-12)

Motifler (İ.E-10)

1. Tarsus'un Takyanus Cabbar adında bir hükümdarı vardır. (M. İndex P Cemiyet)

2. Hükümdar halkın puta tapmasını ister. (M. İndex P Cemiyet)

3. Yedi genç, hükümdara karşı gelir. (M. İndex Z Çeşitli motif grupları)

4. Yedi genç, hükümdarın emrine uymazlar ve şehirden kaçarlar. Hükümdar da peşlerine adam salar (M. İndex R Esirler-Kaçaklar)

5. Yolda peşlerine takılan köpek konuşunca, onu da yanlarına alırlar. (M. İndex B Hayvanlar, F Olağanüstülükler)

6. Yedi genç ve köpekleri, mağarada 300 ya da 700 yıl uyurlar. (M. İndex F Olağanüstülükler)

---

(177) a.g.e. s.492-493

7. Dükkân sahibi paranın yüzyıllar öncesine ait olduğunu anlar (M. İndex P Cemiyet)

8. Yedi genç, mağaradaki yedi deliğe girerek gözden kaybolur (M. İndex F Olağanüstülükler, Z çeşitli motif grupları)

9. Bu yedi deliğin hacca açıldığına inanılır. (M. İndex V Din)

10. Bugün halk, bu mağaraya gelip dilek dilemekte ve adak adamaktadır. (M. İndex V Din)

Motifler (İ.E-11)

1. Tarsus'un çok zalim bir hükümdarı vardır. (M. İndex P Cemiyet)

2. Yedi arkadaş, hükümdarın zulmüne karşı gelir. (M. İndex Z Çeşitli motif grupları)

3. Yedi arkadaş, hükümdarın zulmünden kaçarak bir mağaraya sığınır. (M. İndex R Esirler-Kaçaklar)

4. Muhafızlara hem mağaranın içinde hem de dışında aynı anda görünürler. (M. İndex F Olağanüstülükler)

5. Muhafızlar, mağaradan çıkınca bir zelzele olur ve mağaranın kapısı kapanır. (M. İndex F Olağanüstülükler)

6. Mağarada 700 ya da 300 yıl uyurlar ve sadece bir gün uyumuş gibi uyanırlar. (M. İndex F Olağanüstülükler)

7. Uyandıklarında ayağı kırık olanın ayağının iyileşmiş olduğunu görürler. (M. İndex F Olağanüstülükler)

8. Fırıncı, paranın yüzyıllar öncesine ait olduğunu anlar. (M. İndex P cemiyet)

9. Yedi kişi, mağaranın içindeki yedi oyuktan girerek ortadan kaybolur. (M. İndex F Olağanüstülükler, Z Çeşitli

motif grupları)

10. Bu oyukların hacca açıldığına ve bir girenlerin bir daha çıkamadıklarına inanılır. (M. Index V Din)

Motifler (I.E-12)

1. Tarsus'un zalim bir hükümdarı vardır. (M. Index P Cemiyet)

2. Allah'a inanan yedi kardeş, insanların doğru yolu bulmaları ve hükümdarın zulmünden kurtulmaları için mücadele eder. (M. Index Z Çeşitli motif grupları, S Zulümler)

3. Hükümdarın zulmünden korunmak isteyen yedi kardeş, yanlarına Kıtmir adındaki köpeği de alıp bir mağaraya gizlenirler. (M.Index B Hayvanlar, R Esirler-Kaçaklar)

4. Muhafızlar, mağaranın kapısındaki örümcek ağlarını görünce, onları bulamazlar. (M. Index F Olağanüstülükler)

5. Mağarada 100 yıl uyurlar (M. Index F Olağanüstülükler)

6. Dükkân sahipleri paranın yüzyıllar öncesine ait olduğunu anlar. (M. Index P Cemiyet)

7. Yedi kardeş, ellerindeki asâlarını yere vurunca, göğe yükselip yıldız haline gelirler (M. Index F Olağanüstülükler)

8. Yedi kardeşi takip eden muhafızlar da orada taş haline gelir. (M. Index R Esirler-Kaçaklar, F Olağanüstülükler)

9. Gökteki yedi yıldızın yedi evliyâ olduğuna inanılır. (M. Index V Din)

I.E-10, 11 ve 12'de geçen Eshâb-ı Kehf tamlamasının anlamı "mağara sahipleri" dir. Aslının Eshâb-ı Kehf veya Ashâb-ı Kehf olmasına karşılık, halk arasında Eshâbü'l Kehf şeklinde de bilinir.

Kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre İ.E-10'da geçen Takyanus Cabbar, asıl adı Dekyanus olan ve puta tapan bir Hıristiyan melikidir. Kendisi, Rum diyarında dolaşarak halkın zorla puta tapmasını sağlar. Ancak Rum asillerinden bazı gençler, Allah'a inandıklarını söyleyerek puta tapmak istemezler ve Dekyanus'tan korktukları için de bir mağaraya gizlenirler. Durumu öğrenen Dekyanus, mağaranın ağzını ördürür. Gençler, yanlarındaki köpekleriyle birlikte yüzyıllarca uyurlar, sonra bir gün uyumuş gibi uyanırlar. Bu durum kıyametin var olduğuna dair bir delildir (178). Eshâb-ı Kehf ile ilgili bu anlatılanlar, Kur'ân-ı Kerîm'de 110 ayet tutan 18. Kehf suresinde geçmektedir.

İ.E-10 ve 11'de yedi gencin mağaranın içindeki yedi oyuktan girerek gözden kaybolması ve bu yolla hacca gittiklerine inanılması; İ.E-12'de ise asâlarını yere vurarak ortadan kaybolmaları ve göğe yükselerek yıldız olmaları "bedeni ölmeden dünyadaki varlığını ortadan çekme" (179) motifiyle ilgilidir.

İ.E-10 ve 12'de Kıtmir adındaki köpekten bahsedilmesine, hatta İ.E-10'da bu köpeğin konuşmasına karşılık İ.E-11'de böyle bir köpekten bahsedilmez. Kaynaklarda Kıtmir; Eshâb-ı Kehf'in yani mağaradaki Yedi Uyurlar'ın yanında bulunan köpeğin adı olarak geçer. Bu gençler kaç yıl uyuduklarını, her yıl tüy değiştiren Kıtmir'in üst üste yığılı tüylerinden anlamışlardır (180).

---

(178) H.Ali Menekşeoğlu, Kur'an-ı Kerim ve Tefsirlere Göre Eshab-ı Kehf, Arif Ofset Matbaacılık, Adana T.Y., s.15-18
(179) Ahmet Yaşar Ocak, Kültür Tarihi Kaynağı........ s.88-89
(180) Büyük Larousse .... "Kıtmir Mad.", C.13 .... s.6735

İ.E-11'de hükümdarın muhafızları, bu yedi genci saklandıkları mağaranın hem içinde hem de dışında aynı anda görmüşlerdir. Mağaradan çıkar çıkmaz da bir zelzele olmuş ve mağaranın kapısı kapanmıştır. Böylelikle içerideki yedi kişi kurtulmuş ve uykuya dalmışlardır. İ.E-12'de ise bu yedi kişi arkadaş değil kardeştirler. Mağaraya sığındıktan sonra zalim hükümdarın adamlarından, mağaranın önündeki örümcek ağları sayesinde kurtulmuşlardır. Bu olay, efsaneye İslâmi unsurların girdiğini göstermesi bakımından önemlidir. Hz. Muhammed de kendisini öldürmek isteyen kâfirlerden bir mağaraya gizlenerek ve bir örümceğin mağaranın kapısına ördüğü ağı sayesinde kurtulmuştur. Mağarada yedi kardeş ve köpekleri derin bir uykuya dalıp, uzun yıllar sonra uyandıklarında, zamanın değişmiş olduğunu anlarlar. Daha sonra peşlerine düşenlerden kurtulmak için mağaranın bulunduğu dağın tepesine çıkarak asâlarını yere vururlar ve o anda göğe yükselerek yıldız haline gelirler. Bu durum halk inanmasında; yedi yıldızın yedi evliyâya dönüşmesiyle sonuçlanır. Yedi kardeşi takip eden muhafızlar ise taşa dönüşür. İ.E-10 ve 11'de bulunmayan bu motifi, Saim Sakaoğlu'nun Tip Kataloğu'nda şu sınıflamada gösterebiliriz:

Yedi Uyurlar, gökyüzüne yükselip yıldız haline gelince muhafızlar bulundukları yerde, kendiliklerinden taşa dönüşür (181).

231-280 Değişik Taş Kesilmeler / 266-280 Diğerleri / X

İ.E-11'de mağaraya gizlenen yedi arkadaştan birinin aya-

---

(181) Saim Sakaoğlu, Anadolu-Türk Efsanelerinde s.138

ğı kırıktır, ancak uyandıklarında ayağının iyilesmis olduğunu görürler.

"Yedi Uyurlar"ın mağarası iki yerde gösterilmiştir; Selçuk (Efes) ve Tarsus. Her ikisi de Hıristiyanlar'ın hac güzergâhında bulunmaktadır.

Doğu mitologyasında, birer veli kabul edilen yedi kardeşin isimleri; Yemliha, Mekselina, Mislina, Mernuş, Sazenuş, Debrenuş, Kafeştetayuş, köpeklerinin adı ise Kıtmir'dir(182).

Batıda özellikle Fransızlar'ın Büyük Ansiklopedisi'nde "Yedi Uyuyanlar" hakkında şu bilgiler verilmiştir (183):

Dekyus-Decius'un Hıristiyanlar'ı katliam ettiği sırada asil bir aileye mensup yedi kardeş (Maksimyanus, Margus, Martinyanus, Konstanitnos, Diyonisyos, Yohannis ve Surasiyû), kendilerini tek tanrılı dinlerinden vazgeçirmek isteyen Efes hükümdarından kurtulmak için bir mağaraya gizlenirler. Efes hükümdarı, onları ve yanlarındaki köpeklerini öldürmek için mağaranın kapısını ördürür, ancak duvar bitmeden bir Hıristiyan, olayı bakır bir levhaya yazarak mağaradan içeri atar. Bu yedi kardeş 150 veya 190 yıl uyuduktan sonra 448 tarihinde Teodos zamanında uyanırlar, ancak zamanın değiştiğini öğrenince tekrar uykuya dalarlar ve uyanmazlar. Bu şekilde ölülerin dirileceğine delil göstermiş olurlar.

Şunu da belirtmeliyiz ki; bu yedi gencin mağarada kaç yıl uyudukları konusunda kaynaklarda kesin bir bilgi verilmemiştir.

---

(182) Ercüment Melih Özbay, "Yedi Uyurlar", Türk Folkloru Araştırmaları, No: 235, Yıl:20-Cilt:12, Temmuz 1970, s.5674
(183) H. Ali Menekşeoğlu, Kur'an-ı Kerim ve s.29

Yedi Uyurlar'ın mağaralarının Diyarbakır (184) ve Elbistan'da (185) da bulunduğunu ortaya koyan araştırmacılar vardır. Buralarda da küçük farklarla hemen hemen aynı efsaneler anlatılmaktadır. Mehmet Önder, Tarsus'ta anlatılan Eshâb-ı Kehf efsanesini Şehirden Şehire (Efsaneler, Destanlar, Hikâyeler) I adlı çalışmasında yer vermiştir (186).

Tarsus yöresi eski bir Hıristiyanlık merkezi olduğu için bugün bile sözlü kültüründe Hıristiyanlık'la ilgili yer adlarına, isimlere, efsanelere rastlıyoruz. Bazı anlatıların ise tamamen İslâmi renge bürünmüş olduğunu görüyoruz; İ.E-12'de olduğu gibi.

KÖŞEKBÜKÜ MAĞARASI'NIN EFSANESİ (İ.E-13)

Motifler

1. Anamur padişahının bir kızı vardır. (M. İndex P Cemiyet)

2. Yaşlı bir kadın, padişahın hasta kızını Köşekbükü Mağarası'na götürüp buradaki sudan içirir. Kız da kısa bir süre sonra iyileşir. (M. İndex D Sihir)

3. Hastalar, iyileşmek ümidiye bu mağarayı ziyaret eder (M. İndex V Din)

İ.E-13'teki mağarada bulunan su, sihirli olduğu ve hastalara iyi geldiği için mağaraya "güzel büyü" (köşek: çok gü-

---

(184) Şevket Beysanoğlu, "Eshab-ı Kehf'in Yeri", I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, IV. Cilt. Gelenek-Görenek ve İnançlar, KB. MİFAD Yayınları:21, Seminer-Kongre Bildirileri Dizisi:6, Ankara 1976, s.41-46
(185) Mehmet Önder, Şehirden Şehire (Efsaneler, Destanlar, Hikâyeler) I, İstanbul 1972, s.119
(186) a.g.e. s.112-114

zel, bükü: büyü) anlamına gelen Kösekbükü adı verilmiştir.

Yaşlı kadının, kızı mağaraya götürüp buradaki suyla iyileştirmesi "hastalıkları iyileştirme" (187) motifiyle ilgilidir. Mağarada iyileşen kızın, buraya gelen hastaların şifa bulmasıyla ilgili "duasının kabulü" (188) ise hadis kaynaklı bir motiftir.

Burada kutsal suyun bir ağaç altında veya herhangi bir yerde değil de mağarada bulunması, bizi bir destan motifi olan "mağara" motifiyle karşı karşıya bırakıyor. Mağara, hem İslâmiyet'ten önce hem de sonra kutsal kabul edilmiştir. Bahaeddin Ögel, "Türk Mitolojisi" adlı kitabında Büyük Hun Devleti' nde kutsal bir Ata-Mağarası'nın bulunduğunu ve bu mağaraya sadece şamanların veya kişilerin değil bütün devlet teşkilatının saygı gösterdiğini, senenin belirli aylarında bu mağarada törenler düzenlendiğini belirtmiştir. Ayrıca bu Ata Mağarası'nın Göktürkler, Kırgızlar ve Koreliler'de de bulunduğuna dikkat çekerek kutsal mağara inancının kaynağını açıklamaya çalışmış ve mağaraların yeraltı dünyasını yeryüzüne bağlayan birer kapı görevini üstlendiğini ortaya koymuştur (189). İslâmiyet'ten sonra mağara, Battalnâme'de de görüldüğü gibi ilahi buyrukların ortaya çıktığı, zor durumlarda sığınıldığı veya saklanıldığı, kutsal kişilerin yaşadığı yer olarak karşımıza çıkar (190).

---

(187) Ahmet Yaşar Ocak, Kültür Kaynağı s.91
(188) a.g.e. s.80
(189) Bahaeddin Ögel, Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar), I.Cilt, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TTK Yayınları, VII.Dizi-Sa.102, TTK Basımevi, Ankara 1993, s.21-22
(190) Hasan Köksal, Battalnâmelerde Tip ve Motif Yapısı, KTB MIFAD Yayınları:59, Halk Edebiyatı Dizisi:10, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1984, s.146-147

AYA TEKLA KİLİSESİ'NİN EFSANESİ (İ.E-14)

Motifler

1. Thekla, Konya'dan Silifke'ye Hıristiyanlık'ı yaymak için gelir. (M. İndex V Din)

2. Mucizevi olayları gerçeklestirebilir. (M. İndex F Olağantülükler)

3. Yörenin gençleri, Thekla'nın peşine düşer. (M. İndex R Esirler-Kaçaklar)

4. Thekla, bir mağaraya girer ve pelerinini üzerine örterek ortadan kaybolur. (M. İndex F Olağanüstülükler)

5. Thekla'nın ortadan kaybolduğu mağara şeklindeki kilise, Hıristiyanlar tarafından ziyaret edilir. (M. İndex V Din)

Aya Tekla Kilisesi'nin efsanesi bugün de canlılığını koruyup anlatılmakta, efsanenin geçtiği yer özellikle Hıristiyanlar tarafından ziyaret edilmektedir. Bu nedenle Hıristiyan kaynaklı olan bu efsaneyi İçel efsaneleri bölümünde almayı uygun gördük.

Efsanemizde Müslüman olan halk, yörede Hıristiyanlık'ın yayılmasını istemediği için, yörenin gençlerini Thekla'nın üzerine salar. Bunun üzerine Thekla, büyük bir olağanüstülük gösterip bedeni sağken birden ortadan kaybolur. Bu durum "ortadan kaybolma" (191) motifiyle ilgilidir.

KARAMANOGULLARI MEZARLARININ EFSANESİ (İ.E-15)

Motifler

1. Karamanoğulları'nın çocukları genellikle erkek olur.

(191) Ahmet Yaşar Ocak, Kültür Tarihi Kaynağı s.88

(M. İndex F Olağanüstülükler)

2. Erkek çocuk isteyenler veya hiç çocuğu olmayanlar, Karamanoğulları'nın mezarlarını yalayınca isteklerinin kabul olacağına inanırlar. (M. İndex F Olağanüstülükler)

İ.E-15'te hiç çocuğu olmayan veya erkek çocuk isteyenlerin, genellikle erkek çocuklarına sahip olan Karamanoğulları'nın mezarlarını yalaması ve bunun sonucunda da çocuk sahibi olması "kısır kadınları çocuk sahibi yapma" (192) motifiyle ilgilidir. Bu motif, Tevrat'ta da yer almaktadır.

Kabir ziyaretleri ve mezar taşını dilek için öpme, yalama atalar kültünün bir kalıntısıdır. Bu yolla ölülerden yardım istenmektedir. Bu kült, İslâmiyet öncesine ait olmasına rağmen, İslamiyet'in gereğiymiş gibi varlığını sürdürmektedir.

Erzurum'da Dumlu Baba'yla ilgili anlatılan efsanede de İ.E-15'teki olay motifini görebiliriz. Burada da çocuğu olmayan kadınlar, Dumlu Baba'nın türbesi etrafındaki taşların ezilip içilmesi ile çocuk sahibi olacaklarına inanırlar (193).

Adana'da ise Şeyh Yusufü'l-Hakim'in türbesinin duvarlarına sırtını sürenlerin şifa bulacaklarına dair bir inanç vardır (194).

SANCAĞIN KERAMETİ EFSANESİ (İ.E-16)

Motifler

1. Ak sakallı bir adam, kocası savaşa giden bir gelinin

---

(192) a.g.e. s.79
(193) Bilge Seyidoğlu, Erzurum Efsaneleri .... "Dumlu Baba", ... s.48
(194) Refiye Okuşluk, Adana Efsaneleri, ... "Şeyh Yusufü'l-Hakim Türbesi ve Suyunun Efsanesi-22" s.144-145

rüyasına girerek, savaşın nasıl kazanılacağını söyler (M. İndex J Akıllılar ve Aptallar)

2. Sancak, karakola bırakılınca karakol kendi kendine yanar, fakat sancak kurtarılır. (M. İndex F Olağanüstülükler)

3. Sancak, hükümet konağında korumaya alınır, ancak burada da kendi kendine bir yangın çıkar ve sancak yine kurtarılır. (M. İndex F Olağanüstülükler)

4. Sancak, müfrezeye teslim edilince savaş kazanılır.(M. İndex F Olağanüstülükler)

5. Savaşın kazanılmasını sağlayan sancak, ortadan kaybolur. (M. İndex F Olağanüstülükler)

Türkçe Sözlük'te sancak; "Çoğunlukla askeri birliklere verilen yazı işlemeli, kenarları saçaklı ve gönderli bayrak" şeklinde tanımlanır (195). Görüldüğü gibi sancak, ordunun bir sembolüdür. İ.E-16'da da çok eski bir geleneğin; savaşta başarı gösteren sipahi veya yaya birliklerinin kumandanlarına sancak hediye etme olayını görüyoruz.

Efsanede kocası savaşa giden bir gelinin, rüyasında bir evliyâ görmesi ve bu evliyânın kendisine Şeyh Ali Semerkandi türbesindeki sancağın alınıp hemen orduya yetiştirilmesini, böylece savaşın kazanılacağını söylemesi "rüyalarına girerek" (196) zor durumda olanları kurtarma motifiyle ilgilidir. Bu motif, velilerin veliliklerini kabul edenlere karşı gösterdikleri kerâmetlerden biridir. Burada da, gelinin rüyasına giren ermis sayesinde Türk ordusu Yunanlılar'ı yenmiştir.

Velilerin savaşan Müslüman askerlere yardımcı olmalarını

---

(195) Türkçe Sözlük, C.II., ... s.1254
(196) Ahmet Yasar Ocak, Kültür Tarihi Kaynağı s.91

konu edinen bir başka efsane de Adana'da anlatılır. Burada da Sucu Dede adı verilen bir ermiş, savaşta su bulamayan Müslüman askerlere suyun yerini göstermiş ve onlara savaşta yardım etmiştir (197).

TARSUS ULU CAMİ'DEKİ TÜRBELER

LOKMAN HEKİM'İN TÜRBESİ EFSANESİ (İ.E-17)

Motifler

1. Lokman Hekim, Tarsus'ta birçok hastalığa şifa bulmuştur. (M. İndex D Sihir)

2. Türbesinin Tarsus'ta bulunduğuna inanılır. (M. İndex F Olağanüstülükler)

3. Çaresiz hastalığa yakalananlar, bu türbeyi ziyaret eder. (M. İndex V Din)

Kur'an'da Lokman'a hikmet verildiği belirtilerek öğütlerinin bir kısmı aktarılmış ve onun bu sözlerinin yer aldığı 31. sureye Lokman adı verilmiştir. İslamiyet'ten önce Arabistan'da bilgin ve bilge bir kişi olarak adı geçen Lokman'ın tarihsel kimliği tartışmalıdır. Kimilerine göre Ad kavminden bir Yemen Meliki (Bu kavim Allah'ın gazabına uğradığında Lokman, Hz. Hud ile kurtulmuştur.), kimilerine göre Mısırlı, Habeş ya da Nübyeli bir köle, kimilerine göre ise; Ebu Eyyub el-Ensari'nin kız kardeşinin veya teyzesinin oğlu olan Baura'nın oğludur. Bin yıl yaşamış, Hz. Davud'a yetişip ondan bilgi almıştır.

---

(197) Refiye Okuşluk, Adana Efsaneleri .... "Sucu Dede Efsanesi-10" s.135

Halk arasında bütün dünyayı dolaştığı ve kırlarda dolaşırken bütün bitkilerin, çiçeklerin konuşarak ona hangi hastalıklara iyi geldiklerini haber verdikleri söylenir. Bu yolla ölümün de çaresini bulan Lokman, öğrendiklerini bir kâğıda yazar, ancak birgün birdenbire çıkan bir rüzgâr yazdıklarının çoğunu dereye uçurur, bazı ilaçlarla birlikte ölümün de çaresi kaybolur (198).

İ.E-17'de Lokman Hekim'in birçok hastalığa şifa bulması "hastalıkları iyileştirme" (199) motifidir. Halk arasında onun bütün hastalıkların çaresini çiçeklerden öğrendiğine inanıldığı için, türbesini çaresiz hastalığa yakalananlar, ziyaret etmekte ve şifa bulacaklarına inanmaktadırlar.

Lokman Hekim'in Çukurova'ya geldiğine ve bir süre burada yaşadığına çeşitli kaynaklar değinmiştir. Bu nedenle halk, onun gerçekten Tarsus'ta öldüğüne inanmış ve türbesini de Ulu Camî'ye yapmıştır.

HZ. ŞİT PEYGAMBER'İN TÜRBESİ EFSANESİ (İ.E-18)

Motifler

1. Tarsus'un dünyanın ilk kurulan şehirleri arasında olduğuna inanılır. (M. İndex F Olağanüstülükler)

2. Halk arasında Hz. Şit'in 950 ya da 1000 yıllık ömrünün bir kısmını Tarsus'ta geçirdiğine dair bir inanç vardır. (M. İndex F Olağanüstülükler)

3. Günümüzde halk türbeyi günahlarından kurtulmak için ziyaret eder. (M. İndex V Din)

---

(198) Ana Britannica .... "Lokman Mad." C.14, ...s.562
(199) Ahmet Yaşar Ocak, Kültür Tarihi Kaynağı s.91

İ.E-19'da halk, Tarsus'un dünyanın ilk kurulan şehirleri arasında bulunduğuna ve Hz. Şit'in de hayatının bir bölümünü burada geçirdiğine inanmaktadır.

Gerçekten de Tarsus, tarihi çok eskilere dayanan bir şehirdir. Söylenilenlere göre; Tarsus Asur Kralı Sanherip tarafından Babil şehri örnek alınarak kurulmuş bir şehirdir. İçinde aynen Babil'e benzer kuleleri, asma bahçeleri vardır, ancak bunlar Romalılar tarafından yıktırılmıştır. Hatta "ayak tabanı" anlamına gelen Tarsus adını mitolojiden almıştır (200).

Efsanemizde adı geçen Şit (veya Şîs) Peygamber'in yazılı kaynaktan edindiğimiz bilgilere Hz. Adem ile Havva'nın üçüncü oğlu olduğunu ve Hz. Adem 130 yaşında iken doğduğunu öğreniyoruz. Babasının ölümünden sonra Mekke'ye yerleşmiş, kendisine ve babasına nâzil olan 50 sayfalık bilgileri toplamış, taş ve çamurla Kâbe'yi inşa etmiştir. Babasının en sevdiği oğlu olan Şit, hayatının büyük bir bölümünü, hatta rivayete göre doğum yeri olan, Suriye'de geçirmiştir. 912 yaşında ölmüş, anne ve babasının gömülü olduğu Kubays dağı mağarasına gömülmüştür (201). Tarsus'a gelip gelmediği konusunda, kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanamamıştır.

Hz. Nuh gibi Hz. Şit de 950 veya 1000 yıl yaşamıştır. İ.E-92' de 120 yaşındaki oğlunun daha yeni yetme bir delikanlı olduğunu söyleyen yaşlı adamdan da anlaşılacağı gibi, halk arasında eskiden çok uzun ömürlü insanların yaşadıkları inancı yaygındır.

---

(200) Mehmet Önder, Şehirden Şehire ....I,.........s.111
(201) İslâm Ansiklopedisi, "Şis Mad." C.11,.........s.575-576

HALİFE ME'MUN TURBESİ EFSANESİ (İ.E-19)

Motifler

1. Halife Me'mun'un türbesine halk, dua etmek ve bir dilekte bulunmak amacıyla gelir. (M. İndex V Din)

İ.E-19'da adı geçen halife Me'mun (786-833)'un asıl adı Abd Allâh B. Hârûn Al-Raşîd'dir. Abd Allâh babası tarafından Muhammed Al-Amîn'den sonra halifeliğe geçmek üzere, ikinci veliaht ilan olunarak, adına ordudan ve hilâfet merkezinden izin alınmış, daha sonra Horasan'a ve bu bölgeden Hemedan'a kadar olan bölgeye vali tayin edilerek kendisine al-Ma'mûn ünvanı verilmiştir. Dolayısıyla Abbasi halifelerinin yedincisi olmuştur. Anadolu şehirlerine Arap bedevilerini yerleştirme amacını güden al-Ma'mûn, Tarsus'a da gelmiş ve 833 yılında al-Badandûn (Pozantı) suyu kenarında kısa ve ateşli bir hastalığa yakalanarak hayata veda etmiştir (202). Mezarı Tarsus'taki Ulu Camî'de Şit Peygamber ile Lokman Hekim'in yanındadır.

ŞEYH MUHAMMED HASANİ'NİN TURBESİ EFSANESİ (İ.E-20)

Motifler

1. Şeyhin, türbesi halk tarafından dileklerde bulunmak ve dua etmek amacıyla ziyaret edilir. (M. İndex V Din)

Yazılı kaynaklarda Şeyh Muhammed Hasanî'yle ilgili herhangi bir bilgiye rastlayamadık. Halk, onun Kadirî tarikatı şeyhlerinden olup Tarsus'a da bu tarikatı yaymak için geldi-

---

(202) İslâm Ansiklopedisi, "Me'mûn Mad." C.7 ....s.693-699

ğine ve mezarının Tarsus Ulu Camî'de olduğuna inanmaktadır.

O

Bugün Ulu Camî'de bulunan yatırlardan Lokman Hekim'in makamı genellikle herhangi bir hastalığı olup da şifa bulmak isteyenler tarafından ziyaret edilir. Diğer üç yatıra yapılan ziyaretlerin sebeplerini ise, türbenin görevli kişisi şu şekilde sıralamıştır:

1. Dua etmek

2. Hehangi bir dileği olup da dileğinin gerçekleşmesini istemek

3. Camideki bu dört türbeyi görmek

4. Esas olarak Lokman Hekim'im makamını ziyaret etmek, ancak Lokman Hekim'in yanında bulundukları için diğer türbelere de dua etmek.

DANIYAL PEYGAMBER'İN TÜRBESİ EFSANESİ (İ.E-21)

Motifler

1. Danyal Peygamber'in Tarsus'a gelmesiyle şehirdeki kıtlık ortadan kalkar. (M. İndex F Olağanüstülükler)

2. Mezarının Makam Camî'de olduğuna inanılır. (M. İndex F Olağanüstülükler)

3. Onun bulunduğu yerlerde kıtlık yaşanmayacağına inanılır. (M. İndex F Olağanüstülükler)

4. Mezarı, bugün hem Müslümanlar hem de Hıristiyanlar tarafından ziyaret edilir. (M. İndex V Din)

İsrailoğulları peygamberlerinden olan Danyal, Hirekyel'

in oğludur. Kaynaklara göre tarihte iki Danyal vardır. Bunlardan birincisi Buhtunnasr'ın Kudüs'ü istila ettiği zaman esir aldığı Danyal, ikincisi Nuh ile İbrahim Peygamber zamanında yaşayan Danyal' dır. Hayatı Babil'de geçen Danyal'ın burada bir kuyusu vardır. Söylenilenlere göre Hz. Adem bu kuyuya hikmet sırlarını saklamış, Danyal da onu orada bulmuştur. Bu nedenle edebiyatta hikmet sahibi olan Danyal'ın ayrıca remil ilmini de bulduğuna inanılır (203).

Tarsus halkı tarafından kendisinin bu şehirde yatmakta olduğu söylense de kaynaklarda kabrinin Sûs veya Tustor'da olduğu belirtilmektedir (204).

İ.E-21'de Tarsus'da yaşanan kıtlığın Tevrat kaynaklı bir peygamber tarafından ortadan kaldırılması, Tarsus'un çok çeşitli dinlere, çok çeşitli kültürlere sahne olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Danyal Peygamber'in geldiği şehirlere bolluk-bereket getirmesi motifini Tevrat'ta "bereket getirme" (205) şeklinde görüyoruz.

BİLÂLİ HABEŞİ'NİN MESCİDİ EFSANESİ (İ.E-22)

Motifler

1. Birçok kişi Bilâli Habeşi'nin mescidini ziyeret eder, buradaki suyun kutsal ve şifalı olduğuna inanır. (M. İndex V Din)

Tarsus'a gelip gelmediği konusunda kaynaklarda herhangi

(203) İskender Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri..........s.120
(204) İslâm Ansiklopedisi, "Dâniyal Mad." C.3...........s.479
(205) Ahmet Yaşar Ocak, Kültür Tarihi Kaynağı...........s.79

bir bilgiye rastlayamadığımız Bilâl, İslam'ın ilk müezzinidir. Habeşli bir köle olduğu için kendisine Bilâl-i Habeşi denilmiş, müşriklerin işkencelerine dayanıp imanına sadık kaldığı için de Ebubekir tarafından satın alınarak azat edilmiştir. Sesi çok güzel olan Bilâl-i Habeşi, 641 yılında 60 yaşında Şam'da vefat etmiştir (206).

Bilâl-i Habeşi'nin Tarsus'ta şimdiki mescidinin bulunduğu yerde ezan okuduğuna inanılır. Mescid bugün bir ziyaret yeri haline getirilmiş, içindeki su da kutsal ve şifalı kabul edilmiştir.

MUGDAT DEDE VE TURBESİNİN EFSANESİ (İ.E-23)

Motifler

1. Muğdat, ezanı okuyup bitirdikten sonra ortadan kaybolur. (M. İndex F Olağanüstülükler)

2. Türbenin üstü birkaç kere kendiliğinden yıkılır. (M. İndex F Olağanüstülükler)

3. Bir adamın rüyasına giren Muğdat, türbesinin üzerinin açık kalmasını ister. (M. İndex F Olağanüstülükler)

4. Muğdat'ın türbesi bir ziyaret yeri haline gelir ve burada adaklar adanıp yemekler dağıtılır. (M. İndex V Din)

Muğdat hakkında İ.E-2'de genel bir bilgi verilmiştir. Onun Hz. Muhammed döneminde yaşaması ve Hz. Muhammed'in sevdiği insanlardan biri olması; Mersin'de kendi adına bir türbe yapılmasına neden olmuştur.

İ.E-23'te Muğdat'ın ezanı okuyup bitirdikten sonra

(206) İskender Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri..........s.86

"ortadan kaybolma" sı (207) velilerin bedenleri ölmeden dünyadaki varlıklarını ortadan çekerek gösterdikleri keramet motiflerinden biridir.

Evliyâlarla ilgili önemli bir özellik de kendileri için yapılan türbelerin üstünü açık istemeleridir. I.E-7'de de gördüğümüz bu motife birçok Anadolu efsanesinde de rastlıyoruz.

Erzurum'daki Abdurrahman Gazi'nin ashaptan olan kardeşinin mezarının üzerine kümbet yaparlar, ancak kaç defa yaparlarsa ertesi gün kümbetin yıkıldığını, mezarın üstünün açık kaldığını görürler (208).

Afyonkarahisar'ın İncili Mahallesi'nde bulunan Garip Dede'ye ait türbenin üstü de bir türlü örtülememiştir (209).

Adana'da da Demirtaş Dede'nin türbesinin üzerini örtmek isteyen halk, bunu bir türlü başaramamış; Demirtaş Dede'nin gösterdiği kerâmetler nedeniyle çatı her seferinde uçmuştur (210).

ÇARŞAMBA TAŞI EFSANESİ (I.E-27)

"Olağanüstü Kuvvetler ve Varlıklarla İlgili Efsaneler" bölümüne bkz.

---

(207) Ahmet Yaşar Ocak, Kültür Tarihi Kaynağı...........s.88
(208) Bilge Seyidoğlu, Erzurum Efsaneleri.........."Abdurrahman Gazi-2"..........s.41
(209) Musa Seyirci, "Afyonkarahisar Yöresi Tekke ve Yatırları", Türk Folkloru, Yıl:6, Sayı:71, Haziran 1985. s.17
(210) Refiye Okuşluk, Adana Efsaneleri .... "Demirtaş Dede Türbesi Efsanesi-20" s.143-144

II. OLAĞANÜSTÜ KUVVETLER VE VARLIKLARLA İLGİLİ EFSANELER

Bu bölümde bir evranla ilgili olan Evranyuttuğu Ormanı'nın Efsanesi ile bir peri kızıyla ilgili olan Kıztaşı Efsanesi II'nin adları verilmiş, incelemeleri ise, asıl ilgili bölümlerinde yapılmıştır.

A. ŞEYTAN İLE İLGİLİ EFSANELER

Şeytan veya diğer adıyla İblis; önceleri Hâris adında bir melektir. Allah, ilk insanı yarattıktan sonra bütün meleklerin ona secde etmelerini söyler. Bütün melekler Adem'e secde eder, ancak Hâris kendisinin ateşten yaratıldığını söyleyerek topraktan yaratılmış Adem'e secde etmez. Allah da kendisine karşı gelen Hâris'i lanetleyerek şeytan kılığına sokar. Bunun üzerine şeytan, Allah' tan iyi kulları hariç diğer bütün kullarını kötü yola düşürmek için yalvarır. Allah da kıyamete kadar ona ömür verir. Şeytan, insanları kötü yola düşürmek için Allah'tan yalan, kibir, çalgı, şehvet, içki, kumar vb. şeyler ister ve ilk kötülüğü de Adem ile Havva'ya yapar (211).

Kur'an'da İblis'in Adem'e secde etmemesiyle ilgili bölüm 18. Kehf suresinde yeralmaktadır.

Kur'an'da bazen bir bazen de çok sayıda şeytandan bahsedilmesi, daha sonra her insanın ayrı ayrı bir şeytanı olduğu şeklinde açıklamaların yapılmasına neden olmuştur.

Genelde çirkin yaratıklar olan şeytanların, maddi olarak

---

(211) İskender Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri............s.469

bir vücuda sahip olup olmadıkları kesin olarak belirtilmemiştir. Hem dişisi hem de erkeği olan bu varlıklar her kılığa girebilirler (212).

Şu da belirtilmeli ki; derlenen efsanelerden şeytanların sadece insan kılığına değil, istedikleri her kılığa girebildikleri anlaşılmaktadır.

ŞEYTAN EFSANESİ (İ.E-24)

Motifler

1. Mersin-Mut yolu üzerinde yaşlı bir adam, keçi kılığında bir şeytan görür. (M. İndex V Din)

2. Şeytan, keçi kılığına girerek şekil değiştirir. (M. İndex D Sihir)

3. Keçi konuşur ve daha sonra bir şimşek gibi havada yok olur. (M. İndex F Olağanüstülükler)

4. Şeytanın bulunduğu bu yoldan geçerken besmele çekilmesi veya bilinen bir duanın okunması gerektiğine inanılır. (M. İndex V Din)

İ.E-24'te şeytanın kötülüklerinden korunmak veya kendisini görmemek için besmele çekilmesi veya bilinen herhangi bir duanın okunması yeterlidir. Şeytan, genelde her kılığa girdiği ve şeytan mı değil mi belli olmadığı için halk, kendisine bu şekilde bir korunma yöntemi sağlamıştır.

---

(212) İslâm Ansiklopedisi "Şeytan Mad." C.11 ....s.491-492

SEBİL KÖYÜ'NDEKİ ŞEYTAN EFSANESİ (İ.E-25)

Motifler

1. Sebil Köyü'nde şeytanın göründüğüne inanılır. (M. İndex V Din)

2. Şeytan, su oluğundan geçemez. (M. İndex C Yasak)

3. Delioğlan Koca, şeytanı yakalar. (M. İndex F Olağanüstülükler)

4. Şeytan, Delioğlan Koca'ya ailesine, yedi sülalesine dokunmayacağına dair söz verir. (M. İndex F Olağanüstülükler, Z Çeşitli motif grupları)

5. Şeytan, sözünü tutar. (M. İndex F Olağanüstülükler)

6. Sebil Köyü'nde, şeytan ara sıra göründüğü için besmelesiz gezilmeyeceği inancı yaygındır. (M. İndex V Din)

Efsanemizde şeytanın sudan geçememesi, tam su oluğundan geçileceği sırada attan inmesi, bize bir halk inanışını göstermesi bakımından önemlidir. Suyun temizleyici özelliği, şeytanın üzerinden geçmesini engellemiştir. Benzer bir motifi Diyarbakır'da anlatılan bir efsanede de görüyoruz. Ancak burada su oluğundan geçemeyen şeytan değil cindir (213).

Sebil Köyü'ndeki Şeytan Efsanesi'nde şeytan, efsanenin kahramanına, onun yedi sülâlesine gözükmeyeceğine dair söz verir ve sözünü de tutar. Buna benzer bir durumu "alkarısı" nda da görüyoruz. Alkarısı olağanüstü bir varlıktır. Lohusa kadınlara musallat olur ve onların ölmelerine bile neden olabilir. Alkarısı, iğne veya çuvaldızla yakalanıp hizmet etti-

---

(213) Muhsine Helimoğlu Yavuz, Diyarbakır Efsaneleri-2 ...... "Piraboçik (Cin)-77" s.97

rilebilir. Gaziantep'teki inanısa göre alkarısını yakalayan kisi alkarısından ailesine zarar vermemesi için söz alırsa, aile albasmasından oluşan hastalıklara karsı (ocak) olur (214). Alkarısının kendisini yakalayan kişilere yedi göbek sülalesine kadar dokunmama sözü vermesini Adana'da da görüyoruz (215).

B. CİN VE PERİ İLE İLGİLİ EFSANELER

Müslüman bilginlere göre cinler, hava veya ateşten yaratılmıs, akılları olan ve gözle görünmeyen varlıklardır. Her kılığa girip kendilerini değişik şekillerde gösterebilirler ve yapılamayacak isleri yapabilirler. Cinlerin ateşten yaratılmış olmalarına karşılık (Kur'an LV, 14), insanlar balçıktan, melekler ise nurdan yaratılmışlardır. İnsanlara olduğu gibi cinlere de peygamber gönderilmistir. Bunların iman sahibi olanları cennete girecek, diğerleri ise cehennemde yanacaktır. Cinlerin seytan ile olan ilgileri pek belli değildir (216).

Cinler, genellikle hamamlarda, eşiklerde, ahır ve köprülerde yaşar. Onlardan korunmak için, böyle yerlerden geçerken mutlaka besmele çekilmelidir. Onlar sadece Allah'ın adından ve Kur'an'dan korkar. Varlıkları Allah tarafından haber verildiği için de gerçektirler. Bu nedenle onlarla ilgili anla-

---

(214) Cemil Cahit Güzelbey, "Gaziantep'te Doğum Ve Çocuğa İlişkin Eski Töre ve İnançlar", Türk Folkloru Araştırmaları 1981/2, KTB. MİFAD Yayınları:35, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1982, s.26-27

(215) Refiye Okusluk, Adana Efsaneleri.........."Alkarısı Efsanesi-I, III" s.158-159

(216) İslâm Ansiklopedisi, "Cin Mad.", C.III, ...s.192

tılan efsaneler, anlatan ve dinleyenlere göre gerçek kabul edilir (217).

Peri ise kaynaklarda, "insan ilişkilerini büyülü biçimde etkilediğine inanılan doğaüstü varlık" olarak tanımlanır. Güzel veya yakışıklı olarak kabul edilen periler, insanlar gibi yaşarlar, fakat insanlardan daha uzun bir ömre sahiptirler. Ruhları olmadığı için de ölünce yok olurlar. Cinlerin dişisi olarak kabul edilen periler, çocukları kaçırıp yerlerine bir başka çocuk bırakabildikleri gibi yetişkinleri de kendi ülkelerine götürebilirler. Bir periyle bir insan belirli sınırlara uymak koşuluyla evlenebilirler, eğer bu sınırlar çiğnenirse evlilik genellikle insan olan eşin ölümüyle sonuçlanır. Özellikle doğum ve ölüm gibi olayları önceden bilebilen peri kızları, insan boyunda olabilecekleri gibi 10 cm'den küçük de olabilirler (218).

ÇAMLIYAYLA'DAKİ CİNLERİN EFSANESİ (İ.E- 26)

Motifler

1. Çamlıyayla'da eskiden cinlerin yaşadığına inanılır. (M. İndex V Din)

2. Cinler, Ayşe Bacı'nın kilimlerini dokur. (M. İndex F Olağanüstülükler)

3. Cinler, halktan bazı kişileri düğünlerine götürüp oynatırlar. (M. İndex F Olağanüstülükler)

4. Besmelenin çekildiği ve temizliğin dikkat edildiği yerlerde cinlerin bulunmadığına inanılır. (M. İndex V Din)

---

(217) Bilge Seyidoğlu, Erzurum Efsaneleri s.158
(218) Ana Britannica .... "Peri Mad.", C.17, ... s.523-524

Çamlıyayla'daki Cinlerin Efsanesi'nde cinler, geçimini kilim dokuyarak kazanan, ancak besmele çekmeyen ve temizliğine dikkat etmeyen bir kadının evine girip kilim dokumuşlardır. Efsanede ayrıca cinlerin bodrum katlarında veya çevredeki inlerde yaşadıkları, zaman zaman düğünlerini halktan bazı kişileri götürüp oynattıkları da anlatılmıştır.

Efsanemizde cinlerin çok görülmesinin sebebi; tıpkı Erzurum' dan (219) derlenen efsanede görüldüğü gibi Allah'ın adının anılmamasıdır.

Cinler, insan şekline girdiklerinde ayakları terstir yani topukları önde parmakları arkadadır. Ancak İ.E- 26'da cinlerin görünüşleri hakkında herhangi bir bilgi verilmemiştir.

ÇARŞAMBA TAŞI EFSANESİ (İ.E- 27)

Motifler

1. Çarşamba karısı, taşın üstünde önce yıkanır, daha sonra altına girip kaybolur. (M. İndex F Olağanüstülükler)

2. Çarşamba karısı, çarşamba günü pamuk eğiren kadının iğini büküp ansızın kaybolur. (M. İndex F Olağanüstülükler)

3. Çarşamba günleri bu köyde pamuk eğirmek iyi sayılmaz. (M. İndex C Yasak)

4. Çarşamba taşı, hasta çocuklar için bir ziyaret yeri haline gelir. (M. İndex V Din)

5. Hasta çocukların saçından üç bölük kesilerek çarşamba taşının çevresinde dolaştırılır. (M. İndex Z Çeşitli motif

---

(219) Bilge Seyidoğlu, Erzurum Efsaneleri .... "Cin-3" s.153-154

grupları)

İ.E- 27'de olağanüstü özelliği olan kadının taşın altına sokularak kaybolması "ortadan kaybolma" (220) motifiyle ilgilidir.

Efsanemizde, çarşamba günleri pamuk eğrildiğinde çarşamba karısının görüleceğine dair bir inanç vardır. Bu durum, yörede çarşamba günleri iş yapılmaması gerektiği inancını da beraberinde getiriyor.

Halk inanışına göre; salı, çarşamba ve cumartesi günlerinde büyük işlere başlanmaz; çamaşır yıkanmaz, elbise biçimi ve dikimi yapılmaz vb. Böyle işlere başlamak için pazartesi, perşembe ve cuma günleri seçilmelidir. Eğer bu kurala uymayan olursa, böyle kişilerin başına kötü şeyler gelebilir (kısmet kapanma, çocuğunu kaybetme, kara haber alma vb.) (221).

Çarşamba Taşı Efsanesi'nde kadının taşın üzerinde yıkandıktan sonra altına girip kaybolması, halk arasında taşın kutsal kabul edilip hasta çocukların götürüldüğü bir ziyaret yeri haline gelmesine neden olmuştur.

GEYİK SAĞAN PERİ KIZININ EFSANESİ (İ.E- 28)

Motifler

1. Peri kızları, sarp kayalıklarda yaşayan geyikleri sağar. (M. İndex F Olağanüstülükler)

2. Perinin geyiğe ve avcıya ettiği beddua yerine gelir. (M. İndex M Geleceğin belirlenmesi)

---

(220) Ahmet Yaşar Ocak, Kültür Tarihi Kaynağı s.88
(221) Pertev Naili Boratav, 100 Soruda Türk Folkloru (İnanışlar, Töre ve Törenler, Oyunlar), 100 Soruda Dizisi:40, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1973, s.101-102

3. Zamansız yavrulu geyik avlayanların başlarına kötü işlerin geleceği inancı yaygındır. (M. İndex V Din)

Geyik Sağan Peri Kızının Efsanesi'nde genellikle bütün duaları kabul olan bir peri ile karşı karşıyayız. Peri kızının bedduası ve "bedduanın tutması" (222) hem Tevrat'ta hem de Kur'an' da görülen bir motiftir.

Efsanemizde, Türk mitolojisinde, masal ve hikâyelerinde sıkça rastladığımız "geyik" motifi de yer almaktadır.Geyik, Türkler tarafından kutsal kabul edilen bir hayvandır. Türk efsanelerinde daha çok "dişi geyik" ten bahsedilir (223).

Türk mitolojisinde Türk milleti, insan ve kurdun birleşmesinden; Moğol milleti, Moğol mitolojisinde ise kurt ile dişi geyiğin birleşmesinden meydana gelmiştir.

Fin-Ugor kavimlerinde ata olarak kabul edilen geyik, Hun ve Macarlar'ın menşe efsanelerinde de yer almıştır (224).

Türkler İslamiyet'i kabul ettikten sonra bu anlatılara İslami unsurlar da ekleyerek yeni anlatılar ortaya çıkarmışlardır.

İ.E- 28'de yavrulu geyiğin vurulmaması gerektiği mesajı verilmiştir. Buna rağmen yavrulu geyiği vuran olursa, başına kötü işlerin geleceğine inanılır. Bu yönüyle efsanenin yaptırım gücü vardır.

KIZTAŞI EFSANESİ II (İ.E- 92)

"Tabiatla İlgili Efsaneler" bölümüne bkz.

---

(222) Ahmet Yaşar Ocak, Kültür Tarihi Kaynağı s.79
(223) Bahaeddin Ögel, Türk Mitolojisi ....C.1,....s.569
(224) a.g.e. s.575, 577-578

C. YILAN VE EVRANLA İLGİLİ EFSANELER

Efsanelerin oluşmasında, efsanenin söylendiği yörenin coğrafi koşullarının ne denli etkili olduğuna kanıt olarak; İçel yöresindeki yılanla ilgili efsanelerin çokluğunu gösterebiliriz. İçel sıcak bir yöre olduğu için yılanları çoktur; bu da çok sayıda yılanla ilgili efsanelerin oluşmasını sağlamıştır. Hatta bu efsanelerde geçen yılanlar, normal bir yılan değil bazen alt tarafı yılan üst tarafı insan olan olağanüstü bir varlık, bazen de yılanın çok büyüğü olan evrandır. Bu da halkın bu konudaki hayal gücünün zenginliğini göstermesi bakımından önemlidir.

GÖKTEPE YAYLASI YILAN EFSANESİ (İ.E- 29)

Motifler

1. Cuma günü namaza giden Mehmet, yolda iki yılan görür. (M. İndex V Din)

2. Jandarmalar, Mehmet'i üst tarafı insan alt tarafı yılan olan başkanlarının yanına götürür. (M. İndex B Hayvanlar)

3. Eşi ölen yılan, insan gibi konuşur. (M. İndex F Olağanüstülükler)

4. Mehmet, yılanlara taş atmadan önce üç defa "destur" dediği için suçsuz bulunur. (M.İndex V Din)

5. Mehmet, kırk gün olayın etkisinden kurtulamaz. (M. İndex Z Çeşitli motif grupları)

6. "Destûr" sözüyle yılanların vereceği zarardan korunulacağına inanılır. (M. İndex V Din)

Göktepe Yaylası Yılan Efsanesi'nde geçen yılanların cin

mi yoksa şeytan mı oldukları anlatıcıya sorulmuş, ancak bunların gerçek yılan oldukları cevabı alınmıştır.

Buradaki alt tarafı yılan, üst tarafı insan olan olağanüstü varlığın aynı Şahmeran gibi bütün yılanları idare etmesi "hayvanları itaate alma" (225) motifi içinde gösterilebilir.

Cuma günü namaza giden Mehmet'in kendisine yol vermeyen yılanlardan birisini öldürmesi ve bu ölen yılanın yakınlarının, başkanlarına şikâyeti efsanemizin esas konusunu oluşturmaktadır. Mehmet, yılanlara taş atmadan önce "destûr" dediği için suçsuz bulunmuştur. Bu da bize yılanların zarar vermesinden korunmak için "destûr" kelimesiyle bir pratik hazırlandığını gösteriyor.

ŞAHMERAN VE TARSUS HUKUMDARI EFSANESİ (İ.E- 30), ŞAHMERAN VE CAMİS EFSANESİ (İ.E- 31), LOKMAN HEKİM İLE ŞAHMERAN EFSANESİ (İ.E- 32)

Motifler (İ.E- 30)

1. Tarsus'ta alt tarafı yılan üst tarafı insan olan ve yılanların şahı olarak bilinen Şahmeran'ın yaşadığına inanılır. (M. İndex B Hayvanlar)

2. Tarsus yöresindeki hükümdarlardan biri hastalanır.(M. İndex P Cemiyet)

3. Doktor, hastalığın tek çaresi olarak Şahmeran'ın beyninin yenmesi gerektiğini söyler (M. İndex M Geleceğin belirlenmesi)

---

(225) Ahmet Yaşar Ocak, Kültür Tarihi Kaynağı s.80

4. Sahmeran'ın beynini yiyen hükümdar iyilesir. (M. Index F Olağanüstülükler)

5. Yılanların, Sahmeran'ın öldürüldüğünü duydukları an Tarsus'u basacaklarına inanılır (M. İndex F Olağanüstülükler)

Motifler (İ.E- 31)

1. Tarsus hükümdarı, caresiz bir hastalığa yakalanır (M. İndex P Cemiyet)

2. Tarsus'ta yılanların sahı olarak bilinen Sahmeran'ın yaşadığına inanılır. (M. İndex B Hayvanlar)

3. Vezir, hükümdarın ancak Sahmeran'ın beynini yemesiyle iyileşeceğini söyler. (M. İndex M Geleceğin belirlenmesi)

4. Sahmeran'ı görenlerin sırtında yeşil bir çizgi oluşur. (M. İndex F Olağanüstülükler)

5. Camis, yedi yıl Sahmeran'la beraber yaşar. (M. İndex Z Çeşitli motif grupları)

6. Sahmeran, sonunun nasıl olacağını bilir. (M. İndex M Geleceğin belirlenmesi)

7. Camis, Sahmeran'ın dediklerini yapınca vezir ve padişah ölür, kendisi ise gençleşir ve ölümsüzleşir. (M. İndex F Olağanüstülükler)

8. Camis'in Sahmeran'ı kestiği yerde hala kan izlerinin bulunduğuna inanılır. (M. İndex F Olağanüstülükler)

9. Yılanların, Sahmeran'ın öldürüldüğünü duydukları an Tarsus'u basacaklarına inanılır. (M. İndex V Din)

Motifler (İ.E- 32)

1. Lokman Hekim'in babası, karısına doğacak çocukları hakkında bilgi verir. (M. İndex M Geleceğin belirlenmesi)

2. Lokman, ormanda bası insan alt tarafı yılan olan Sahmeran' la karşılaşır. (M. İndex B Hayvanlar)

3. Sahmeran, birseyler fısıldar ve mağaranın kapısı açılır (M. İndex F Olağanüstülükler)

4. Mağaranın içinde Şahmeran'ın sarayı vardır. (M. İndex F Olağanüstülükler)

5. Lokman, kırk gün Şahmeran'la beraber kalır. (M. İndex Z Çesitli motif grupları)

6. Şahmeran, sonunun nasıl olacağını bilir. (M. İndex M Geleceğin belirlenmesi)

7. Sahmeran, ilaçların nasıl yapıldığını ve hangi hastalıklara iyi geldiklerini Lokman'a anlatır (M. İndex F Olağanüstülükler)

8. Sahmeran, billur suda dünyayı izler.(M. İndex F Olağanüstülükler)

9. Sahmeran, Tarsus padişahının kızına aşık olur (M. İndex P Cemiyet, T Seks)

10. Tarsus padisahı, çaresiz bir hastalığa yaklanır.(M. İndex P Cemiyet)

11. Falcılar, padişahın Şahmeran'ın beynini yemesiyle iyileseceğini söyler. (M. İndex M Geleceğin belirlenmesi)

12. Lokman, Şahmeran'ın dediklerini aynen uygulayınca vezir ölür, padisah iyileşir, kendisi de çiçelerin dilinden anlar. (M. İndex F Olağanüstülükler)

13. Lokman Hekim'in Tarsus Ulu Camî'ye bir makamı yapılır ve burayı hastalar ziyaret eder. (M. İndex V Din)

14. Sahmeran'ın öldürüldüğü yer olarak kabul edilen Eski Hamam'daki göbektaşı, halk tarafından kutsal kabul edilir.

(M. İndex F Olağanüstülükler)

15. Bu taştaki lekelerin Şahmeran'ın kanı olduğuna ve vücudunu üç kez buraya sürenlerin tüm hastalıklarından arınacağına inanılır. (M. İndex F Olağanüstülükler, Z Çeşitli motif grupları)

Şahmeran'la ilgili anlatılan İ.E- 30, 31 ve 32 numaralı efsaneler, bazı yönlerden birbirlerine benzerler bazı yönlerden de ayrılırlar. Diğer efsanelere oranla özellikle İ.E- 31 ve 32'de çok fazla motif bulunması bu efsaneleri, masala yaklaştırıyor.

Şahmeran efsanesinin asıl kaynağı Binbir Gece Masalları' dır. W. Eberhart ile Pertev Naili Boratav'ın hazırladıkları Türk Halk Masalları Tip Kataloğu (T.T.V.)'nda Şahmeran "57" numarayla gösterilir (226).

Kaynaklarda ise; Arap, İran ve Türk edebiyatlarında manzum ve düzyazı şeklinde işlenmiş, bir çerçeve masal ve ona bağlı masallar şeklinde tanıtılır. Ayrıca iki kahramandan birinin (Şahmeran veya Camasb) adıyla anılır (227). Asıl konusu ise şöyledir:

Hekim Danyal'ın oğlu olan Camasb, arkadaşlarının ihanetine uğrar ve bir kuyunun dibine bırakılır. Burada bir deliği genişleterek geçtiği yerde uyuyakalınca Şahmeran'la tanışır. Şahmeran'la bir süre yaşayan Camasb, Şahmeran'a söz vererek yeryüzüne çıkar. Ancak hasta hükümdarın iyileşmesi için Şahmeran'ın etini yemesi gerektiğinden verdiği sözden dönmek

---

(226) W.Eberhart-Pertev N.Boratav, Typen Türkischer Volksmarchen (Türk Halk Masalları Tipleri), Wiesbaden 1953, s.15
(227) Ana Britannica ...."Şahmeran Mad.", C.20......... s.223

zorunda kalır. Hükümdar, iyileşince Camasb'ı önce istediği kızla evlendirir, sonra da kendisine vezir yapar. Konu ilk defa Abdi'nin 1429 yılında Camasbnâme adıyla yazdığı ve II. Murad'a sunduğu mesnevide işlenmiştir. Battalnâme'de de yer alan anlatı, Türkçe'de Hikaye-i Şahmeran adıyla (İlk defa 1874'te olmak üzere) birçok kez halk kitabı şeklinde basılmıştır (228).

Şahmeran ve Tarsus Hükümdarı Efsanesi'nde İ.E- 31 ve 32' ye göre daha az motif vardır. Burada mitolojik bir hayvan olan Sahmeran'ın bütün yılanların şahı olmasını "hayvanları itaate alma" (229) (hadis), beynini yiyen hükümdarın iyileşmesini İslamiyet'ten önceki inanç motifi olan ancak İncil ve Kur'an'da da görülen "hastalıkları iyileştirme" (230) motifi içinde gösterebiliriz.

Kaynaklarda İ.E- 31'deki efsane kahramanımız olan Camis adına rastlayamadık. Dolayısıyla onun Hekim Danyal'ın oğlu olan Camasb'ın halk arasındaki bozulmuş şekli olduğunu söyleyebiliriz. Zaten İskender Pala'nın "Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü" (231) adlı çalışmasında da Camşasb şeklinde yer alan bu kişi, halkın söylemekte zorluk çekeceği bir isim olduğu için halk da onu kolay söylenebilir hale getirmiştir.

İ.E- 31'de Şahmeran'ın yılanları yönetmesi "hayvanları itaate alma" (232), sonunun nasıl olacağını bilmesi "geleceği haber verme" (233), Camis'e ölümünden sonra ne yapması gerek-

---

(228) a.g.e. s.223
(229) Ahmet Yaşar Ocak, Kültür Tarihi Kaynağı s.80
(230) a.g.e. s.71-79
(231) İskender Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri.......s.455-456
(232) Ahmet Yaşar Ocak, Kültür Tarihi Kaynağı s.80
(233) a.g.e. .... s. 79-80

tiğini söyleyerek hayatını kurtarması "başkalarını ikâz edip kötülüğe, tehlikeye düşmekten kurtarma" (234) motifleriyle ilgilidir.

Burada İ.E- 30'dan farklı olarak kötü huylu, sinsi vezir ile çukura düşme motiflerini de görüyoruz. Bunların her ikisi de masal motifidir.

İ.E- 30'da gördüğümüz yılanın sağaltıcı özelliği ise "hastalıkları iyileştirme" (235) başlığı altında verilen ve diğer iki efsanede de bulunan bir motiftir. Yılanın çok eskiden beri bir sağaltma aracı olarak kullanılması, onunla ilgili büyüler yapılması; özellikle bazı hastalıklara (çarpılmalara, sinir bozukluklarına vb.) iyi geldiği inancını doğurmuştur (236).

İ.E- 31'de İ.E- 30 ve 32'den farklı olarak sonuçta vezir ile birlikte padişah da ölmüştür.

Lokman Hekim ile Şahmeran Efsanesi'nde de İ.E- 31'de gördüğümüz "hayvanları itaate alma" (237), "geleceği haber verme" (238), "başkalarını ikaz edip kötülüğe, tehlikeye düşmekten kurtarma" (239) ve "hastalıkları iyileştirme" (240) motifleri yer almaktadır.

Burada Lokman Hekim, Şahmeran'ı ormanda yaralı bulmuş ve onu sarayına götürerek yardım etmiştir. İ.E- 31'de ise Camis, bir çukura düşerek Şahmeran'ın sarayına gelmiştir. İ.E- 32'de

---

(234) a.g.e. s.91
(235) a.g.e. s.71-79
(236) Burhan Oğuz, Türkiye Halkının Kültür Kökenleri 2, Teknik Tarım, Hayvancılık, Meteoroloji, Doğu-Batı Yayını, İstanbul Matbaası, İstanbul 1980, s.580
(237) Ahmet Yaşar Ocak, Kültür Tarihi Kaynağı s.80
(238) a.g.e. s.79-80
(239) a.g.e. s.91
(240) a.g.e. s.71-79

ayrıca mağara motifini de görüyoruz. İ.E- 13'te mağara motifi hakkında bilgi verilmiştir. Buradaki efsanemizde mağara, olağanüstü varlık olan Şahmeran'ın sarayının bulunduğu bir yerdir. Kapısında bekçilik yapan karayılanın bulunması, bizi eski bir inanışla da karşı karşıya bırakıyor. Orta Asya inanışlarına göre; yılan ve ejderhalar korkunç yönlerinin yanı sıra mabet ve gizli hazineleri bekleyen, buralara gelen kişilerle mücadele eden varlıklardır (241). Bekçi yılan ve ejderha motifi, edebiyatımızda daha uzun bir süre devam etmiştir.

Efsanemizde mağaranın kapısının Şahmeran'ın söylediği birkaç sözden sonra açılması bizi "Kırk Haramiler" masalını hatırlatıyor. Bu masalda haramilerin hazinelerini koydukları mağaranın kapısı, söyledikleri sihirli söz sonucu açılıp kapanır. Türk Halk Masalları Tip Kataloğu (T.T.V.)'nda Kırk Haramiler "179" numarayla gösterilir (242).

Efsanemizde bulunan bir başka masal motifi ise Şahmeran'ın billur suda dünyayı izlemesidir. Bu motif masallarda genellikle "sihirli ayna" şeklinde geçer. İ.E-32'de Şahmeran billur suda evreni izlerken Tarsus padişahının kızına aşık olur ve onu daha yakından görmek ümidiyle gittiği hamamda öldürülür.

Lokman Hekim'in Şahmeran'ın parçalarından yaptığı ilaçlarla padişahı iyileştirmesi, kendisinin de ilim irfan sahibi olup çiçeklerin dilinden anlaması yılanların sağaltıcı olduğu inancından kaynaklanmaktadır.

Padişahın yerine geçmek isteyen kötü kalpli vezir ise,

---

(241) Burhan Oğuz, Türkiye Halkının s.506-511
(242) W. Eberhart-P. N. Boratav, Typen Türkischer s.59

yine bir masal motifidir.

Görüldüğü gibi İ.E- 32, Şahmeran ve Tarsus Hükümdarı Efsanesi ile Şahmeran ve Camis Efsanesi'ne göre içinde çok daha fazla motifi barındırmakta ve özellikle masal motifleriyle dikkati çekmektedir.

Adana'da da Yılankale'de yaşadığı varsayılan Şahmeran'la ilgili birçok efsane anlatılır (243). Bu efsanelerin de olay örgüsü hemen hemen buradaki efsanelerimizle aynıdır.

EVRAN İLE İKİ GENCİN EFSANESİ I (İ.E- 33)

Motifler

1. İki genç birbirlerine aşık olur. (M. İndex T Seks)

2. Kaçan gençlerin peşlerine aileleri adam salar (M. İndex R Esirler-Kaçaklar)

3. Bıraktıkları eti, evranın yediğini anlarlar. (M. İndex B Hayvanlar)

4. Bütün arılar, evranın parçalanan beynine üşüşür. (M. İndex F Olağanüstülükler)

Halk arasında evran; "boynuzlu ve genellikle siyah renkli çok büyük yılan" olarak tarif edilir. Derleme Sözlüğü'nde ise "büyük yılan, canavar" şeklinde tanımlanır (244).

Evran ile İki Gencin Efsanesi'nde birbirini seven iki genç, aileleri evlenmeleri izin vermeyince kaçarlar ve peşlerinden gelenlerle yaptıkları çatışmayı kazanırlar. İncelemeye

---

(243) Refiye Okuşluk, Adana Efsaneleri ...."Şahmeran ve Çoban Efsanesi-49", "Şahmeran ve Cansap Efsanesi-50", "Şahmeran ve Lokman Hekim Efsanesi-51".............s.162-165

(244) Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü V, E-F, 2.Baskı Atatürk Kültür, Dil ve tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Sayı: 211/5, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1993, s.1813

aldığımız ve özellikle bu efsanede olduğu gibi birbirini seven gençleri konu edinen efsanelerde genellikle böyle bir son görülmez, tam tersine gençler ya taş kesilir ya da yaşamları ölümle sonuçlanır.

Efsanemizde gençlerin kaçışlarının yanında evranla mücadeleleri ve bu mücadeleyi kazanmaları da konu edilmiştir.

Arıların olağanüstü bir varlık olan evranın beynine üşüşmeleri ise, bir sonraki efsanede yer almaktadır.

EVRAN İLE ARILARIN EFSANESİ II (İ.E- 34)

Motifler

1. Arılar, evranın beyninden panzehir yapmışlardır. (M. İndex F Olağanüstülükler, B Hayvanlar)

2. Kırmızı renkli balın, evranın kanından oluştuğuna ve şifa verdiğine inanılır. (M. İndex F Olağanüstülükler)

İ.E- 34'te evranın kanından oluşan kırmızı renkli balın, panzehir olması bir efsaneye dayandırılmıştır.

Yılanın sağaltma aracı olarak kullanılmasını burada da görüyoruz.

EVRAN EFSANESİ I (İ.E- 35)

Motifler

1. Yılan, o kadar uzundur ki, şoför başını göremez. (M. İndex B Hayvanlar)

EVRAN EFSANESİ II (İ.E- 36)

Motifler

1. Caltılı Köyü'nden bir yörük, ardıç ağacının altında 70 cm çapında dev gibi bir yılan görür. (M. İndex B Hayvanlar)

EVRAN EFSANESİ III (İ.E- 37)

Motifler

1. Evranın Kargıcak'taki bir inde yaşadığına ve bu inin önünden geçen davarlardan yediğine inanılır. (M. İndex B Hayvanlar)

2. Pazar taşının yanındaki deve kemiği büyüklüğündeki iskeletin, evranın iskeleti olduğuna inanılır. (M. İndex F Olağanüstülükler)

ÇOPURLU KÖYÜ'NDEKİ EVRAN EFSANESİ IV (İ.E- 38)

Motifler

1. Ailenin büyük oğlu, yüksek bir kayanın dibinde evran görür. (M. İndex B Hayvanlar)

2. Gökten kıvrıla kıvrıla gelen bir bulut, evranı göğe çıkarır. (M. İndex F Olağanüstülükler)

EVRANYUTTUĞU ORMANI'NIN EFSANESİ (İ.E- 80)

"Yer Adlarıyla İlgili Efsaneler" bölümüne bkz.

Daha önce İçel yöresindeki yılanla ilgili efsanelerin çokluğunu, yörenin sıcak olmasına bağlamıştık. Ancak buradaki

efsanelerimizde geçen yılanlar, normal bir yılan değil, boynuzlu, çok uzun dev gibi yılanlardır. Üstelik bu mitolojik yaratıklar, sadece belirli bir yerde değil değişik yerlerde görülmüştür. Bu da evranın, yörede çok fazla ve çeşitli yılan bulunması nedeniyle halkın hayal gücünden kaynaklandığını gösteriyor. İ.E- 38'de evranın bir bulut tarafından göğe çıkarılması, yılanın halk tarafından olağanüstü bir yaratık haline dönüştürülmesinin en güzel örneğidir.

Buna benzer bir olay Erzurum'da da anlatılır. Burada Sultan Sekisi denilen mağaraya, dumanlar içinde bir ejderha inmiş ve halkın içme suyunu tutmuştur (245).

Bir yerde evranın bulutlar tarafından göğe çıkarılması, başka bir yerde ise ejderhanın dumanlar içinde bir mağaraya inmesi; farklı bölgelerde de olsa millet hafızasının benzer olayları yaratabileceğini göstermesi bakımından önemlidir.

(245) Bilge Seyidoğlu, Erzurum Efsaneleri ...."Ejderha-4" s.187

III.TAS KESILME ILE ILGILI EFSANELER

Sekil değiştirme motifleri içinde yer alan taş kesilme Anadolu-Türk efsanelerinde çok sık görülen bir motiftir. Efsanelerde insanlar, hayvanlar, bitkiler, esya ve tabiatüstü mahluklar taş kesilebilir. Taş sekline dönüsme iyiler için bir kurtuluş, kötüler için ise bir cezadır. Asıl amaç insanlara ders vermektir (246).

Tas kesilme motifi sadece efsanelerde değil, masallarda da görülmektedir. Ancak masallarda varlıklar, kademeli olarak tasa dönüsür ve tekrar eski hallerine dönebilirler. Efsanelerde ise, varlıklar birden tas kesilir ve tekrar eski hallerine dönmeleri söz konusu değildir (247).

Saim Sakaoğlu, Anadolu-Türk efsanelerinde görülen taş kesilme motifinin tip kataloğunu hazırlamıstır. Bu katalogda taş kesilme motifine yer veren efsaneler; ask, zor durumdan kurtulma, saygısızlıklar, kötü huylar, Hızır ve insanlar, değisik taş kesilmeler seklinde sınıflandırılmıştır (248).

Hikmet Tanyu ise, insanların tas sekline dönüsmelerini şu şekilde tasniflemiştir (249):

1. Beddualarla taş kesilenler

2. Günah işledikleri için Allah'ın gazabına uğrayarak taş kesilenler

3. Dilekleri sonucunda tas haline gelenler: Sevdiklerine kavuşamayan güzeller, iffet sahibi talihsiz güzel kızlar, bir

---

(246) Saim Sakaoğlu, Anadolu-Türk Efsanelerinde........s.38-40
(247) a.g.e. s.42
(248) a.g.e. s.110
(249) Hikmet Tanyu, Türklerde Tasla İlgili İnançlar, Ankara Universitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları LXXXI, Ankara 1968 s.166

saldırıda namusunun ve sevgisinin lekelenmemesi için taş olmayı tercih ederler.

4. Kahramanlaşmış, efsaneleşmiş kişilerin izleri, hatıraları dolayısıyla taşın yeni bir keyfiyet kazanması: Hz.Ali, Battal Gazi, Köroğlu vb.'nin izleri, hatta atlarının taş ve yalak üzerindeki izleri ile taşlar özel bir kimlik kazanırlar.

Semavi olmayan dinlerde taş kesilme motifine rastlanılmamasına karşılık semavi din kitaplarından olan Ahd-i Atik'te Hz. Lut kavmiyle ilgili taş kesilme olayı yer almaktadır. Bu olaya Kur'an-ı Kerim'in bir çok bölümünde de değinilmiştir (250).

Taş kesilme motifiyle ilgili bu genel bilgilerden sonra, içlerinde bu motifi bulunduran İçel yöresi efsaneleri, Saim Sakaoğlu'nun Tip Kataloğu'ndaki sınıflamalarından yararlanılarak incelemeye alınmıştır.

GÜLEK GEÇİTİ KAYALARI EFSANESİ (İ.E-39)

Motifler

1. Mersin'in bir padişahı vardır. (M. İndex P Cemiyet)

2. Padişahın dua sonucunda bir kızı olur. (M. İndex V Din)

3. Falcı, kızın geleceğini görür. (M. İndex M Geleceğin belirlenmesi)

4. Kral, kızının kaleden dışarı çıkmasına izin vermez. (M. İndex C Yasak)

---

(250) Saim Sakaoğlu, Anadolu-Türk Efsanelerinde.......s.54-59

5. Kız, yılanla karşılaşınca dua sonucu taş haline gelir. (M. İndex V Din)

6. Yılan da taş kesilir. (M. İndex Ödüller-Cezalar)

Efsanemiz Tip Kataloğu'nda şu şekildedir:

Sonradan olan tek evladının bir ejderha tarafından öldürüleceğini bir falcıdan öğrenen padişah, Gülek Boğazı'na bir saray yaptırır. Babasından izin alıp kırlara çıkan kız, bir ejderha ile karşılaşır. Kız Allah'a dua eder. Ejderha taş kelir (251).

51-100 Zor Durumdan Kurtulma / 81-95 Tabiatüstü varlıklardan kurtulma / 87.1

Bizim efsanemizde ise kız, kırlara babasından habersiz gider. Ayrıca kızın duası sonucunda sadece kız değil yılan da taş kesilir.

Efsanede taş kesilme motifinin yanında hadis kaynaklı olan "duanın kabulü" (252) motifi de yer almaktadır.

Gülek Geçiti'ndeki kayalarla ilgili anlatılan efsanemizin bir başka varyantına Adana'da da rastlıyoruz (253). Ancak burada I.E-40'daki falcının geleceği görmesi ile ilgili bölüm yoktur.

Kız Kulesi efsanesiyle benzeşen Gülek Geçiti Kayaları Efsanesi, Anadolu'da çok yaygın olan taş kesilme motifiyle sonuçlanıyor. Bu da bize, bilinen ünlü efsanelerin çeşitli yörelerde motif eklemeleriyle nasıl yeni bir biçim alabileceğini gösteriyor.

---

(251) a.g.e. s.123
(252) Ahmet Yaşar Ocak, Kültür Tarihi Kaynağı s.80
(253) Refiye Okuşluk, Adana Efsaneleri ...."Gülek Boğazı'ndaki Ejderha ile Kral Kızının Efsanesi-60", ... s.171-172

DIKILITAŞ EFSANESİ I (İ.E- 40)

Motifler

1. Bir anne altını kirleten çocuğunun altını, ekmekle temizleyince Allah hem anneyi hem de çocuğu taş haline getirir. (M. İndex Q Ödüller-Cezalar)

2. Nimete karşı saygısızlık gösterenlerin taş kesileceğine inanılır. (M. İndex V Din)

İ.E- 41'de taş kesilme olayı nimete karşı gösterilen saygısızlıktan kaynaklanmaktadır. Tip Kataloğu'ndaki sınıflaması söyledir:

Bez olmadığı için ekmek kullanan anne ve çocuğu taş kesilir (254).

111-160 Saygısızlıklar / 121-140 Nimete karşı takınılan tavır / 129.2

Nimete karşı gösterilen saygısızlıkların mutlaka cezalandırılacağını belirten bu tür efsanelere Anadolu'nun birçok köşesinde rastlıyoruz. Bunlardan biri de Konya'nın Ermenek ilçesinde anlatılan efsanedir. Burada ekmek yapan kadın, çocuğunun altını pislettiğini görünce su bulamaz ve çocuğun altını deve sütüyle temizler. Bunun sonucunda da hem kendisi hem de çocuğu taşa dönüşür (255).

Diyarbakır'da anlatılan efsanede ise sadece anne ve çocuk değil, gelin alayı da taş kesilir (256).

(254) Saim Sakaoğlu, Anadolu-Türk Efsanelerinde.........s.127
(255) Saim Sakaoğlu, 101 Anadolu Efsanesi, "20-Taşlaşan Ana ile Yavrusu", Kültür Bakanlığı Yayınları:1096, Gençlik ve Halk Kitapları Dizisi:42, Ünal Ofset Matbaacılık, Ankara 1989 s.24
(256) Muhsine Helimoğlu Yavuz, Diyarbakır Efsaneleri Üzerine bir Araştırma, "Gelincik Dağı-98", San Matbaacılık, Ankara 1989, s.181

Bayburt ilinde anlatılan efsanede de bir ermeni gelini, çocuğunun altını ekmekle temizler ve ekmeği köyün bütün arazisini sulayacak kadar su kapasitesine sahip suya atar. Bu olaydan sonra su günden güne azalır ve artık toprağın altından akmaya baslar (257).

KIZ KAYASI EFSANESİ (I.E- 41)

Motifler

1. Göçebe ailelerinden iki genç, birbirlerine asık olur. (M. İndex T Seks)

2. Aileleri evlenmelerine izin vermez (M. İndex C Yasak)

3. Gençler, anlaşıp kaçınca aileleri peşlerine düşer. (M. Index R Esirler-Kacaklar)

4. Gençler, yakalanacaklarını anlayınca dua sonucu taşa dönüşürler. (M. İndex V Din)

5. İki gencin birbirlerine sarılmış şekli olduğuna inanılan kayalara kutsal bir gözle bakılır. (M. İndex F Olağanüstülükler)

Tip Kataloğu'nda;

Evlenmelerine anne ve babalarının izin vermediği gençler, kaçarlar. Takipçilerin yaklaştığı bir sırada kız, kurtulmaları veya taş kesilmeleri için dua eder. Kaçaklar, taş kesilir (258).

1-45 Aşk / 26-30 İki sevgilinin anlaşarak kaçması / 28.2

İ.E- 41'de ise sadece kız değil, erkek de dua eder. Bu

(257) Bilge Seyidoğlu, Erzurum Efsaneleri ...."Kaybolan Nehir", ... s.181

(258) Saim Sakaoğlu, Anadolu-Türk Efsanelerinde.........s.117

iki gencin "dualarının kabulü" (259) ise hadis kaynaklı bir motiftir.

Efsanemizde yer alan olay motifine yine Mersin'de anlatılan bir başka efsanede de rastlıyoruz (260).

KIZOĞLAN KAYASI EFSANESİ (İ.E- 42)

Motifler

1. Birbirini çok seven iki genç, evlenmeye karar verir. (M. İndex T Seks)

2. Aileleri evlenmelerine izin vermez. (M İndex C Yasak)

3. Gençlerin kaçtıklarını anlayan aileleri, peşlerine düşer. (M. İndex R Esirler-Kaçaklar)

4. Yakalanacaklarını anlayan gençler, dua sonucunda taşa dönüşürler. (M. İndex V Din)

5. Gençlerin taş şekline dönüşmüş şekli olarak kabul edilen kaya, halk arasında kutsal kabul edilir. (M. İndex F Olağanüstülükler)

Efsanemizin Tip Kataloğu'ndaki sınıflamsı şu şekildedir:

Evlenmelerine anne ve babalarının izin vermediği gençler, kaçarlar. Takipçilerin yaklaştığı bir sırada kız, kurtulmaları veya taş kesilmeleri için dua eder. Kaçaklar, taş kesilir (261).

1-45 Aşk / 26-30 İki sevgilinin anlaşarak kaçması / 28.2

İ.E- 42'de "duanın kabulü" (262) motifi yer almaktadır.

---

(259) Ahmet Yaşar Ocak, Kültür Tarihi Kaynağı s.80
(260) Saim Sakaoğlu, 101 Anadolu.......... "7-Menekşe Kalesi'ndeki Heykeller", ...s.9
(261) Saim Sakaoğlu, Anadolu-Türk Efsanelerinde s.117
(262) Ahmet Yaşar Ocak, Kültür Tarihi Kaynağı s.80

ERKEKTASI EFSANESİ (İ.E- 43)

Motifler

1. İki yörük ailesinin çocukları birbirlerine aşık olur. (M. İndex T Seks)

2. Kızın babası evlenmelerine izin vermez. (M. İndex C Yasak)

3. Kaçan gençleri, kızın ailesi takip eder. (M. İndex R Esirler-Kaçaklar)

4. Oğlan, utancından kız ise, üzüntüsünden taşa dönüşür (M. İndex F Olağanüstülükler)

Birbirini seven iki gencin, aileleri evlenmelerine izin vermeyince kaçmalarını ve sonunda da taş kesilmelerini konu edinenen Erkektaşı Efsanesi, diğer taş kesilmeyle ilgili efsanelerden farklıdır. Buradaki gençler, peşlerine düşenlere yakalanmamak için dua edip de taşa dönüşmemişler; oğlan korkaklıkla suçlandığı için utancından, kız ise üzüntüsünden taş kesilmiştir. Efsanemiz Tip Kataloğu'nda küçük bir değişiklikle şu sınıflamada yer almaktadır:

Evlenmelerine anne ve babalarının izin vermediği gençler, kaçarlar. Oğlan suyun derinliğini ölçmek için karşı tarafa geçtiği bir sırada, takipçiler tarafından korkaklıkla suçlanır. Oğlan utancından kız ise üzüntüsünden taş kesilir (263).

1-45 Aşk / 26-30 İki sevgilinin anlaşarak kaçması / X

(263) Saim Sakaoğlu, Anadolu-Türk Efsanelerinde.........s.117

ESHĀBU'L-KEHF EFSANESİ III (İ.E- 12)

"Dini Efsaneler" bölümüne bkz.

YUSUFÇUK KUŞUNUN EFSANESİ (İ.E- 47)

"Hayvanlarla İlgili Efsaneler" bölümüne bkz.

ADAMDAŞ EFSANESİ (İ.E- 75)

"Yer Adlarıyla İlgili Efsaneler" bölümüne bkz.

AKDAĞ EFSANESİ (İ.E- 85)

"Tabiatla İlgili Efsaneler" bölümüne bkz.

İNOLUK EFSANESİ (İ.E- 99)

"Tabiatla İlgili Efsaneler" bölümüne bkz.

———— O ————

Saim Sakaoğlu'nun Tip Kataloğu'ndaki tasnifini esas alarak sınıflandırdığımız bu bölümdeki efsanelerden İ.E-39'daki taş kesilme zor durumdan kurtulma, İ.E- 40'daki saygısızlıklar, İ.E-41,42 ve 43'teki aşk bölümüne girmektedir. "Taş Kesilme ile İlgili Efsaneler" bölümünde incelemeye alınmamakla birlikte içlerinde taş kesilme motifi bulunduğu için bu bölümde de adlarını verdiğimiz efsanelerden İ.E- 12 ile 85'teki taş kesilme motifinin değişik taş kesilmeler, İ.E- 47 ve 75' tekinin zor durumdan kurtulma, İ.E-99' dakinin ise saygısızlıklar bölümüne girdiğini tespit ettik.

IV. HAYVANLARLA İLGİLİ EFSANELER

İçel yöresinde de görüldüğü gibi Anadolu'nun birçok köşesinde hayvanlarla ilgili efsaneler, yaygın olarak anlatılmaktadır. Bunların bir kısmı İ.E- 47'de olduğu gibi şekil değişikliğiyle ilgilidir, bir kısmı da bazı olayların nedenlerini açıklayıcı, özelliklerini belirtici niteliktedir.

GUDUKKAVAK VE KEKLİK EFSANESİ (İ.E- 44)

Motifler

1. Keklikler, Hz. Ali'nin kavak ağacında gizlendiğini kâfirlere haber verir. (M. İndex F Olağanüstülükler, V Din)

2. Hz. Ali, din uğruna yaptığı savaşta şehit düşer. (M. İndex V Din)

3. Kekliğin "Ali kavakta!" şeklinde öttüğüne, gagasının ve ayaklarının rengini Hz. Ali'nin kanından aldığına inanılır (M. İndex V Din)

Kekliğin ötüşü yöre halkı tarafından ses benzerliği dolayısıyla "Ali kavakta!" olarak algılanmıştır. Efsanemiz bu ses benzerliğinden dolayı Hz. Ali etrafında örülmüştür. Tarihi gerçekte Hz. Ali'nin Mut'ta bulunduğuna dair herhangi bir kayıt yoktur. Olaya kutsallık vermek ve Hz. Ali unsurunu öne çıkarmak için, Düldül'ün ayak izi olayında olduğu gibi, halk muhayyilesinde Hz. Ali' nin Mut'a geldiğine inanılmıştır.

Hz. Ali'nin atı olan Düldül'ün Tunceli'nin Ovacık ilçesinde, Elazığ-Diyarbakır demiryolunun Sivrice kasabasında ve Elazığ'ın Keban ilçesindeki Nallı Ziyareti'nde ayak izlerinin

bulunduğunu öğreniyoruz (264). Bu durum tarihi kaynaklarda Hz. Ali'nin Anadolu' ya gelmediği ortaya konulsa da, halk tarafından onun Anadolu'nun her tarafını atıyla dolaşan bir din savaşçısı olarak kabul edildiğini göstermektedir.

Doğadaki belirli izlerin etrafında halk tarafından efsane olusturulması, belki de daha önceki bir efsanenin İslami renge bürünmesinden kaynaklanmıs olabilir.

İ.E- 44'teki olay motifini, Elazığ'da anlatılan bir efsanede de görüyoruz (265). Ancak bu efsanede Hz. Ali'nin yerini peygamberlerden biri almıstır. Peygambere ümmeti isyan eder, peygamber de onlardan kurtulmak için bir ağaca gizlenir. Bu durumu gören bir keklik, düşmanlara peygamberin yerini söylerek onun şehit edilmesini sağlar. Olaydan sonra kekliğin ağzı ve ayakları kırmızı renkli olur.

Yine Elazığ'da anlatılan bir başka efsanede ise keklik, Hz. Zekeriya'nın yerini söylemiştir (266).

SIYAH BALIK EFSANESI (İ.E- 45)

Motifler

1. Sadece Silifke'de yaşadığına inanılan siyah balık, kırık ve çıkıkların düzeltilmesinde kullanılır. (M. İndex F Olağanüstülükler)

2. Halk, siyah balığın şifa verdiğine inanır. (M. İndex F Olağanüstülükler)

---

(264) Ali Berat Alptekin, Fırat Havzası ...."58-Düldül Ayağı", ...s.93

(265) a.g.e. ...."95-Keklik", ... s.152

(266) İsmail Görkem, Elazığ Efsaneleri Üzerinde......."Keklik 60", ... s.238

Sınıkçıların siyah balık kullanarak kırık ve çıkıkları iyileştirmeleri sonucunda halk, bu balığa olağanüstülük ile beraber kutsallık da yüklemiştir.

ANAMUR ÖKUZLERİNİN EFSANESİ (İ.E- 46)

Motifler

1. Anamur öküzlerinin Kıbrıs'a kadar yüzerek gidip dönebildiklerine inanılır. (M. İndex F Olağanüstülükler)

2. Kıbrıslı çiftçi, Anamurlu çiftçiyi öküzlerine göz kulak olması için uyarır. (M. İndex P Cemiyet)

3. Kıbrıs'taki mısır tarlasına gidip buradaki mısırları yiyen iki öküzün ölümünden sonra, diğer öküzlerin bir daha Kıbrıs'a geçmediklerine inanılır(M. İndex F Olağanüstülükler)

İ.E- 46'da Anamur öküzlerinin yüzerek Kıbrıs'a gidip, geri dönmeleri olağanüstü bir özelliktir. İki öküzün ölümünden sonra korkan diğer öküzler ise, bir daha Kıbrıs'a geçememişlerdir.

YUSUFÇUK KUŞUNUN EFSANESİ (İ.E- 47)

Motifler

1. Üvey anneleriyle beraber yaşayan biri kız diğeri erkek iki kardeş vardır. (M. İndex P Cemiyet)

2. Yusuf, korktuğu için dua sonucunda koyunlarla beraber taş kesilir. (M. İndex V Din)

3. Yusuf'u ve koyunları taş kesilmiş bulan abla, dua sonucu kuş olur. (M. İndex V Din)

4. Yusufçuk Kuşunun öterken ağladığına inanılır ve ken-

disine yan taraftan bakıldığında güzel bir kıza benzetilir (M. İndex F Olağanüstülükler)

Yusufçuk kuşunun nasıl oluştuğu üzerine kurulan efsanemizde küçük kardeşin taşa dönüşme sebebi belirtilmemiştir. Ancak biz, efsanenin gelişiminden ve bu kuşla ilgili anlatılan diğer efsanelerden onun zor bir durumdan kurtulmak için taş kesilmeyi istediğini ortaya çıkartabiliriz. Bu motif Saim Sakaoğlu'nun Tip Kataloğu' nda şu sınıflamada gösterilebilir:

Küçük erkek kardeş, hem koyunları kaybettikleri için üvey anasından hem de ablasını kaybettiği için geceden korkar. Dua sonucunda koyunlarla beraber taş kesilir (267).

51-100 Zor Durumdan Kurtulma / 96-100 Taş kesilerek kurtulmaya razı olma / X

Efsanelerde sıklıkla görülen taş kesilme küçük şekil değişikliği, kuş halini alma ise büyük şekil değişikliğidir. Bu efsanede her ikisi de yer almaktadır. Efsane dünyasında kuş haline dönme çeşitli sebeplere bağlanır. Bu sebepler şu bölümlere ayrılabilir (268):

a) Kötü bir durumdan kurtulma

b) Utanma

c) Cezalandırma

İ.E-47'de de koyunların ve kardeşinin taş olduğunu gören abla, kendi isteğiyle kuş olmak ister. Bunu kötü bir durumdan kurtulma sınıfına sokabiliriz. Çünkü abla, koyunları kaybet-

---

(267) Saim Sakaoğlu, Anadolu-Türk Efsanelerinde.........s.124
(268) Saim Sakaoğlu, "İnsan Asıllı Kuş Efsaneleri", Türk Halk Edebiyatı ve Folklorunda Yeni Görüşler I (Hz. Feyzi Halıcı), Konya, Kültür ve Turizm Derneği Yayınları, Güven Matbaası, Ankara 1985, s.451

tikleri için üvey analarından korkar ve evlerine dönemez. Kuş olmayı da bir kurtuluş olarak görür.

Efsanede hadis kaynaklı motif olan "duanın kabulü" (269) yanında, İslam öncesi inanç motiflerinden "don değiştirme" (kuş donuna girme) ile "tenasüh inancı" (ruh göçümü) da yer almaktadır (270).

Yusufçuk kuşunun oluşumu ile ilgili anlatılan bir başka efsane de Malatya'nın Darende ilçesinde geçmektedir. Burada da koyunları gütmeye giden sonra da onları kaybeden biri kız diğeri erkek iki kardeş, üvey annelerinden korktukları için kuş olmayı dilerler ve ikisi de kuş olur (271).

Bunun yanı sıra Anadolu'nun daha birçok köşesinde yusufçuk kuşunun oluşumuyla ilgili anlatılan efsanelere rastlayabiliriz. Bunlardan bazıları 101 Anadolu Efsanesi (272), Çukurova Efsanelerinden örnekler (273) , Fırat Havzası Efsaneleri (274) adlı çalışmalar ile Adana iline ait efsanelerle ilgili yapılan yüksek lisans tezinde yer almaktadır (275).

Kaynak kişiden derlenen efsanemiz de İçel Kültürü'nde yayınlanmıştır (276).

Yusufçuk kuşu ile ilgili anlatılan efsanelerin olay

---

(269) Ahmet Yaşar Ocak, Kültür Tarihi Kaynağı s.80
(270) a.g.e. s.71
(271) Efsanelerimiz ...."Gıd Gıd'ı Kuşu"......s.132-133
(272) Saim Sakaoğlu, 101 Anadolu.........."75-Yusufçuk Kuşu" s.89-90
(273) Esma Şimşek, Çukurova Efsanelerinden Örnekler, "Yusufçuk Kuşu", İçel Kültürü, Yıl:3, Sayı:8, Temmuz 1989, Devran Matbaası, Ankara, s.11
(274) Ali Berat Alptekin, Fırat Havzası .... "90-Keku Kuşu", "91-İbibik Kuşu"..........s.144-146
(275) Refiye Okuşluk, Adana Efsaneleri............"Yusufçuk Kuşunun Efsanesi-70", "Kuş Olan Kardeşlerin Efsanesi-71", "Zorkun'da Kuş Olan Kardeşlerin Efsanesi-72"........s.179-181
(276) Doğan Atlay, Mut Yöresinde Söylenen Efsaneler "Yusufçuk Kuşu", İçel Kültürü, Yıl:3, Sayı:7, Ocak 1989, Çelebi Matbaası, Ankara, s.23

motifleri, birbirinden çok farklı değildir. Kuş şeklini alma genellikle bir kurtuluş olarak görülmektedir.

ILICA KÖYÜ KAPLANLARI EFSANESİ (İ.E-48)

Motifler

1. Eskiden Ilıca Köyü'ndeki ormanda yaşayan kaplanlar kükrediğinde, hamile kadınların çocuk düşürdüklerine inanılır. (M. İndex F Olağanüstülükler)

2. Bugün de halk arasında, kaplan kükremesi veya buna benzer bir ses duyulduğunda hamile kadınların çocuk düşüreceği inancı yaygındır. (M. İndex F Olağanüstülükler)

İ.E-48, çok eskiden Ilıca Köyü'ndeki ormanda yaşayan kaplanların çok kuvvetli kükremeleri teması üzerine kurulmuştur. Efsanemizde, bu kükreme sesinden duydukları korku nedeniyle hamile kadınların çocuklarını düşürmeleri ve bu inanışın bugün de devam etmesi olağanüstü bir özelliktir.

V. AGAÇ VE BİTKİYLE İLGİLİ EFSANELER

Bu bölümde Güdükkavak Efsanesi'nin yanında içerik olarak bitki ve ağaçla da ilgili oldukları için Güdükkavak ve Keklik Efsanesi ile Darısekisi Efsanesi'nin de adları verilmiştir.

GÜDÜKKAVAK EFSANESİ (İ.E-49)

Motifler

1. Hz. Ali'nin savaş sırasında Güdükkavak'ın içinde dinlendiğine inanılır. (M. İndex F Olağanüstülükler)

2. İçinde Hz. Ali dinlendiği için ağaç, kutsal kabul edilir. (M. İndex V Din)

Mut'un Yapıntı Yaylası'ndaki Güdükkavak adı verilen ağaç etrafında örülen efsanemizde, Hz. Ali'nin Mut'a geldiğine ve savaş sırasında bu ağacın içinde dinlendiğine inanılması olağanüstü bir özelliktir.

GÜDÜKKAVAK VE KEKLİK EFSANESİ (İ.E-44)

" Hayvanlarla İlgili Efsaneler" bölümüne bkz.

DARISEKİSİ EFSANESİ (İ.E-81)

" Yer Adlarıyla İlgili Efsaneler" bölümüne bkz.

VI. TARİHİ EFSANELER

A. FETİHLE İLGİLİ EFSANE

ANAMUR'UN FETHEDİLMESİNİN EFSANESİ (İ.E-50)

Motifler

1. Sıhömer, pişirdiği çok az miktardaki yemeklerle Ertokuş Bey'le askerlerini, yine çok az miktardaki arpayla atları doyurur. (M. İndex F Olağanüstülükler)

2. Sıhömer, Ertokuş Bey'den önce Anamur'a gelir. (M. İndex F Olağanüstülükler)

3. Kaledeki kâfirler, kuşatıldıklarını düşünerek hemen teslim olurlar. (M. İndex V Din)

İ.E-50'de adı geçen Mübarizettin Ertokuş (veya Ertukuş) Bey, Selçuklular'ın ünlü bir komutanıdır. Tahttan uzaklaştılan I. Gıyasettin Keyhüsrev'in Konya'da ikinci kez Selçuklu tahtına geçmesinde büyük bir rol oynamıştır. Hem I. Gıyasettin Keyhüsrev döneminde hem de I. İzzettin Keykavus döneminde Antalya subaşılığına getirilmiş, I. Alaettin Keykubat döneminde de yaşamış ve 1231 yılında yapılan bir savaşta ölmüştür. Kendisi Selçuklular'ın toprak bütünlüğünü sağlamada önemli başarılar sağlamıştır (277). Onun Antalya subaşılığına iki kez getirilmesi, Akdeniz Bölgesi'nde de önemli başarılar kazanmış olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla Anamur'daki kaleyi nasıl fethettiğini anlatan bu efsane tarihsel bir gerçek niteliği de taşımaktadır. Bu durum, tarihsel bilgilerle efsanedeki alışılmış bilgilerin kısmen uyuştuğunu göstermesi ba-

---

(277) Büyük Larousse.......... C. 6.......... s.3793

kımından önemlidir.

Efsanemizde yer alan Sıhömer hakkında ise herhangi bir bilgiye rastlayamadık. Onun, hazırladığı çok az miktardaki yemekle birçok kişiyi doyurması İncil ve hadis kaynaklı olan "az yiyecekle çok kişiyi doyurma" (278) motifidir. Anamur'a Ertokuş Bey'den önce gelmesi ise "bir anda çok uzak mesafeleri katedebilme" (tayy-ı mekân) motifiyle ilgilidir (279).

Az yiyecekle çok kişiyi doyurma motifini, Süleyman Peygamber' le ilgili anlatılan bir hikâyede de görüyoruz. Süleyman Peygamber ordusuyla beraber sefere çıktığı zaman bir karınca beyi, kendisine bir çekirge butu hediye eder. Bu but, Hz. Süleyman'ın duasıyla bereketlenir ve yarısıyla bütün bir ordu doyar (280).

I.E-50'de Sıhömer'in kısa bir sürede çok uzun bir mesafeyi katetmesi aslında bir masal motifidir. Ayrıca onun keçi ve manda sürülerinin boynuzlarına çıra yakarak kaleyi fethetmesi efsanede veli motifiyle insan hilesinin içiçe olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

B. KALELER, SURLAR, KÖPRÜLER VE ANIT-MEZARLARLA İLGİLİ EFSANELER

KIZ KALESİ EFSANESİ (I.E-51)

Motifler

1. Silifke'deki beylerden birinin çok güzel bir kızı vardır. (M. İndex P Cemiyet)

---

(278) Ahmet Yaşar Ocak, Kültür Tarihi Kaynağı s.79
(279) a.g.e. s.88
(280) İskender Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri s.448

2. Falcı, kızın geleceğini görür. (M.İndex M Geleceğin belirlenmesi)

Anadolu'nun bazı köşelerinde " Kız Kulesi" adı verilen yapılar vardır. Haklarında anlatılan efsaneler yönüyle de birbirlerine benzeyen bu yapıların en tanınmışı İstanbul Boğazı'ndaki deniz feneridir. Eser Bizanslılar döneminde imparator Manuel Komnenos tarafından gözetleme kulesi olarak yaptırılmıştır (281).

Tekirdağ'daki "Konstantin'in Kızı Efsanesi" de (282) İstanbul'daki "Kız Kulesi" efsanesi de İ.E-51 ile aynı olay motiflerini taşımaktadır; her üç efsanede de falcı tarafından kızın geleceğinin görülmesi, koruma amacıyla kale yaptırma ve 18 yaşına geldiğinde yılan tarafından sokulma motifleri yer almaktadır.

Mersin'deki Kız Kalesi'yle ilgili anlatılan efsaneye Saim Sakaoğlu'nun eserinde de rastlamaktayız (283).

KORİKOS KALESİ İLE KIZ KALESİ'NİN EFSANESİ (İ.E-52)

Motifler

1. Korikos Kalesi'nde yaşayan beyin çok güzel bir kızı vardır. (M. İndex P Cemiyet)

2. Falcı, kızın geleceğini görür. (M. İndex M Geleceğin belirlenmesi)

---

(281) Mehmet Önder, Anadolu Efsaneleri, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları:21, Seri:IV-Sayı:B 3, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1966, s.109

(282) Erman Artun, Tekirdağ Folklor Araştırması, "Konstantin'in Kızı Efsanesi-20", Tem Ofset, İstanbul 1978, s.73

(283) Saim Sakaoğlu, 101 Anadolu.........."60-Kız Kalesi..... ...... s.72

3. Bey, kızına talip olan iki genç arasında seçim yapamayınca bir yarışma düzenler. (M. İndex H Sınavlar)

Efsanemiz iki ayrı bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde beyin kızının 18 yaşına geldiğinde bir yılan tarafından sokulup öldürüleceği falcı tarafından öğrenilir ve bunun üzerine denizin ortasında bir kale yaptırılır. Bu bölüm Kız Kalesi Efsanesi'yle aynıdır. İkinci bölümde ise bey, kızına talip olan iki genç arasında seçim yapamayınca bir yarışma düzenler. Yarışmayı çaba sarfeden genç kazanır, ancak kız yılan tarafından öldürüldüğü için evlenemezler. En sonunda da efsane, kıza talip olan iki gencin intihar etmesiyle sonuçlanır.

İkinci bölümde beyin, dağlardan içme suyunu Korikos Kalesi'ne ilk getirene kızını vereceğini söyleyerek bir yarışma düzenlemesi bize Ferhat ile Şirin hikayesini hatırlatıyor. Bu hikayede de Ferhat, Şirin'e olan aşkını ispatlamak için Bisütun adlı bir dağı delerek su getirmeye çalışmıştır.

Kanallarla kaleye su getirme motifini Adana'da anlatılan Anavarza Kalesi'yle ilgili efsanelerde de görüyoruz. Burada da kral, kızına talip olan gençler arasında seçim yapamayınca kaleye su getirme şartı koşarak yarışma düzenler. Yarışmanın sonu ise İ.E-52' de olduğu gibi hüzünlü bir şekilde biter (284).

İki efsanenin içiçe girmesiyle oluşan Korikos Kalesi ile Kız Kalesi'nin Efsanesi, aslında Silifke'den Mersin'e gelirken bazı derelerin üzerinde görülen su kemerlerinin bir efsaneye dayandırılması sonucu oluşmuştur.

---

(284) Refiye Okuşluk, Adana Efsaneleri.........."Anavarza (Anazarba) Efsanesi I, II, III" s.186-188

KIZLAR HİSARI EFSANESİ (İ.E-53)

Motifler

1. Dağpazarı Kalesi'nin çok zalim bir hükümdarı vardır. (M. İndex P Cemiyet)

2. Hükümdar, genç ve güzel kızları Kızlar Hisarı'na kapatır. (M. İndex Esirler-Kaçaklar)

3. Hükümdar ölünce, kızlar da ortadan kaybolur. (M. İndex F Olağanüstülükler)

4. Bugün de rüzgâr estiğinde kayalardan çığlık sesine benzeyen seslerin duyulduğu söylenir. (M. İndex F Olağanüstülükler)

Mut'un Kestel Yaylası'ndaki bugün yıkıntı halindeki manastırın asıl adı Alahan Manastırı'dır. Halk, efsanede geçen olay nedeniyle bu manastıra Kızlar Hisarı adını vermiştir.

Efsanemizde Kızlar Hisarı'na kapatılan kızların ortadan kaybolmaları, velilerin gösterdikleri kerâmetlerden "bedeni ölmeden dünyadaki varlığını ortadan çekme" (285) motifiyle ilgilidir.

Günümüzde de rüzgâr estiğinde ortaya çıkan bazı seslerin, ortadan kaybolan kızların çığlıkları olduğuna inanılması, olayın halkı nasıl derinden etkilediğini göstermesi bakımından önemlidir.

---

(285) Ahmet Yaşar Ocak, Kültür Tarihi Kaynağı.......... s.88

KESİKKÖPRÜ EFSANESİ (İ.E-54)

Motifler

1. Bir yörük ağasının güzel bir kızı vardır. (M. İndex P Cemiyet)

2. Ağa kızı ile çoban birbirlerine aşık olur. (M. İndex T Seks)

3. Çoban, kıza söylemek istediklerini kavalıyla anlatır. (M. İndex F Olağanüstülükler)

4. Oba halkı, töreyi bozarak ağa kızı ile çobanı evlendirir. (M. İndex L Kaderin ters dönmesi)

Kesikköprü adı verilen köprü, tarih kitaplarında Claudius Köprüsü olarak geçmektedir. M.S. 41-54 yılları arasında Roma imparatoru olan Claudius, imparatorluğun egemenlik ala-alanını Kuzey Afrika'ya kadar genişletmiş ve Britanya'yı bir Roma eyaleti haline getirmiştir. Küçük Asya'da (Anadolu) Likya'yı ve Trakya'yı imparatorluğa katmıştır (286). Dolayısıy-sıyla onun Akdeniz kıyısında bir köprü yaptırmış olabileceği ihtimali kuvvetlidir.

Kesikköprü Efsanesi, İçel Kültürü'nde yayınlanmıştır (287). Kaynak kişiden öğrendiklerimize göre efsanede adı geçen köprü, Gülnar yakası ile Mut yakasını birbirine bağlamanın yanında, o dönemlerde güneyin tek limanı olan Gilindiros'u (Aydıncık) da iç Anadolu'ya bağlamıştır.

Bu köprü etrafında yarı yerleşik bir yaşam sürdüren yö-

---

(286) Ana Britannica .... "Claudius Mad.", C.6,.......... s.38-39

(287) Sıtkı Soylu, "Claudios Köprüsü Ya da Kesikköprü ve Bir Türkünün Efsanesi", İçel Kültürü, Yıl:7, Sayı:28, Temmuz 1993, Kültür Ofset Basımevi, Antakya/HATAY, s.18-19

rükler arasında geçen efsanemizde, zengin bir kız ile fakir gencin aşkı ve kavalla haberleşme motifleri önemli motiflerdir. Genelde Anadolu efsanelerinde bu tür bir aşkın mutlu bir sonla noktalandığı görülmez, ancak efsanemizde çoban oba halkına yararlı bir iş yaptığı için töre bozulmuş ve ağa kızıyla evlendirilmiştir.

Kavalla haberleşme motifini ise, Ordu'nun Harami Köyü (288) ile Yüceler Köyü'nde (289) anlatılan efsanelerde de görüyoruz. Bu efsanelerde de genç kız, çobanın zor durumda olduğunu, eşkiyanın sürüyü bastığını kavalın sesinden öğrenir ve köylülere haber vererek hem çobanı hem de sürüyü kurtarır.

GEZENDE İLE GÖRMELİ KÖPRÜLERİNİN EFSANESİ (İ.E-55)

Motifler

1. Ustanın biri, Gezende Köprüsü ile Mut arasında çırağıyla beraber bir köprü yapmaya başlar. (M. İndex P Cemiyet)

2. Usta, biraz önce köprünün altına bıraktığı çırağını karşısında görür. (M. İndex F Olağanüstülükler)

3. Bir evliyâ tarafından yapıldığına inanılan Görmeli Köprüsü, halk tarafından kutsal kabul edilir. (M. İndex V Din)

Efsanemizde çırağın, ustası tarafından köprünün altına bırakılması sonucu ölmesi ve daha sonra yeniden dirilmesi velilerin gösterdikleri kerametlerden " öldükten sonra yeniden dirilmiş görünme" (290) motifiyle ilgilidir. Bu kerametle

---

(288) Sıtkı Çebi, "Harami Köyü Efsanesi", Folklora Doğru, Sayı: 11, Yıl:2, Aralık 1970, s.14-15
(289) Efsanelerimiz ...."Aşar Kaya Efsanesi.......s.100
(290) Ahmet Yaşar Ocak, Kültür Tarihi Kaynağı............s.88

çırağa velilik yüklenmistir.

Efsanemizde adı geçen Görmeli Köprüsü'yle ilgili anlatılan bir başka efsaneye Saim Sakaoğlu'nun " 101 Anadolu Efsanesi " adlı eserinde de rastlıyoruz (291).

SILIFKE KOPRUSU EFSANESİ (İ.E-56)

Motifler

1. Silifke Köprüsü'nü yapanlar, köprüyü bir türlü karşı tarafa bağlayamazlar. (M. İndex F Olağanüstülükler)

2. Köprünün yapılabilmesi için, sabah köprünün altına ilk su doldurmaya gelen kurban edilir. (M. İndex V Din)

3. Köprünün yapımı, kurbandan sonra tamamlanır. (M. İndex F Olağanüstülükler)

4. Köprünün altından geldiği söylenilen iniltiye benzer seslerin, kurban edilen kadının ağlayışı ve iniltileri olduğuna inanılır. (M. İndex F Olağanüstülükler)

İ.E-56'da köprünün karşı tarafa bağlanamaması sonucu, kurban istediği fikrine varılır. Bu olay bizi, kurban motifiyle karşı karşıya bırakıyor. Köprünün, ustanın karısının kurban edilmesinden sonra tamamlanması ise, olağanüstü bir özelliktir. Köprünün altından iniltiye benzer seslerin duyulması ve bu seslerin kurban edilen kadına ait olduğuna inanılması, halk tarafından efsanenin gerçek kabul edildiğini göstermesi bakımından önemlidir.

---

(291) Saim Sakaoğlu, 101 Anadolu.......... "30-Görmeli Köprüsü", ...s.35

KADIKÖYÜ KÖPRÜSÜ EFSANESİ (İ.E-57)

Motifler

1. Köprünün yapılması için kazılan yerler sağlam çıkmadığı için, köprüyü yapacak olan usta çok üzülür. (M. İndex P Cemiyet)

2. Kaybolan çekiç, şimdiki Kadıköyü Köprüsü'nün ayağının kurulduğu yerde bulunur. (M. İndex F Olağanüstülükler)

3. Bu olay üç kez tekrarlanır. (M. İndex Z Çeşitli motif grupları)

4. Köprünün yapıldığı yer olağanüstü bir şekilde seçildiği için, köprü kutsal kabul edilir. (M. İndex F Olağanüstülükler)

Kadıköyü Köprüsü Efsanesi'nde köprünün bir türlü kurulamaması, daha sonra olağanüstü bir yolla kaybolan şakülün üç kez şimdiki Kadıköyü Köprüsü'nün kurulduğu yerde bulunması, köprüye kutsal bir gözle bakılmasına neden olmuştur. Bu olay bize bazı menâkıbnâmelerde rastladığımız, şeyhten el alma zamanında, şeyhin asâsını attığı yere, el alan kişinin tekkesini kurması olayını hatırlatıyor. Hatta bazı durumlarda yere sokulan bu asanın ağaç haline geldiği de olur.

DÖRTAYAK EFSANESİ I (İ.E-58), DÖRTAYAK EFSANESİ II (İ.E-59)

Motifler (İ.E-58)

1. Kelenderis kralının çok güzel bir kızı vardır. (M. İndex P Cemiyet)

2. Kral, kızına talip olan gençler arasında bir yarışma

düzenler. (M. İndex H Sınavlar)

3. Kralın kızıyla çobanın birbirlerine olan sevgileri sevdaya dönüşür. (M. İndex T Seks)

4. Halk, iki sevgilinin mezarının Dörtayak'ın altında olduğuna inanır. (M. İndex V Din)

İ.E-58, aslında Aydıncık'taki su yolu ile Dörtayak adı verilen anıt-mezarın bir efsaneye dayandırılması sonucu oluşmuştur.

Efsanemizde kral, kızına talip olan çoban ile yiğit savaşçısı arasında bir seçim yapamayınca aynı Korikos Kalesi ile Kız Kalesi' nin Efsanesi'nde olduğu gibi bir yarışma düzenler. Yarışmada yiğit savaşçının şehri 7-8 km uzaklıktaki suyu getirme çabası, Ferhat ile Şirin hikâyesine benzemektedir. Efsaneye diğer Anadolu şehirlerinde de rastlıyoruz (292) (293) .

Yarışmanın kralın savaşçısı tarafından kazanılması, çoban ile kızın intihar etmelerine neden olmuştur. Dörtayak adı verilen yapıtın altında bu iki sevgilinin mezarının bulunduğuna dair elimizde herhangi bir tarihsel belge veya kanıt yoktur, ancak halk onların mezarlarının burada bulunduğuna inanmaktadır.

Motifler (İ.E-59)

1. Aydıncık'taki padişahın çok güzel bir kızı vardır. (M. İndex P Cemiyet)

2. Padişah, kızına talip olan ağanın oğlu ile çoban ara-

---

(292) Saim Sakaoğlu, 101 Anadolu........"87-Ferhat ile Şirin" s.102
(293) Mehmet Önder, Şehirden Şehire........I,........s.121-122

sında bir yarışma düzenler. (M. İndex H Sınavlar)

3. Kralın kızı, çobanı sever. (M. İndex T Seks)

İ.E-58'den farklı olarak burada padişah, aslında kızının ağanın oğluyla evlenmesinden yanadır, ancak kızının çobanı istediğini bildiği için bir yarışma düzenlemiştir. Burada da ağanın oğlunun dağlardan su getirmesi, Ferhat ile Şirin hikâyesiyle benzerlik göstermektedir.

Efsanenin sonunda İ.E-58'de olduğu gibi sadece çoban ile kız değil, bu iki sevgilinin ölümüne sebep olduğunu düşünen ağanın oğlu da intihar etmiştir.

Yarışmayı kaybeden çobanın yaptığı anıtın en üstündeki taşlardan birinin eksik olması ise, aslında bir halk yakıştırmasıdır. Çünkü anıtı yapan kişi, onu eksik bırakmamıştır.

İ.E-58 ile 59'u karşılaştırdığımızda sonuç olarak; M.S. II. yüzyılda yapılan bir anıt mezarın hikayesinin, daha sonraki yüzyıla ait öğeleri bünyesine alarak değişikliğe uğradığını söyleyebiriz. Yani Türkler'in Anadolu'ya gelmelerinden önce oluşan efsane, daha sonra aynı coğrafyada değişikliğe uğramıştır. Şehir adı Aydıncık olmuş, kralın savaşçısı ağanın oğlu olarak bir Türk kimliği kazanmıştır.

DONUKTAŞ EFSANESİ I (İ.E-60), DONUKTAŞ EFSANESİ II (İ.E-61)

Motifler

1. Ermeni kralının ölümü üzerine çok büyük bir anıt mezar yapılır. (M. İndex P Cemiyet)

2. Tarsus'a gelen peygamberlerden biri, bir stadyumun yarısı büyüklüğündeki anıt-mezarı, bir tekmeyle ters döndü-

dürür. (M. İndex F Olağanüstülükler)

İ.E-60, Tarsus'taki Donuktaş adı verilen tarihi yapının bilinmeyen bir nedenden ötürü ters dönmesi üzerine kurulan bir efsanedir. Efsanede Ermeni kralı olarak geçen Sardanapal, aslında Asurlular'ın son kralıdır. Halk onun ermeni olduğunu düşünmektedir. Esas adı Sardanapalus olan bu kralın ölümü, krallık başkenti Ninive'nin bir kuşatma altındayken Fırat Irmağı'nın suları altında kalması üzerine savaştan çekilmesi ve daha sonra hazinelerinden bir ölü yakma yığını yaptırarak hizmetkârları ve cariyeleriyle beraber yakılması şeklinde olmuştur (294). İlkçağda Ortadoğu'nun en büyük imparatorluklarından birinin merkezi olan Asur devletinin tarihine şöyle bir gözatacak olursak bu krallığın Anadolu'nun güneydoğusuna kadar güç kazandığını görürüz (295). Dolayısıyla bu ülkenin son kralının Akdeniz Bölgesi'ndeki Tarsus'a kadar gelmiş olabileceği ihtimali kuvvetlidir, ancak burada bir mezarının bulunması bir halk yakıştırmasıdır.

Efsanemizde Sardanapal adına çok büyük bir anıt-mezar yapılması, Tarsus'a gelen peygamber tarafından halkın, Allah'a ikilik düşürmekle suçlanmasını neden olmuştur. Bu nedenle peygamber, bir mucize göstererek anıt-mezarı bir tekmeyle ters döndürmüştür. Bir stadyumun yarısı büyüklüğündeki bir yapının sadece bir tekmeyle ters dönmesi olağanüstü bir özellik olmasına rağmen, tekmeyi atan bir peygamber olduğu için bu motifi, M. İndex'te "V Din" başlığı altında da gösterebiliriz.

---

(294) Ana Britannica ...."Sardanapalus Mad.", C.19, ... s.94
(295) Ana Britannica ...."Asur Mad."C.19..........s.419

Motifler (İ.E-61)

1. Tarsus'ta gösteriş meraklısı bir bey ile kızı vardır. (M. İndex P Cemiyet)

2. O zamanın peygamberi, uyarılarını dinlemedikleri için bu bey ile kızının yaşadığı konağa tekme atar, konak da yamaçtan aşağıya yuvarlanarak ters döner. (M. İndex F Olağanüstülükler, Q Ödüller-Cezalar)

3. Tarsus halkı, çok fazla eğlenceye düşkün ve müsrif olanların başına kötü birşeylerin geleceğine inanır. (M. İndex V Din)

Daha önce "Dini Efsaneler" bölümünde yer alan efsanelerde ulu kişilerin dediklerini yapmamanın, onlara karşı gösterilen herhangi bir saygısızlığın muhakkak bir cezalandırmayla sonuçlanacağını söylemiştik. İ.E-61'de de eğlenceye düşkün, gösteriş meraklısı bey ile kız, peygamberin uyarılarına kulak asmamışlardır. Bunun üzerine peygamber, yaşadıkları konağa bir tekme atıp ters çevirerek, onları cezalandırmıştır. Konağın peygamber tarafından ters çevrilmesi motifini, İ.E-60'ta olduğu gibi M. İndex'te "V Din" başlığı altında da gösterebiliriz.

Görüldüğü gibi Donuktaş adı verilen bu yapı İ.E-60'ta mezar olarak geçip tarihe, İ.E-61'de ise konak olarak verilip belli belirsiz bir zamana bağlanmıştır.

KANLIDİVANE EFSANESİ (İ.E-62)

Motifler

1. Silifke yöresinde yaşayan bir padişah vardır. (M. İndex P Cemiyet)

2. Padişah, suçluları açtırdığı çukurda vahşi hayvanlar tarafından öldürtür. (M. Index Q Ödüller-Cezalar, S Zulümler)

Kanlıdivane Efsanesi'ndeki padişahın, suçluları işkence yaptırarak öldürttüğü çukur, Mersin-Silifke yolu üzerinde, denizden 3 km kadar içerde, çevresinde kaya mezarlarının, ev haraplarının bulunduğu antik bir yerleşim merkezindedir.

Efsanede Romalılar'a ait olan gladyatörlerin savaşması, suçluların vahşi hayvanlar tarafından cezalandırılması geleneğini görüyoruz. Bu gelenek, bir çukurda gerçekleştiği ve çukurun içi kanlı olduğu için halk, buraya Kanlıdivane adını vermiştir. Romalılar'a ait antik bir yerleşim yerinin, günümüze kadar gelmesi yeni motifler eklenerek çevresinde efsane oluşturulması; bir efsanenin çağlar boyunca gelişimini göstermesi bakımından önemlidir. Tarihle bağ kopmuş, kalıntılarla ilgili bir efsane oluşmuştur. Bu efsane o dönemde mi yoksa daha sonra mı yaratılmış bilemiyoruz.

C. YERLEŞİM YERLERİNİN OLUŞMASIYLA İLGİLİ EFSANELER

ÇUKURKÖY EFSANESİ (İ.E-63)

Motifler

1. İçme suyu, tekenin yardımıyla bulunur. (M. Index F Olağanüstülükler)

İ.E-63'te köylüler, içecek temiz su sıkıntısı çekmektedirler. İçme sularını sürüden ayrılan tekenin, çoban tarafından takip edilmesi sonucu bulmuşlardır.

İçme suyunu sadece tekenin bulması ve buraya hergün su içmeye gelmesi olağanüstü bir özelliktir.

MUT'UN BATMASI EFSANESİ (İ.E-64)

Motifler

1. Cok eski zamanlarda Mut'un sınırları, İmrahor Köyü yolu üzerindeki türbeye her yaklaştığında sehrin battığına dair bir inanç vardır. (M. İndex F Olağanüstülükler)

2. Bu olay 7 kez tekrarlanır. (M. Index Z Çesitli motif grupları)

3. Bugün de halk arasında, şehrin bu türbeye yaklaştığında tekrar batacağına dair bir inanç vardır. (M. İndex F Olağanüstülükler)

Mut şehrinin Roma dönemindeki adı Claudiopolis'tir. Daha sonra bir piskoposluk merkezi haline gelen şehir, ilkcağdan beri Akdeniz kıyısını Anadolu'nun iç kesimlerine bağlayan yolun üzerinde bulunmaktadır (296). Tarihi kaynaklarda, yüzyıllar öncesinde 7 defa battığına dair herhangi bir bilgi verilmemiştir. Dolayısıyla şehrin türbeye her yaklaştığında battığı ve günümüzde de batabileceği inancı, halkın türbeye ne kadar kutsal bir gözle baktığını göstermesi bakımından önemlidir.

MUT'UN 7 DEFA KURULMASININ EFSANESİ (İ.E-65)

Motifler

Mut ilçesinin tarihte 7 defa batıp 7 defa kurulduğuna inanılır. (M. İndex F Olağanüstülükler, Z Çeşitli motif grupları)

---

(296) Ana Britannica ...."Mut Mad."C.16..........s.331

Mut'un batması ve tekrar kurulmasıyla ilgili tarihi gerçeklerde herhangi bir bilgiye rastlayamadığımızı İ.E-65'te söylemiştik. Ancak halk, bu olayın gerçek olduğuna inanmakta ve bu inanmanın doğruluğunu ispatlamak için Barabanlı Köyü'nün çukur bir yerde kurulması ile yapılan kazılarda ortaya çıkan tarihi eserleri göstermektedir.

VII. YER ADLARIYLA İLGİLİ EFSANELER

Yer adlarıyla ilgili anlatılan efsanelerde, bu yerlerin adlarının nasıl verildiği konu edilmiştir. İncelemede efsaneler, gerçeklik yönünden ele alınmıştır. Efsanelerin temel özelliği olan kutsallık ve olağanüstülük unsuruna ise, bazı metinlerde rastlanılmıstır.

Bu bölümde belirli bir yerin de adı olması nedeniyle Kanlıdivane Efsanesi'nin adı verilmiştir.

A. YERLESİM YERLERİYLE İLGİLİ EFSANELER

EVREN KÖYÜ EFSANESİ (İ.E-66)

Motifler

1. Ava giden genç, evran adı verilen yaratığın köpeklerden birini yuttuğunu, diğerini de yutmak üzere olduğunu görür (M. İndex B Hayvanlar)

Evranın nasıl bir yaratık olduğunu İ.E-33'te vermiştik. Efsanemiz bu olağanüstü hayvanın, ava giden gencin köpeklerinden birini yemesi ve bunun sonucunda da öldürülmesi üzerine kurulmuştur. Bu olaydan sonra da köye Evren adı verilmiştir.

KANLIDİVANE EFSANESİ (İ.E-62)

" Tarihi Efsaneler" bölümüne bkz.

MERSİN ADIYLA İLGİLİ EFSANE I (İ.E-67)

Motifler

1. Avlanan balığın karnında Mersin adının yazılı olduğu

görülür. (M. Index F Olağanüstülükler)

I.E-67'de balığın karnında Mersin adının yazılı olması, balığın kutsallığını göstermesi bakımından önemlidir.

Bütün mitoloji ve dinlerde balığa özel bir yer verilmiştir. Hint mitolojisinde Bilge Manu'yu, bir balık tufandan kurtarmış ve Brahma ona bir balık şeklinde görünmüştür. İbrani dininde cumartesi günleri balık avlanması yasaktır. Hıristiyanlık'ta da balık bir sembol haline gelmiştir (297).

Kur'an-ı Kerim ve hadislerde de balık kelimesine sıkça rastlanır. İslam tasavvufunda inzivaya çekilen dervişler, genellikle günde üç balık avlarlar. Bunlardan birini kendileri yerler, birisini misafirlerine ikram ederler, birisini de bağışlayıp tekrar suya atarlar (298).

Folklorumuzda ise balık, çok uğurlu bir hayvandır. Balığa Anadolu'nun birçok yerinde bir çeşit kutsallık verilmiştir. Örneğin Urfa'da bulunan Halilülrahman gölündeki balıkların Hz. İbrahim'i yakmayan ağaç parçalarından, yine Erzurum yakınlarındaki Söğütlü Köyü'ndeki küçük bir havuzda bulunanlarınsa çevrede yaşadığına inanılan Rabiatül Adviye'nin ellerindeki hamurları suya dökmesinden oluştuğuna inanılır (299).

MERSİN ADIYLA İLGİLİ EFSANE II (İ.E-68)

I.E-68'de Mersin'e ilk gelen kavimler, yörede yetişen bitkiden dolayı şehre bu adı vermişlerdir. Efsane gerçekçi yönüyle karşımıza çıkmaktadır.

---

(297) M.Sıtkı Aras, "Balık ve Folklorumuzdaki Yeri", Türk Folkloru, Yıl:6, Sayı:150, Ağustos 1984, Osmanlı Matbaası, İstanbul, s.21
(298) a.g.m. s.21
(299) a.g.m. s.21

Mersin'in bu adı almasıyla ilgili anlatılan İ.E-67 ile 68, Saim Sakaoğlu'nun 101 Anadolu Efsanesi adlı eserinde de yer almaktadır (300).

TARSUS ADININ EFSANESİ (İ.E-69)

Motifler

1. Tarsus'un tarihte 6 defa yıkılıp tekrar kurulduğu söylenir. (M. İndex F Olağanüstülükler)

Tarsus tarihinin çok eskilere dayandığını İ.E-18'de değinmiştik. Burada ise halk, ilçenin çok eskiden 6 defa yıkılıp tekrar kurulduğuna inanmaktadır. Bu nedenle ilçeye Tersyüz adı verilmiş, ancak bu kelime daha sonra halk arasında bozularak Tarsus şeklini almıştır.

YALINAYAK KÖYÜ EFSANESİ (İ.E-70)

Tarihsel gerçekliğiyle karşımıza çıkan Yalınayak Köyü Efsanesi'nde, Celali isyanları sırasında eşkiya baskınına uğrayan halkın ayakkabılarını bile alamadan kaçması ve bu olay nedeniyle yerleştikleri köye Yalınayak adının verilmesi konu edilmiştir.

Celali isyanları, 16. ve 17. yüzyıllar arasında Anadolu'da Osmanlı devlet yönetimine karşı gelişen bir dizi ayaklanmaların genel adıdır. Şeyh Celali adında bir kişinin önderliğinde başlayan bu ayaklanmaların ilki Tokat'ta olmuştur. Osmanlı toplum yapısını yıpratan ve bir dönüşümün başlangıcını haber veren bu ayaklanmaların en önemlileri 16. yüzyıl so-

(300) Saim Sakaoğlu, 101 Anadolu.........."28-Mersin", ... s.33

nu ile 17. yüzyılın başında gerçekleşmiştir. 1598'de ise bu ayaklanmalar nitelik değiştirmiş, köylerden kasaba ve kentlere yönelinerek halkı soyma amacı güdülmüştür (301).

İ.E- 70'deki olay da Celaliler'in soygun amacıyla köylere yaptıkları saldırılardan biridir.

NARLIKUYU EFSANESİ (İ.E- 71)

Motifler

1. Eskiden Boracalı Aşireti'nin içme suyunu, deniz suyunun altındaki tatlı sudan çıkardığına inanılır. (M. İndex F Olağanüstülükler)

İ.E- 71'de içme suyu sıkıntısı çeken Boracalı Aşireti, bu ihtiyacını 50-60 m derinliğindeki bir kuyudan karşılamıştır. Aşiretin tuzlu suyun altından tatlı su bulması ve bunun gerçek olduğuna inanılması olağanüstü bir özelliktir. İçme suyu çıkartılan kuyunun adı Narlıkuyu olduğu için, aşiret de bu kuyudan biraz daha aşağıda bulunan yerleşim yerlerine Narlıkuyu adını vermiştir.

GÜLNAR VE AYDINCIK ADININ EFSANESİ I (İ.E.72)

Motifler

1. Anaypazar'ında toplanan yörük beylerinden birinin Gül adında güzel bir kızı, birinin Nar ve başka birinin de Aydın adında yakışıklı bir oğlu vardır. (M. İndex P Cemiyet)

2. İki delikanlı da Gül'e aşık olur. (M. İndex T Seks)

---

(301) Ana Britannica.......... "Celâli Ayaklanmaları Mad.", C.5, ... s.441

3. Bey, kızına talip olan iki genc arasında seçim yapamayınca bir yarışma düzenler. (M. Index H Sınavlar)

Efsanemizde I.E-52, 58 ve 59'da olduğu gibi, kızına talip olan gençler arasında seçim yapamayan babanın yarışma düzenlemesi motifi yer almaktadır. Baba, yine Ferhat ile Şirin hikâyesinde olduğu gibi gençlerden birinin şehre içme suyu getirmesini diğerinin ise güzel bir yapı kurmasını ister.

Nar, Aydın'dan önce işini bitirip, şehre içme suyunu getirdiği için, Gül ile evlendirilir. Anaypazarı'nın adı da Gülnar olur. Yapıtını Gilindire'de yapacak olan Aydın ise yarışmayı kaybettiği için, sessizce buradan ayrılır. Şehre de Aydıncık adı verilir.

GULNAR ADININ EFSANESİ II (I.E-73)

Gülnar ilçesinin bu adı almasıyla ilgili anlatılan bir ikinci efsane ise, babasının ölümünden sonra ordunun başına geçen Gülnar Hatun'un Anaypazarı'na gelmesi ve burada kendisine çok büyük bir nar verilmesi sonucunda pazarın adını Gülnar olarak değiştirmesi ve bu olaydan sonra halkın da yerleşim yerlerini buraya taşıması konu edilmiştir.

Kaynaklarda Gülnar Hatun hakkında herhangi bir bilgiye rastlayamadık, ancak efsanemizin TFA'da yayınlanan bir başka varyantında (302) Gülnar Hatun, Karaman yaylasından Göksu vadisine inen bir Türk kafilesinin başkanı olan Gökbay'ın kızıdır. Babasının ölümünden sonra obanın başına geçmiş ve yarım kalan savaşı kazanmıştır. Daha sonra ağaçlar arasında masmavi

---

(302) Abdullah Toroslu, "Gülnar Efsanesi" Türk Folkloru Araştırmaları, No:235, Yıl:20, Cilt:12, Haziran 1970, İstanbul, s.5664-5665

iki gölün bulunduğu, tabiatın cıvıl cıvıl olduğu bir yerde, babasının bir göl kenarında yerleşmek istediğini de düşünerek durmuş ve buraya Gölnar adını vermiştir. Ancak çevresindekilerin bunu Gülnar olarak anlamaları sonucu yerleşecekleri bu yerin adı Gülnar kalmıştır.

KIZILGEÇİT EFSANESİ (İ.E-74)

Motifler

1- Şıh Zekeriya, 6 kardeşe tahtadan yapılmış 12 çiviyi karşı dağdaki taşlara çakarak yürümelerini ancak arkalarına kesinlikle bakmamalarını söyler. (M. İndex C Yasak)

2. Tahtadan yapılan çiviler, taşlara çakılabilir. (M. İndex F Olağanüstülükler)

3. En küçük kardeş, şıhın sözünü tutmadığı için düşüp ölür. (M. İndex Q Ödüller-Cezalar)

4. 6 kardeş taşlara çaktıkları tahtadan çivilerle büyük bir çukur oluştururlar (M. İndex F Olağanüstülükler)

5. Dağın ortasından suyun fışkırmasıyla birlikte beş kardeş ortadan kaybolur. (M. İndex F Olağanüstülükler)

6. Su, ilk çıktığında kızıl bir renktedir. (M. İndex F Olağanüstülükler)

Kızılgeçit Efsanesi'nde, su kıtlığı yaşayan Örenköylülerden 6 kardeşin tekrar suya kavuşmak için Şıh Zekeriya'nın yanına gidip, onun dediklerini yapmaları sonucu suya kavuşmaları konu edilmiştir. Tarihi kaynaklarda hakkında herhangi bir bilgiye rastlayamadığımız Şıh Zekeriya bu altı kardeşe, karşı dağdaki taşlara tahtadan yaptıkları 12 tane çiviyi çakmalarını, ancak arkalarına bakmamalarını söylemiş, fakat en

küçük kardeş bu yasağa uymayıp arkasına baktığı için ölümle cezalandırılmıştır.

Sıhın su kıtlığı yaşayan Örenköylüler'e yardım etmesi "tehlike veya felâkete mâruz kalanları fiilen kurtarma" (303) motifidir. Dağın ortasından su fışkırması "yerden, taş veya kayadan su fışkırtma" (304) motifi içinde gösterilebilir. Beş kardeşin "ortadan kaybolma" sı (305) ise, velilerin bedenleri ölmeden dünyadaki varlıklarını ortadan çekerek gösterdikleri kerâmetlerden biridir.

Erzurum'da (306) anlatılan bir efsanede de İ.E-74'te gördüğümüz olay motifiyle karşılaşıyoruz. Bu efsanede, sarp kayalıklarda olan kale, tekfurun elinden bir türlü alınamaz. Yedi kardeş kaleyi fethetmeye gitmeden önce Yeşilli Baba denilen ermişle görüşür. Yeşilli Baba, onlara kuru pınar kazıklarını kayaya çakmalarını, daha sonra bu kazıklara tutunarak kaleye çıkmalarını, ancak kesinlikle arkalarına bakmamalarını söyler. Bu yasağa rağmen en küçük kardeş, ermişin sözünü tutmayıp arkasına baktığı için düşüp ölür. Diğer altı kardeş de kaleyi fetheder.

ADAMDAŞ EFSANESİ (İ.E-75)

Motifler

1. Kendilerine molla denilen medrese öğrencileri dini ve ilmî eğitim almış kişilerdir. (M. Index V Din)

---

(303) Ahmet Yaşar Ocak, Kültür Tarihi Kaynağı s.91
(304) a.g.e. s.89
(305) a.g.e. s.88
(306) Bilge Seyidoğlu, Erzurum Efsaneleri.........."Yeşilli Baba-2", ... s.87-88

2. Dua sonucunda mollalardan bir kısmı taş bir kısmı da kuş olur. (M. İndex V Din)

3. Günümüzde Adamdaş kayalığının güneyinde bulunan yüze yakın taş ile yörede çobanaldatan kuşu olarak bilinen kuşun, bu molaların taşa ve kuşa dönüşmüş şekilleri olduğuna inanılır. (M. İndex F Olağanüstülükler)

4. Çobanaldatan kuşuna kutsal bir gözle bakıldığı için, avlanması iyi sayılmaz. (M. İndex V Din)

İ.E-75'te, yolda fırtınaya yakalanan medrese öğrencilerinin ve başlarındaki hocanın, bu zor durumdan kurtulmak için bir kısmının taşa bir kısmının ise kuşa dönüşmesi konu edilmiştir.

"Taş Kesilme ile İlgili Efsaneler" bölümünde sadece adını verdiğimiz efsanemiz, Tip Kataloğu'nda şu sınıflamada yer almaktadır:

Fırtınadan kurtulmak isteyenler taş veya kuş olmaya razıdırlar (307).

51-100 Zor Durumdan Kurtulma / 9-100 Taş kesilerek kurtulmaya razı olma / 96

Hem kutsal hem de olağanüstü unsurların bulunduğu Adamdaş Efsanesi'nde "duanın kabulü" (308) motifi ise, hadis kaynaklı bir motiftir.

Taş haline gelen bu mollalardan dolayı yöreye Adamdaş adı verilmiştir. Çobanaldatan kuşunun halk tarafından kutsal kabul edilmesi ise, bu kuşun aslında mollalardan oluştuğuna inanılmasından dolayıdır.

---

(307) Saim Sakaoğlu, Anadolu-Türk Efsanelerinde s.124
(308) Ahmet Yaşar Ocak, Kültür Tarihi Kaynağı s.80

ZEYNEL ABİDİN EFSANESİ (İ.E-76)

Motifler

1. Çoban, elindeki asasını yere vurarak yerden su çıkarır. (M. İndex F Olağanüstülükler)

2. Köylülere ettiği beddua yerine gelir. (M. İndex M Geleceğin belirlenmesi)

İ.E-76'da Zeyne kasabasının bu adı alması bir efsaneye dayandırılmıştır. Efsanedeki çoban, aslında ermiş bir kişidir, ancak halk onun evliyâlığını bilmemektedir. Bunun üzerine çoban kendisine inanmayan halka gerçekten koyunları suladığını ispatlamak için yerden su çıkartmıştır. Bu keramet, Tevrat ve Kur'an'da da yer almaktadır (309). Ayrıca çobanın köylülere ettiği bedduanın tutması, velilerin ne kadar önemli kişiler olduklarını ve onlara karşı yapılan herhangi bir saygısızlığın muhakkak büyük bir cezalandırmayla sonuçlanacağını göstermesi bakımından önemlidir. Burada da Zeyne kasabasındakilerin hiçbir zaman zengin olamamaları ve devamlı bir dertlerinin olması buna güzel bir örnektir.

Erzurum'un Köse Mehmet Köyü'nde Çobandede'yle (310) ilgili anlatılan efsanede de İ.E-76'daki yerden su çıkarma motifini görüyoruz. Burada Çobandede sürüsünü ve kendisini susuzluktan kurtarmak için Allah'a dua eder, daha sonra da sopasını yere vurarak yerden su çıkarır.

---

(309) a.e.g. s.79
(310) Bilge Seyidoğlu, Erzurum Efsaneleri ...."Çobandede Ziyareti-1" s.111

B. BELİRLİ YERLERLE İLGİLİ EFSANELER

GELİNUÇTUĞU EFSANESİ I (İ.E-77)

İ.E-77'de oğlan evine götürülen gelinin attan düştüğü yere Gelinuçtuğu adı verilmiştir.

GELİNUÇTUĞU EFSANESİ II (İ.E-78)

Bu efsanede ise İ.E-77'deki yerin Gelinuçtuğu adını, su doldurmaya giden gelinin ayağının kayıp düşmesi sonucu aldığını görüyoruz.

Yer adlarıyla ilgili anlatılan bu her iki efsane de gerçekçi yönleriyle karşımıza çıkmaktadır.

AYIALANI EFSANESİ (İ.E-79)

Motifler

1. Ayı, ermişin sözünü dinleyerek çift sürer. (M. Index F Olağanüstülükler)

İ.E-79'da ermişlerden birisi namazını kılarken dağdan inen bir ayı, öküzlerden birini yer. Durumu farkeden ermiş de ayıyı, ölen öküzün yerine geçirerek çiftini sürmeye devam eder. Ayı, ermişin sözünü dinlediği için de bu alana Ayıalanı adı verilir.

Ermişin bu kerameti, "hayvanları itaate alma" (hadis) motifiyle ilgilidir (311).

Halk, ayının ermişin sözünü tutup tarlasını sürdüğüne bugün bile inanmaktadır.

---

(311) Ahmet Yaşar Ocak, Kültür Tarihi Kaynağı s.80

EVRANYUTTUĞU ORMANI'NIN EFSANESİ (İ.E-80)

Motifler

1. Mut'un köylerinden birinde bir ağa vardır. (M. İndex P Cemiyet)

2. Çoban ile ağanın kızı, birbirlerine aşık olur. (M. İndex T Seks)

3. Ağanın evlenmelerine izin vermeyeceğini düşünen gençler, kaçmaya karar verir. (M. İndex R Esirler-Kaçaklar)

4. Ormanda görülen evran, kızın ayaklarından yutmaya başlar. (M. İndex B Hayvanlar)

5. Çoban korktuğu için, kızı evrandan kurtaramaz. (M. İndex W Karakter Özellikleri)

Çobanın veya fakir gençlerin, ağanın veya padişahların kızlarına aşık olma motifini İ.E-80'de de görüyoruz. Gençler evlenmelerine izin verilmeyeceğini, daha doğrusu törenin bozulmayacağını bildikleri için kaçmaya karar verirler. Çukur bir ormanda dinlenmek için durduklarında, bir evranla karşılaşırlar. Evran kızı yutmaya başlar, çoban da korkusundan onu kurtaramaz. Bu olay sonucunda da ormanın adı Evranyuttuğu kalır.

Bu efsanede diğer aşk konusunu işleyen efsanelerde rastlamadığımız bir durumla karşı karşıyayız; çoban, sevdiği kızı evrandan korktuğu için kurtaramaz, ancak diğer efsanelerde oğlan sevdiği için canını bile verebilecek bir durumdadır.

DARISEKİSİ EFSANESİ (İ.E-81)

Motifler

1. Cindarı denilen bir mısır cinsi, çok eski zamanlarda küçük bir tarlaya ekilir ve ürün zamanında bir şehrin 10 yıllık mısır ihtiyacını karşılayabilecek kadar mahsül alınır. (M. İndex F Olağanüstülükler)

2. 60'lı yıllarda Mavga Kalesi'nde bulunan mısır tohumlarının efsanede anlatılan cindarı tohumları olduğuna inanılır. (M. İndex F Olağanüstülükler)

3. Halk, bugün cindarı adı verilen tohumların Mavga Kalesi'nde saklanan tohumlardan üretildiğine inanır. (M. İndex F Olağanüstülükler)

İ.E-81'de cindarı adı verilen sihirli mısır tohumlarının küçük bir tarlaya ekilmesi sonucunda, bir şehrin 10 yıllık mısır ihtiyacını karşılayabilecek kadar ürün alınması ve bu tohumların bereketliliğinden dolayı ekildiği tarlaya Darısekisi adının verilmesi olayıyla karşılaşıyoruz. Efsanemiz tarlanın bu adı alması üzerine kurulmuştur.

Halkın, Mavga Kalesi'nde bulunan tohumların bir zamanlar Darısekisi'ne ekilen cindarı tohumları olduğuna ve bugün cindarı adı verilen mısırın Mavga Kalesi'nde saklanan tohumlardan üretildiğine inanması olağanüstü bir özelliktir.

POSTACIKOYAGI EFSANESİ (İ.E-82)

İ.E-82'de postacının, tütün ısmarlayan ağanın evine geldiğinde ağanın ve ailesinin salgın hastalıktan ölmüş olduklarını görmesi ve bu olanları yayladakilere anlatması konu edilmiştir. Olaydan sonra ağanın ve ailesinin ölmüş oldukları

köye Postacıkoyağı adı verilmiştir. Efsane, gerçekçi yönüyle karşımıza çıkmaktadır.

Bugün Postacıkoyağı adı verilen Hacıtepesi Köyü'nün bir yıkıntı haline gelmesi ise kaynak kişi tarafından bu salgın hastalığa bağlanmaktadır.

C. TEKİN OLMAYAN YERLERLE İLGİLİ EFSANELER

KAYRANKUYU MEZARLIGI'NIN EFSANESİ (I.E-83)

Motifler

1. Yörüklerden biri Kayrankuyu Mezarlığı'ndan geçerken atının arkasına bir şeyin atladığını hisseder. (M. İndex F Olağanüstülükler)

2. Adam kırk gün kırk gece kendine gelemez. (M. İndex Z Çeşitli motif grupları)

Mezarlıkların tekin olmadığını ve içinden geçilmemesi gerektiğini vurgulayan efsanemizde, mezarlıktan geçen bir adamın atının arkasına birşeyin atladığını hissetmesi ve kırk gün kırk gece kendine gelememesi olayı anlatılmıştır.

GELİNSİNİ MEZARLIGI'NIN EFSANESİ (I.E-84)

I.E-84'te aslında olağanüstü bir özellik yoktur; göçebe gelinlerinden biri yakınlarındaki mezarlığa gidip oradaki mezarlıklardan birinin başucuna kazık çakabilirim diye bahse girer, ancak kazığı yanlışlıkla eteğinin üzerinden çaktığı için ölünün kendisini çektiğini düşünerek korkusundan ölür. Bu olaydan sonra mezarlığa Gelinsini adı verilir.

Bugün de halk geceleyin mezarlığa, bahse girerek gitmenin veya herhangi bir sebeple buralardan geçmenin I.E-83'te olduğu gibi tehlikeli sonuçlar doğuracağına inanmaktadır.

VIII. TABİATLA İLGİLİ EFSANELER

A. DAĞ, İN, TEPE, KAYA, TAŞ VE VADİ İLE İLGİLİ EFSANELER

AKDAĞ EFSANESİ (İ.E-85)

Motifler

1. Abla, odunları her zaman küçük kız kardeşinin sırtına yükler. (M. İndex S Zulümler)

2. İki kardeşin birbirlerine ettikleri beddua sonucunda abla üzerinde tek bir ağaç bulunan dağa, kız kardeş de bu dağın üzerinden geçen yola dönüşür. (M. İndex M Geleceğin belirlenmesi)

3. Yörede, kardeşlerin birbirlerine beddua etmemeleri gerektiği, eğer ederlerse taş kesilecekleri inancı yaygındır. (M. İndex V Din)

İ.E-85'te bir insanın kendi şeklinde bir taşa dönüşmesi değil de bir dağa dönüşmesi söz konusudur. Efsanemizi Tip Kataloğu'nda küçük bir değişiklikle şu sınıfa yerleştirebiliriz:

İki kız kardeşin birbirlerine ettikleri beddua sonucunda abla, üzerinde tek bir ağaç bulunan dağa, küçük kız da bu dağın üzerinden geçen yola dönüşür (312).

231-280 Değişik Taş Kesilmeler / 251-256 Dağ, tepe vs. haline dönüşme / X

Kardeşlerin birbirlerine beddua etmemesi teması üzerine kurulan efsanemiz, bugün de yaptırım gücünü korumakta; halk,

---

(312) Saim Sakaoğlu, Anadolu-Türk Efsanelerinde s.136

kardeşlerin birbirlerine beddua etmesi durumunda taş kesileceklerine inanmaktadır.

Anadolu'nun bazı köşelerinde İ.E-85'teki konu işlenmiştir. Bunlardan biri de Ağrı Dağı ile bu dağın yanında bulunan ve Küçük Ağrı adı verilen dağla ilgili anlatılan efsanedir. Bu efsanede bu iki dağ, iki kız kardeşin birbirlerine ettikleri beddua sonucu oluşmuştur (313).

BEŞ KARDEŞ İNİ EFSANESİ (İ.E-86)

Çukurkuyu'daki Beş Kardeş İni adı verilen bu inin, bu adı almasıyla ilgili kurulan İ.E-86'da, kışı yaylada geçirmeye karar veren beş kardeşin, gecenin hışırtısından ve iniltisinden korkarak ölmeleri konu edilmiştir. Burada İçel halkının bugün de sürdürdüğü yaylaya çıkma geleneğini görüyoruz. Halk arasında, kışın yüksek yerlerde yani yaylalarda insanı korkudan öldürebilecek kadar ürkütücü bazı seslerin duyulduğuna dair bir inanç vardır. Bu nedenle kışın, yaylada kalınmaz. İ.E-86'da bu inanış üzerine kurulmuştur.

KIZ TAŞ ATTIĞI TEPESİ'NİN EFSANESİ (İ.E-87)

Motifler

1. Yörük ailelerinden birinin güzel ve güçlü bir kızı vardır. (M. İndex P Cemiyet)

2. Başka obadan bir genç, bu kıza aşık olur. (M. İndex T Seks)

3. Kız, oğlanın kendisini kaçırmak istediğini öğrenince;

(313) Saim Sakaoğlu, 101 Anadolu.......... "21-Büyük ve Küçük Ağrı"........... s.25

yerden aldığı bir taşı çeşmenin arkasındaki tepeden geçirdiği taktirde kendisiyle geleceğini söyler. (M. İndex H Sınavlar)

İ.E-87'de bir yörük kızı, kendisi ve ailesi istemediği halde başka bir obalı gencin kendisini kaçırmak istediğini öğrenince, bir yarışma düzenler. Kız, oğlanın ne kadar güçlü olduğunu öğrenmek için düzenlediği yarışmada başarısız olduğunu görünce, onu ağabeylerine teslim eder ve kendi gücünü bildiği için de evleneceği kişinin kendisinden daha güçlü olmasını ister.

Daha önce göçebe hayatının zorluğundan dolayı kadının da erkek kadar güçlü olmasının gerekli olduğunu İ.E-2'de değinmiştik. Burada bu kuralın yanında, erkeklerin evlenecekleri kızdan muhakkak daha güçlü olmaları gerektiği de vurgulanmıştır.

ÇEÇTEPE EFSANESİ (İ.E-88)

Motifler

1. Çiftçi, ihtiyar adama istediklerini vermeyince, ihtiyar buğday ve saman yığınını toprak haline dönüştürür. (M. İndex F Olağanüstülükler)

İ.E-88'de çiftçiden biraz buğday ve saman isteyen ihtiyar, ermiş bir kişidir. Çiftçinin, kendisine buğday ve saman yığınlarının toprak olduğunu söylemesi üzerine "Dediğin gibi olsun" diyerek, her iki yığının da toprak haline dönüşmesine neden olmuştur.

Nevşehir'in Avanos ilçesi (314) ile Çorum'un İskilip ilçesinde (315) anlatılan efsanelerde de İ.E-88'deki olay motifine rastlıyoruz. Nevşehir'de anlatılan efsanede ürün de çiftçi de taş kesilir, Çorum'da anlatılan efsanede ise ürün İ.E-88'de olduğu gibi toprak haline gelir ve burada çiftçiye dilenci kılığında görünenin aslında Hızır Aleyhisselâm olduğuna inanılır.

Vilâyetnâme'de de Hacı Bektaş, harman sahipleri kendisine ürünlerinden bir miktar vermeyince çeçlerini taş haline getirir. Ancak daha sonra bu taşlar, oğlu kızı olmayanların çok küçük bir miktar yutarak çocuk sahibi olabildikleri kutsal bir taş niteliği kazanır (316).

KARACAOGLAN VE KARACAKIZ TEPESİ EFSANESİ (İ.E-89)

Motifler

1. Karacaoğlan, Karacakız adında bir göçebe kızına aşık olur. (M. Index T Seks)

17. yüzyılın başlarında Kozan'ın Farsak Köyü'nde doğduğu söylenen Karacaoğlan, bir halk şairidir. Doğduğu bu bölgede Kozanoğulları ile arası açılınca Anadolu'nun her köşesini gezmiş, Rumeli'ye kadar uzanmıştır (317). Sözlü kaynaklarda ömrünün son dönemlerine doğru Mut'a geldiği, mezarının da bu ilçeye bağlı Çukurköy'de bulunduğu belirtilmektedir.

Bu Çukurköy'de Karacaoğlan ve Karacakız Tepesi adıyla

---

(314) a.g.e. ...."13-Çeç Dağı", ...s.16
(315) Efsanelerimiz ...."Çeç Tepesi",..........s.40
(316) Abdülbâki Gölpınarlı, Vilâyet-nâme Menâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1990, s.34
(317) Mehmet Önder, Efsane, Destan ve Öyküleriyle Anadolu Kentleri, I.Baskı, Milliyet Yayınları:87, Ocak 1989, s.391

bilinen iki tepe vardır. Bu iki tepenin bu adı alısı, ünlü halk aşığı Karacaoğlan'la Karacakız arasındaki aşk hikâyesine bağlanmaktadır. Halk bugün, bu iki aşığın öldükleri tepeyi Karacaoğlan Tepesi ile Karacakız Tepesi adını vermiştir.

Aslında I.E-89, bu aşıklar etrafında örülen bir halk hikâyesidir. Ancak biz burada, bu hikâyenin bir bölümünün alınıp efsane şeklinde anlatıldığını görüyoruz. Bu da bize belleklerde, eskiden masal, halk hikâyesi olan anlatı türününün bir bölümünün, ileriki bir zaman diliminde, efsane haline geldiğini göstermektedir.

Efsanemiz, Mehmet Önder (318) ve Edip Yılmaz (319) tarafından da yayınlamıştır.

KIZSINI ILE OLUCAK KAYASI EFSANESI (I.E-90)

Motifler

1. İki genç, birbirlerine aşık olur. (M. İndex T Seks)

2. Aileleri, evlenmelerine izin vermez. (M. İndex C Yasak)

Mut yöresinde Kızsini ile Olucak Kayası olarak bilinen iki kaya vardır. Kayaların bu adı alması bir efsaneye dayandırılmaktadır. İki gencin birbirlerine karsı duydukları aşkı konu alan bu efsane, diğer ask konusunu isleyen efsanelerde sıklıkla görüldüğü gibi, hüzünlü bir sekilde bitmis; sevenler daha kaçamadan aileleri tarafından öldürülmüslerdir.

---

(318) a.g.e. s.391-392
(319) Edip Yılmaz, "Mut'ta Yapılan Karacaoğlan Günü Dolayısıyle: Karacoğlan ve Karacakız Efsanesi", Türk Folkloru Araştırma Yıllığı, No:163, Yıl:14-Cilt:8 Eylül 1963, İstanbul, s.3167

KIZTAŞI EFSANESİ I (İ.E-91)

Motifler

1. Çok eskiden Kargıcak'taki beylerden birinin güzel bir kızı vardır. (M. İndex P Cemiyet)

2. Beyzadelerden biri, bu kıza aşık olur. (M. İndex T Seks)

3. Genç, kendisiyle evlenmek istemeyen kızı, isabet ettirilmesi imkânsız yerlerden ok atarak vurmaya çalışır. (M. İndex F Olağanüstülükler)

4. Ok, üçüncü atışta kıza isabet eder. (M. İndex Z Çeşitli motif grupları)

5. Kızın kanıyla ıslanan gergef, zamanla hayat bulup bir çam ağacı olur. (M. İndex F Olağanüstülükler)

İ.E-91'de bir beyin oğlu, kendisiyle evlenmek istemeyen kızı öldürür. Onun isabet ettirilmesi imkânsız yerlerden ok atarak kızı vurması, olağanüstü bir kahraman olduğunu göstermektedir. Kızın kanıyla ıslanan gergefin çam ağacına dönüşmesi ise, velilerin gösterdikleri kerametlerden "kurumuş ağaç ve bu odun parçasını ulu yeşil ağaç haline getirme" (320) motifiyle ilgilidir.

Kızın kanıyla ıslanan gergefin ağaca dönüşmesi, eski Türk inançlarının bir izidir. Eski Türk inançlarına göre Türkler dağ, kaya, pınar, göl ve ırmak gibi bazı nesnelerin yanında orman ve ağaçları da kutsal kabul etmiş ve bunların "izi" leri (sahipleri) bulunduğuna inanmıştır. Göktürk yazıtlarında Yer-Su ile belirtilen bu iziler, Türk yurdunun koru-

(320) Ahmet Yaşar Ocak, Kültür Tarihi Kaynağı..........s.89

yucusu olarak kabul edilmiştir. Türkler'in Müslümanlık'ı kabul etmesinden sonra da inanışlar dini ilkelerle birleştirilerek devam etmiş, türbelere, ağaçlara, çalılara yine paçavra, bez bağlanmış ve bunlara kurbanlar sunulmuştur (321).

İ.E-91'de halk, Kıztaşı adı verilen kayanın üzerindeki çam ağacının bir ruhu bulunduğuna ve bunu da kayanın üzerinde öldürülen kızdan aldığına inanmaktadır.

KIZTAŞI EFSANESİ II (İ.E-92)

Motifler

1. Bir peri padişahının kızı vardır. (M. İndex F Olağanüstülükler)

2. Peri kızından korkan halk, keskin nişan alan okçular tarafından kızı öldürtür. (M. İndex F Olağanüstülükler)

3. Halk arasında Kıztaşı adı verilen kayanın üzerindeki hece taşının bu peri kızına ait olduğuna inanılır. (M. İndex F Olağanüstülükler)

Kıztaşı Efsanesi'ni belirli bir yerdeki kaya üzerine kurulduğu için "Tabiatla İlgili Efsanler" bölümünde incelemeye aldık, ancak kahramanı bir peri kızı olduğu için "Olağanüstü Kuvvetler ve Varlıklarla İlgili Efsaneler" bölümünde sadece adını geçirdik.

İ.E-92'de 91'den farklı olarak efsanenin kahramanı, bir bey kızı değil bir peri padişahının kızıdır. Ölümü kendisini seven bir genç tarafından değil, kendilerine zarar vereceğini

---

(321) Hikmet Tanyu, "Türklerde Ağaçla İlgili İnançlar", Türk Folkloru Araştırma Yıllığı, KB. MİFAD Yayınları:17, Sürekli Yayınlar Dizisi:2, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1976, s.141

düşünen halkın emir verdiği okcular tarafından olmuştur. Olağanüstü bir kahramanın bir insan tarafından öldürülmesi ise olağanüstü bir durumdur.

DİKİLİTAŞ EFSANESİ II (İ.E-93)

Motifler

1. Çok eskiden yaşlı bir usta, dağdan taş çıkarıp ev yapar. (M. İndex F Olağanüstülükler)

2. Eskiden insanların çok uzun yaşadığına inanılır. (M. İndex F Olağanüstülükler)

3. Nuh Peygamber'in 960 yaşına kadar yaşadığı söylenir. (M. İndex V Din, F Olağanüstülükler)

4. Eskiden kayaların yumuşak olduğuna inanılır. (M.İndex F Olağanüstülükler)

5. Kayadaki izlerin, yaşlı ustaya ait olduğuna inanılır. (M. İndex F Olağanüstülükler)

İçel'de Dikilitaş adıyla bilinen birbirinden farklı iki efsane anlatılır. Bunlardan İ.E-40 içeriğinde taş kesilme motifi bulundurduğu için "Taş Kesilme ile İlgili Efsaneler" bölümünde yer almaktadır. İ.E-93'te ise asıl vurgulanmak istenen, yörede çok eskiden çok uzun ömürlü insanların yaşadığı ve kayaların yumuşak oduğu inancıdır.

Adana'da anlatılan iki efsanede de İ.E-93'te olduğu gibi uzun ömürlü insanlar konu edilmiştir. Bu efsanelerde Anavarza Kalesi'nin yapımında çalışan 1500 yaşındaki Naş ile Kozan'da yapılacak büyük bir kalenin yapımında çalışan ve tonlarca ağırlıktaki taşları kaldırabilen adam, ölümün ne olduğunu

bilmemektedir (322).

YARIKDAŞ EFSANESİ (İ.E-94)

Motifler

1. Taşa kadının nazarı değince, taş inleye inleye ikiye ayrılır, ön tarafından da su çıkar. (M. İndex F Olağanüstülükler)

Bugün Ayvagediği Yaylası'nda Yarıkdaş adı verilen bir taş vardır. Taşın bu adı alması ve içinden su çıkması bir efsaneye dayandırılmıştır:

Efsanede hiç bir sihirsel özelliği olmayan bir kadının nazarı sonucunda taş inleye inleye ikiye ayrılmış ve içinden su çıkmıştır. Buna benzer bir efsaneye Diyarbakır'da rastlıyoruz (323). Ancak buradaki taşa nazar değdiren kadının gözleri mavi ve olağanüstü bir güce sahiptir. Nazar değdirdiği kaya ikiye ayrılınca içinden gür bir su fışkırmış, bu suda balıklar, kurbağalar yüzmeye başlamıştır.

COCAKDERE EFSANESİ (İ.E-95)

Motifler

1. Tarsuslu genç bir oğlan ile Mersinli güzel bir kız birbirlerine âşık olur. (M. İndex T Seks)

2. Aileleri, gençlerin evlenmelerine izin vermez. (M. İndex C Yasak)

---

(322) Refiye Okuşluk, Adana Efsaneleri .... "Anavarza Taşının Efsanesi-83", "Kozan'ın Efsanevi Taşı-84", ... s.188-189

(323) Muhsine Helimoğlu Yavuz, Diyarbakır Efsanaları-2...... ... "Şak'ul Acuz Suyu".......... s.161

İ.E-95'te birbirlerine âşık olan iki genç, aileleri evlenmelerine izin vermeyince, kışı Cocakdere'de geçirmeye karar verip evlerine dönmezler. Ancak her taraf karlarla örtülünce, etraftan çok ürkütücü sesler duyarlar ve gitgide dayanılmaz olan bu sesler yüzünden öleceklerini hissederler. Olaydan sonra Cocakdere Yaylası'nda ürkütücü seslerin duyulduğu inancı yaygın hale gelir ve kışın burada kalmaya kimse cesaret edemez. Efsane bu yönüyle işlevsellik kazanmıştır. Kışın, yaylalarda duyulan ve insanı korkudan öldürebilecek kadar ürkütücü olan bu sesler konusunu İ.E-86'da da değinmiştik.

İNCEKUM EFSANESİ (İ.E-96)

Motifler

1. Çiftçi, ermişin dediklerini yaparak denize doğru yürür, ancak adımını suya diye attıkça kuma basar. (M. İndex F Olağanüstülükler)

2. Ermiş, çiftçiye yürürken gözlerini açmamasını söyler. (M. İndex C Yasak)

3. Çiftçi, ermişin sözünü tutamayıp, gözlerini açtığı için ölümle cezalandırılır. (M. İndex Q Ödüller-Cezalar)

4. Çiftçi gözlerini açmamış olsaydı, Silifke ile Kıbrıs arasında deniz yerine kum olacağına inanılır. (M. İndex F Olağanüstülükler)

İ.E-96, Silifke'nin İncekum Köyü'nde, sahilden biraz daha denizin içinde bulunan kumluk alan üzerine kurulmuştur. Burada çiftçinin yanında beliren ermiş kişi, denizin üstünü kum yaparak çiftçinin yürümesini sağlamıştır. Aynı motifi

İncil'de "deniz üstünde yürüme" (324) seklinde görüyoruz.

Çiftçinin, ermişin sözünü tutamayıp gözlerini açması ise onun ölümle cezalandırılmasına ve Silifke ile Kıbrıs arasının deniz olarak kalmasına neden olmuştur.

Bu efsanede, olağanüstü bir dileğin gerçekleşmesinde verilen talimatın yerine getirilmemesi üzerine oluşan olumsuz bir son vardır. Bu olumsuzluklar, bazen görülen bir rüyayı bazen de karşılaşılan ulu kişi ve bu ulu kişi ile geçen olayı, bir başkasına anlatma sonucunda da ortaya çıkmaktadır.

B. SU, PINAR VE KUYU İLE İLGİLİ EFSANELER

HOCANTI'DAKİ DEĞİRMENİN SUYU EFSANESİ (İ.E-97)

Motifler

1. Sürüden ayrılan teke, çevrede su olmadığı halde suyun yerini bulur. (M. İndex F Olağanüstülükler)

2. Çoban, mağaradaki suya düşürerek kaybettiği değneğini, Hocantı Köyü'ndeki bir değirmende bulur. (M. İndex F Olağanüstülükler)

3. Değirmenci, ara sıra değirmenin suyunun kesilmesini çobana bağlayarak, onu dövmeye başlar. (M. İndex P Cemiyet)

4. Çoban ölünce değirmenin suyu kesilir ve bir daha da akmaz. (M. İndex F Olağanüstülükler)

Hocantı Köyü'ndeki değirmenin suyunun nasıl ve niçin kesildiği üzerine kurulan efsanemizde, tekenin yardımıyla su bulma motifi bulunmaktadır. Daha önce İ.E-63'te de köylüler, içme suyunu bir tekenin yardımıyla bulmuslardı.

---

(324) Ahmet Yaşar Ocak, Kültür Tarihi Kaynağı.............s.79

Çobanın Mağras dağının tepesindeki bir mağarada kaybettiği değneğinin, Hocantı'daki değirmende bulunması ve ölümünden sonra suyun kesilip bir daha akmaması ise, olağanüstü bir özelliktir. Bu olayla halk çobana kutsal bir kişilik vermiş, kutsal kişilere karşı yapılan kötü davranışların mutlaka kötü bir sonuçla noktalanacağına inanmıştır.

SUTLUCE'DEKİ ÇINAR VE YANINDAKİ SUYUN EFSANESİ (İ.E-98)

Motifler

1. Çoban, sürüsünü hiç kimsenin göremeyeceği bir şekilde sular. (M. İndex F Olağanüstülükler)

2. Çoban, elindeki sopayı yere vurarak yerden su çıkarır. (M. İndex F Olağanüstülükler)

Bugün Zeyne kasabasında, bir çınar ağacının altından su akmaktadır. Bu suyun buradan akması, bir efsaneye dayandırılmıştır. İ.E-76'nın bir varyantı olan bu efsanede çoban, aslında olağanüstü özelliklere sahip ermiş bir kişidir. Onun, kendisine inanmayan halka, gerçekten hayvanları suladığını göstermek için "yerden su çıkarma" sı Tevrat'ta ve Kur'an'da da görülen bir motiftir (325). Bu keramet, velilerin veliliğini kabul etmeyenlere karşı gösterdikleri keramet motifleriyle de ilgilidir (326).

İNOLUK EFSANESİ (İ.E-99)

Motifler

1. Karahıdırlı Köyü'nde bir baba ile oğul vardır. (M.

(325) a.g.e. s.79
(326) a.g.e. s.91

İndex P Cemiyet)

2. Baba, rüyasında kendisini oradaki bir dağın eteğini kazarken görür. (M. İndex F Olağanüstülükler)

3. Baba, oğluna rüyayı ve yaptıklarını hiç kimseye söylememesi için uyarır. (M. İndex C Yasak)

4. Baba ile oğul, dağın dibine kadar kazdıklarında buradan su çıktığını görürler. (M. İndex F Olağanüstülükler)

5. Oğlan, rüyayı ve yaptıklarını bir köylüye anlatır. Köylü bulundukları yere gelince baba ile oğul dağın içinde, ceketleri de dışarıda donarak taş kesilirler. (M. İndex Q Ödüller-Cezalar)

Karahıdırlı Köyü'ndeki dağın dibinden akan su ile ilgili anlatılan İ.E-99'da baba ile oğulun rüya sonucunda bir dağı kazmaları ve buradan su çıkarmaları, ancak sonunda sırları açıklandığı için taş kesilerek cezalandırılmaları konu edilmiştir. Sırrın açıklanması, babanın rüya yoluyla yardım gördüğü olağanüstü varlığa karşı yapılan bir saygısızlıktır. Bu nedenle efsane Tip Kataloğu'nda şu sınıflamada yer almaktadır:

Oğul, babasının uyarısını dinlemeyerek rüyayı ve yaptıklarını bir köylüye anlatır. Köylü, bulundukları yere gelince baba ile oğul dağın içinde, ceketleri de dışarıda taş kesilir (327).

111-160 Saygısızlıklar / 151-160 Diğerleri / X

İ.E-99'da İslâmiyet öncesi motiflerden "dağ" motifine de rastlıyoruz. Dağ kültü, çok eski dönemlerden beri çeşitli milletlerde bulunduğu bilinen bir külttür. Eski Yahudiler Sina dağını, Araplar Arafat dağını, Yunanlılar Olimpos'u, Hint-

(327) Saim Sakaoğlu, Anadolu-Türk Efsanelerinde s.128

liler Himalaya'yı, Moğollar Burhan-Kaldun'u kutsal saymışlardır. Türkler'in yaşadıkları çeşitli yerlerde de dağ kültüne veya bu kültün izlerine rastlanır. Bugün de Şamanist Altaylı Türk boylarında dağ kültü en önemli kült kabul edilir. Bu durum, yakınlarında bulunan dağlardan birini tanrı, koruyucu ruh veya büyük ata saymalarıyla ortaya çıkarılmıştır (328).

Efsanemizde de Karahıdırlı Köyü'ndeki suyun bir dağın dibinden akmasını, eski Türkler'deki dağ kültünün günümüzdeki bir kalıntısı şeklinde nitelendirebiliriz.

ŞEYH ALİ SEMERKANDİ PINARININ EFSANESİ (İ.E-100)

Motifler

1. Çoban, çobanlık yaparak nefsini terbiye eden bir kişidir. (M. İndex V Din)

2. Şeyh Ali Semarkandi, atının semerini yere vurarak yerden su çıkarır. (M. İndex F Olağanüstülükler)

3. Semerin çınar ağacından yapılma kaşları, toprağa gömülerek çınar fidanına dönüşür. (M. İndex F Olağanüstülükler)

4. Halk, Şeyh Ali Semerkandi tarafından çıkarılan suyun kutsal olduğuna inanır. (M. İndex V Din)

Şeyh Ali Semerkandi hakkında tarihi gerçeklerde herhangi bir bilgiye rastlayamadık. Ancak halk onun Semerkand'lı olduğunu, Karaman'dan sonra hayatının bir bölümünü Mut'un Zeyne Köyü'nde geçirdiğini ve insanlara doğru yolu bulmalarında yardım ettiğini söylemektedir.

İ.E-76 ile 98'in bir varyantı olan bu efsanede de, çınar

---

(328) Abdülkadir İnan, "Türk Boylarında Dağ, Ağaç (Orman) ve Pınar Kültü", Makaleler ve..........II.Cilt,...........s.253

ağacının altından akan pınarın buradan nasıl akmaya başladığı konu edilmiştir.

Efsanemizde yer alan çoban, aslında çobanlık yaparak nefsini terbiye eden bir kişidir. Bu olay bize Kalenderi dervişlerinde görülen, her türlü ağır işi; toplum dışı diye nitelendirebilecek her türlü iş ve davranışları yaparak nefsin körletilmesi olayını hatırlatıyor. Örneğin; dilencilik vb.

Halk çobanın bu özelliğini bilmediği için ona inanmamaktadır. Bu durumu gören Şeyh Ali Semerkandi'nin ise çobana yardımcı olmak için yerden su çıkartması "yerden, taş veya kayadan su fışkırtma" (329) motifiyle ilgilidir.

Efsanemizde geçen bu pınarın bugün bile halk tarafından Şeyh Ali Semerkandi'nin atının semerini yere vurmasıyla çıktığına ve çınar ağacının da semeri olduğuna inanılması, yörede pınara ne kadar kutsal bir gözle bakıldığını göstermesi bakımından önemlidir.

KARACAGOLAN KUYUSU EFSANESİ (I.E-101)

Motifler

1. Karacaoğlan Kuyusu'ndaki suyun kendi kendine çıktığına inanılır. (M. İndex F Olağanüstülükler)

2. Kirli bir dervişin bu kuyudaki suyla yıkanmasından sonra, su kurur ve bir daha çıkmaz. (M. İndex F Olağanüstülükler)

3. Halk arasında kuyu, kutsal kabul edilir. (M. İndex V Din)

---

(329) Ahmet Yaşar Ocak, Kültür tarih Kaynağı..........s.89

Bugün Karacoğlan Tepesi'nde bulunan Karacaoğlan Kuyusu'yla ilgili anlatılan İ.E-101'de, kuyuda kendi kendine çıkan suyun, kirli bir derviş tarafından kirletilmesi sonucu kuruması konu edilmiştir.

Aslında hangi dini çevrede olursa olsun suyun işlevi hep aynıdır. O, günahları yok eder. pisliklerden arındırır taze hayat verir (330). Ancak İ.E-101'de kendi kendine çıktığı için kutsal kabul edilen suyun kirletilmesi günahtır. Dervişin kirliyken böyle kutsal bir suyla yıkanması hem kendisinin günah işlemesine hem de kuyunun kurumasına neden olmuştur. Halk arasında, içinde bir zamanlar kendi kendine çıkan bir su bulunduğu için kuyuya kutsal bir gözle bakılır.

---

(330) Ali Rıza Gönüllü, Türk İnançlarında "Su", Türk Folkloru, Yıl:7, sayı:73, Ağustos 1985, s.17

4. BÖLÜM

İÇEL EFSANE METİNLERİNİN YAPILAN TASNİFE GÖRE VERİLMESİ

I. DİNİ EFSANELER

A. VELİLERLE İLGİLİ EFSANELER

DEMİRKAPI (VEYA TARSUS FATİHİ) EFSANESİ (I.E-1)

Tarsus'ta Demirkapı denilen yerde halk arasındaki ünvanı Tarsus Fatihi olan Şıh Muhammed Biyedri'nin bir mezarı vardır. Halk, onun hayattayken ve öldükten sonra gösterdiği kerâmetleri şu şekilde anlatır:

Şıh Muhammed Biyedri, harmanını rüzgârsız savururmuş. Birgün onun evliyalığını sınamak istemişler ve aylarca yağmur yağmayan topraklara, ne zaman yağmur yağacağını sormuşlar. Göğe başını kaldıran evliya, kalbur büyüklüğünde bir bulut gördüğünü söylemiş ve o anda yağmur yağmaya başlamış. Halk da bundan çok etkilenmiş.

Yine o dönemde din yolunda savaş başlayınca halk, evliyanın savaşa katılmasını istemiş. O ise, savaşta öldüğü yere gömülmek şartıyla, savaşa katılmış. Savaşta birçok kahramanlık gösterdiği için "Tarsus Fatihi" ünvanını almış. Şehit düşünce de isteği üzerine vurulduğu yere gömülmüş.

Yıllar sonra bir kazı sırasında Şıh Muhammed Biyedri'nin mezarı da açılmış, ancak onun ilk yattığı günkü gibi durduğu görülmüş. Yarasının üzerindeki kanlı pamuk, olduğu gibi durmaktaymış. Çevresindekiler, hayretler içinde pamuğu çekmişler ve o anda yarasından sanki yeni vurulmuş gibi kanlar akmaya

baslamıs. Baska pamuklarla kapatmaya calısmıslar, fakat kan durmamıs. Içlerinden biri ilk pamuğu tekrar koymus ve o anda kanama durmus.

Bu evliyanın elinde, bir de sımsıkı tuttuğu bir kılıç varmıs. Kılıcı elinden bir türlü alamamıslar. İçlerinden Allah'a inanan, dini bütün bir kisi onun yanına yaklasıp ona "Göğsümdeki imana yemin ederim ki, elindeki kılıcı sana geri vereceğim." deyince evliya elini acmıs. Bunun üzerine bu kisi, kılıcı alıp halka göstermiş ve daha sonra tekrar evliyanın eline tutusturmus.

Halk bugün de evliyanın mezarını ziyaret etmektedir.

Kaynak: Zülfünaz Nesli, ev hanımı, 55, ilkokul, 01.01.1995, Mersin-İçel.

MUGDAT DEDE VE AMCASININ KIZI EFSANESI (I.E-2)

Anlatılanlara göre; Muğdat Hz.Muhammed'in halasının oğludur. Hz.Muhammed'in katıldığı bütün savaslara katılmıştır. Her görüldüğü yere bir türbe yapıldığı için 366 tane türbesi vardır, ancak esas makamının Suriye ile Antakya arasında olduğu bilinmektedir.

Türbelerinden biri de Mersin'de Bahçelievler Mahallesi'ndedir. Burada ayrıca Muğdat Camii adında büyük bir cami de vardır. Söylenilenlere göre; Muğdat'ın basından bircok olay geçmiştir. Bu olaylardan bir tanesi de yörede, söyle anlatılır:

Muğdat amcasının kızını sevmis ve onu istemis, fakat kızı ona vermemişler. O zamanlar kızlar, çok güçlü olurmus. Muğdat'ın amcası, kızını kim yenerse, kızı ona vereceğini

söylemiş. Muğdat, kızı yendiği halde amcası, evlenmelerine izin vermemiş.

Daha sonra Muğdat'ı öldürüp, etini parça parça etmişler. Bu et parçalarını içi cıncık dolu bir posta doldurmuşlar, kızı da bir başkasına vermişler. Gerdek gecesi kapı çalınmış. Kızın annesi, damat tarafından gelenler olduğunu zannetmiş ve kapıyı açmış. Karşısında Muğdat'ı görünce çok şaşırmış. Bu olay sonunda da kızı Muğdat'a vermişler.

Evlenme dileği olanlar, şimdi bile bu türbeye gitmektedirler.

Kaynak: Hülya Süçı, ev kızı, 35, ilkokul, 07.02.1995, Mersin-İçel.

Kelimeler

cıncık: İçi gerekli veya gereksiz birçok eşya ile dolu olan, deriden yapılmış torba.

ŞIH DEDE EFSANESİ (I.E-3)

Erdemli'de Şıh Dede diye tanınan bir ermişle ilgili bir efsane anlatılır. Burada türbesi yoktur, ancak aşağıda anlatacağımız efsanesini yöre insanlarının hepsi bilir:

Erdemli'de çok eskiden ermiş bir kişi varmış. Bu kişinin evliyalığını, karısı dahil hiç kimseler bilmezmiş. Bu adamın iki oğlu ise askerdeymiş. Birgün oğullarının savaşta şehit düştüğünü hisseden evliya, hemen oğullarının yanına gidip, onları gömmüş. Geri döndüğünde ise üstü başı kan içindeymiş. Bu durumu çok merak eden karısı Nini hatun, niçin bu halde olduğunu sormuş. Ermiş kişi, cevap vermemiş, çünkü olanları anlatırsa evliyalığı bozulurmuş. Karısı ise daha da merakla-

raklanıp çok üstelemiş, sonunda dayanamayan evliya; "Beni söylettin ya Nini, iki gözün önüne aksın! Oğulların şehit oldu da onları toprağa koydum geldim." demiş. Bundan sonra karısının iki gözü önüne akmış.

Günümüzde de evliyaların sırlarını söylememeleri gerektiği, eğer söylenirse kötü şeylerin olabileceği inancı yaygındır.

Kaynak: Mehmet İlvan, serbest meslek, 62, öğrenimi yok,14.12. 1994, Erdemli-Mersin.

ŞEYH MUHAMMED ABBARİ VE YOĞURTPAZARI'NDAKİ SUYUN EFSANESİ (I.E-4)

Mersin'in Kuva-yı Milliye Caddesi'nde Muammer Aksoy Parkı vardır. Bu park yapılmadan önce Yoğurtpazarı adı verilen bu yerde şimdi akmayan fakat eskiden akan ve çevredeki bütün insanların kullandığı bir su vardır. Bir ara kuruyan bu suyun, Suriye'den gelerek önce Tarsus'a daha sonra da Mersin'e yerleşen Şeyh Muhammed Abbari tarafından tekrar çıkartılmasının efsanesi şöyledir:

Mersin'in eski Yoğurtpazarı'ndaki su, bir gün kurumuş. Birçok insan suyu tekrar çıkarmayı denemiş, ancak başarılı olamamış. Çaresiz kalarak Şeyh Muhammet Abbari'yi çağırmışlar. Şeyh, cebinden bıçağını çıkarıp, şalvarını toplayarak, suyun eskiden aktığı yere bıçağıyla vurmuş. Bıçağı, yere vurur vurmaz oradan su çıkmış. Halk, şeyhe ödül vermek istemiş, ancak o kabul etmemiş. Bu zatın aracılığıyla halktan ne dilersen olurmuş.

Kaynak: Cemile Cömert, ev hanımı, 66, ilkokul, 05.02.1995, Mersin-İçel.

B. TÜRBE VE ZİYARETLERLE İLGİLİ EFSANELER

MUĞDAT DEDE TÜRBESİ İLE BİR KARADENİZLİ'NİN EFSANESİ (İ.E-5)

Mersin'de gerçek adı Miktat olan ancak halk tarafından Muğdat şekline dönüştürülen evliyayla ilgili birçok efsane anlatılır. Bunlardan biri de bir Karadenizli ile ilgili anlatılan efsanedir:

Muğdat Dede'nin mezarının bulunduğu araziyi bir Karadenizli satın almış. Halkın burayı ziyaret etmesinden rahatsız olan bu kişi, kimsenin gelip geçmemesi için mezar taşlarını ayağıyla dağıtmış. Gece uyurken rüyasına giren ve ona neden böyle davrandığını soran evliya, bütün gece onu öküz gibi kullanarak çift sürdürmüş.

Üç gece bu olay devam etmiş. Gündüz yapacağını ardına koymayan Karadenizli geceleri çift sürmüş ve sabahları çok yorgun bir durumda uyanmış. Taşları yerine koymasını söyleyen evliya, Karadenizli'nin dinlemediğini görünce ona tokat atmış. Sabah ağzının eğrilmiş olduğunu gören Karadenizli, artık onun büyüklüğüne inanmış ve taşları yerli yerine koymuş. Bununla da kalmayıp bu mezarın etrafını, üstü açık ve kenarlarında pencere olacak şekilde duvarla çevirmiş.

Bugün de halk, tübeyi ziyaret edip adaklar adamaktadır.

Kaynak: Zülfünaz Nesli, ev hanımı, 55, ikokul, 01.01.1995, Mersin-İçel.

SAH ER DURAGI EFSANESİ (İ.E-6)

Silifke'nin İmamuşağı Köyü'ndeki bir tepede bir ziyaret yeri vardır. Burada belirli bir evliya yatmamakla birlikte halk, bütün yöre yatırlarının burada toplandığına, ibadetlerini yapıp önemli kararlar aldığına inanmaktadır.

Bölgede yağmur yağmadığı zamanlarda bütün çevre köyleri biraraya gelip kurbanlık koçlar, horozlar, un, bulgur vb. hazırlar, daha sonra da Şah Er Durağı'na gidermiş. Burada getirdikleri yiyecekleri pişirip yerler, ibadetlerini yapıp dua ederler, evlerine dönerken de çoğu kez yolda yağmura yakalanırlarmış.

Günümüzde havaların kurak gittiği, yağmur yağmadığı zamanlarda, bu tepeye gidilip yağmur yağması için dileklerde bulunur.

Kaynak: Saniye Güraslan, ev hanımı, 75, öğrenimi yok, 01.01.1995, Mersin-İçel.

SIH MUHAMMED ABBARİ VE TÜRBESİNİN EFSANESİ (İ.E-7)

Mersin'de 100 yıl önce yaşadığı söylenilen Şıh Muhammed Abbari'yle ilgili şu olaylar anlatılır:

Şıh Muhammed Abbari, Mersin'in kumandanıymış. insanlara yardım etmeyi seven, onlara yol gösteren dini kuvvetli bir şehymiş. Öldükten sonra kendi tarlasına gömülmüş. Türbesi yapılmadan önce, mezarının bulunduğu yere inşaat için bir kepçe aracı gelmiş, ancak bu aracı kullanan kişi felç olmuş.

Bu şıh, bir gece Nihat Güverti isimli bir kişinin rüyasına girmiş ve "Benim türbemi tarlanın içindeki ağacın yanına

yap, ben sana gereken yardımı yaparım." demiş. Bu kişi de, şeyhin türbesini istediği yere, üstü açık bir şekilde yaptırmış.

Anlatılanlara göre; felçli olan bir kız, buraya gelmiş ve iyileşmiş bir şekilde ayrılmış.

Kaynak: Efçen Erdem, ev hanımı, 85, öğrenimi yok, 05.02.1995, Mersin-İçel.

SIH SALİH TURBESİ EFSANESİ (İ.E-8)

Mersin'in Çankaya Mahallesi'nde bir yatır vardır. Çevredekiler bu yatırla ilgili şöyle bir efsane anlatırlar:

Zamanın birinde aşiretlerden biri Mersin'e yerleşmiş. Bir gün bu aşiretin şeyhi ölmüş ve ziyaret yerinin şu anda bulunduğu yere gömülmüş. Yıllar sonra yatırın gömülü olduğu yerdeki ev sahibinin oğlu geceleyin tuvaletini, annesinin uyarmalarını dinlemeyerek yatırın bulunduğu yere yapmış. O gecenin sabahı, evin oğlu horoz döğüştürmek için horozunu alıp yola çıkmış. Horoz, yolda oğlanın gözünü çıkarmış.

Bir başka rivayete göre ise; Sıh Salih orada yatmamaktatadır. Buranın kutsal bir yer olmasının sebebi; Hızır Aleyhisselam'ın buradan geçtiğine inanılmasıdır.

Kaynak: Mustafa Şahin, çaycılık ve ziyaret yerinin bakıcılığı, 76, ilkokul, 08.02.1995, Mersin-İçel.

SOLAK DEGİRMEN EFSANESİ (İ.E-9)

Mut'un Zeyker Yaylası sınırları içinde çok eskiden, bütün değirmenlerin sağ taraftan dönmelerine karşın sol taraf-

tan dönen ve bu yüzden Solak Değirmen adı verilen bir değirmen varmış. Bu değirmenle ilgili şöyle bir efsane anlatılır:

Vücutça gelişimini tamamlayamayan çocuklar, Solak Değirmen'e getirilip, buraya oturtularak birkaç kez döndürülürmüş. Daha sonra da oradaki bir taşın üzerine oturtulup, değirmenin suyuyla yıkanırmış. Eve döndüklerinde de çocukların iyileşmiş oldukları görülürmüş.

Şimdi burada değirmen yok, ancak onun yerine bir ocak ve ocağın yanında da bir su arığı var. Günümüzde de özürlü çocuklar, buraya getirilmekte, kurbanlar kesilmekte ve çocukların iyileştiğine inanılmaktadır.

Kaynak: Sıtkı Soylu, folklorcu ve gazeteci, 68, lise, 14.03. 1995, Mut-Mersin.

ASHÂB-I KEHF EFSANESİ I (İ.E-10)

Tarsus'ta Ashâb-ı Kehf adında çok ünlü bir mağara vardır. Bu mağarada geçen ve yöre insanlarının hemen hepsi tarafından bilinen bir efsane anlatılır:

Tarsus yöresinde Takyanus Cabbar adında bir hükümdar varmış. Bu hükümdar, halkın puta tapmasını istemiş. Takyanus Cabbar'ın bu emrine yedi genç karşı gelmiş. Bunlar bir kenara çekilerek, Allah'a dua etmeye ve yalvarmaya başlamışlar. Bu yedi gençin adları; Yemliha, Mekseline, Mislina, Mernus, Debernus, Sazenus ve Kafestatayus olarak bilinmekteymiş.

Hükümdar, bunları yanına çağırarak durumlarını değiştirmezlerse, onları öldürteceğini söylemiş. Bunun üzerine yedi genç, bu şehirden ayrılmaya karar vermişler. Yolda peşlerine, adı Kıtmir olduğu söylenen bir köpek takılmış. Köpeği kovma-

larına rağmen bir türlü gitmemiş ve dile gelip konuşarak; "Beni niçin kovuyorsunuz? Ben sizin inandığınız Allah'a 40 sene önce inandım." demiş. Bunun üzerine köpeği de yanlarına alarak bir mağaraya sığınmışlar. Yorgun oldukları için uykuları gelmiş ve uyumuşlar. Rivayete göre bu uyku 300 yıl sürmüş. Uyandıklarında ise, çok acıktıklarından içlerinden birini, yiyecek almak için şehre göndermişler. Şehre giden genç, etrafta birçok değişiklik olduğunu görünce çok şaşırmış. Yine de yoluna devam ederek ilk rastladığı dükkândan yiyecek birşeyler almış. Parayı uzattığı zaman dükkân sahibi çok şaşkın bir şekilde, bunu nerede bulduğunu sorunca genç, paniğe kapılıp oradan kaçmış. Dükkân sahibi durumu valiye bildirmiş. Bunun üzerine valinin emriyle askerler, mağaraya gelerek gençlerin izini bulmuşlar. Askerleri gören gençlerden her biri mağarada bulunan yedi deliğe girerek gözden kaybolmuş.

Anlatılanlara göre; bu deliklerin hepsi hacca açılmaktadır. Bugün birçok insan Ashab-ı Kehf denilen bu mağaraya gelerek adak adamakta ve dileklerinin gerçekleşmesi için dua etmektedirler.

Kaynak: Saniye Güraslan, ev hanımı, 75, öğrenimi yok, Mersin-İçel.

ASHÂB-I KEHF EFSANESI II (I.E-11)

Ashâb-ı Kehf efsanesinin bir başka varyantı da şöyledir:

Tarsus'ta çok eskiden, halka devamlı zulmeden bir hükümdar varmış. Yedi arkadaş, bu hükümdarın zulmüne karşı gelmişler. Padişah da bunu haber alıp, muhafızlarına onları yakala-

malarını emretmis. Bunun üzerine yedi arkadas, muhafızlardan kaçarak içlerinde çoban olan arkadaslarının bildiği bir mağaraya saklanmıslar. Muhafızlar bu yedi arkadası bulmuşlar, ancak o anda bir mucize olmuş ve bunlar Hak Te'alâ tarafından hem mağaranın içinde hem de dısında aynı anda görünmüşler. Muhafızlar mağaradan çıkar çıkmaz mağarada bir zelzele olmuş ve mağaranın kapısı kapanmıs. İçeride kalan bu yedi kişi de çok yorgun oldukları ve içlerinden birinin de kovalama sonucu ayağı kırıldığı için uyumaya karar vermişler.

Bir rivayete göre 700 yıl bir başka rivayete göre 300 yıl uyuyan bu gençler, sadece bir gece uykuda kalmış gibi uyanmışlar. Ayağı kırık olanın, ayağının iyilesmis olduğunu görünce de çok şaşırmışlar. Daha sonra çok acıkmışlar ve tehlikenin de geçmiş olduğunu düşünerek dısarı çıkmaya karar vermişler. Dışarıdan gelen bir ışığı takip ederek, mağaranın kapısındaki taşları açmışlar. İçlerinden birisi yiyecek almak için şehre gitmis. Ekmek aldıktan sonra fırıncıya yüzyıllar öncesinin parasını verince, zaten bunun kıyafetin de şüplenen fırıncı, onu alıp hemen hükümdara götürmüş. Hükümdar parayı nereden bulduğunu sorunca, kendisinin olduğunu söyleyerek başlarından geçenleri anlatmıs. Daha sonra mağaraya gitmişler. Hükümdar ve çevresindekiler, kendilerinin de bu yedi kişi gibi uyuyakalacaklarından korktukları için mağaraya girememişler. Daha sonra bu yedi kisi, mağaranın içindeki yedi oyuktan girerek kaybolmuşlar.

Anlatılanlara göre, bu oyuklardan hacca gitmislerdir. Günümüzde de halk bu oyuklara girenlerin bir daha çıkamayacağına inanmaktadır.

Kaynak: Arzu Atalay, ev hanımı, 30, lise, 15.01.1995, Mersin-İçel.

ESHÂBU'L - KEHF EFSANESİ III (İ.E-12)

Tarsus'taki Eshabü'l-Kehf mağarasıyla ilgili bir başka efsane de şu şekildedir:

Eskiden bugünkü Tarsus'ta çok zalim bir hükümdar varmış. Yine bu dönemde yaşayan ve Allah'a inanan yedi kardeş, insanların doğru yolu yani Allah yolunu bulmaları ve hükümdarın zulmünden kurtulmaları için mücadele ederlermiş. Ancak hükümdar bunu öğrenince adamlarını, bu yedi kardeşi öldürmeleri için üzerlerine salmış. Yedi kardeş, yanlarına Kıtmir adında bir köpeği de alarak Eshabü'l-Kehf mağarasına sığınmışlar. Bunların peşinden gelen saray muhafızları, mağaranın önündeki örümcek ağlarını görünce buraya girmediklerini düşünerek oradan uzaklaşmışlar.

Mağarada, açlıktan ve susuzluktan yorgun düşen yedi kardeş ve köpekleri Kıtmir, derin bir uykuya dalmışlar. Uyanınca, içlerinden ikisi yiyecek almak için şehre gitmiş. Dükkân sahipleri, ellerinde yüz sene öncesinin parasını verdiklerini görünce, bu paranın geçerli olmadığını söyleyip, hükümdara haber vermişler. Hükümdar da peşlerine adamlarını salmış. İki kardeş, mağaraya gelip diğerleriyle birlikte dağın tepesine çıkmışlar. Burada ellerindeki asâlarını yere vurarak göğe yükselmiş ve yıldız şekline dönüşmüşler. Onları takip eden muhafızlar ise, orada taş kesilmişler.

Bugün gökte yedi yıldız görenler, bunların yedi evliya olduğunu söylerler.

Kaynak: Zülfünaz Nesli, ev hanımı, 55, ilkokul, 01.01.1995, Mersin-İçel.

KÖSEKBÜKÜ MAĞARASI'NIN EFSANESİ (İ.E-13)

Anamur'un Abanoz Yaylası'nda hastalara şifa dağıtan bir mağara vardır. Adı Köşekbükü olan bu mağaranın efsanesi şöyledir:

Anamur padişahının iyi yürekli, güzel kızı birgün hastalanmış. Ülkedeki hekimlerin hiçbirisi onu iyileştirememiş. Artık ümitlerini kesmiş bir durumda beklerken, yaşlı bir kadın gelmiş ve kızı iyi edeceğini söylemiş. Bu kadın, kızı Köşekbükü Mağarası'na götürmüş ve oradaki sudan içirerek kıza derin bir soluk almasını söylemiş. Kız, kısa bir süre sonra iyileşmiş. Mağaradan ayrılırken; "Ben buraya hasta olarak geldim, sağlıklı olarak geri dönüyorum. İnşallah, benden sonra buraya gelen tüm hastalar şifa bulur." diye dua etmiş.

Günümüzde hastalar, iyileşmek umuduyla buraya gitmektedir.

Kaynak: Şerife Solda, ev hanımı, 65, ilkokul, 25.12.1994, Mersin-İçel.

AYA TEKLA KİLİSESİ'NİN EFSANESİ (İ.E-14)

Silifke'de Aya Tekla adında mağara şelinde bir kilise vardır. Önceleri doğal bir mağara olan bu yeraltı mağara ve kilisesi daha sonraları Hıristiyanlar tarafından restore edilerek bir gizli yeraltı ibadet yeri haline getirilmiştir. M.S. 460-470 yıllarında ise Aya Thekla'ya izafeten bir yer üstü kilisesi inşa edilmiştir. Silifke'nin Uluğöz Köyü'nde

olan bu kilisenin bu adı almasının efsanesi şöyledir:

Konya'dan Silifke'ye Hıristiyanlık'ı yaymak için gelen Thekla adındaki genç kız, halkın büyük bir tepkisiyle karşılaşmış. Mucizevî olaylar da gösteren Thekla, bu olay sonucunda ibadetlerini gizli gizli yapmaya baslamış. Halk ise onun ilahî gücünün, bekâretinden geldiğine inanarak, yörenin gençlerini Thekla'nın üzerine salmıs. Azize Thekla ise, onlardan kaçarak eski adı Aya Thekla olan mağaraya girmiş ve pelerinini üzerine iyice örttükten sonra ortadan kaybolmuş.

Günümüzde ise bu kilise, 5. yüzyıldan beri Hıristiyanlar için önemli bir hac ve ziyaret merkezi haline gelmiştir.

Kaynak: Serap Bilgen, Üniversite öğrencisi, 20, öğrenci, 08.02.1995, Mersin-İçel.

KARAMANOGULLARI MEZARLARININ EFSANESİ (İ.E-15)

Karamanoğulları sülâlesinden gelen birçok ünlü kişinin mezarlarından bir kısmı, Mut sınırları içinde olan Değirmenlik Yaylası'nda bir kısmı da Ermenek (Karaman'a bağlı) sınırları içindeki Balkusan Yaylası'ndadır. Bu mezarların birçoğu tahrip edilmiştir. Mut halkı, bu mezarların tahrip olma sebebini şu şekilde açıklar:

Karamanoğulları'nın çocukları genelde erkek olurmuş, kız çocukları pek yokmuş. Bu nedenle özellikle erkek çocuk isteyenler veya hiç cocuğu olmayanlar, Karamanoğulları'nın mezarlarını yalarmış. Bazıları da bu mezarlardan biraz taş alıp evlerine götürürmüş.

Karamanoğulları'nın önde gelen isimlerinden olan Nurettin Sûfi'nin mezarı Değirmenlik Yaylası'ndadır. Buraya ziya-

rete gidildiğinde, mezarın tahrip olduğu görülür.

Günümüzde de Karamanoğulları'nın mezarlarını yalayanların erkek çocuğa sahip olabilecekleri inacı hâlâ yaygındır.

Kaynak: Sıtkı Soylu, folklorcu ve gazeteci, 68, lise, 14.03. 1995, Mut-Mersin.

SANCAGIN KERAMETI EFSANESI (I.E-16)

Eskiden savasa çağrılan sipahi veya yaya birliklerinin basarılı kumandanlarına, o birliğin sancağı hediye edilirmiş. Karaman bölgesindeki kumandanlar da sancağı Seyh Ali Semerkandi'nin türbesine hediye ederlermis. Günümüzde bu sancaklardan bir tanesi türbededir, üzerinde de sancak sahibinin adı işlemeli olarak yazılıdır.

Anlatılanlara göre; Kurtulus Savası'dan önce bu türbede iki tane sancak varmıs, ancak savastan sonra biri ortadan kaybolmuş. Karamanlılar bu kaybolan sancakla ilgili söyle bir efsane anlatırlar:

Kurtuluş Savası'nın en kritik günlerinde, iki aylık bir gelinin kocasını da savaşa almışlar. Kocası savaşa gittiği için gece gündüz uyku yüzü görmeyip ağlayan gelin, arada bir dalar gidermis. Birgün rüyasında ak sakallı bir adam, Seyh Ali Semarkandi türbesindeki sancağın alınıp acele orduya yetistirilmesini, böylece savaşın kazanılacağını söylemis. Gelin hemen uyanmış, rüyasını ailesine ve çevresindekilere anlatmış. Baska ailelerden de askere giden olduğu için topluca türbeye gidip sancağı almıslar. Daha sonra dua ve tekbirlerle sancağı müfrezeye vermisler. Bu sırada jandarma karakol kumandanı, bunun safsata olduğunu ve türbeden sancağın

çıkarılmaması gerektiğini söyleyerek sancağı almış ve karakola getirmiş. Ancak aylardan ağustos olduğu ve burada yanıcı herhangi birşey olmadığı halde, karakolda yangın çıkmış. Sancak kurtarılmış, fakat karakol kurtarılamamış. Olay o zamanın ilçe merkezi olan Gülnar'a kadar duyulmuş ve sancak oraya götürülüp, hükümet konağında muhafazaya alınmış. O gece hükümet konağı da yanmış ve sancak yine kurtarılmış. Bunun üzerine bu işte bir kerâmet olduğuna inanan yetkililer sancağı müfrezeye teslim etmişler. Tekbir ve dualarla uğurlanan müfreze, Mut ile Karaman arasındaki Sertavul Hanı'nda gecelerken düşman cephesinin bozulduğunu ve Türk ordusunun Yunanlılar'ı önüne katıp İzmir'e doğru kovaladığı haberini almış. Müfreze bunu duyunca şarkılarla, türkülerle Mut'un kasabası olan Zeyne'ye dönmüş, ancak o tarihten beri savaşın kazanılmasını sağlayan sancağın ne olduğunu hiç kimse bilmiyor.

Bugün Karamanda'ki Şeyh Ali Semerkandi türbesinde bulunan ikinci sancağın yok olmasıyla ilgili bu efsane anlatılmakta ve efsanedeki olayın gerçek olduğuna inanılmaktadır.

Kaynak: Sıtkı Soylu, folklorcu ve gazeteci, 68, lise, 02.05. 1995, Mut-Mersin.

Kelimeler

müfreze: Türlü askerî görev ve hizmetlerin yapılması için, küçük birliklerden, belli bir kuruluşa bağlı kalmadan geçici olarak oluşturulan gruplara verilen ad.

sancak: Çoğunlukla askerî birliklere verilen yazı işlemeli, kenarları saçaklı ve gönderli bayrak.

TARSUS ULU CAMİ'DEKİ TÜRBELER

Ulu Camî, Tarsus'un en büyük camisidir. Bu caminin yan tarafında biri açıkta diğer üçü kapalı bir bölmede olmak üzere 4 tane türbe vardır. Bu türbeler aşağıda adlarını vereceğimiz ulu kişilere aittir:

LOKMAN HEKİM'İN TÜRBESİ EFSANESİ (İ.E-17)

Lokman Hekim, hekimlerin başıdır. Ömrünün sonlarına doğru Çukurova'ya, o zamanlar Çukurova'nın en gelişmiş şehri olan Tarsus'a gelmiştir. Burada birçok hastalığa şifa bulmuşur. Kur'ân-ı Kerîm'de "Lokman Suresi" olarak adı geçen Lokman Hekim'in türbesi, Ulu Camî'nin yan tarafındaki kapalı bölmededir.

Bugün bu makam "14 Mart Tıp Bayramı"nda doktorlar tarafından ziyaret edilmektedir. Ayrıca çaresiz hastalığa yakalananlar, Lokman Hekim'in türbesini ziyaret ederek şifa bulmaktadırlar.

Kaynak: Sefer Yiğit, müezzin, 53, ilkokul, 10.04.1995,Tarsus-Mersin.

HZ. ŞİT PEYGAMBER'İN TÜRBESİ EFSANESİ (i.E-18)

Tarsus, tarihi çok eskilere dayanan bir şehirdir. Söylenilenlere göre; dünyanın ilk kurulan şehirleri arasında ya 3. ya da 4. sırayı almaktadır. Hatta ilk insan olan Hz. Adem'in oğlu Hz. Şit dahi hayatının bir kısmını burada geçirmiştir. Bu nedenle Şit Peygamber'in Tarsus'taki Ulu Camî'de bir makamı vardır. Bu makamın üzerinde "Hz. Adem babamızın son ve tek

olarak doğan ve kendisine 50 suhuf nazil olan Hz. Şit Peygamber'imizin makamıdır." diye yazılıdır. Bu makamda yazılı olan son ve tek ibaresinin anlamı şudur:

Hz. Adem'in bütün çocuklarının çift doğmasına karşılık, sadece son doğan çocuğu Hz. Şit tek doğmuştur.

Bugün de halk, Hz. Şit Peygamber'in makamını ziyaret edip günahlarından arınmak için dua etmekte, onun 950 ya da 1000 yıllık ömrünün bir kısmını Tarsus'ta geçirdiğine inanmaktadır.

Kaynak: Sefer Yiğit, müezzin, 53, ilkokul, 10.04.1995, Tarsus Mersin.

Kelimeler

suhuf: Sahife (Dört peygamberin dışındaki peygamberlere inen ayetlere suhuf denilir.

nâzil olmak: İnmek.

HALİFE ME'MUN'UN TÜRBESİ EFSANESİ (I.E-19)

Tarsus'taki Ulu Camî'de Şit Peygamber İle Lokman Hekim'in makamının bulunduğu odada bir de Abbasi halifelerinden Harun Reşid'in Oğlu Halife Me'mun'un mezarı vardır.Mezarının buraya yapılmasının efsanesi şöyledir:

Halife Me'mun Tarsus'a geldiğinde Şit Peygamber ile Lokman Hekim'in makamını ziyaret etmiş ve "Öldükten sonra benim kabrimi, bu iki mübareğin yanına yapın." demiş. Ölünce de vasiyeti üzerine onu buraya gömmüşler.

Halk, buraya dua etmek ve bir dilekte bulunmak amacıyla gelir.

Kaynak: Sefer Yiğit, müezzin, 53, ilkokul, 10.04.1995,Tarsus-Mersin.

SEYH MUHAMMED HASANİ'NIN TURBESİ EFSANESİ (İ.E-20)

Ulu Camî'de üç din büyüğünün türbesinin bulunduğu odanın hemen ön tarafında, Kâdiri tarikatı şeyhlerinden olan Muhammed Hasanî'nin kabri vardır. Bu şeyhle ilgili anlatılan olay şöyledir:

Mardinli olan Şeyh Muhammed Hasanî, Kâdiri tarikatını tanıtmak amacıyla Tarsus'a gelmiş, ancak burada ölünce, halk da onunu şimdiki yerine gömmüş.

Günümüzde halk, herhangi bir dilekte bulunmak amacıyla türbeyi ziyaret etmektedir.

Kaynak: Sefer Yiğit, müezzin, 53, ilkokul, 10.04.1995, Tarsus Mersin.

DANIYAL PEYGAMBER'İN TURBESİ EFSANESİ (İ.E-21)

Danıyal Peygamber Kudüs'te doğmuş ve Babil krallığı zamanında yaşamıştır. Bolluk-bereket ve remil peygamberidir.

Anlatılanlara göre; Tarsus'ta bir kıtlık başlamış. Bunun üzerine Tarsus Beyi, Danıyal Peygamber'i Tarsus'a davet etmiş. Onun gelmesiyle bolluk olunca, Tarsus'a yerleşmesi sağlanmış. Bugün mezarı, Tarsus'taki Makam Camî'nin doğusunda ayrı bir bölmededir. Ancak bundan yüzyıllar öncesinde çok derinlere gömülmüş, Berdan ırmağı da üzerinden geçirilmiştir. 1964 yılında ırmağın yatağının değiştirilmesi sırasında kabrin üstü toprakla örtülmüş; mezar da toprağın 20-30m altında kalmıştır.

Günümüzde hem Müslümanlar hem de Hıristiyanlar, türbeyi ziyaret etmektedirler. Halk arasında ise, Danıyal Peygamber'in bulunduğu yerde kıtlık yaşanmayacağına dair inanç yaygındır.

Kaynak: İbrahim Ağca, müezzin, 45, ilkokul, 10.04.1995, Tarsus-Mersin.

Kelimeler

remil: Rüya yorumu.

BİLALİ HABEŞİ'NİN MESCİDİ EFSANESİ (İ.E-22)

Bilâli Habeşi'nin Tarsus'un Kırkkaşık semtinde bir mescidi vardır. Mezarının Şam'da olmasına karşılık, zamanında burada ezan okuyup namaz kıldırdığı için onun anısına bir mescid ve kuyu yaptırılmıştır.

Günümüzde de bu mescidde Kur'an okunmakta ve birçok kişi dileğinin kabul olması için buraya gelmektedir. Ayrıca bu mesciddeki suyun kutsal ve şifalı olduğuna inanılmaktadır.

Kaynak: Cihangir Barut, şoför, 30, lise, 10.04.1995, Tarsus-Mersin.

Kelimeler

mescid: İçinde cuma ve bayram namazı kılınmayan, minaresiz, küçük cami.

MUĞDAT DEDE VE TÜRBESİNİN EFSANESİ (İ.E-23)

Mersin'de Bahçelievler Mahallesi'ndeki Muğdat Cami'nin yanında Muğdat Dede'nin üstü açık bir türbesi vardır. Bu türbe ile ilgili şöyle bir efsane anlatılır:

Birgün Muğdat ezan okumak istemiş, ancak çevresindekiler; "Sen ezan okuyamazsın, oku da görelim." diye onunla alay etmişler. Muğdat ise, türbesinin bulundu yere yapılması koşuluyla ezan okuyacağını, söylemiş. Daha sonra da ezan okumaya çıkmış, ezanı okuyup bitirdikten sonra ortadan kaybolmuş. Türbesini istediği yere yapmışlar ancak, türbenin üstü yıkılmış. Tekrar yapmışlar, yine yıkılmış. Bu belli bir süre böyle devam etmiş. Birgün bir adam rüyasında Muğdat'ı görmüş; Muğdat, "Benim türbemin üzerini kapatmayınız, açık kalsın." demiş. Böylece türbesinin üstü o günden bu yana açık kalmış.

Muğdat'ın türbesini bugün bile birçok insan, ziyaret eder. Burada adaklarını yerine getirirler, yemekler yapıp dağıtırlar, isteklerinin kabul olması için dua ederler.

Kaynak: Fatma Coşkun, ev hanımı, 80, öğrenimi yok, 27.01.1995 Mersin-İçel.

II. OLAGANUSTU KUVVETLER VE VARLIKLARLA İLGİLİ EFSANELER

A. ŞEYTAN İLE İLGİLİ EFSANELER

ŞEYTAN EFSANESİ (İ.E-24)

Mersin'in Mut ilçesinde keçi kılığında görünen şeytanla ilgili şöyle bir efsane anlatılır:

Yaşlı bir adam katırıyla Ermenek'in Gargara Köyü'nden Mut'a doğru gelirken, arkasından birşeyin geldiğini hissetmiş. Dönüp baktığında ise bir keçi görmüş, kovalamış, ama keçi meleyerek arkasından gelmeye devam etmiş. En sonunda elindeki iple keçiyi katırın arkasına bağlamış, ancak keçi inat etmiş bir adım bile atmamış, katır da onu çekememiş. Bunun üzerine yaşlı adam keçiyi götüremeyeceğini anlayarak, onu bir ağacın altına bağlamış. Eve geldiğinde çocuklarına olanları anlatıp keçiyi getirmelerini söylemiş. Çocuklar, hava karardığı için yanlarına çıra alıp, keçinin bulunduğu yere gitmişler. Keçiyi tam bağlı olduğu ağaçtan çözüp eve getirecekleri sırada, keçi dile gelmiş ve "Benim şerrim babanıza dokunacaktı ancak madem ki siz geldiniz, şimdi size dokunacak." demiş. Daha sonra da bir şimşek gibi havada kaybolmuş. İki delikanlı ellerindeki çıralarla birlikte hemen oradan uzaklaşmışlar. Eve gelince olup bitenleri evdekilere anlatmışlar, ama 15 gün de kendilerine gelememişler.

Bugün bile bu yolun şeytanlı olduğuna inanılır. Oradan geçenler besmele çekerler, bildikleri duaları okuyarak başlarına kötü birşeylerin gelmesine engel olurlar.

Kaynak: Belkıs Durmus, ev hanımı, 50, ilkokul,20.04.1995, Mut-Mersin.

Kelimeler

çıra: Çam gibi reçineli ağaçların yağlı ve çabuk yanmaya elverişli bölümü.

serr: Kötülük.

SEBİL KÖYÜ'NDEKİ SEYTAN EFSANESİ (I.E-25)

Mersin'e bağlı Çamlıyayla (Namrun) ilçesinin Sebil Köyü'nde Şeytanla ilgili şöyle bir efsane anlatılmaktadır:

Sebil kasabasında çok eski zamanlarda Delioğlan Koca lâkaplı, Mehmet adında bir adam yaşarmış. Karısı ile birlikte bir bağ evinde oturduğu için, hergün Sebil'deki işini bitirdikten sonra atıyla evine dönermis. Birgün yine bağ evine dönerken, atının arkasına birşeyin atladığını hissetmiş. Biraz ilerledikten sonra bunun şeytan olduğunu anlamış. O dönemlerde şeytan herkese görünürmüş. Adam, hiçbir şey yapmadan yoluna devam etmis. Tam bir su oluğundan geçeceği sırada, arkasındakinin indiğini görmüş. Çünkü şeytan, içinde su olan yollardan geçemezmis. Bu olay iki üç gün aynı şekilde devam etmis. Birgün Delioğlan Koca dayanamayıp başından geçenleri kahvede arkadaşlarına anlatmış. Onlar da;"Yarın yine o yoldan git, eğer tekrar atına binerse, yuları boynuna geçirip, kendi beline sıkıca sar. Daha sonra buraya getir, hepimiz dövelim." demişler. Delioğlan Koca tamam diyerek, akşama doğru yola çıkmış. Biraz gittikten sonra şeytan yine arkasına atlamış. O da atın yularını şeytanın boynuna atıp, beline bağlayarak arkadaslarının yanına getirmeye niyetlenmis. Şeytan ise inmeye

çalısıyormus. Kahveye yaklasınca, Delioğlan Koca seytana; "Bir daha bana, çoluğuma çocuğuma, soyuma, yedi sülâleme gözükmeyeceğine yemin eder misin?" diye sormus. Şeytan da tövbe edip yemin etmis. Delioğlan Koca da onu serbest bırakmıs. Bundan sonra seytan uzunca bir süre kimselere görünmemis.

Yıllar sonra Delioğlan Koca'nın torunlarından biri, Sebil Köyü'nün biraz ilerisindeki Sezekdibi denilen yerde çadır kurmus, hayvancılık yapıyormus. Şeytanlar da onların çadırlarının biraz üst tarafında düğün yaparak, asağıya doğru geliyorlarmıs. Içlerinden biri, çadıra yönelince tövbeli şeytan; "O tarafa gitme, orada benim görünmemeye tövbe ettiklerim var." demis ve sözünü tutmuş.

Günümüzde de Sebil'de ara sıra seytanların göründüğü ve besmelesiz gezilmemesi gerektiği inancı yaygındır.

Kaynak: Zeynep Kurnaz, ev hanımı, 85, ilkokul, 19.12.1994, Sebil Köyü-Tarsus

B. CIN VE PERIYLE ILGILI EFSANELER

ÇAMLIYAYLA'DAKI CINLERIN EFSANESI (I.E-26)

Namrun ilçesinin biraz daha üst kısmında, eskiden cinlerin yasadığı söylenir ve bununla ilgili şöyle bir efsane anlatılır:

Namrun'un biraz yukarısında Ayse Bacı denen bir kadın yasarmıs. Bu kadın, çufallığında savan dokuyarak geçimini sağlarmıs. Ancak bir gece bu çufallığın ses çıkardığını duymus, sessizce kalkıp baktığında ise birçok cinin çufallıkta

kilim dokuduğunu görmüş. Eskiden bu yaylada cinler çokmuş. Bunlar, bazı kişilerin bodrum katında veya çevredeki inlerde yaşar, hatta zaman zaman halktan bazı kişileri düğünlerine götürüp, oynatırlarmış. Yaylada yaşayan birçok kişi, cinlerin düğünlerine götürülenlerin üstü başı yırtık, saçı başı dağınık bir halde döndüklerini görmüşler.

Günümüzde yöredeki halk, eskiden cinlerin çok olmasının sebebini; o zamanlar besmelenin az çekilmesine ve temizliğe dikkat edilmemesine bağlamaktadır. Ayrıca her işe besmeleyle başlamanın gerekli olduğu, besmele çekilmezse o işe cinlerin karışabileceği inancı yaygındır.

Kaynak: Fatma Kultan, ev hanımı, 40, ilkokul, 17.12.1994, Tarsus-Mersin.

Kelimeler

çufallık (çulfalık): Dokuma aleti.

savan: Pamuk ipliğinden yapılan kalınca kilim, çul.

ÇARŞAMBA TAŞI EFSANESİ (İ.E-27)

Mersin'in Değirmendere Köyü'nde Çarşamba Taşı denilen bir taş vardır. Bu taşla ilgili yörede şöyle bir efsane anlatılır:

Çok eskiden çarbamba karısı denilen bir kadın varmış. Bu kadın köyün bir ucundaki yuvarlak, küçük bir taşın üstünde yıkanmış. Sonra da bu taşın hatırı kırılacak diye taşın altına sokularak kaybolmuş.

Çarşamba günü bu köyde, pamuk eğirmek iyi sayılmazmış. Çarşamba gecesi, bir kadın pamuk eğirirken, çarşamba karısı

bu kadının kapısını gıcır gıcır açıp, içeri girmiş. Kadının pamuk eğirdiği iğini, iyice büküp ansızın kaybolmus. Daha sonra çarsamba karısının, bu şekilde birkaç kez daha görünüp kaybolduğu söylenmektedir.

Bu olaydan sonra çarşamba karısının, altına girip kaybolduğu taş, çocukları iyileştirme yeri olarak kullanılmış ve adına da çarsamba taşı denilmiş.

Günümüzde de hasta çocuklar, bu taşın altına getirilip soyulur, çocuğun fanilası ile birlikte oraya bir miktar para atılır. Daha sonra çocuğun saçından üç bölük saç kesilerek yine taşın çevresine atılır. Çocuk, bu taşın çevresinde üç kez dolandırılır. Bu işlemden sonra çocukların iyileşeceğine inanılır.

Kaynak: Safiye Kelleli, ev hanımı, 77, öğrenimi yok, 20.03. 1995, Değirmendere Köyü-Mersin.

Kelimeler

iğ: Çıkrıklarda ipliğin sarıldığı demir tel (Metinde "iğin" şeklinde geçmektedir.

GEYİK SAĞAN PERİ KIZININ EFSANESİ (İ.E-28)

Geyikler genelde dağlık alanlarda ve sarp kayalıklarda yaşarlar. Mut'ta da bu geyiklerle ilgili bir efsane anlatılır. Bir rivayete göre Çoğlağa kapızında bir başka rivayete göre ise Kestel kapızında geçtiğine inanılan bu efsane şöyledir:

Çok eskiden peri kızları, sarp kayalıklarda yaşayan geyikleri sağarlarmış. Yine böyle bir zamanda geyiklerden biri hırçınlaşmıs, kendisini sağmak isteyen peri kızına tutulmak

istememiş. Geyiğe kızan peri kızı "Yahı yağlı kurşunlara git!" diye beddua etmiş. Tam o sırada geyiğe nişan alan avcının tüfeği patlamış, geyik vurulmuş. Bu duruma üzülen peri kızı, bu defa da avcıya "Hazır mıydın a elleri kuruyası!" demiş, avcının da elleri kuruyuvermiş.

Bu olaydan sonra zamansız yavrulu geyikleri avlayanların başına, kötü bir iş geleceğine inanılır.

Kaynak: Doğan Atlay, folklorcu-yazar ve emekli, 65, köy enstitüsü, 14.03.1995, Mut-Mersin.

Kelimeler

kapız: Derin vadi.

yahı : Yahu (ünlem).

C. YILAN VE EVRANLA İLGİLİ EFSANELER

GÖKTEPE YAYLASI YILAN EFSANESİ (İ.E-29)

Erdemli'nin Güzeloluk Köyü'nde Göktepe denilen bir yayla vardır. Bu yaylada, bir delikanlı ile yılanlar arasında geçen şöyle bir efsane anlatılır:

Eskiden Göktepe Yaylası'nda yaşayan bir aile varmış. Bunların da Mehmet adındaki oğulları askerden izinli gelmiş ve bir cuma günü, namaza gitmek için evden ayrılmış. Yolda, önüne iki yılan çıkmış. Yılanların oynaştıklarını gören Mehmet, üç defa "destûr" demiş, fakat yılanlar yolundan çekilmemişler. Bunun üzerine yerden bir taş alarak yılanlara atmış. Yılanlardan birisi ölmüş, diğeri de çalılıkların arkasına saklanmış.

Daha sonra Mehmet, yoluna devam etmiş ve köye inerek cu-

ma namazını kılmış. Evine dönerken, yılanları gördüğü yerde, iki jandarma onu bekliyormuş. Mehmet'e "Haydi bakalım, seni bizim başkan çağırıyor." demişler. Bunun üzerine Mehmet çok şaşırmış ve hiçbir suçunun olmadığını söylemiş. Jandarmalar ise, onu dinlemeden kolundan tuttukları gibi üst tarafı insan alt tarafı yılan gibi olan başkanlarının yanına getirmişler. Bu başkanın çevresinde de bir sürü yılan varmış. Başkanları, Mehmet'e; "Sen suçlusun, bu yılanın karısını şunun da gelinini öldürmüşsün." demiş. Mehmet ise korkudan dili tutulmuş bir şekilde" Ben yolda giderken karşıma çıkan iki yılana üç defa destûr dedim, ancak yolumdan çekilmediler, ben de bir taş attım. Biri kaçtı diğeride öldü." demiş. Bunun üzerine başkanları, karısının öldürüldüğünü söyleyen yılana dönerek bu adam size "destûr" dedi mi, diye sormuş. Yılan ise; "Evet, üç defa destûr dedi" demiş. Bunu duyan başkan, o zaman suç sizde diyerek, Mehmet'i getirdikleri yere bırakmalarını emretmiş.

Mehmet eve gelince olanı biteni annesine anlatmış, ama korkudan da yataklara düşmüş. Kırk gün bunun etkisinden kurtulamamış, en sonunda da ölmüş.

Bu olaydan sonra yörede, destûrsuz hiçbirşey yapmamak gelenek haline gelmiştir. Ayrıca halk arasında destûr denilmezse, yılanların zarar vereceğine dair bir inanç vardır.

Kaynak: Elif Keskin, ev hanımı, 43, ilkokul, 10.11.1994, Erdemli-Mersin.

Kelimeler

destûr: Yılanların şerrinden kurtulmak için söylenen bir söz.

ŞAHMERAN VE TARSUS HUKUMDARI EFSANESİ (İ.E-30)

Tarsus'ta üst tarafı insan alt tarafı yılan olan ve yılanların şahı olarak bilinen Şah-ı Meran'la ilgili birçok efsane anlatılmaktadır. Bunlardan birisi de şöyledir:

Tarsus yöresinde yaşayan hükümdarlardan biri hastalanmış. Sarayında bulunan doktorlar, hastalığına çare bulamamışlar. Başka bir şehirden gelen bir doktor hükümdara, bu hastalığın tek çaresi olarak; Şahmeran'ın beynini yemesi gerektiğini söylemiş, ancak kimse Şahmeran'ın nerede olduğunu bilmiyormuş. Yarı insan yarı yılan şeklinde olan Şahmeran'ı birgün, hamamda yıkanırken görmüşler ve hemen hükümdara haber vermişler. Hükümdarın adamları da hamama giderek, Şahmeran'ı öldürmüş ve beynini hükümdara getirmişler beyni yiyen hükümdar da iyileşmiş.

İnanışa göre; Şahmeran'ın öldürülmesinden habersiz olan yılanlar, bunu öğrendikleri zaman Tarsus'u basacaktır.

Kaynak: Emel Yaşar, ev hanımı, 46, ilkokul, 07.02.1995,Mersin İçel.

ŞAHMERAN VE CAMİS EFSANESİ (İ.E-31)

Şahmeran'la ilgili bir başka efsane şöyledir:

Tarsus'un padişahı birgün amansız bir hastalığa yakalanmış. Veziri de, bu hastalığın tek çaresinin yılanların şahı olarak bilinen Şahmeran'ın başını yemek olduğunu söylemiş. Hemen şehre haber salınmış ve Şahmeran'ı gören kişinin, onu öldürüp padişaha getirmesi istenmiş. Halktan hiç kimse Şahmeran'ı getirmeyince, herkes hamama çağrılmış. Çünkü Şahmeran'ı

gören kişinin sırtında yesil bir cizgi olurmus.

Sehirde yaşayan Camis adında bir kişi, yıllar önce Şahmeran'ın bulunduğu çukura düştüğü, onunla dost olup yedi yıl beraber kaldığı için hamama gitmemiş. Vezir, sadece Camis'in hamama gitmediğini öğrenince, adamlarına emir vererek zorla onu hamama sokmuş. Sırtındaki yeşil çizgiyi görünce, Şahmeran'ın yanına gidip, onu öldürmesini istemiş. Camis, çaresizlik içinde Şahmeran'ın bulunduğu çukura girmiş. Onu yılanlar tarafından taşınan bir tahtta otururken görmüş. Şahmeran, sonunun bu şekilde olacağını bildiği için, yıllar önce Camis'i şehre geri göndermek istememiş, ancak onun ısrarına dayanamayıp bırakmış. Şimdi onu karşısında görünce; "Vadem doldu. Senden ricam; belimden aşağısını padişaha yedireceksin, belimden yukarısını, başıma yakın yere kadar olan bölümü sen yiyeceksin, başımı ise vezire yedireceksin." demiş.

Camis, Şahmeran'ın dediklerini aynen yapmış. Başını yiyen vezirin etleri kemiklerinden ayrılmış. Kuyruğunu yiyen padişah oracıkta ölmüş. Ortasını yiyen Camis ise, gençleşmiş ve ölümsüz olmuş.

İnanışa göre, Camis'in Şahmeran'ı kestiği yerde hâlâ kan izleri durmaktadır. Yılanlar ise bu olaydan habersizdir. Bunu öğrendikleri zaman şimdiki Tarsus'u yılanlar basacaktır.

Kaynak: Zülfünaz Nesli, ev hanımı, 55, ilkokul, 01.01.1995, Mersin-İçel.

LOKMAN HEKİM İLE ŞAHMERAN EFSANESİ (İ.E-32)

Tarsus'ta yılanların şahı olan Şahmeran ve hekimlerin başı olan Lokman Hekim'le ilgili bir efsane anlatılır. Lokman

Hekim'in hekimlik niteliğini nasıl kazandığını anlatan bu efsane şöyledir:

Lokman Hekim'in babası da hekimmiş. Ölmeden önce karısına; "Doğacak çocuğumuz çok bilgili bir hekim olacak ve dünyada onu kimse geçemeyecek." demiş. Çocuk doğduğunda karısı adını Lokman koymuş. Ancak Lokman, okul çağı geldiğinde okuma-yazmayı bile öğrenememiş. Bunun üzerine odunculuk yaparak, evin geçimini sağlamaya başlamış. Birgün ormana ağaç kesmeye gittiğinde bir inilti duymuş. Sesin geldiği yöne doğru gittiğinde ise başı insan, bedeninden aşağısı yılan olan bir yaratık görmüş. Çok korkmuş ve tam geri döneceği sırada, yılan; "Ey insanoğlu! Benden korkma, ben yılanların şahı Şahmeran'ım. Yaralıyım, bana yardım edersen bu iyiliğinin karşılığını mutlaka öderim." demiş. Lokman, onu kucağına alarak, istediği bir mağaranın önüne getirmiş. Şahmeran birşeyler fısıldamış ve mağaranın kapısı açılmış. Kapıdaki kara yılan, Şahmeran'ı hemen sarayına götürmüş. Çok güzel olan bu yerde, Şahmeran kısa sürede iyileşmiş. Lokman ise kırk gün burada kalmış ve artık eve gitmek istediğini söylemiş. Yılanların şahı ise, eve gidince gördüklerini kimseye söylememesi için tembih ederek; "Ölümüm bir insan elinden olacak, bunu biliyorum. Öldüğümü duyduğunda ne yapacağını sana anlatacağım." demiş ve ilaçların nasıl hazırlandığını, hangi hastalığa iyi geldiklerini bir bir anlatmış. Eve dönen Lokman, tüm günlerini okuma va yazmaya ayırmış. Aradan uzun zaman geçmiş ve Şahmeran, sarayındaki billur suda dünyayı izlerken Tarsus padişahının dünyalar güzeli kızını görmüş ve ona aşık olmuş. Birgün kızın hamama gittiğini görünce, kızı daha yakından görebilmek ümi-

diyle o da hamama gitmiş. Ancak hamamın ıslak mermerlerinden kayıp düşmüş. Bu durum sonucunda da hamamcı ve kızın hizmetkârları, Şahmeran'ı göbektaşı üzerinde öldürmüşler.

Olayı duyan Lokman Hekim, Tarsus'a gelmiş. Burada Tarsus padişahının çaresiz bir hastalığa yakalandığını, müneccim başlarının baktığı fallardan padişahın ancak Şahmeran'ın beynini yemesiyle iyileşeceğini duymuş. Bu padişahın bir de kötü niyetli bir veziri varmış. Padişahın yerine geçmek isteyen bu vezir, Lokman'ın Tarsus'a geldiğini duyunca, padişah için gerekli ilâcı kendisi hazırlamak istemiş. Fakat Lokman padişahın huzuruna çıkıp kendisine şifa vermek üzere, bir ilâç hazırlamak istediğini söyleyince padişah Lokman'a izin vermiş.

Lokman, Şahmeran'ın dediklerini aynen yapmış ve onu üçe bölmüş. Bu sırada vezir, hasta olduğunu söyleyerek, insanlara olağanüstü güçler veren parçanın suyunu istemiş ve Lokman'a hangi parçanın hangi hastalığa iyi geleceği konusunda yanlış bilgiler vermiş. Lokman, durumu anlamış ve ona kuyruk suyundan içirmiş.Vezir de suyu içer içmez ölmüş. Lokman, daha sonra padişahın hastalığına iyi gelecek ilâcı yapmış ve padişahı iyileştirmiş. Kendisi de, Şahmeran'ın söylediği parçanın suyunu içmiş. Daha sonra saraydan ayrılıp kırlarda dolaşırken, birden çiçeklerin konuştuğunu duyup hangi hastalıklara iyi geldiklerini öğrenmiş. Bütün duyduklarını deftere geçirince de zamanının en iyi hekimi olmuş.

Tarsus'taki Ulu Camî'de Lokman Hekim'in bir makamı vardır. Buraya genelde hastalıklardan kurtulmak isteyenler gelir

Şahmeran, Tarsus'taki Eski Hamam'da öldürüldüğü için günümüzde de bu hamamın göbektaşı kutsal kabul edilir. Bu taş-

taki lekenin Sahmeran'ın kanı olduğuna ve vücudunu üç kez buraya sürenlerin tüm hastalıklardan kurtulacaklarına inanılır.

Kaynak: Hidayet Simsek, emekli, 52, ortaokul, 10.04.1995, Tarsus-Mersin.

EVRAN İLE İKİ GENCİN EFSANESİ I (I.E-33)

İçel'de evran ile ilgili birçok efsane anlatılır. Bunlardan biri de Toroslardaki bir yaylada geçmektedir:

Çok eskiden göçebe ailelerinden iki genç birbirine asık olmuş, ancak kızın ailesi, bu iki gencin evlenmesine izin vermemis. Bunun sonucunda da gençler, yanlarına silâhlarını da alıp kaçmıslar. Aileleri de peşlerine adam salmıs. Derken bu adamlarla iki genç bir yerde karsılaşıp, çatısmıslar. İki aşık, çatısmayı kazanmıs ve izlerini kaybettirmiş. Daha sonra acıktıkları için oğlan bir dağ keçisi vurmuş, birazını yemisler, geriye kalanı bir ine asmıslar.Sabah kalktıklarında ise eti, astıkları yerde bulamamıslar. Oğlan tekrar dağ keçisi vurmuş, ancak sabah yine yerinde bulamamıslar. Bu kez süphelenip, etrafı aramaya çıkmışlar. Bir de bakmışlar ki, boynuzlu, 15-20 m uzunluğunda siyah renkli çok büyük bir yılan, bir ağacın dalında uyuyormuş. Oğlan kıza; "Biz bunu bir kurşunla öldüremeyiz. Sen bir taraftan ben bir taraftan yaylım atesine tutup öldürelim." demiş. Karsılıklı ateş ederek evranı ölmüşler. Evran yere düşerken ağacın dalını da kırmıs. Daha sonra çevredeki bütün arılar, evranın parçalanan beynine üşüşmüş.

Günümüzde de yöre halkından birçok kisi evranın yaşadığını söylemekte, hatta bazıları da gördüklerini iddia etmek-

tedirler.

Kaynak: Hidayet Şimşek, emekli, 52, ortaokul, 10.04.1995, Tarsus-Mersin.

Kelimeler

evran: Boynuzları olan ve genellikle siyah renkte olduğu söylenilen çok büyük yılan.

EVRAN İLE ARILARIN EFSANESİ II (İ.E-34)

Evran ile İki Gencin Efsanesi'nde evranın öldürüldüğü, beynine de arıların üşüştüğü anlatılmıştı. Bu efsanede ise yukarıda adı geçen efsanenin bir devamı niteliğinde olan bir başka efsane anlatılmaktadır:

Arıcılıkla uğraşan bir göçebe, arılarını kovanlara toplayıp yaylaya çıkarırken, arıların çok güçlü bir şekilde vızıldadıklarını duymuş. Tecrübeli bir arıcı olduğu için kovanların kapaklarını açmış, kraliçe dışında bütün arılar dışarı çıkmış. Aradan bir süre geçtikten sonra geri dönmüşler. Arıcı, birgün geçtikten sonra peteklere bakmış, hepsi de kıpkırmızı olmuş. Tadı da ne bala ne de başka birşeye benziyormuş. O zamanlarda balları toplu alan bir yahudi varmış. Arıcı bu kırmızı renkli baldan biraz yahudiye getirmiş. Yahudi, şöyle bir bakmış; "Aman bu panzehir. Sen bunların hepsini bana getir, bal ne kadarsa ben sana onun 10 katını vereyim." demiş.

Bugün nadir olarak bulunan kırmızı renkli balın evranın kanından oluştuğuna ve şifa verdiğine inanılmaktadır.

Kaynak: Hidayet Şimşek, emekli, 52, ortaokul, 10.04.1995, Tarsus-Mersin.

EVRAN EFSANESİ I (İ.E-35)

Mersin'de yılanın çok büyüğü olan ve boynuzları bulunan evranın yaşadığına dair şöyle bir efsane anlatılmaktadır:

Birgün, bugün de yaşayan bir şoför, odun yüklü kamyonuyla Kozlar Yaylası'ndan Mut'a gelirken yolda siyah bir kütük görmüş. Çarpmamak için durduğunda, onun hareket eden çok büyük bir yılan olduğunu anlamış. Yılan o kadar uzunmuş ki, şoför yılanın başını görememiş. Biraz bekledikten sonra evran olduğuna inandığı yılan yoldan geçip gitmiş.

Yörede bu olayı anlatan kişiye pek inanılmamakla birlikte, evran adındaki yılanın yaşadığına herkes inanmaktadır.

Kaynak: Muzaffer Kılıç, öğretmen ve yöresel televizyonun yayın yönetmeni, 50, eğitim enstitüsü, 14.03.1995, Mut-Mersin

EVRAN EFSANESİ II (İ.E-36)

Evran'ın var olduğuna dair anlatılan ikinci efsane de şöyledir:

Mut'un Çaltılı Köyü'nden (Sarıkeçili aşiretinden) bir yörük, birgün bir ardıç ağacının altında iki eşeği üstüste oturur vaziyette gördüğünü sanmış. Yaklaştığında bunun ortalama 70 cm çapında çok büyük bir yılan olduğunu görmüş.

Bugün, bu yörede kaybolan keçileri evran adı verilen dev yılanın yediğine inanılır.

Kaynak: Muzaffer Kılıç, öğretmen ve yöresel televizyonun yayın yönetmeni, 50, eğitim enstitüsü, 14.03.1995, Mut-Mersin

EVRAN EFSANESİ III (İ.E-37)

Evran ile ilgili olarak anlatılan bir diğer efsane de şöyledir:

Evranın Mut'un Gencali Köyü'nün birkaç km yukarısında eskiden çok büyük bir yerleşim merkezi olan Kargıcak'taki bir inde yaşadığına inanılır. Bu inin önünden davarlarını geçiren çobanlar, her geçişlerinde davarlarından birinin eksildiğini söylerler. Eksilen davarları, evranın yediğine inanılır.

Diğer bir kaynak kişi ise, Kargıcak'ta kurulan bir pazar yerinde görülen evranı, bir hayvan tüccarının öldürdüğünü söyler. Yörede, bugün pazar taşının yanında deve kemiği büyüklüğündeki iskeletin evranın iskeleti olduğuna inanılır.

Kaynak: Doğan Atlay, folklorcu-yazar ve emekli, 65, köy enstitüsü, 14.03.1995, Mut-Mersin.

Kelimeler

davar: Koyun ve keçi sürüsü.

ÇOPURLU KÖYÜ'NDEKİ EVRAN EFSANESİ IV (İ.E-38)

Evranın Mersin'e bağlı Çopurlu Köyü'nde de göründüğüne inanılır. Çopurlu Köyü'nde evranla ilgili anlatılan efsane şöyledir:

Çopurlu Köyü'nde bir aile, ekin biçerken yan tarafta otlayan koyunlardan birkaçının kaybolduğunu fark etmiş. Ailenin büyük oğlu koyunları bulmak için yüksek bir kayanın üzerine çıktığında, kayanın dibinde koyun büyüklüğünde, boynuzları ve iri gözleri olan bir yaratık görmüş. Korkup oradan uzaklaşmış ve gördüklerini ailesine anlatmış. Ailesi, kızla-

rından birini silah almaya göndermiş. Sonra hep birlikte yaratığı görmek için kayanın yanına gelmişler. O sırada gökten kıvrıla kıvrıla gelen bir bulutun yaratığı alıp göğe çıkardığını görmüşler. Bu yaratığı gören aile, bunun bir evran olduğuna inanmaktadır.

Kaynak: Güner Ata, ev hanımı, 39, ilkokul, 09.03.1995, Mersin.

III. TAŞ KESİLMEYLE İLGİLİ EFSANELER

GULEK GEÇİTİ KAYALARI EFSANESİ (İ.E-39)

Tarsus'a bağlı Gülek beldesinde bir geçit vardır. Gülek Geçiti denilen bu yerin kayalığa bakan yüzünde biri insana diğeri de yılana benzeyen iki kaya vardır. Bu kayalarla ilgili yörede şöyle bir efsane anlatılır:

Mersin padişahı, bir kızının olması için Allah'a gece gündüz dua etmiş. Sonunda dileği kabul olmuş. Kızı büyüdükçe güzelliği ve yardımseverliği ile dillere destan olmuş. Kızının geleceğini merak eden padişah, şehre gelen falcıyı sarayına çağırtmış. Falcı da, "Kralım, kızınızı bir yılan sokup öldürecek ve siz de buna engel olamayacaksınız." demiş. Bu duruma çok üzülen kral Gülek Geçiti yakınındaki sarp kayalara bir kale yaptırmış ve kızını da buraya kapatmış. İçerde sıkılan kız, birgün kaleden kaçmış ve akşama kadar kırlarda dolaşmış. Kaleye geri dönerken, çok yorulmuş ve dinlenmek için oturduğu uçurumun kenarından bir yılan çıkmış. Kaçamayacağını anlayan kız da "Allah'ım beni bu yılana yem edeceğine, taş et!" diye yalvarmış. Bunun üzerine kız da yılan da taş olmuş.

Bugün yıkıntı halinde olan Gülek Geçiti'ndeki bu kalenin biraz uzağında, yanyana bulunan iki kaya efsanedeki kıza ve yılana benzetilerek, onların taş kesilmiş şekilleri olduğuna inanılmaktadır.

Kaynak: Cemile Cömert, ev hanımı, 66, ilkokul, 05.02.1995, Mersin-İçel.

DIKİLİTAŞ EFSANESİ I (İ.E-40)

Mut'tan 16 km uzaklıktaki Kozlar Yaylası'nda insana benzeyen bir taş vardır. Dikilitaş denilen bu taşın efsanesi şöyledir:

Bir anne altını kirleten çocuğu için bez bulamayınca, bir ekmek parçası kullanmış. Çocuğun altını temizlemesiyle hem kendisi hem de çocuğu taş kesilmiş.

Bu olaydan sonra nimete karşı saygısızlık gösterenlerin, taş kesileceğine inanılır.

Kaynak: Ümit Akgün, diş hekimi, 41, Üniversite, 14.03.1995, Mut-Mersin.

KIZ KAYASI EFSANESİ (İ.E-41)

Mersin'in Aslanköy Yaylası'nın biraz daha aşağısında Camızpınarı denen bir yayla vardır. Bu yaylanın güney-batısındaki küçük bir inin önünde birbirine sarılmış iki kişiye benzeyen bir kaya vardır. Yörede bu kaya ile ilgili şöyle bir efsane anlatılır:

Göçebe ailelerinden iki genç birbirlerine âşık olmuşlar. Ancak aileleri bunların evlenmelerine izin vermemiş. Bunun üzerine gençler, bir gece anlaşıp kaçmışlar. Aileleri de bunların peşine düşmüş. İki genç, Camızpınarı denilen bir yayladaki küçük bir ine gizlenmişler. Ancak aileleri bunları burada yakalamış. Bunun üzerine gençler birbirlerine sarılarak; "Allah'ım bizi onların eline düşüreceğine taş et!" diye dua etmişler. Allah da onları taş etmiş.

Günümüzde yöredeki insanlar, Camızpınarı'ndaki bu kaya-

ların, birbirlerine sarılan asıklara ait olduğuna inanır ve kayalara kutsal bir gözle bakar.

Kaynak: Fethi Denizhan, işletmeci, 50, üniversite,14.04.1995, Mersin.

Kelimeler

camız: Manda.

KIZOĞLAN KAYASI EFSANESİ (İ.E-42)

Mersin'in Kavaklıpınar Köyü'nde iki insan büyüklüğünde bir kaya vardır. Adına Kızoğlan Kayası denilen bu kayanın efsanesi söyledir:

Yıllar önce birbirlerini deli gibi seven iki genç evlenmeye karar vermis, ancak aileleri buna izin vermemis. Bunun üzerine kaçmaya karar veren gençler, esyalarını toplayıp yola koyulmuşken, aileleri durumun farkına vararak peşlerine düşmüş. Yakalanacaklarını anlayan kız ile oğlan, "Allah'ım bizi taş et." diye dua etmis. Allah da onların dualarını kabul etmiş ve bu iki genci orada taş etmiş. Olaydan sonra bu kayaya Kızoğlan Kayası denilmeye başlanmıs.

Günümüzde bu kaya, halk arasında kutsal kabul edilmektedir.

Kaynak: Emine Oğuz, ev hanımı, 40, ilkokul, 05.05.1995, Yavuca Köyü-Mersin.

ERKEKTAŞI EFSANESİ (İ.E-43)

Mut'a bağlı Çiftçiler Köyü'nün karşısında Göksu Irmağı vardır. Bu ırmağın iki tarafında heykel gibi iki taş bulunmaktadır. Yöre insanları tarafından her ikisine birden Erkek-

taşı denilen bu taşların efsanesi şöyledir:

Eskiden iki yörük ailesi, göçebe hayatından bıkıp bir yere yerleşelim demişler ve Mut'un Kuskan Köyü'ne yerleşmişler. Bu iki yörüğün de hanımları hamileymiş. Bu kadınlar, kimin oğlu kimin kızı olursa onları evlendirelim diyerek birbirlerine söz vermişler. Yörüklerden birinin oğlu diğerinin de kızı olmuş. Çocuklar birlikte büyümüşler ve birbirlerini de deli gibi sevmişler. Kız bir gün oğlana "Bu böyle olmaz, artık beni babamdan istet." demiş. Oğlan da tamam diyerek, durumu babasına açmış. Babası kabul etmiş, daha sonra hep birlikte kızı istemeye gitmişler, ancak kızın babası olmaz demiş. Bunun üzerine iki aile birbirlerine düşman olmuş, oğlan ile kız da gizlice buluşup kaçmaya karar vermiş. Ertesi gün şafak sökerken kaçmışlar ve Göksu Irmağı'nın yanına gelmişler. Irmak o kadar coşkun akıyormuş ki oğlan kıza; "Sen burada bekle, ben suyun derinliğini bir kontrol edeyim, geçilecek geçidi bulduktan sonra dönüp seni geçireyim." demiş. Kız da "peki" demiş. Oğlan geçit yolunu bularak karşıya geçmiş, tam geri döneceği sırada kızın babası ve kardeşleri yetişmiş. Oğlanı ırmağın öbür yakasında görünce, "Korkak!" Sen bu korkaklığınla nasıl bizim kızı alırsın, kendi canını kurtardın, kızı burada bıraktın." demişler. Oğlan bu sözü duyunca, utancından yaslandığı taşın yanında donarak taşa dönüşmüş. Bunu gören kız da üzüntüsünden öbür tarafta taş olmuş. Bu olaydan sonra her iki taşa da Erkektaşı denilmeye başlanmış.

Bugün halk arasında sevenleri ayırmanın olumsuz sonuçlar yaratacağına dair bir inanç vardır.

Kaynak: Belkıs Durmuş, ev hanımı, 50, ilkokul, 20.04.1995, Mut-Mersin.

IV. HAYVANLARLA İLGİLİ EFSANELER

GUDUKKAVAK VE KEKLİK EFSANESİ (İ.E-44)

Mut'un Yapıntı Yaylası'nda halk tarafından Güdükkavak adı verilen ağaçla ve keklikle ilgili şöyle bir efsane anlatılır:

Çok eskiden kâfirlerle savaş yapan Hz. Ali yorulmuş ve biraz dinlenmek için güdükkavağın içine girmiş. Bunu gören keklikler, kayaların üzerine çıkarak ve "Ali kavakta, Ali kavakta, Ali kavakta!" diye ötmeye başlamışlar. Kâfirler bunu duyar duymaz, Hz. Ali'yi orada şehit etmişler. Keklikler de Ali'nin kanını çiğnemiş ve gagaları ile eşmişler.

Yörede bugün de kekliğin ötüşü " Ali kavakta!" şeklinde algılanır ve bu kuşun ayakları ile gagasının kırmısı renkte olması Hz. Alinin kanına bulaşmasına dayandırılır.

Kekliklerin avcılar tarafından vurulmasını, av hayvanı olmasını; yöre halkı, Hz.Ali'nin yerini söylemesine bağlar. Hz. Ali'nin ahının ötüşünde, kanının ise gagasında ve ayaklarında hâlâ durduğuna inanılmaktadır.

Kaynak: Doğan Atlay, folklorcu-yazar ve emekli, 65, köy enstitüsü, 14.03.1995, Mut-Mersin.

SİYAH BALIK EFSANESİ (İ.E-45)

Silifke'de yayın balığının siyah bir cinsi olan ve renginden dolayı siyah balık denilen bir balık yaşarmış. Sadece Silifke'de bulunan bu balık, sınıkçılar tarafından yanlış kaynayan kırık ve çıkıkların düzeltilmesinde kullanılırmış.

Yöredeki sınıkçılar, denizden çıkarılan siyah balığı temizlemeden iyice bir dövüp, yanlıs kaynayan kırık veya çıkığın üzerine sararlarmış. Bu sekilde beş gün bekledikten sonra balık çıkartılır, kırık veya çıkık olan yer de yumuşarmış. Sınıkçı, yumusayan bu yeri tekrar kırıp, doğru bir sekilde sararmış.

Yöre insanları, halk hekimliğinde kırık ve çıkıkların düzeltilmesinde ilaç olarak kullanılan Silifke siyah balığının olağanüstü bir şifa veren balık olduğuna inanır.

Kaynak: Hidayet Simşek, emekli, 52, ortaokul, 10.04.1995, Tarsus-Mersin.

Kelimeler

sınıkçı: Kırık, çıkık bağlayan kişi, çıkıkçı.

ANAMUR ÖKUZLERİNİN EFSANESİ (I.E-46)

Çok eskiden Anamur öküzlerinin yüzmeyi bildikleri, Anamur'dan Kıbrıs'a yüzüp, geri döndükleri söylenir. Bu öküzlerle ilgili şöyle bir olay anlatılır:

Anamurlu çiftcilerden birinin iki öküzü, Kıbrıs'taki bir çiftçinin mısır tarlasına dadanmıs. Bu öküzler Anamur'dan Kıbrıs'a yüzerek gider, tarladaki darıları yer ve hemen geri dönerlermiş. Birgün Kıbrıslı çiftçi öküzlerin boynuna bir pusula takarak, sahibini uyarmış. Anamurlu çiftçi ise önlemini almış, ancak öküzlerle bir türlü başa çıkamamıs. Kıbrıslı çiftçi son çare olarak, o yıl ürün alamayacağını anlatmak için, öküzlerin boynuna dipsiz sise bağlamıs. Öküzler geri dönerken, şiselerden gelen suyu burunları tıkanmasın diye içmişler. Su, yedikleri mısırları sisirmis ve çatlayarak öl-

melerine neden olmuş. Bir zaman sonra da şişmiş olan öküzler, Anamur kıyılarına gelmiş.

Bu olaydan sonra yöredeki öküzlerin bir daha Kıbrıs'a geçmediklerine inanılır.

Kaynak: Hatice Şahin, ev hanımı, 73, öğrenimi yok, 15.10.1994 Erdemli-Mersin.

YUSUFÇUK KUŞUNUN EFSANESİ (İ.E-47)

Anlatılanlara göre; yusufçuk kuşu, ilkbahar ve yaz aylarında ortaya çıkan ve "Huu! lu lu lu lu!" şeklinde, biraz garip biraz hüzünlü biraz da korkulu öten bir kuşmuş. Öttüğü zaman ağladığı söylenilen ve geceleri ortaya çıkan bu kuş, bıldırcın büyüklüğünde, kurşuni renkteymiş. Ensesinde başından omuzlarına doğru bir tutam kumral saçı olduğu için yan taraftan bakıldığında güzel bir kıza benzetilirmiş. İşte bu kuşun Mut yöresinde anlatılan şöyle bir efsanesi vardır:

Eskiden Mersin'e bağlı olan ancak, Karaman il olduktan sonra Karaman'a bağlanan Ermenek'in Barcın Yayla'sında eski zamanlarda üvey ana elinde iki çocuk varmış. Yusuf ile ablası, günlerini koyun otlatmakla geçirirmiş. Birgün oyuna daldıkları için vaktin nasıl geçtiğini anlamadan akşam oluvermiş. Koyunlar da ortadan kaybolmuşlar. Üvey analarından çok korkan çocuklar, koyunları bulmadan eve dönememişler ve koyunları aramaya başlamışlar. Derken, birbirlerini de kaybetmişler. Hem Yusuf'u hem de koyunları arayan abla, her tarafı aramış, ararken "Yusuuf, koyunları buldun mu?" diye bağırmış, ama bir türlü onları bulamamış. Sabaha kadar Yusuf'u ve koyunları arayan ve devamlı seslenmeyi de ihmal etmeyen abla,

sonunda sabahleyin yaylanın bir tarafında Yusuf'u ve koyunları bir arada, taş haline dönüşmüş bir sekilde görmüş. Bu duruma çok üzülen abla, "Allah'ım onları taş ettin, beni de kuş et!" diye dua etmis. Duası kabul olan abla kuş olmuş, ama Yusuf'u ve koyunları unutamamıs. Her yüksek yere çıktığında "Yusuuf, koyunları buldun mu?" diye bağırmayı alışkanlık haline getirmiş.

Yöredeki halk yusufçuk kuşunun "Huu! lu lu lu lu!" şeklinde ötmesini bu olaya bağlar ve Barcın Yaylası'ndaki taş yığınlarının Yusuf ile bu koyun sürüsüne ait olduğuna inanır.

Kaynak: Doğan Atlay, folklorcu-yazar ve emekli, 65, köy enstitüsü, 14.03.1995, Mut-Mersin.

ILICA KÖYÜ KAPLANLARI EFSANESİ (İ.E-48)

Halk arasında İlice Köyü olarak geçen Ilıca'yla ilgili şöyle bir efsane anlatılır. Çok eskiden Ilıca'da çok büyük bir ormanlık varmıs. Bu ormanda yaşayan kaplanlar öyle bir kükrermis ki, burada yaşayan hamile kadınlar, çocuklarını düşürürmüş.

Bugün de Ilıca Köyü'nde, kaplan kükremesi veya buna benzer bir ses duyulduğunda, hamile kadınların çocuklarını düşüreceğine dair bir inanç vardır.

Kaynak: Muzaffer Kılıç, öğretmen ve yöresel televizyonun yayın yönetmeni, 50, eğitim enstitüsü, 14.03.1995, Mut-Mersin.

V. AGAÇ VE BİTKİYLE İLGİLİ EFSANELER

GUDUKKAVAK EFSANESİ (İ.E-49)

Mut'un Yapıntı Yaylası'nın bir ucunda, seferberlik zamanında çobanlar tarafından yakılan, çok yaşlı bir kavak ağacı varmış. Rüzgâr da yarısını kırdığı için yöre insanları tarafından adına "Güdükkavak" denmiş. Bu Güdükkavak'ın zamanla içi çürüyüp boşalmış. Yağmurda kalanlar bu ağacın içine girip, ıslanmaktan korunabilirlermiş. Söylenilenlere göre, içine beş altı kişi sığabilirmiş. Hz.Ali'nin savaş sırasında bu ağacın içinde dinlendiğine inanıldığı için, yöre insanları arasında ağaç, kutsal kabul edilir.

Kaynak: Doğan Atlay, folklorcu-yazar ve emekli, 65, köy enstitüsü, 14.03.1995, Mut-Mersin.

VI. TARİHİ EFSANELER

A. FETİHLE İLGİLİ EFSANE

ANAMUR'UN FETHEDİLMESİ EFSANESİ (İ.E-50)

Selçukluların ünlü komutanlarından biri olan ve 1231 tarihinde ölen Mübarizettin Ertokuş Bey, I. Gıyasettin Keyhüsrev, I. İzettin Keykavus ve I.Alaettin Keykubat dönemlerinde yaşamış ve Akdeniz kıyılarının fethedilmesinde önemli basarılar kazanmıştır. Yörede onun Anamur'u fethetmesiyle ilgili şöyle bir efsane anlatılır:

Ertokuş Bey, merkez ilçeye bağlı Gülnar (eski adı Anaypazarı) üzerinden Anamur'u fethetmek icin yola çıkmıs. Bu yolculuk sırasında Gülnar'ın Şıhömer Köyü'nde konaklamış. Köyün ileri gelenleri ve köye ismini veren Şıhömer, Selçuklu kumandanını ve askerlerini misafir etmiş. Şıhömer kendi pişirdiği cok az yemeklerle hem Ertokuş Bey'i hem de askerlerini, yine çok az bir arpayla atlarını doyurmuş. Bunda bir hikmeti ilâhi olduğunu sezen kumandan Ertokus Bey, Şıhömer'den kendisi ile beraber gelmesini istemis. O da bu daveti kabul etmiş ve "Yalnız ben sizden biraz sonra geleceğim, siz şimdilik yolunuza devam edin" demiş. Ertokus Bey, askerleriyle birlikte yola koyulmuş, fakat Şıhömer'in kendisine yetişemediğini görünce, biraz içerleyerek onun yalan söylediğini düşünmüş.

Şıhömer ise, daha kısa bir yoldan ve süratle Anamur'a gelmiş. Bir gecede keçi ve manda sürülerinin boynuzlarında çıra yakarak, Anamur Kalesi'nin dört taraftan kuşatmış. Kaledeki kâfirler ise bunun gerçek bir kuşatma olduğunu düşünerek

hemen teslim olmuşlar.

Sıhömer, kale anahtarlarını teslim alarak Gülnar'a geri dönmek üzere yola koyulmuş. Bozyazı ilçesini geçince, Mübarizettin Ertokuş Bey'le karşılaşmış ve kalenin anahtarlarını ona vermiş. Bu durum karşısında Sıhömer'e biraz daha saygılı davranan Ertokuş Bey, orada konaklamış. Konakladığı bu yerin tepesine şimdiki Softa Kale'sini yaptırmış. Daha sonra kıyıda alınması gereken diğer yerleşim yerlerini de Selçuklu ülkesine katarak, geri dönmüş.

Sıhömer'in ise evliya olduğu ortaya çıkmış ve namı da gittikçe artmış.

Kaynak: Çınar Arıkan, öğretmen, 42, eğitim fakültesi, 28.12. 1994 Anamur-Mersin.

B. KALELER, SURLAR, KÖPRÜLER VE ANIT-MEZARLARLA İLGİLİ EFSANELER

KIZ KALESİ EFSANESİ (İ.E-51)

Silifke'de tam denizin ortasında, kıyıya çok uzak olmayan bir yerde, çok güzel, şirin bir kale vardır. Bir beyin, kızı için yaptırdığı bu kaleyle ilgili şöyle bir efsane anlatılır:

Silifke'de yaşayan beylerden birinin çok güzel bir kızı vardır. Bey, kızının geleceğinin nasıl olacağını merak ettiği için bir falcı çağırtmış. Falcı, bu kızın on sekiz yaşına gelince bir yılan tarafından sokularak öldürüleceğini söylemiş. Bu olaya çok üzülen bey, kızına denizin ortasında bir kale yaptırmış. Kızın ihtiyacı olan herşey bu kalede varmış. Bir-

gün kızın canı üzüm istemiş. Kıza, bir sepet dolusu üzüm göndermişler, fakat üzüm salkımına sarılan yılanı kimse farketmemiş. Kız üzümleri görünce elini sepete daldırmış, tam o anda yılan da kızı sokmuş.

Kaynak: İlhan Nesli, tornacı, 60, ortaokul, 01.01.1995, Mersin-İçel.

Korikos Kalesi ile Kız Kalesi'nin Efsanesi (İ.E-52)

Silifke'de biri sahilde diğeri denizin içinde olmak üzere karşılıklı iki kale vardır. Bu kalelerden Korikos Kalesi sahilde, Kız Kalesi ise denizdedir, ancak sahilden çok net bir şekilde görülebilir. Yörede bu kalelerle ilgili şöyle bir efsane anlatılır:

Çok eskiden Korikos Kalesi'nde bir bey yaşarmış, beyin de çok güzel bir kızı varmış. Bu kızın o kadar çok taliplisi varmış ki, bey, kızını kime vereceğini bilememiş. Kızının geleceğini merak ettiği için kaleye bir falcı çağırtmış. Falcı, önce kızın geleceğini söylemek istememiş, bey ısrar edince de; "Beyim, kızınız on sekiz yaşına gelince, bir yılan tarafından sokularak öldürülecek ve kimse bunu engelleyemeyecek" demiş. Bu duruma çok sinirlenen bey, ne yapayım diye düşünürken, aklına kendi kalesinin karşısına küçük bir kale yaptırmak gelmiş. Kısa sürede bu kaleyi yaptırmış, kızını da buraya götürmüş. Kızın tüm isteklerini, sıkı bir denetim altında sağlamaya başlamış. Bu arada iki genç, beyin kızına talip olmuş. Bey de bu iki genç arasında seçim yapamayınca, Korikos Kalesi'ne dağlardan içme suyunu kim önce getirirse, kızını ona vereceğini söyleyerek bir yarışma düzenlemiş.

Gençlerden biri Silifke'nin Ayaş Köyü üzerindeki Limonlu Deresi'nden tatlı su getirmek için çok çalışmış, derelerin üzerlerine kemerler yapmış. Diğer genç ise, işini bir an önce bitirmek için yakın bir yerden suyu getirmeye kalkışmış ve işini bitirdikten sonra da kalede suyun gelmesini beklemeye başlamış. Ancak bu sırada diğer genç suyu kaleye getirmiş ve yarışmayı da kazanmış. Yarışmayı kazanan genç, kızı görmek için muhafızlarla birlikte Kız Kalesi'ne gitmiş. Ancak bey, kendisine gelen üzüm sepetini, kızı üzümü çok sevdiği için kızına göndermiş. Bu üzüm sepetinden çıkan yılan, kızı zehirleyerek öldürmüş. Bu durumu gören genç de, üzüntüsünden kalenin burçlarından atlayarak intihar etmiş.

Suyu yakın yerden getirmeye çalışan genç ise, suyun niye akmadığını öğrenmek için geriye döndüğünde, su bendinin bir fare tarafından bozulduğunu ve suyun dereye aktığını görmüş ve kızla diğer gencin ölümünden habersiz bir şekilde, sevdiği kızın bir başkasıyla evleneceğini düşünerek, o da orada intihar etmiş.

Yöre halkı Silifke'den Mersin'e gelirken bazı derelerin üzerinde görülen su kemerlerinin bu olaydan kaldığına inanır.

Kaynak: Hidayet Şimşek, emekli, 52, ortaokul, 10.04.1995, Tarsus-Mersin.

KIZLAR HISARI EFSANESİ (I.E-53)

Mut'un Kestel Yaylası'nda aynı Trabzon'daki Sümelâ Manastırı gibi sarp kayalıklara yapılmış, bir manastır yıkıntısı vardır. Çevre insanları tarafından Kızlar Hisarı olarak bilinen bu manastırın bu adı almasıyla ilgili şöyle bir efsa-

ne anlatılır:

Çok eski zamanlarda Kızlar Hisarı'nın biraz daha ilerisindeki Dağpazarı Kalesi'nde çok zalim bir hükümdar yaşarmış. Bu hükümdar, bulabildiği bütün genç ve güzel kızları, Kızlar Hisarı'na kapatırmış. Buraya kapatılan zavallı kızlar ise, kapalı kalmanın sıkıntısı ve kurtulamamanın çaresizliği içinde çığlıklar atarak ağlarmış. Aradan uzun bir zaman geçtiktikten sonra hükümdar ölmüş, bunun üzerine kızlar da ortadan kaybolmuş. Olaydan sonra bu manastıra "Kızlar Hisarı" denilmeye başlanmış.

Şimdi bile rüzgâr estiğinde, bu kayalardan çığlık sesine benzeyen sesler duyulurmuş.

Kaynak: Türkân Mutlay, ev hanımı, 77, ilkokul, 13.04.1995 Mut-Mersin.

Kelimeler

hisar: Bir şehrin veya önemli bir yerin korunması için taştan yapılmış yüksek duvarlı ve kuleli, çevresinde hendekler bulunan küçük kale.

manastır: Bazı kesin kurallara bağlı rahip veya rahibelerin dünya ile ilgilerini keserek yaşadıkları yapı.

KESİKKÖPRÜ EFSANESİ (İ.E-54)

Silifke'den Mut'a giderken ilçeye 10 km kala, Göksu'nun batı yakasında, yıkık bir taş köprüden kalan tek bir ayak vardır. Yöre insanları, bu köprüye ve köprünün bulunduğu yere Kesikköprü adını vermiştir. Tarih kitaplarında Claudius tarafından yaptırıldığı için Claudius Köprüsü olarak geçen bu köprünün günümüzde şöyle bir efsanesi vardır:

Eskiden Kesikköprü'nün sağında ve solunda iki yörük topluluğu yasıyormus. Bu yörük topluluğundan birinin zengin, aklı basında, anlayışlı ve olgun bir ağası varmış. Bu ağanın da Devlet adında dünyalar güzeli bir kızı varmıs. Devlet'in bir çok talibi çıkmıs, ancak onun gönlü obanın çobanındaymıs. Çoban yetenekli, terbiyeli, yakısıklı bir gençmis, fakat bir ağa kızının bir çobanla evlenmesi törelere aykırı olduğundan kız, derdini babasına açamamakta, babası da kızının derdini bildiği halde törelere karsı gelememekte imis. Çaresiz durumda olan kız ile oğlan, birbirleriyle haberlesmek için kavalı kullanmıslar. Çoban, Devlet'e söyleyeceklerini kavalıyla söylüyormuş. Bu sekilde aradan aylar geçtikten sonra birgün eskiya grubu sürüye saldırmıs. Çoban ile köpeği yaralı düsmüs. Asiretin tek mal varlığı sürüsü olduğu için, sürü elden gidince ağalık da mal mülk de elden gidermis. Çoban yaralı olduğu halde hemen kavalına sarılmış ve olup biteni Devlet'e anlatarak, simdiki Kesikköprü'yü tutmalarını istemis. Devlet, hemen babasına kosmus ve çobanın söylediklerini ona anlatmıs. Babası ve çevresindekiler, kız nerede çoban nerede diyerek bu duruma çok sasırmıslar. Kız, kavalın dilinden anladığını söylemis. Bunun üzerine asiretin erkekleri silahlanarak, Kesikköprü'yü tutmuslar. Biraz sonra eskiya sürüyle birlikte gelmeye baslamıs. Eskiya ile asiretin erkekleri arasında siddetli bir çarpısma baslamıs, sonunda eskiya bozguna uğramıs, mal da kurtulmus. Devlet, hemen çobanın yanına kosmus ve yarasını sarmıs. Olaydan sonra oba halkı, çobana hem hayranlıklarını dile getirmis hem de töreyi bozarak Devlet'i ona vermis.

Bu olay üzerine bir de türkü yakılıp, Tek Zeybek denilen

oyun oynanmıs:

Anam çıkabilsem
Yavrum çıkabilsem
Su yavrunun köskUne
Anam sen doldur da
Ben içeyim aşkına
-Aman aba da bir
Haydi çuha da bir giyene
Aman gUzel de bir
Haydi çirkin de bir
Sevene yavrum sevene

Kaynak: Sıtkı Soylu, folklorcu ve gazeteci, 68, lise, 02.05. 1995, Mut-Mersin.

Kelimeler

aba: DövUlmUş yUnden yapılmıs yakasız ve uzun Ustlük.

çuha: Elde işleme yUnden ve yer yer dokuma kumaştan yapılan, önU açık, kısa bir ceket.

GEZENDE İLE GORMELİ KOPRULERİNİN EFSANESİ (İ.E-55)

Gezende KöprUsU, eskiden GUlnar'ın Gezende KöyU ile Mut'u birbirine bağlarmış. Simdi ise baraj sularının altında kalmıştır. Halk arasında AlâköprU (AlaköprU) olarak bilinen Görmeli KöprUsU ise Ermenek ile GUlnar'ı birbirine bağlar. Mut yöresinde bu iki köprUnUn bu adları alması ve yapılıslarıyla ilgili şöyle bir efsane anlatılmaktadır:

Çok eskiden ustanın biri, Gezende KöyU ile Mut arasında çırağıyla beraber bir köprU yapmaya baslamıs. Cırak da ustasından habersiz, geceleri kendi köprUsUnU yapıyormuş. Derken

her ikisinin de köprüsü bitmiş. Usta, çırağına çok sağlam bir köprü yaptığını ispatlamak için "Benim köprüm övmeli değil, gezmeli." demiş. Çırak da ustasına; "Usta, ben de geceleri senden habersiz bir köprü yaptım, ancak benim köprüm gezmeli değil görmeli!" diyerek, ustasını köprüyü yaptığı yere getirmiş.

Köprünün gerçekten çok güzel yapıldığını gören usta, çırağını kıskanmış ve aklına kötü bir düşünce gelmiş. Çırağına, köprünün bacaklarından birinde bir eğrilik olduğunu ve inip onu düzeltmesi gerektiğini, kendisinin onu beline taktığı iple yukarı çıkarabileceğini söylemiş. Çırak da ustanın dediği gibi yaparak, beline bir ip takmış ve aşağıya inmiş. Tam aşağıya indiği sırada usta ipleri bırakmış, çırak da aşağıya düşmüş. Usta, sevinç içinde kendi köprüsünün bulunduğu yere gelince bir de bakmış ki çırak orada oturuyor. Usta, hemen çırağın üstünlüğünü anlamış ve çıraktan af dilemiş.

Olaydan sonra ustanın köprüsüne "Gezende Köprüsü", çırağın köprüsüne ise "Görmeli Köprüsü" (halk arasında Görmel Köprüsü) denilmeye başlanmış.

Bugün halk, Görmeli Köprüsü'nün kutsal bir kişi tarafından yapıldığına inandığı için köprüye kutsal bir gözle bakmaktadır.

Kaynak: Doğan Atlay, folklorcu-yazar ve emekli, 65, köy enstitüsü, 14.03.1995, Mut-Mersin.

SİLİFKE KÖPRÜSÜ EFSANESİ (İ.E-56)

Silifke'de Göksu Irmağı'nın üzerinde Romalılar'dan kalma bir köprü vardır. Yaklaşık 30 m uzunluğunda olan bu köprü

Silifke'nin doğusuyla batısını birbirine bağlar. Bu köprünün yapımıyla ilgili şöyle bir efsane anlatılır:

Silifke Köprüsü'nü yapanlar, köprüyü bir türlü karşı tarafa bağlayamamışlar. Her ne yaparlarsa yapsınlar, köprü yine yıkılmış. Sonunda biraraya gelip konuşarak, köprünün bir kurban istediği sonucuna varmışlar. Ertesi sabah köprünün altına ilk su doldurmaya geleni, kurban etmeye karar vermişler. O sabah, su almaya ilk gelen, ustanın karısı olmuş. Kadının yalvarmalarını dinlemeyerek onu diri diri köprünün ayağına gömmüşler. Sonra da köprüyü bitirmişler.

Günümüzde de köprüden iniltiye benzer seslerin geldiği söylenir. Çevredekiler, bu seslerin kurban edilen kadının ağlayışı ve inilitileri olduğuna inanır.

Kaynak: İlhan Nesli, tornacı, 60, ortaokul, 01.01.1995, Mersin-İçel.

KADIKÖYÜ KÖPRÜSÜ EFSANESİ (İ.E-57)

Mut'un Kadıköyü'nde yüzyıllardır ayakta duran bir köprü vardır. Yörede bu köprünün burada yapılmasıyla ilgili bir efsane anlatılmaktadır:

Şimdiki Kadıköyü Köprüsü, eskiden yine Mut'a bağlı Hamam Köyü yakınlarında yapılacakmış, ancak köprünün yapılması için kazılan yerler sağlam çıkmadığı için köprü kurulamıyormuş. Köprüyü yapacak usta ise, bu duruma çok üzülüyormuş. Yine bir sabah köprü için uygun bir yer bulurum ümidiyle kalkmış, çekicini, şakulünü aramış, ancak bulamamış. Çekiç, şimdiki Kadıköyü Köprüsü'nün ayağının kurulduğu yerde bulunmuş. Bu olay üç kez üst üste tekrarlanınca, usta ve işçiler, çeki-

cin bulunduğu yeri kazmaya karar vermişler. Kazdıklarında ise çok sağlam bir kaya ortaya çıkmış. Bunun üzerine köprünün ayaklarını bu kayanın üzerine yapmışlar.

Günümüzde aradan yüzyıllar geçmiş olmasına karşılık köprünün ayakları hâlâ sağlam durmakta, yer seçimi yukarıda anlatılan efsaneye bağlandığı için köprü kutsal kabul edilmektedir.

Kaynak: Muzaffer Kılıç, öğretmen ve yöresel televizyonun yayın yönetmeni, 50, eğitim enstitüsü, 02.05.1995, Mut- Mersin.

Kelimeler

şakul (çekül): Ucuna küçük bir ağırlık bağlanmış iple oluşturulan, yer çekiminin doğrultusunu belirtmek için sarkıtılarak kullanılan bir araç.

DÖRTAYAK EFSANESİ I (İ.E-58)

Mersin'den Antalya'ya giden yol, eski adı Kelenderis, sonraları Gilindire ve günümüzde Aydıncık adını alan antik liman kentinin içinden geçer. Çarşı girişinde yolun 50 m üstünde dört ayaklı, kemerli Dörtayak adı verilen bir anıt mezar buradan geçenlerin dikkatini çeker. Bu anıt-mezarın hemen üstünde de birçok yeri bozulmuş, eski evlerin altında kalmış antik bir su yolu vardır. Bu su yolu, çarşı içinde şu an yıkıntı halindeki hamama gider. Bu anıt-mezar M.S. II. yüzyılda yapılmış, büyük olasılıkla söz sahibi birisine aittir. Halk arasında Dörtayak adı verilen bu anıt-mezarla ilgili şöyle bir efsane anlatılmaktadır:

Kelenderis kralının dünyalar güzeli bir kızı varmış. Aradan zaman geçmiş ve kız evlenme çağına gelmiş, ancak kimse

cesaret edip de kızı babasından isteyemiyormuş. Buna karşılık bir çoban ile kralın en yiğit savaşçısı, kızı delicesine sevdikleri için babasından istemişler. Bu olaydan sonra kızının evlenme çağına geldiğini düşünen kral, çoban ile savaşçıya; "Bir yarışma düzenleyeceğim, Kelenderis kentine en yararlı ya da en güzel şeyi kim önce yaparsa kızımı ona vereceğim." demiş. Bunu duyan savaşçı yiğit ile çoban hemen işe girişmişler. O zamanlar Kelenderis'te yeterli içme ve kullanma suyu yokmuş. Savaşçı yiğit, 7-8 km kuzey-doğudaki köşk suyunu kente getirecek bir su yolu yapmaya, çoban da daha sonra Kelenderis'in simgesi olacak anıtı inşa etmeye başlamış. Kralın kızı ise, içten içe çobanı seviyormuş. Günler, aylar, yıllar geçiyor, iş bir türlü bitmiyormuş. Çobanla kızın birbirlerine olan sevgileri sevdaya dönüşmüş. Sonunda çoban, anıtın en tepesindeki son sıra taşları henüz yerine koyacakken, yiğit savaşçı su yolunu bitirip kent merkezindeki çeşmeden suyu akıtmış. Bunu gören çoban ile kız, elele tutuşup Dörtayak'ın biraz aşağısındaki kayaların üzerinden denize atlayarak, hayatlarına son vermişler.

Günümüzde halk, bu iki sevgilinin mezarının Dörtayak'ın altında olduğuna inanır ve bu anıtı sevda anıtı olarak kabul eder.

Kaynak: İ. Etem Güleç, emekli, 69, sağlık okulu, 18.01.1995, Aydıncık-Mersin.

DÖRTAYAK EFSANESİ II (İ.E-59)

Aydıncık'taki Dörtayak adı verilen anıt-mezarla ilgili efsanenin bir başka varyantı ise şöyledir:

Aydıncık'ta yaşayan bir padişahın çok güzel bir kızı varmış. Bu kıza bir çoban ile yöredeki bir ağanın oğlu aşık olmuş. Her ikisi de padişahtan kızı istemiş. Padişah, kızını ağanın oğluna vermek istemiş, ancak kızın gönlü çobandaymış. Bunun üzerine padişah, çobanın yapamayacağını düşünerek ona dört ayaklı bir anıt inşa etmesini, ağanın oğluna da şehre dağlardan su getirmesini söylemiş. Çoban gece gündüz çalışmış, geceleri kralın kızı da ona yardım etmiş. Aradan bir süre geçmiş ve çoban yapıtının son taşlarını koyarken, ağanın oğlunun şehre su getirdiğini ve yarışmayı kazandığını öğrenmiş. Bunu duyunca çok üzülmüş ve yaptığı anıtın alt tarafından denize atlamış. Padişahın kızı da, çobanın ölümüne dayanamayarak onun atladığı yerden kendini denize atmış. Ağanın oğlu ise, bütün bu olanlardan kendisini sorumlu tutmuş ve iki gencin denize atladıkları yerden atlayarak hayatına son ver- vermiş.

Bugün de bu Dörtayak adı verilen anıtın en üstündeki taşlardan birinin eksik olduğuna ve bu üç gencin buradan hayatlarına son verdiklerine inanılır.

Kaynak: Zeynel Uğrum, öğretmen, 33, üniversite, 01.04.1995, Aydıncık-Mersin.

DONUKTAŞ EFSANESİ I (İ.E-60)

Tarsus'un Gözlükule Mahallesi'nde Donuktaş adı verilen, betondan yapılmış, bir stadyumun yarısı büyüklüğünde bir anıt mezar vardır. Bu anıt-mezarın efsanesi şöyledir:

Çok eskiden Ermeni kralı Sardanapal'ın ölümü üzerine çok büyük bir anıt- mezar yapılmış. Ancak Tarsus'a gelen peygam-

berlerden biri; "Allah'ın varlığına ikilik mi düşürüyorsunuz?" diyerek bu anıt-mezara bir tekme atmıs, anıt-mezar da 5-6 km ileriye yuvarlanıp, ters dönmüş. Halk, bu olaydan sonra anıta Dönüktaş adını vermiş.

Ermeni kralına ait olduğu sanılan bu anıt mezarın, eski sikkelerde de resmi bulunmaktadır.

Kaynak: Hidayet Şimşek, emekli, 52, ortaokul, 10.04.1995, Tarsus-İçel.

Kelimeler

sikke: Madenî para.

DONUKTAŞ EFSANESİ II (I.E-61)

Asıl adı Donuktaş olan, ancak halk arasında Dönüktas olarak bilinen Tarsus'taki bu tarihi yapıyla ilgili anlatılan bir başka efsane ise şöyledir:

Bir zamanlar Tarsus'ta gösteriş meraklısı, parasını har vurup harman savuran bir bey ile bu beyin bir kızı varmış. İkisi, şimdi Gözlükule denilen tepenin yamacında, çok büyük gösterişli bir konakta yaşar, her zaman eğlenceler düzenlerlermiş. Baba-kız, o kadar eğlenceye ve israfa meraklıymış ki, yaptıkları herşey bir hikâye gibi ağızdan ağıza anlatılırmış. Yaşadıkları konağın bahçesindeki binbir çeşit çiçek, mermerden yapılmış birçok heykel dillerden düşmezmiş. O zamanın peygamberi ise, birçok kereler uyardığı halde sözünü dinlemeyen, yaşantılarını değiştirmeyen bu baba ile kızına çok kızmış ve bir ders vermek için yaşadıkları konağa bir tekme atmış. Konak, yamaçtan aşağıya doğru yuvarlanarak ters dönmüş. Bey ile kızı da konağın altında can vermiş.

Bu olaydan sonra Tarsuslular arasında, çok fazla eğlenceye düşkün ve müsrif olanların başına kötü birşeylerin geleceğine dair inanç yaygınlaşmıştır.

Kaynak: Zahide Koyuncu, ev hanımı, 85, ilkokul, 10.03.1995, Tarsus-Mersin.

KANLIDIVANE EFSANESİ I (İ.E-62)

Mersin-Silifke yolu üzerinde denizden 3 km kadar içerde büyük bir çukur ve bu çukurun çevresinde de çok sayıda ev kalıntısı, kaya mezarları ve lâhit mezarlar vardır. Kanlıdivane adı verilen bu antik yerleşim yerinin bu adı almasıyla ilgili yörede şöyle bir efsane anlatılır:

Çok önceleri Silifke tarafında bulunan bir padişah, hata yapan, suç işleyen kişileri cezalandırmak için büyük bir çukur açtırmış. Bu çukurun dört tarafına kendi resimlerini çizdirmiş, üstüne de yaptırdığı işkenceleri izlemek için bir taht yaptırmış. Çukurun içine de yabani ve yırtıcı hayvanlardan kurt, aslan, kaplan vb. gibi hayvanlar koydurmuş. Suç işleyenleri, hiç acımadan bu çukurun içine attırırmış. Kocaman çukurun içine atılan insanlar, kendilerini korumak için bir oraya bir buraya kaçarlar, sonunda kurtulamayacaklarını anlayarak kendilerini aç ve yırtıcı hayvanlara teslim ederlermiş. Kral da bu acı olayı zevkle izlermiş. Bu olaya şahit olan halk, içi insan kanlarıyla kırmızılaştığı için çukurun adını Kanlıdivane koymuş.

Kaynak: Ali Çarpar, memur, 42, ortaokul, 13.12.1994, Erdemli-Mersin.

C. YERLEŞİM YERLERİNİN OLUŞMASIYLA İLGİLİ EFSANELER

ÇUKURKÖY EFSANESİ (İ.E-63)

Mut'un köylerinden biri olan Çukurköy, Silifke sınırı yakınlarındadır. 16. yüzyılda (İkinci Beyazıt döneminde) Mut'un en kalabalık köyü olduğu söylenmektedir. Köy, Kurtsuyu Çayı'nın bulunduğu çukur bir alanda kurulduğu için bu adı almıştır. Eski Çukurköyü şimdikinden 5-6 km daha ileridedir. Bu köyün yer değiştirmesiyle ilgili yörede şöyle bir efsane anlatılır:

Çukurköy'deki bir ırmak varmış, ama içecek temiz su yokmuş. Bu köyden bir çoban, sürüsünü hergün şimdiki köyün bulunduğu yere otlatmaya getirirmiş. Buraya her geldiklerinde sürüden bir teke ayrılır, çenesindeki sakalı ıslak dönermiş. Birgün çoban, bu tekeyi takip etmiş ve onu küçük bir su oluğunda su içerken görmüş. Oluğu eşelemiş, su çoğalmış. Hemen köylülere haber vermiş. Suyun çok olduğu öğrenilince Çukurköylü'ler, şimdiki yerlerine taşınmış.

Günümüzde Çukurköylü'ler, şimdiki yerleşim merkezlerine kendilerine su bulan bu tekenin yardımıyla yerleştiklerine inanırlar.

Kaynak: Sıtkı Soylu, folklorcu ve gazeteci, 68, lise, 14.03.1995, Mut-Mersin.

Kelimeler

teke: Erkek keçi.

MUT'UN BATMASI EFSANESİ (İ.E-64)

Mut, çok eski bir kültüre sahip ilçemizdir. Halk, onun yüzyıllar öncesinde 7 defa battığına inanır ve bu olayı şu şekilde anlatır:

Mut ilçesi, İmrahor Köyü yolu üzerindeki türbeye ne zaman yaklaşsa (ilçenin sınırları buraya kadar genişlese), her seferinde batarmış. Bu olay 7 kez tekrarlanmış.

Bugün de Mut ilçesinin İmrahor Köyü'ndeki türbeye yaklaştığında tekrar batacağına dair bir inanç vardır.

Kaynak: Türkân Mutlay, ev hanımı, 77, ilkokul, 13.04.1995, Mut-Mersin.

MUT'UN 7 DEFA KURULMASININ EFSANESİ (İ.E-65)

Tarihi çok eskilere dayanan Mut, yüzyıllar öncesinde o kadar büyükmüş ki, içinde 40 tane hamamı varmış. Bu tarihi ilçenin çok eski zamanlarda 7 defa batıp 7 defa kurulduğuna inanılır. Halk, Mut'un bu batmasına delil olarak; Karaman yolu üzerindeki Barabanlı Köyü'nün çukur olmasını ve yapılan kazılarda ortaya çıkarılan tarihi eserleri gösterir.

Bugün bile eski evlerin duvarlarında tarihi eser niteliğinde birçok şekiller bulunmakta ve ağaç dikmek için açılan çukurlarda tarihi eserler ortaya çıkarılmaktadır.

Kaynak: Türkân Mutlay, ev hanımı, 77, ilkokul, 13.04.1995, Mut-Mersin.

VII. YER ADLARIYLA İLGİLİ EFSANLER

A. YERLEŞİM YERLERİYLE İLGİLİ EFSANELER

EVREN KÖYÜ EFSANESİ (İ.E-66)

Evranla ilgili anlatılan efsanelerden bir diğeri de Mut'a bağlı Evren Köyü'nün bu adı almasıyla ilgilidir:

Evren Köyü'nden bir genç birgün ava gitmiş. Ormanda gezinirken köpeklerin ulumasını duymuş. Sesin geldiği yöne doğru sessizce gittiğinde, bir evranın köpeklerden birini yuttuğunu, diğerini ise yutmak üzere olduğunu görmüş. Hemen saklandığı yerden çıkıp, evranı öldürmüş. Bu olaydan sonra köyün adı Evran Köyü olarak anılmaya başlanmış, daha sonra kelime bozularak Evren şeklini almış.

Kaynak: Ayşe Aktürk, ev hanımı, 75, öğrenimi yok, 02.05.1995, Mut-Mersin.

MERSİN ADIYLA İLGİLİ EFSANE I (İ.E-67)

İçel'in merkez ilçesi olan Mersin'in bu adı alması, şu olaya bağlanır:

Birgün Mersinli balıkçılar, balık avlamak için denize açılmış. Açıklarda köpekbalığı sürüsüne rastlayıp bunların hepsini avlamışlar. Geri dönerken köpekbalığına benzeyen büyük bir balık daha görmüşler. Büyük çabalarla onu da avlayıp kıyıya dönmüşler. Kıyıda, yağlarını almak için balıkların karınlarını yararken, son avladıkları balığın karnında "Mersin" adının yazılı olduğunu görmüşler. Oradaki yaşlılardan biri: "Bu bize Allah'ın bir işaretidir. Bu balık köpekbalığı

değil, Mersinbalığı'dır ve sizler de Mersinliler'siniz." demiş. Bu olaydan sonra yörenin adı Mersin olmuş.

Kaynak: Cemile Cömert, ev hanımı, 66, ilkokul, 05.02.1995, Mersin-İçel.

MERSIN ADIYLA İLGİLİ EFSANE II (İ.E-68)

Mersin'in bu adı almasıyla ilgili anlatılan bir başka efsane ise şöyledir:

Mersin'e ilk gelen kavimler, bölgeyi çalılarla kaplı bulmuş. Buraya kış mevsiminde geldikleri için, bu çalıların hangi bitkiye ait olduklarını bilememişler. Yaz gelince beyaz beyaz çiçekler açan bu çalılardan, murt denilen meyvalar oluşmaya başlamış. Buraya gelen bu ilk insanlar, bu meyvayı mersin olarak bildikleri için şehrin adı Mersin olarak kalmış.

Kaynak: Hidayet Şimşek, emekli, 52, ortaokul, 10.04.1995, Tarsus-Mersin.

TARSUS ADININ EFSANESİ (İ.E-69)

Tarsus'un tarihi çok eskilere dayanan bir şehir olduğu, yapılan kazılardan da ortaya çıkarılmıştır. Hatta yakın zamanlarda şimdiki adliye binası yakınlarında bir kazı yapılmış ve tarihi İpek Yolu'nun buradan geçmiş olabileceği ihtimali ağırlık kazanmıştır.

Anlatılanlara göre; son yapılan kazılar şehrin 6 defa yıkılıp tekrar kurulduğunu ortaya koymuştur. Bu nedenle halk arasında şehre Tersyüz adı verilmiştir. Daha sonra bu keli-

menin halk ağzında bozularak, Tarsus haline geldiğine inanılmaktadır.

Kaynak: Sefer Yiğit, müezzin, 53, ilkokul, 10.04.1995, Tarsus-Mersin

YALINAYAK KÖYÜ EFSANESİ (İ.E-70)

Mersin'in Yalınayak Köyü'ndeki halkın bugünkü yerine yerleşmesinin ve köyün bu adı almasının efsanesi şöyledir:

Şimdiki Yalınayak köylüleri eskiden Mut'a bağlı Tuğrul Köyü'nün Kadıkoyağı mevkiinde yaşıyorlarmış. Celâlî isyanlarında eşkiya burayı basmış, halk ise ayakkabılarını bile alamadan yalınayak evlerini terk etmiş. Eşkiya kendilerini kovaladığı için Mersin'e kadar gelmişler ve burada kendilerine bir köy kurmuşlar. Bu olaydan sonra bu köye Yalınayak Köyü denilmeye başlanmış.

Kaynak: Sıtkı Soylu, folklorcu ve gazeteci, 68, lise, 02.05. 1995, Mut-Mersin.

NARLIKUYU EFSANESİ (İ.E-71)

Mut'a bağlı Narlıkuyu kasabasının, bu adı almasıyla ilgili şöyle bir efsane anlatılmaktadır:

Çok eski zamanlarda Boracalı Aşireti, içme suyunu şimdiki Narlıkuyu'nun biraz yukarısındaki Cennet-Cehennem denilen yerde ve 50-60 m derinliğindeki çukurda bulunan bir kuyudan karşılarmış. Bu suyun bulunduğu yerde nar ağaçları varmış. Kuyunun bulunduğu bu çukur, deniz seviyesinin altındaymış. Tuzlu suyun altında da tatlı su varmış, halk bu tatlı suyu

çıkartıp içme suyu olarak kullanıyormuş. Burada yaşayan aşiret içme suyunu Narlıkuyu denilen bu kuyudan çıkardığı için bu kuyudan daha aşağı bölgedeki yerleşim yerlerine de Narlıkuyu denilmiştir.

Şimdi Narlıkuyulular, içme suyunu buradan almıyor, ancak bu kuyunun çevresindeki nar ağaçları hâlâ orada bulunmaktadır.

Narlıkuyulular bugün de, eski zamanlarda içme suyu ihtiyaçlarını tuzlu suyun altındaki tatlı sudan karşıladıklarına inanmaktadır.

Kaynak: Sıtkı Soylu, folklorcu ve gazeteci, 68, lise, 14.03. 1995, Mut-Mersin

GULNAR VE AYDINCIK ADLARININ EFSANESİ I (İ.E-72)

Gülnar'ın eski adı Anaypazarı, Aydıncık'ın ise Gilindire'dir. Bu iki yerleşim yerinin bu adları almasının efsanesi şöyledir:

Eskiden Anaypazarı'nda toplanan yörükler burada alışveriş yapar, eğlenceler düzenlerlermiş. Buradaki yörük beylerinden birinin Gül adında güzel bir kızı, birinin Nar ve başka birinin de Aydın adında yakışıklı bir oğlu varmış. Bu iki delikanlı da Gül'ü ilk gördüklerinde aşık olmuşlar. Bir sonraki yıl, ikisi de Gül'ü babasından istemişler. Babası da ikisi arasında seçim yapamayınca; Nar'a Bahattin Köyü'nden Gilindire'ye su getirmesini, Aydın'a da Gilindire'de güzel bir yapı kurmasını söylemiş. Ancak tek başlarına çalışmalarını şart koşmuş ve işini ilk önce bitirene kızını vereceğini belirtmiş. Bunun üzerine bu iki delikanlı, hemen işe koyulmuş.

Nar, hemen dağları delmiş, su için yol açmış ve işini bitirmiş. Aydın ise mermerden yapıtını inşa etmeye hazırlanırken, Nar'ın işini bitirdiğini öğrenmiş. Bunun üzerine herşeyi olduğu gibi bırakarak ve yapacağı bina hakkında hiçkimseye birşey söylemeden, oradan ayrılmış. Bu olaydan sonra Girindire'nin adı Aydıncık olmuş.

Bu arada Gül ile Nar evlenmiş. Anaypazarı'na da Gülnar denilmeye başlanmış.

Kaynak: Şerife Soldan, ev hanımı, 65, ilkokul, 25.12.1994, Mersin-İçel.

GÜLNAR ADININ EFSANESİ II (I.E-73)

Eski adı Anaypazarı (halk arasında ise Enayi Pazarı) olan Gülnar'ın bu adı almasıyla ilgili anlatılan bir başka efsane ise şöyledir:

Şimdiki Gülnar halkı, çok eskiden deniz kenarında, çok sıcak, taşlık bir yerde yaşarmış. Yazın ise yaylaya çıkıp, burada Enayi Pazarı dedikleri büyük bir pazar kurarlarmış. Birgün buraya, babasının ölümünden sonra ordunun başına geçen Gülnar Hatun gelmiş. Halk, Gülnar Hatun'a bir buçuk kilo ağırlığında ve dişleri deve dişi büyüklüğünde bir nar vermiş. Bu narı çok beğenen Gülnar Hatun, bu yerleşim yerinin adını değiştirip kendi ismine izafeten Gülnar koymuş. Halk da, deniz kenarındaki eski yerleşim yerlerinden develerle buraya taşınmış.

Yöre insanları şimdi bile Gülnar adının Gülnar Hatun'dan geldiğine inanır.

Kaynak: Hidayet Şimşek, emekli, 52, ortaokul, 10.04.1995, Tarsus-Mersin.

KIZILGEÇİT EFSANESİ I (İ.E-74)

Mersin'in Silifke ilçesinde eski adı Örenköy olan Kızılgeçit'te çok önceleri su kıtlığı yaşanmıştır. Buradaki halk, bu küçük köyün Kızılgeçit adını alma ve tekrar suya kavuşma olayını şöyle anlatır:

Eskiden Örenköyü'nde su kıtlığı başlamış. O zamanın Şıh Zekeriya adında bir hocası varmış. Herkes bu şıha gelir, sıkıntısını söyler, o da herkese yardımcı olurmuş.

Birgün altı kardeş köyün su sıkıntısı çektiğini anlatmak için Şıh Zekeriya'nın yanına gelmiş. O da bu altı kardeşe, bellerine tahtadan 12 tane çivi yapıp bağlamalarını ve karşı dağdaki taşlara çivileri çakarak yürümelerini, ancak arkalarına kesinlikle bakmamalarını söylemiş. Bu kardeşler de Şıh Zekeriya'nın söylediği yere giderek, çivilerle taşları yarmaya başlamışlar, Tam sonuna gelirken en küçük kardeş, arkasında ne olduğunu merak ederek dönüp bakmış ve o anda yere düşüp ölmüş. Meğerse bunlar, taşları yarınca büyük bir çukur oluşturmuşlar. Geriye kalan beş kardeş, çivilerle taşları delmeye devam etmiş. Tam o sırada dağın ortasından bir su fışkırmış, beş kardeş de su ile yok olup gitmiş. Bu su, ilk çıktığında kızıl bir renkte olduğu için buraya "Kızılgeçit" denmiş.

Kaynak: Ahmet Mendil, memur, 52, ortaokul, 03.12.1994, Erdemli-Mersin.

ADAMDAŞ EFSANESİ I (İ.E-75)

Anamur'da bahar mevsiminde yörüklerin göçtüğü irili ufaklı birçok yayla vardır. Çarıklar beldesi halkının göçtüğü Halkalı Yaylası'nı geçince geniş, düz bir ovaya çıkılır. Buraya Kervanalanı denmektedir. Kervanalanı'nın tam ortasından batıya doğru bir yol uzanır. Bu yol sizi Türke ve Adamdaş yaylalarına götürür.

Adamdaş Yaylası Malaklar, Evciler ve Sarıağaç köylülerinin göç ettikleri yayladır. Nüfusu pek fazla kalabalık değildir. Üç beş yörük ailesi burada geçici olarak konaklar. Temmuz ortalarında buradan başka yaylalara göçerler.

Adamdaş'ın bu adı almasının efsanesi, Adamdaş Yaylası yörükleri tarafından şöyle anlatılır:

Osmanlı'nın son dönemlerinde Karaman ve Konya'da açılmış olan medreselerin bir kısmında okuyan ve kendilerine molla denilen öğrenciler, bir kış gününde Anamur'a ulaşmak için yola koyulmuşlar. Bu öğrenciler, dini ve ilmi eğitim alan kişilermiş. Onların yola çıkmasından sonra ince ince kar yağmaya başlamış ve onlar ilerledikçe şiddetini arttırmış. Adamdaş'a vardıklarında ise şiddetli bir rüzgâr başlamış, göz gözü görmez olmuş. Mollalar, birbirlerini kaybetmemek için el ele tutuşmuşlar. Ancak gidecekleri yönü bulamamışlar. Çaresizlik içinde üşüyüp ıslanarak beklemeye başlamışlar. Başlarında bulunan ve hocam diye hitap ettikleri kişiden imdat istemişler. Hoca, ellerini açıp dua etmeye başlamış. Talebelere de "Allah'ım ya bizi taş et ya da kuş" diye dua ettiğini söylemiş. Bunun üzerine mollalardan bir kısmı taş olmak için bir

kısmı da kuş olmak için dua etmiş. İşte o anda olan olmuş ve taş et, diyenler taş haline; kuş et diyenler kuş haline dönüşmüş.

Şimdi Adamdaş kayalığının güney tarafında düz bir alan üzerinde baş kısmı yuvarlak (baştaki fesi andıran), alt kısmı düz (insan vücudunu andıran) yüze yakın taş bulunmaktadır. Bunların orada taşlaşan mollalara ait olduğu söylenmektedir. Yaylada çobanaldatan kuşu olarak bilinen ve "hüüd" diye öten, kanatlarının altı beyaz kuşun da o zaman kuşlaşan mollalardan ve onun yavrularından olduğu söylenmektedir. Bu kuşların avlanması da uygun bulunmamaktadır. İşte bu olaydan sonra yörüklerin yaylasına "Adamdaş" ismi verilmiştir.

Kaynak: Durmuşali Yapılı, çoban ve çiftçi, 67, öğrenimi yok, 18.01.1995, Adamdaş Yaylası, Anamur-Mersin.

ZEYNEL ABİDİN EFSANESİ (İ.E-76)

Gülnar'ın eski adı Sütlüce olan Zeyne kasabası eskiden bir köymüş. Buranın Zeyne adını almasının efsanesi şöyledir:

Sütlüce'deki bazı kişilerin hayvanlarını, Zeynel Abidin adında bir çoban hergün otlatmaya götürürmüş. Ancak köyün diğer çobanları, hayvanları derenin olduğu tarafa götürürken, Zeynel Abidin tam tersi yöne gidermiş. Bu duruma öfkelenen köylüler, çobanı sıkıştırmışlar, sen bu hayvanları sulamıyorsun demişler. Zeynel Abidin ne söylediyse de inanmamışlar, hep birlikte ona saldırmışlar. Bunun üzerine Zeynel Abidin, elindeki asayı yere vurmuş ve yerden su fışkırmaya başlamış. Daha sonra da köylülere "Ununuz keseden, yüreğiniz tasadan kurtulmasın." diye bedduada bulunmuş.

İş işten geçtikten sonra çobanın evliyalığını anlayan köylüler ise, köyün adını değiştirip, çobanın ismine izafeten Zeyne koymuşlar.

Günümüzde, Zeyne kasabasında yaşayanların ne kadar çalışırlarsa çalışsınlar zengin olamadıkları ve daima bir dertleri olduğu inancı yaygındır. Bu inanç da Zeynel Abidin'in bedduasına bağlıdır.

Kaynak: Durmuş Uğuz, çiftçi, 18, ilkokul, 28.12.1994, Erdemli-Mersin.

B. BELİRLİ YERLERLE İLGİLİ EFSANELER

GELİNUÇTUĞU EFSANESİ I (İ.E-77)

Mut'un Zeyker Yaylası'nın biraz üst tarafında Gelinuçtuğu denilen bir mevki vardır. Yörede, bu yerin bu adı almasıyla ilgili şöyle bir efsane anlatılmaktadır:

Bir düğünde gelin atın üstünde oğlan evine götürülürken, atın ayağı kaymış ve gelin de düşmüş. Olaydan sonra buraya Gelinuçtuğu denilmiş.

Kaynak: Salih Aydın, öğretmen, 52, üniversite, 14.03.1995, Mut-Mersin.

GELİNUÇTUĞU EFSANESİ II (İ.E-78)

Mut'un Zeyker Yaylası'ndaki bu Gelinuçtuğu mevkiyle ilgili bir başka efsane ise, birkaç öğe dışında, kuruluş bakımından ilk efsaneyle benzer özellikler taşır. Bunu, ilk efsanenin varyantı olarak alabiliriz:

Yağmur suyunun biriktiği bir oyuktan suyunu bir tuluğa

doldurup sırtına alan gelin, simdiki Gelinuçtuğu denilen yere geldiğinde ayağı kayıp düsmüş. Bu olaydan sonra buraya Gelinuçtuğu denilmiş.

Kaynak: Salih Aydın, öğretmen, 52, Üniversite, 14.03.1995, Mut-Mersin.

Kelimeler

tuluk: Bazı yiyecek ve içecekler için koruyucu kap olarak kullanılan, önü yarılmadan bütün olarak yüzülmüş hayvan derisi.

AYIALANI EFSANESİ (İ.E-79)

Gülnar'ın Halifeler ile Taşoluk köyleri arasında, bir vadinin tabanında, tabak içi gibi genişçe bir düzlük vardır. Ayıalanı denilen bu düzlüğün oluşmasıyla ve bu adı almasıyla ilgili şöyle bir efsane anlatılır:

Eski zamanların birinde ermişlerden birisi, şimdiki Ayıalanı'nda çift sürerken namaz vakti gelmiş ve namaz kılmaya başlamış. Tam o sırada dağdan inen bir ayı, öküzlerden birini yemiş. Namazını bitiren ermiş, ayının öküzlerinden birini yediğini ve dağa doğru gittiğini görünce, ayıya seslenerek; "Nereye gidiyorsun? Öküzü yedin, evlek tohumlu kaldı. Geç bakalım, öküzün yerine." demiş. Ayı da gelmiş, diğer öküzün yanına geçmiş. Tarlayı bu şekilde sürmüşler. Olaydan sonra bu alana Ayıalanı denmiş.

Şimdi bile halk, ayının bu ermiş kişinin sözünü dinlediğine ve tarlasını sürdüğüne inanmaktadır.

Kaynak: Doğan Atlay, folklorcu-yazar ve emekli, 65, köy ens-

titüsü, 14.03.1995, Mut-Mersin.

Kelimeler

evlek: Tarlaya tohum ekmek icin saban iziyle bölünen kısımlardan herbiri.

EVRANYUTTUGU ORMANI'NIN EFSANESİ (İ.E-80)

Mersin'in Mut ilçesinde Evranyuttuğu adında bir orman vardır. Bu ormanın bu adı almasıyla ilgili çevrede bir efsane anlatılmaktadır:

Eskiden Mut'un köylerinden birinde bir ağa varmıs. Ağa, koyun sürüsüne bakması için bir çoban tutmuş. Bu çoban da ağanın kızına asık olmuş. Ağanın evlenmelerine izin vermeyeceğini düşünen gençler, sözleşip kaçmaya karar vermişler. Çoban, kıza "Öğle olunca koyunun eve dönme zamanında ben kavalı çalayım, sen de kararlaştırdığımız yere gel." demis. Kız da söz verilen yere gelmiş ve birlikte kaçmışlar. Gide gide bir ormanlık yere varmışlar. Çok çukur olan bu ormanda biraz dinlenelim diye otururken ne yel esmesine ne bir iniltiye ne de bir gürültüye benzeyen, daha doğrusu hiçbir şeye benzemeyen sesler duymaya başlamışlar. Bir de bakmışlar ki, ortada bir evran, geldiği gibi kızcağızı ayaklarından yutmaya başlamış. Kız, kollarını yan taraflarına açmış ve oğlana, "Beni kurtar!" diye bağırmaya başlamış. Oğlan da ne yapsın; korkusundan ödü patlamış, dili tutulmuş, kızı bırakıp kaçmış. Oğlanın kaçtığını gören kız, "Senin gibi oğlana nasip olacağıma, böyle evrana nasip olayım." demiş ve kollarını birlestirmiş. Evran'da kızı yutarak bir ağacın gövdesine sarılmış. Kız da bağırarak ölmüş. Bu ormanın adı da "Evranyuttuğu" olmuş.

Kaynak: Ayse Gözlü, ev hanımı, 40, ilkokul, 05.02.1995, Erdemli-Mersin.

Kelimeler

evran: Boynuzları olan ve genellikle siyah renkte olduğu söylenilen çok büyük yılan.

DARISEKİSİ EFSANESİ (I.E-81)

Mut'un sınırları içerisinde bulunan Mavga Kalesi'nin hemen alt kısmında Darısekisi denilen bir yer vardır. Bu yerin bu adı almasının efsanesi söyledir:

Çok eskilerde simdiki Darısekisi denilen küçük bir tarlaya cindarı denilen bir mısır cinsi ekilmis. Ürün zamanında bu tarladan bir şehrin 10 yıllık mısır ihtiyacını karşılayabilecek kadar mahsül alınmıs. Olaydan sonra bu mevkiye Darısekisi denilmeye başlanmış.

Cindarı adı verilen mısır o günlerde öylesine değerliymiş ki, tohumları Mavga Kalesi'ne saklanırmış. Altmışlı yıllarda yapılan arastırmalarda burada cindarı tohumları bulunmuş. Halk bugün, cindarı adı verilen mısırın Mavga Kalesi'nde saklanan tohumlardan üretildiğine inanmaktadır.

Kaynak: Belkıs Durmuş, ev hanımı, 50, ikokul, 20.04.1995, Mut-Mersin.

Kelimeler

darısekisi: Mısır tarlası.

POSTACIKOYAGI EFSANESİ (İ.E-82)

İçel'de yaylaya çıkma geleneği günümüzde de sürmektedir. Yazın bunaltıcı sıcağından korunmak isteyen halk, Torosların eteklerinde, Namrun'a kadar çıkarlar. Namrun'la Tarsus arasında, Canderesi adı verilen ırmağın yakınlarında eskiden Hacıtepesi Köyü vardır. Bugün bu köy yıkılmış ve eskiden kurulduğu koyağa Postacıkoyağı denilmeye başlanmıştır. Bu koyağın Postacıkoyağı adını almasıyla ilgili yörede bir efsane anlatılmaktadır:

Eskiden Namrun'daki yaylalara çıkanlarla Tarsus'takiler arasında haberleşmeyi sağlamak için, at üstünde gezen bir postacı varmış. Birgün bu postacı Hacıtepesi Köyü'ne gelmiş. Buranın ağası, postacıdan Tarsus'a gittiğinde kendisine getirmek üzere bir kilo tütün ısmarlamış. Postacı, Tarsus'a gelmiş, yedi sekiz gün burada oyalanıp, postasını da alarak yola koyulmuş. Yolda bir su pınarının yanında atını dinlendirmek için mola vermiş. Daha sonra hava biraz serinleyince yoluna devam etmiş ve tütün ısmarlayan adamın köyüne gelmiş. Etrafına bakmış, sürülerin başında kimse yokmuş. Ağanın evine gelmiş, seslenmiş, cevap alamamış, ama evden metal sesine benzeyen sesler geliyormuş. Pencereden içeriye doğru eğilip baktığında, ağa ve ailesinin ölmüş olduğunu, metal sesinin ise kedinin kadının göğsünden her et koparışında, boğazındaki altınlardan çıktığını görmüş. Çok korkan postacı, hemen atına atlamış ve dörtnala yayladaki insanların yanına gitmiş. Meğer o sırada köyde salgın bir hastalık ortaya çıkmış ve bu hastalığa yakalanan herkes ölüyormuş. Postacı, yaylaya gelince ağzı dili tutulmuş, yayladakiler ağzını kaşık sapıyla açmış.

Daha sonra, gördüklerini bir bir anlatmıs. Çevresindekiler ise durumu anlayıp, postacının çevresinden hemen uzaklasmıslar. Ancak yayla halkı, bu salgın hastalıktan kurtulamamıs. Develerin ara sıra köylere kaçması ve bunların bulunup getirilmesi sırasında, bu hastalığa yakalanmıslar. Hastalık Torosların bir kısmına da yayılmıs ve bundan birçok göçebe insan ölmüş.

Bugün eskiden Hacıtepesi Köyü'nün olduğu yere halk, bu olaydan sonra Postacıkoyağı adını vermis, koyağın bu adı almasını da yukarıda anlatılan efsaneye dayandırmıştır.

Kaynak: Hidayet Simşek, emekli, 52, ortaokul, 10.04.1995, Tarsus-Mersin.

C. TEKİN OLMAYAN YERLERLE İLGİLİ EFSANELER

KAYRANKUYU MEZARLIGI'NIN EFSANESİ (İ.E-83)

Kayrankuyu Mezarlığı, eski İçel-Konya göç yolu üzerinde yani Binboğalar'daki yaylalara giden yolun kenarındadır. Bu mezarlığın efsanesi söyledir:

Yaylalara göçen yörüklerden biri, bir ihtiyacını karşılamak için deniz kenarındaki köyüne geliyormuş. Gelirken Kayrankuyu Mezarlığ'ndan geçmis ve tam mezarın ortasındayken atının arkasına birşey atlamıs. Adam ne atına "dehh" diyebilmiş ne de dönüp arkasına bakabilmis. At kendi kendine adamın köyüne gelmiş ve evinin önünde durmuş. Adam çok korktuğu ve evde kimse olmadığı için, bir süre atından inememis. Daha sonra düşüp bayılmıs. Oradan gelip geçenler ise adamın baygın halde öylece yattığını görünce, onu hemen evine getirmisler.

Adam, evine gelince de kırk gün kırk gece kendisine gelememiş.

Günümüzde Kayrankuyu Mezarlığı'nda yukarıda anlatılan olayın geçtiğine inanılmakta ve çevre köylerde yaşayanların, bu mezardan geçmekten sakındıkları görülmektedir.

Kaynak: Hidayet Şimşek, emekli, 52, ortaokul, 10.04.1995, Tarsus-Mersin.

GELİNSİNİ MEZARLIĞI'NIN EFSANESİ (I.E-84)

Mezarların tekin olmadığını anlatan efsanelerden biri de Gelinsini Mezarlığı'nın efsanesidir. Eski İçel-Konya göç yolu üzerinde bulunan bu 20 dönümlük mezarlığın efsanesi şöyledir:

İçel'de yaşayan insanlar, yaz geldiğinde bunaltıcı sıcaktan ve özellikle sahil şeridinde görülen sıtmadan korunmak için yaylaya göçerler.

İşte gene böyle bir göç sırasında, göçebe olan bu insanlar geceleyin konaklamak için bu göç yolu üzerinde kendilerine bir yer bulmuşlar. Erkekler sürülerin yanında nöbet tutarken, kadınlar da bir çadırda sohbet ediyorlarmış. Bu sohbet sırasında kadınlardan biri, yakınlarındaki mezarlığa geceleyin hiç kimsenin gidip gelemeyeceğini söylemiş. İçlerinden genç ve güçlü bir gelin, "Ben hiç korkmadan gidip gelebilirim, hem de mezarlardan birinin yanına bir kazık çakarım." demiş. Bunun üzerine çevredeki kadınlar gidersin gidemezsin diye bahse tutuşurlarken, gelin kalkmış ve bir molla mezarlığı olan bu mezarlığa gitmiş. Oradaki mezarlardan birine, kendi yaptığı bir kazığı çakmış. Ancak kazığı eteğinin üzerinden çaktığı için, tam kalkarken mezardaki ölünün kendisini

çektiğini düşünerek korkusundan ölmüş. Bu olaydan sonra bu mezarlığa Gelinsini Mezarlığı denmiş.

Günümüzde de halk arasında, geceleyin "Ben tek başıma mezarlığa gidip gelebilirim." şeklinde bahse girilmemesi gerektiği, girilirse mutlaka kötü bir olayın ortaya çıkacağı inancı yaygındır.

Kaynak: Hidayet Şimşek, emekli, 52, ortaokul, 10.04.1995, Tarsus- Mersin.

Kelimeler

sin: Yas (gelinsini "gelinin yası").

VIII. TABİATLA İLGİLİ EFSANELER

A. DAĞ, İN, TEPE, KAYA, TAŞ VE VADİ İLE İLGİLİ EFSANELER

AKDAĞ EFSANESİ (İ.E-85)

Mut'a bağlı İmrahor (Mirahor) Köyü'nden Mut'a doğru giderken yolun sol tarafında, tepesinde tek bir ağaç bulunan küçük bir dağ ve bunun üzerinden geçen bir yol vardır. Günümüzde Akdağ adını taşıyan bu dağın tepesindeki tek ağaç ve üzerinden geçen yolla ilgili şöyle bir efsane anlatılmaktadır:

Eski zamanlarda İmrahor Köyü'nde iki öksüz kız kardeş dağa odun toplamaya giderlermiş ancak büyük kız, odunları her zaman küçük kardeşinin sırtına yükler, onun ağlayıp sızlamalarına aldırmazmış. Birgün küçük kız ablasına; "İnşallah bir dağ olursun, üstünde de tek bir ağaç olur." diye beddua etmiş. Bunun üzerine ablası da "İnşallah sen de o dağın üstünde bir yol olursun, herkes de seni çiğneyip geçer." diyerek, bedduasına bedduayla karşılık vermiş. İkisinin de bedduası kabul olmuş; abla adına şimdi Akdağ denilen ve üzerinde tek bir ağaç bulunan dağa, küçük kardeş ise bu dağın üzerinden geçen yola dönüşmüş.

Günümüzde tepesinde tek ağacı bulunan Akdağ ile onun üzerinden geçen yolun iki öksüz kardeşin taş kesilmeleri sonucu oluştuğuna inanılır. Ayrıca kardeşlerin birbirlerine beddua etmemeleri gerektiği, aksi taktirde Akdağ Efsanesi'ndeki gibi taş kesilecekleri uyarısı yapılır.

Kaynak: Zeynep Yılmaz, ev hanımı, 72, öğrenimi yok, 20.04. 1995, İmrahor Köyü-Mut.

BEŞ KARDEŞ İNİ EFSANESİ (İ.E-86)

İçel'in Erdemli ilçesindeki yaylalardan biri olan Çukurkuyu'da "Beş Kardeş İni" adı verilen bir in vardır. Yörede bu inle ilgili şöyle bir efsane anlatılır:

Erdemli'de yaşayan bir aile, her yaz gelişinde Çukurkuyu Yaylası'na göçermiş. Bu aileden beş büyük kardeş bir kış Erdemli'ye göçmeyerek, kışı Çukurkuyu'da geçirmeye karar vermiş. Kardeşler, kış gelmeden yiyeceklerini, içeceklerini, ne gerekiyorsa hepsini fazlasıyla hazırlayıp, bir ine yerleşmişler. Şekerinden tuzuna, yatağından yastığına herşeyi yanlarına almışlar. Kış gelmiş ve her yer karla kaplanmış. Karın devamlı yağmasının yanında şiddetli bir fırtına da varmış. Erdemli'ye dönmeyi düşünmüşler, fakat dönememişler. Gece olduğu zaman bunların içlerine bir korku düşer ve "Keşke bu kış Çukurkuyu'da kalmasaydık." derlermiş. Geceleri her yerden iniltiler ve çeşit çeşit hışırtılar çıkarmış. Bunlar da korkularından tir tir titrerlermiş. Korkuya dayanabildikleri sürece bir kâğıdın içine "Biz ne açlıktan ne susuzluktan ne de başka şeyden öldük; sadece gecenin hışırtısından korkup öldük." şeklinde bir yazı yazıp bu kâğıdı, bir taşın altına koymuşlar. Daha sonra bu korkuya dayanamayıp ölmüşler.

Olaydan sonra bu inin adı "Beş Kardeş İni" olmuş ve kışın yüksek yaylalarda hiçkimse kalmamış.

Kaynak: Hatice Şahin, ev hanımı, 73, öğrenimi yok, 15.10.1994, Erdemli-Mersin.

KIZ TAŞ ATTIĞI TEPESİ'NİN EFSANESİ (İ.E-87)

Tarsus'ta Postacıkoyağı denilen yerin biraz daha yukarı kısmında, Kız Taş Attığı denilen dağ gibi 100-150 m yüksekliğinde bir tepe vardır. Tepenin bu adı almasının efsanesi şöyledir:

Yörük ailelerinden birinin çok güzel, güzel olduğu kadar da güçlü bir kızı varmış. Başka bir obadan olan bir genç de bu kızı görür görmez aşık olmuş. Kızı anne ve babasından istemiş, ancak vermemişler, kızın da gönlü olmamış.

Bunun üzerine oğlan, kızın ve obasındakilerin su doldurmaya geldikleri çeşmede beklemeye başlamış. Oğlan, kendi kendine; "Ben kızdan güçlüyüm, gelmek istemezse onu zorla kaçırırım." demiş. Bu arada kız da tek başına, elinde tuluklarıyla çeşmeye su doldurmaya gelmiş. Tam tuluklarını doldurup, sırtına aldığı sırada oğlan, karşısına çıkmış. Kıza; "Ben seni kaçıracağım." demiş. Kız ise; yerdeki taşı çeşmenin arkasındaki tepeden geçirebilirse kendisiyle geleceğini, geçiremezse kendisini ağabeylerine teslim edeceğini söylemiş. Oğlan, yerdeki taşı almış tepenin arkasına doğru fırlatmış, ancak taş tepenin yarısına gelmiş. Kız ise, arkasında tuluk olduğu halde taşı bir atmış, tepenin arkasına düşürmüş. Bunun üzerine de kız, oğlanı kolundan tutup ağabeylerine teslim etmiş.

Günümüzde de halk, tepenin Kız Taş Attığı adını bu olaydan aldığına inanmaktadır.

Kaynak: Hidayet Şimşek, emekli, 52, ortaokul, 10.04.1995, Tarsus-Mersin.

Kelimeler

tuluk: Bazı yiyecek ve içecekler için koruyucu kap olarak kullanılan, önü yarılmadan bütün olarak yüzülmüş hayvan derisi.

ÇEÇTEPE EFSANESİ (İ.E-88)

Mut ile Karaman yolu üzerinde, Mut'tan 3 km uzaklıkta büyükçe bir tepe vardır. Bu tepeyle ilgili yörede bir efsane anlatılır:

Çok eski zamanlarda çiftçinin biri, harman kaldırıyormuş. Harmanını savurmuş, bir tarafta saman diğer tarafta çeç bir tepe gibi yığılmış. Oradan eşeği ile geçen ihtiyar bir adam, çiftçiden biraz buğday ile saman istemiş. Çiftçi de "yok" demiş. Bunun üzerine ihtiyar; "Ya bunlar ne?" diye sorunca, çiftçi "toprak" cevabını vermiş. İhtiyar da o zaman "Dediğin gibi olsun!" demiş, böylece harman da saman da toprak oluvermiş. Bu olaydan sonra çeçten oluşan tepeye Çeçtepe adı verilmiştir.

Bugün Çeçtepe'nin yanında, ondan daha büyük olan tepenin efsanede anlatılan saman yığını olduğuna inanılır.

Çeçtepe, beyaz topraklı olduğu için halk tarafından evlerin badanasında kullanılmış, bu nedenle de günümüzde ortadan kalkmıştır.

Kaynak: Doğan Atlay, folklorcu-yazar ve emekli, 65, köy enstitüsü, 14.03.1995, Mut-Mersin.

Kelimeler

çeç: Tahıl yığını.

KARACAOGLAN VE KARACAKIZ TEPESİ EFSANESİ (İ.E-89)

Mut'a bağlı Çukurköy'deki Karacoğlan Tepesi ile Karacakız Tepesi'nin bu adları alması, Karacaoğlan ile Karacakız hikâyesine bağlanmaktadır:

Karacaoğlan, Karacakız adında bir göçebe kızına aşık olmuş, ancak kız buna bir süre yüz vermemiş. Bunun üzerine Karacaoğlan destanlar, koşmalar, maniler söylemeye başlamış. Karacaoğlan'ın şiirlerini çadırının bulunduğu bir tepeden dinleyen Karacakız, derken Karacaoğlan'a aşık olmuş. Bunun üzerine karşılıklı iki tepeden birbirlerine maniler söylemeye başlamışlar. Günün birinde Karacakız, mani söylerken ölmüş. Bu duruma çok üzülen Karacaoğlan da fazla yaşayamamış, Karacakız'a şiirler söylediği tepede can vermiş. Bu olaydan sonra Karacakız'ın öldüğü tepeye Karacakız Tepesi, Karacaoğlan'ın öldüğü tepeye de Karacoğlan Tepesi denilmiş.

Kaynak: Sıtkı Soylu, folklorcu ve gazeteci, 68, lise, 14.03. 1995, Mut-Mersin.

KIZSİNİSİ İLE OLUCAK KAYASI EFSANESİ (İ.E-90)

Mut ile Silifke yolu üzerinde, Mut'a 10 km yakın bir yerde Kızsini ve Olucak adı verilen iki mevkii ve yine burada aynı adlarla anılan iki kaya vardır. Karşılıklı duran bu iki kayayla ilgili şöyle bir efsane anlatılır:

Vaktiyle iki genç, birbirlerine aşık olmuş, ancak aileleri birbirlerine düşman oldukları için, bu iki gencin evlenmelerine izin vermemiş. Bunun üzerine kız ile oğlan kaçmaya karar vermişler ve tam kaçacakları gün aileleri durumu an-

layıp ikisini de öldürmüş. Daha sonra kızı, simdiki Kızsini denilen kayanın yanına oğlanı da Olucak adı verilen kayanın yanına gömmüşler.

Günümüzde halk, bu kayaların bu adı almalarını yukarıdaki efsaneye dayandırmaktadır.

Kaynak: Ayşe Akkaya, ev hanımı, 75, öğrenimi yok, 02.05.1995, Mut-Mersin.

KIZTAŞI EFSANESI I (I.E-91)

Mut'un Gencali Köyü'nün birkaç km yukarısında, kibrit kutusu şeklinde, 4x10x20 m boyutlarında milyonlarca yıllık olduğuna inanılan ve hâlâ sapasağlam ayakta duran ve adına Kıztaşı denilen bir kaya vardır. Yörede bu taşla ilgili bir efsane anlatılır:

Günümüzde coğrafi olarak ortadan kalkmış olan, ancak eskiden büyük bir yerleşim merkezi olan Kargıcak'ta eski zamanların birinde bir bey kızı varmış. Güzelliği dillere destan olan bu kızı çevresindeki beyler, beyzadeler istemis, ancak kız hiçbirini kabul etmemiş. Bu beyzadelerden biri kıza yanmıs, tutuşmuş, ısrarla evlenmek istemis. Bunun üzerine kız da gergefini alıp, simdiki Kıztası'na çıkmış. Oğlan ise, kızın çıktığı yere çıkamamıs ve "Bana yar olmayanı, başkasına da yar etmem." diyerek okunu ve yayını alıp kızı vurmaya gitmis. İlk önce Kargıcak'a yakın düz bir alan olan Sayharman'dan bir ok atmıs, isabet ettirememis. Kargıcak'a 5 km uzakta Düzağaç'tan bir ok atmıs, gene isabet ettirememiş. En sonunda Torosların zirvesi olan Kıran'a çıkmıs ve burada Gözleğitası denilen taşın üzerinden bir ok atmış, bu sefer isabet ettir-

miş ve kızı al kanlar içinde yere sermiş. Kızın kanıyla ıslanan gergefi zamanla hayat bulmuş ve yeşerip bir çam ağacı olmuş.

Bugün Kıztaşı'nın tepesindeki çam ağacının efsanede geçen ağaç olduğuna ve bu agacın kızın kanıyla ıslanan gergeften oluştuğuna inanılmaktadır.

Kaynak: Doğan Atlay, folklorcu-yazar ve emekli, 65, köy enstitüsü, 14.03.1995, Mut-Mersin.

Kelimeler

gergef: Üzerine kumaş gerilerek nakış işlemeye yarayan, çoğu dikdörtgen biçiminde olan çerçeve.

KIZTAŞI EFSANESİ II (İ.E-92)

Mut'un Gencali Köyü'ne yakın Kargıcak mevkiindeki Kıztaşı ile ilgili bir başka efsane ise şöyledir:

Bir peri padişahının kızı varmış. Bu kız o kadar güzel, o kadar maharetli, o kadar çevikmiş ki yöre halkı bu peri kızına hem hayran kalırmış hem de ondan korkarmış. Bu peri kızı tırmanılması ve tepesine çıkılması imkânsız görünen dik bir kayaya, bir elinde su testisi bir elinde su tası olduğu halde hiç tutunmadan çıkabilirmiş. Bu kayaya çıktıktan sonra taşların küçük çatlaklarına gergef tezgâhını kurar, elişi yapar, kendi halinde yaşarmış. Onun bu halini görüp de kendilerine zarar vereceği korkusuna kapılan halk ise, toplanıp peri kızının ölümüne karar vermiş. Keskin nişan alan okçulara emir verilip, peri kızı öldürülmüş. Mezarı da bu ulu taşın üzerine konulmuş. Olaydan sonra bu dik kayaya Kıztaşı denilmeye başlanmış.

Günümüzde de küçük kayalıklar arasında yükselen bu Kız-taşı'nın üzerindeki hece taşının bu peri kızına ait olduğu inancı yaygındır.

Kaynak: Mustafa Çerekçi, Halk Eğitimi Merkezi Müdürü, 41, eğitim enstitüsü, 20.12.1994, Gencali Köyü- Mut.

Kelimeler

hece taşı: Mezar taşı.

DİKİLİTAŞ EFSANESİ II (İ.E-93)

Mersin'in Bekirde Köyü yakınlarında dikili duran bir kaya parçası vardır. Dikilitaş adı verilen bu kayayla ilgili yörede şöyle bir efsane anlatılır:

Bundan yıllar önce çok yaşlı bir usta varmış. Bu yaşlı adam dağdan taş çıkarır, ev yaparmış. Birgün yine böyle dağdan taş koparıp sırtına aldığı sırada, kendisine oğullarından birinin öldüğü haberini getirmişler. Bunu duyunca; "Bir oğlum vardı, 120 yaşında ham traş. Dünyada ölüm olduğunu bilseydim, koymazdım taş üstüne taş." diyerek, sırtındaki kayayı yere atmış. Eskiden insanlar çok uzun yaşarmış. Hatta Nuh Peygamber'in 960 yaşına kadar yaşadığı söylenir. Kayalar, o zamanlarda yumuşak olduğu için bu yaşlı adamın parmak izleri bu kayada kalmış, kaya yerde dik bir şekilde durduğu için adına Dikilitaş denilmeye başlanmış.

Günümüzde de halk, Dikilitaş'ın bu yüzyıllar öncesinde geçen olaydan kaldığına ve üstündeki parmak izlerine benzeyen şekillerin bu yaşlı ustaya ait olduğuna inanır.

Kaynak: Hidayet Simşek, emekli, 52, ortaokul, 10.04.1995, Tarsus- Mersin.

YARIKDAS EFSANESI (I.E-94)

İçel'in merkez ilçeye bağlı Ayvagediği Yaylası'nın yakınlarında bir tarla vardır. Bu tarlanın ortasındaki büyük bir taşın içinden su akmaktadır. Halk, bu tarlaya ve bu tarlanın icindeki tasa Yarıkdaş adını vermekte, taşın yarılmasını ve içinden su çıkmasını da şu sekilde anlatmaktadır:

Bir aşiret gelip şimdiki Yarıkdas'ın ön tarafına yerleşmiş. Bu büyük taşın üstü beton dökülmüş gibi dümdüzmüş. Bu düzlüğün bir ucunda bir dibek varmış. Yörük kadınlarından biri bu dibekte biraz bulgur dövmüş, daha sonra dövmesini, bulgurunu bu düzlüğe sermiş. Bunları sererken "Bu tas ne hoş taş, dümdüz" demiş. Bu sözden sonra taşa nazar değmiş; aşiret, buradan göçtükten sonra taş inleye inleye ikiye yarılmıs. Yarıldıktan sonra da ön tarafından bir su çıkmış. Olaydan sonra bu taşa ve taşın çevresine "Yarıkdaş" adı verilmiş.

Kaynak: Naziye Tor, ev hanımı, 47, ilkokul, 14.09.1994, Ayvagediği Yaylası, Mersin-Içel.

Kelimeler

dövme : Yıkanmıs, dibekte kabuğu soyulmuş bulgur.

bulgur: Yıkanmış, öğütülmüş (yarılmış) ama kabuğu soyulmamış buğday.

COCAKDERE EFSANESI (I.E-95)

Tarsus ile Mersin'in tam orta yerinde, düz ovadan 1300

metre derinlikte Cocakdere adında, yazın çok serin olan bir yayla vardır. Bu vadi şeklinde olan yaylanın tam ortasından Tarsus Çayı akmaktadır. Her tarafı ağaçlarla kaplı olan bu yaylada yazın birkaç aile ile burada çalışan orman işçileri kalır. Bu yaylada kışın, rüzgârın sesi mi yoksa dağların sesi mi olduğu belli olmayan çok ürkütücü seslerin duyulduğu söylenir. Yörede bu sesler ve birbirlerine âşık iki gençle ilgili şöyle bir efsane anlatılır:

Yazları, Tarsus'un ve Mersin'in sıcağından korunmak isteyen birkaç tahtacı ailesi, Cocakdere'ye göçerlermiş. Bu ailelerden Tarsus'lu genç bir oğlan ile Mersinli güzel bir kız birbirlerine aşık olmuşlar. Aileleri, evlenmelerine izin vermeyince, bunlar anlaşmışlar ve aileleri ile beraber evlerine dönmemişler. Kış için gerekli olan yiyeceklerini, içeceklerini, yatacak yerlerini temin edip, kışı Cocakdere'deki bir mağarada geçirmeye karar vermişler, ancak kış gelip de soğuklar başlayınca, her taraf karlarla örtülünce, etraftan çok ürkütücü sesler gelmeye başlamış. Gittikçe dayanılmaz olmaya başlayan bu sesler, iki gencin ölmelerine neden olmuş. Gençler, ölmeden önce de küçük bir kâğıda "Biz ne açlıktan ne de soğuktan öldük; sadece dağların ürkütücü sesinden korkup öldük" diye yazıp bir taşın altına koymuşlar.

Bugün bile kış geldiği zaman Cocakdere Yaylası'nda çok ürkütücü seslerin duyulduğu söylenir.

Kaynak: D. Ali Şahinoğlu, öğretim elemanı, 42, Üniversite, 13.02.1995, Mersin-İçel.

İNCEKUM EFSANESİ (İ.E-96)

Merkez ilçeye bağlı Silifke'nin İncekum Köyü'nde, sahilden biraz daha denizin içine girmiş, kumluk bir alan vardır. Bu kumluğun oluşmasıyla ilgili çevrede şöyle bir efsane anlatılır:

Birgün kıyıdaki tarlasını süren çiftçinin yanında bir adam belirmiş. Çiftçiye; "Eteğini aç, gözünü yum ancak, kesinlikle gözünü açıp eteğine ve arkana bakma!" demiş. Çiftçi korkarak denize doğru yürümeye başlamış. Adımını suya diye attıkça kuma basmış. Bu şekilde üç saat yürüdükten sonra dayanamayıp gözünü açmış ve eteğinde kum olduğunu görmüş. Hemen gözünü kapatmış, ancak iş işten geçtiği için adımını kuma diye attıysa da, denize düşüp boğulmuş.

Söylenilenlere göre; eğer çiftçi gözünü açmasaymış Silifke ile Kıbrıs arasında, deniz yerine kum olacakmış.

Kaynak: İlhan Nesli, tornacı, 60, ortaokul, 01.01.1995, Mersin-İçel.

B. SU, PINAR VE KUYU İLE İLGİLİ EFSANELER

HOCANTI'DAKİ DEĞİRMENİN SUYU EFSANESİ (İ.E-97)

Mut'un şimdiki adı Derinçay olan Hocantı Köyü'nde eskiden bir değirmen varmış. Yörede, bu un değirmeninin suyunun kurumasıyla ilgili şöyle bir efsane anlatılır:

Bundan yıllar önce Mut ile Ermenek arasındaki Mağras dağında bir çoban, davar güdermiş. Bu davarın içinden bir teke bazen kaybolur, daha sonra sakalı ıslak dönermiş. Çoban ise, çevrede su olmadığı halde bu tekenin suyu nereden bulduğunu

merak ederek, birgün tekeyi takip etmiş. Teke, bir mağaradan içeri girmiş, mağaranın içinde epeyce bir ilerledikten sonra bir su kaynağından su içmiş. Bu duruma çok şaşıran çoban, eğilip kaynağa bakarken değneğini suya düşürmüş.

Aylar sonra çoban, ununu öğütmek için Hocantı Köyü'ndeki değirmene gitmiş ve Mağras dağının tepesindeki bir mağarada kaybettiği değneğini, bu değirmenin duvarında dayalı bulmuş. Değirmenciye bu değneğin kendisine ait olduğunu söyleyerek almak istemiş. Değirmenci ise; "Ara sıra değirmenimin suyu kesilirdi, demek ki sen kesermişsin." diyerek çobanı dövmeye başlamış. Çobanın yalvarmalarını dinlemeyen değirmenci, en sonunda çobanın başını yararak öldürmüş. Çoban ölünce değirmenin suyu hemen kesilmiş ve bir daha da akmamış.

Günümüzde yörede, değirmenin suyunun kesilmesi bu olaya bağlanır ve çobana kutsal bir kişilik verilir. Kutsal kişilere zarar verenlerin ise, sonunda cezalandırılacağına inanılır.

Kaynak: Fatma Yılmaz, ev hanımı, 37, öğrenimi yok, 20.04. 1995, İmrahor Köyü-Mut.

Kelimeler

davar: Koyun ve keçi sürüsü

teke : Erkek keçi

SÜTLÜCE'DEKİ ÇINAR VE YANINDAKİ SUYUN EFSANESİ (İ.E-98)

Gülnar'ın eski adı Sütlüce olan şimdiki Zeyne kasabasında bir çınarın dibinden su akmaktadır. Bu suyun özelliği; kollardan akan su hacminin ana kanaldaki kadar olmasıdır.Yani kollardan akan su, sanki hiç bölünmemiş gibi, kaynaktaki suy-

la aynı hacimde akıyor. İşte bu su ve yanındaki çınarla ilgili, yöre insanları tarafından anlatılan bir efsane vardır:

Sütlüce kasabasında bir çoban yaşarmış. Bu çoban, her gün kasabanın bütün hayvanlarını toplar, Şarlak denilen yere otlatmaya gidermiş. Birgün çoban hayvanları otlatırken, o çevrede yaşayan köylülerden biri çobanın yanına gelmiş, üç dört saat kadar onun yanında kalmış. Geçen bu üç dört saatlik zaman içinde çoban hayvanları hiç sulamamış. Bu durum köylünün dikkatini çekmiş ve çobana "Sen bu hayvanları hiç sulamaz mısın?" diye sormuş. Çoban, "Daha şimdi suladım, görmedin mi?" demiş. Köylü ise, görmediğini söylemiş. Çoban, yine aynı şeyleri tekrarlayarak "Hayvanları daha şimdi suladım." demiş.

Köylü, daha sonra kasabaya inerek olanları kasabalılara anlatmış. Kasabalılar da çobanın yanına giderek, hayvanları niçin sulamadığını sormuşlar. Çoban ise, "Hayvanlar şu an su içiyor, görmüyor musunuz?" demiş. Kasabalılar şaşırmışlar, çünkü hayvanların bulunduğu yerde su falan yokmuş. Daha sonra çoban, biraz ilerideki ağacın dibine gidip elindeki sopayla hızla yere vurunca, yerden su fışkırmış.

Bugün de halk, çınar ağacının dibinden akan bu suyun çobanın sopasını yere vurması sonucu çıktığına inanmaktadır.

Kaynak: Şerife Soldan, ev hanımı, 65, ikokul, 25.12.1994, Mersin-İçel

İNOLUK EFSANESİ (İ.E-99)

Erdemli'nin Karahıdırlı Köyü'nde bir dağın dibinde su akmaktadır. Suyun, bu dağın dibinden çıkmasıyla ilgili yörede

Inoluk adı verilen bir efsane anlatılmaktadır:

Eski zamanlarda Karahıdırlı Köyü'nde bir baba ve oğul varmıs. Bu baba ve oğul, çok iyi geçinip gidiyorlarmış. Bir gün baba, rüyasında kendisini oradaki bir dağın eteğini kazarken görmüş. Baba, bu rüyayı birkaç defa daha görmüş ve en sonunda dayanamayıp rüyayı oğluna anlatmış. Ertesi gün adam, oğluyla birlikte rüyasında gördüğü dağı kazmaya gitmiş. Oraya vardıklarında ceketlerini çıkarıp bir köşeye koymuşlar ve dağın eteğinden kazmaya baslamışlar. Burayı kazarken baba susamış ve oğlundan eve gidip su getirmesini istemiş. Oğluna, "Sakın eve giderken kimseye, babam su rüyayı gördü ve şimdi orayı kazıyor, deme!" diye tembih etmiş. Oğlu eve giderken babasının niçin böyle söylediğine anlam veremeyerek, karsısına ilk gelen adama rüyayı anlatmış ve "Biz yarın da oradayız, istersen sen de gel." demis.

Ertesi gün yine babayla oğul orayı kazmaya gitmisler. Ceketlerini çıkararak çalışmaya başlamışlar. Kaza kaza dağın dibine gelmisler, bir de ne görsünler; dağın dibinden su çıkmıyor mu. Baba ve oğul buna çok sevinmisler. Daha sonra bulundukları yerden dışarı çıkarlarken, oğulun olup bitenleri anlattığı köylü gelmiş ve o anda kendileri dağın içinde, ceketleri de dışarıda bıraktıkları yerde donarak taş kesilmiş.

Bu efsane bu şekilde kuşaktan kuşağa anlatılır ve oradaki köylüler de bugün bile hep oradan su içerler.

Kaynak: Duran Vapur, çiftçi, 65, ilkokul, 05.12.1994, Karahıdırlı Köyü, Erdemli-Mersin

SEYH ALİ SEMERKANDİ PINARININ EFSANESİ (I.E-100)

Mut'un Zeyne kasabasının Sarlak Mahallesi'ndeki çınar ağacının altından akan pınarla ilgili anlatılan efsanenin bir başka varyantı söyledir:

Seyh Ali Semerkandi, Karaman'dan sonra hayatının bir bölümünü Zeyne'de geçirmiş. Burada aynen Karaman'da yaptığı gibi atı ile, insanların toplu bulunduğu yerleri gezip, onlara faziletten, helâl kazançtan, kardeslikten, iyi niyetten bahsederek Hak yolundan çıkmamalarını telkin ve tavsiye etmiş.

Yine böyle halkın toplu bulunduğu yerleri dolaşırken, köyden birkac kişinin sığır çobanına hakaret ettiklerini görmüş. Yanlarına yaklaşıp niçin tartıştıklarını sormuş. Köylüler, çobanın sığırları iyi bakmadığını, oysa kendilerinin çobanın hakkını verdiklerini söylemişler. Seyh ise, çobanı yakından tanıyormuş. Çoban, inancı tam, iyi niyetli, çobanlığı ile nefsini terbiye eden bir insanmış. Buna rağmen şeyh çobana; bu olanların doğru olup olmadığını sormuş. Çoban ise, "Doğru değil şeyhim. Ben bu hayvanları, zamanında otlatıyor, zamanında sulayıp dinlendiriyorum." demiş. Köylüler ise ona inanmamışlar. Seyh köylülere; "İstediğiniz su mu?" diye sormuş. Evet cevabını alınca da atının semerini alıp yere vurmuş. O anda yerden bir değirmenlik su fışkırmış. Semerin çınar ağacından yapılma kaşları da toprağa gömülüp, yeşil bir çınar fidanına dönüsmüş.

Halk, pınarın çınar ağacının kökünden kaynamasını bu olaya bağlayarak, suyun kutsal olduğuna ve çınarın da Seyh Ali Semerkandi'nin atının semerinden oluştuğuna inanmaktadır.

Kaynak: Sıtkı Soylu, folklorcu ve gazeteci, 68, lise, 02.05. 1995, Mut-Mersin

Kelimeler

kaş: Eyelerin ön ve arkasındaki çıkıntılı bölüm.

KARACAOGLAN KUYUSU EFSANESİ (İ.E-101)

Mut'un Çukurköy'deki Karacaoğlan Tepesi'nde küçük bir su kuyusu vardır. Yörede bu kuyuyla ilgili şöyle bir efsane anlatılır:

Karacoğlan Tepesi'ndeki bu kuyudan özellikle buraya getirilen sürüler ve gelip geçenler yararlanıyormuş. Karacaoğlan'ın "yüzü suyu hürmetine" kendi kendine çıkan bu suyla, kirli bir derviş yıkanmış. Bu olaydan sonra kuyudaki su kurumuş, bir daha da çıkmamış.

Bugün Karacoğlan Kuyusu adı verilen bu kuyuya kutsal bir gözle bakılır.

Kaynak: Salih Aydın, öğretmen, 52, üniversite, 14.03.1995, Mut-Mersin

SONUÇ

Efsaneler, toplumun bir aynasıdır. Toplumun değer yargılarını, isteyip de yapamadığı şeyleri efsanelerde kolayca görebiliriz. Bu nedenle halk, efsanelerdeki olayları genellikle gerçek olarak kabul eder.

Efsanelerin özünde bir olağanüstülük vardır; özellikle velinin gösterdiği kerâmet üzerine kurulan İçel yöresi dini konulu efsanelerde bu olağanüstülüklerin en güzel örneklerini bulabiliriz. Veli, gösterdiği bu kerâmetlerle aslında toplumun sosyal, dini ve ahlâki değer yargılarını, isteyip de yapamadıklarını göstermektedir. Ayrıca bir veliye ait olan kerâmet sadece yer ve şahıs değiştirerek başka bir veliye aitmiş gibi gösterilebilmektedir. Örneğin "yere vurarak yerden su çıkarma" motifini, Anadolu'da anlatılan birçok efsanede de görebiliriz. Genel olarak baktığımızda ise; bir Budist, bir Hıristiyan, bir Müslüman azizinin de benzer kerâmetleri gösterdiğini kaynaklardan öğreniyoruz. Bu da bize toplulukların veya toplumların benzer olaylar karşısında benzer şeyleri istediklerini göstermesi bakımından önemlidir.

Toplumların yaşayış biçimleri, inanç sistemleri ve toplulukları oluşturan her türlü değerler, efsaneleri şekillendirir. Derlediğimiz İçel efsanelerinde de yaşanılan toplumun yani İçel'in değer ve kültür izlerini buluyoruz. Halkın dine, ahlâka, veli ve kerâmet kavramına, mezar ve mezarlığa, sancağa, sevgiye ve daha pek çok şeye verdiği önemi derlediğimiz efsanelerde görmekteyiz. İçel efsanelerinde, değer yargılarının dışında bir efsane görülmemektedir.

Bazı İçel efsanelerinde de toplum yaşamına yön verecek,

öğüt niteliğinde veya ders alınması gereken bir durum gösterilerek, toplumun yönlendirildiği görülmektedir. Özellikle iş kazalarında görülen veya herhangi bir hastalık sonucu ortaya çıkan olumsuzlukların herhangi bir türbeye yapılan saygısızlığa bağlanması (İ.E-7, 8), nimete karşı yapılan saygısızlıkların mutlaka taş kesilmesiyle cezalandırılacağına (İ.E-40), bir dağ ve üzerindeki yolun iki kardeşin birbirlerine ettikleri beddua sonucunda oluştuğuna (İ.E-85), kışın yaylalarda kalanların burada duydukları ürkütücü seslerden dolayı öldüklerine (İ.E-86, 95) inanılması ve buna benzer daha birçok inanç nedeniyle bazı davranışların yapılmaması, efsanelerin toplumu nasıl yönlendirdiğini göstermesi bakımından önemlidir. Bu yönüyle efsaneler, toplum değerlerini, geleneklerini aktarıp yaydığı için kitlelerin eğitilmesinde ve yönlendirilmesinde de önemli bir görevi yerine getirmektedir.

Efsane metinleri bu işlevsel yönlerinin yanı sıra "kutsal", "gerçek" ve "olağanüstü" lükleri bakımından da incelenmiştir. Ayrıca metinlerin Anadolu'da görebildiğimiz varyantları üzerinde de durulmuştur.

Çalışmamız sırasında 8 ana başlıkta topladığımız efsane metinlerinden **"Dini Efsaneler"** ana başlığı altında toplananlar;

a) Veliyle ilgili olanlar

b) Türbe ve ziyaret yerleriyle ilgili olanlar

olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Bu bölümde efsane oluşumunu sağlayan en önemli öğe; kerâmettir. Velilerin gösterdikleri olağanüstü olaylar olarak nitelenen kerâmet, bazen inanmayanlara karşı gösterilmek, bazen de zor durumda olanlara veya

ihtiyacı olanlara yardımda bulunmak amacıyla kullanılmıştır. Velilerin bir kısmı mahalli (İ.E- 1, 3, 7, 8, 50, 74, 96) bir kısmı da genel veliler (İ.E- 2 (5, 23), 4, 8, 10, 11, 12, 20, 100)'dir. Halkın veli olarak tanıdığı bu tiplerin yanında peygamber (İ.E- 18, 21), halife (İ.E- 19), kutsal kişi (İ.E- 17, 22) tipleri de vardır. Bir efsane de Hıristiyan azizesi (İ.E- 14) etrafında örülmüştür. Bu tiplerin gerçekten yaşayıp yaşamadıkları ise, yazılı ve sözlü kaynaklara başvurularak tespit edilmeye çalışılmıştır.

İçel yöresi dini konulu efsanelerde velilerin kerametlerini öldükten sonra da devam ettirdikleri görülmektedir. Bu olay bize halk arasındaki "Eren değil, müridi uçurur." yaygın söyleyişi hatırlatıyor. Kutsal kişinin ölümünden sonra da ona inananlarca bazı kerâmetlerin yaratılması, halkın bazı değerlerini nasıl koruduğunu, nasıl etkili bir hale getirip veli kavramını kutsallaştırdığını göstermesi bakımından önemlidir. Velinin ölümünden sonra ortaya çıkan bu kerâmetlerin gerçekten halk tarafından yakıştırıldığına delil olarak aynı tipteki kerâmetlerin çeşitli yörelerdeki efsanelerde çeşitli kişiler etrafında da örülmesini gösterebiliriz.

Velilerin kabirlerine ve kutsal kabul edilen yerlere yapılan ziyaretlerin sebeplerini şu başlıklar altında toplayabiliriz:

1- Şifa bulmak (İ.E- 7, 9, 13, 17, 22)

2- Herhangi bir dilekte bulunmak (İ.E- 4, 5, 10, 19, 20, 23)

3- Dua etmek (İ.E- 1, 3, 8, 14, 18, 21)

4- Evlenme dileğinde bulunmak (İ.E- 2)

5- Yağmur yağmasını istemek (İ.E- 6)

6- Çocuk sahibi olmak (İ.E- 15)

7- Günahlarından arınmayı istemek (İ.E- 18)

"Olağanüstü Kuvvetler ve Varlıklarla İlgili Efsaneler" bölümünde;

a) Şeytanla ilgili

b) Cin ve periyle ilgili

c) Yılan ve evranla ilgili

olmak üzere üç gruba ayırdığımız efsane metinleri yer almaktadır. Bu efsaneler, halkın şeytan, cin ve peri adı verilen olağanüstü varlıklara karşı duyduğu inancı göstermektedir. Kur'an'da da adı geçen bu varlıklardan şeytan ve cinin temizliğin dikkat edilmediği, besmelenin çekilmediği yerlerde göründüğüne inanılması, efsanenin bir yaptırım gücünün bulunduğunu göstermektedir. Bu yolla halk, hem dine önem verecek, hem de temizliğine dikkat ederek sağlıklı bir şekilde yaşayacaktır. Periyle ilgili anlatılan efsanede (İ.E- 28) ise, peri kızının velilere ait bir kerâmete (beddualarının yerine gelmesi) sahip olduğunu ve yavrulu geyiklerin vurulmaması gerektiği mesajını görüyoruz. Üçüncü bölüm de, efsanenin söylendiği coğrafi koşulların efsaneyi nasıl etkilediğini göstermesi bakımından önemlidir. Burada yılanla ilgili efsanelerin çokluğu yörenin çok sıcak olmasıyla ilgilidir. Hatta bu yılanların bazen olağanüstü yaratıklar olup alt tarafının yılan üst tarafının insan olması (İ.E- 29, 30, 31, 32), yörede yılanın her türünü gören halkın, bu konudaki hayal gücünün zenginliğini göstermektedir. Bu bölümdeki bazı efsanelerde (İ.E- 29,

30, 31), masal motifleri çok fazladır. Bunun nedeni de bu efsanelerin kaynağının bir halk masalı olmasıdır.

"Taş Kesilme ile İlgili Efsaneler", Anadolu'da anlatılan diğer efsanelerle benzerlik göstermektedir. İçel efsanelerindeki taş kesilme motiflerini aşağıdaki başlıklar altında toplayabiliriz:

1. Zor durumdan kurtulma (İ.E- 39, 45, 75)
2. Saygısızlıklar (İ.E- 40, 99)
3. Aşk (İ.E- 41, 42, 43)
4. Değişik taş kesilmeler (İ.E- 12, 85)

Metinlerde bir insanla bir yılanın (İ.E- 39), bir insanla koyun sürüsünün (İ.E- 47) taş kesilmesinin yanında, genelde iki kişinin taşa dönüştüğü (İ.E- 40, 41, 42, 43, 99) görülür. Grup halinde taş kesilme ise sadece iki efsanede (İ.E-12, 75) yer almaktadır. Bu bölümde ayrıca tam bir şekil değişikliğinin olduğu, asıl ve yeni şekil arasında hiçbir benzerliğin bulunmadığı bir efsane de (İ.E- 85) bulunmaktadır. Burada iki kardeşten biri üzerinde tek bir ağaç bulunan dağa, diğeri de bu dağın üstünden geçen bir yola dönüşmüştür.

"Hayvanlarla İlgili Efsaneler" bölümünde açıklayıcı, bilgi verici efsanelerle (İ.E- 44, 45, 46, 48) şekil değişikliğini konu edinen efsaneler (İ.E-47) yer almaktadır. Açıklayıcı efsanelerde hayvanların bazı özelliklerinin nasıl oluştuğu hakkında bilgi verilmesinin yanında kutsal (İ.E- 45) ve olağanüstü özellikleri (İ.E- 44, 46, 48) üzerinde de durulmuştur. Şekil değişikliğiyle ilgili efsanede ise kuşa dönüşme

söz konusudur.

"Ağaç ve Bitkiyle İlgili Efsaneler" bölümünde ise toplam üç efsane yer almaktadır. Halk tarafından yaygın olarak bilinen bir ağaç (İ.E-49, 44) ile bir bitki (İ.E- 81) etrafında örülen bu efsanelerde, bu ağaç ve bitkinin bazı kutsal özellikleri üzerinde durulmuştur.

"Tarihi Efsaneler" ana başlığı altında topladığımız efsaneler;

a) Fetihle ilgili

b) Kaleler, surlar, köprüler, anıt- mezarlarla ilgili

c) Yerleşim yerlerinin oluşmasıyla ilgili olanlar olmak üzere üç alt gruba ayrılmıştır. Fetihle ilgili efsane (İ.E-50), bir evliyanın kerameti üzerine kurulmuştur, ancak efsane tarihsel bir gerçeklik kimliğini de taşımaktadır. Tarihsel kaynaklardan efsanedeki komutanın yine burada adı geçen kaleyi fethetmiş olabileceğinin kanıtlanması, her ne kadar evliyanın yardımıyla da olsa efsanenin tarihi yönünün de bulunduğunu göstermektedir. Kaleler, surlar, köprüler ve anıt mezarlarla ilgili efsaneler ise; bazı tarihi yapılar ve kalıntılar üzerine kurulmuş, bunların nasıl yapıldıklarını ve buralarda ne tür olayların yaşandığını anlatan efsanelerdir (İ.E- 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62). Üçüncü bölümde bir köy halkının yerleşim yerlerini nasıl seçtiğini (İ.E- 63) ve Mut ilçesinin tarihinde yaşanan büyük bir olayı konu edinen efsaneler (İ.E- 64, 65) yer almaktadır.

"Yer Adlarıyla İlgili Efsaneler" bölümündeki metinler de;

a) Yerleşim yerleriyle ilgili

b) Belirli yerlerle ilgili

c) Tekin olmayan yerlerle ilgili

olmak üzere üç bölüme ayrılmıştır. Efsanelerde bu yerlerin adlarının nasıl verildiği ve bu adların nasıl değiştiği üzerinde durulmuştur. İncelemede efsaneler gerçeklik yönünden ele alınmış; kutsallık ve olağanüstülük unsuruna ise bazı metinlerde rastlanmıştır. Ayrıca efsanelerin diğer bölümlerdeki efsanelere göre motif bakımından oldukça zayıf oldukları görülmüştür. Bunun nedeni ise, konu edilen olayların gerçek veya gerçeğe uygun olmasıyla ilgilidir.

"Tabiatla ilgili Efsaneler" ise;

a) Dağ, in, tepe, kaya, taş ve vadi ile ilgili olanlar

b) Su, pınar ve kuyu ile ilgili olanlar

şeklinde iki alt gruba ayrılmıştır. Olağanüstü unsurların yanında kutsal unsurların da bulunduğu bu efsanelerde, doğada görülen dağ, in, tepe, kaya, su, pınar vb. nesnelerin nasıl oluştuğu, bunlarla ilgili hangi olayların yaşandığı konu edilir ve insanları yönlendirici bazı bilgiler yer alır. Kışın yaylalarda kalınmaması (İ.E- 86, 95), dilencilere veya fakirlere yardım edilmesi (İ.E- 88), kardeşlerin birbirlerine beddua etmemesi (İ.E- 85) vb. birçok bilgi efsanelerde işlenmiştir. Bu bölümde ayrıca farklı bir efsane yapısıyla da karşılaşıyoruz (I.E- 89). Âşıklar etrafında örülen halk hikâyesinin bir bölümünün alınıp efsane oluşturulması; bize belleklerde eskiden masal, halk hikâyesi olan anlatı türünün bir bölümünün daha sonraki bir zaman diliminde efsane haline gel-

diğini göstermektedir.

İçel efsanelerindeki motifleri tespit ederken Stith Thompson'un M.İndex'ini göremediğimiz için sadece bu çalışmadaki başlıklardan yararlanabildik. İnceleme sonucunda ise M. İndex'teki Mitolojik (A), Ölüm (E), Devler (G), Aldatmalar (K), Şans ve Kader (N), Hayatın Doğası (U) ve Mizah (X) motiflerine rastlayamadık.

İncelememizde Ahmet Yaşar Ocak'ın "Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler" adlı çalışmasındaki çeşitli motiflerin İçel efsanelerinde de bulunup bulunmadığı üzerinde durduk. ve bu motiflerin dini konulu efsaneler dışındaki diğer efsanelerde de yer aldığını gördük.

101 İçel efsanesini incelediğimizde, metinlerdeki keramet motiflerini şu şekilde sıralayabiliriz:

1- Harmanı rüzgârsız savurma (İ.E- 1)

2- Yağmur yağdırma (İ.E- 1, 6)

3- Öldükten sonra mezarı açıldığında ilk yattığı günkü gibi durma (İ.E- 1)

4- Öldükten sonra elindeki kılıcı sadece dini bütün bir kişinin alabilmesi (İ.E- 1)

5- Öldükten sonra dirilme (İ.E- 2, 55)

6- Oğullarının şehit düştüğünü hissetme (İ.E- 3)

7- Beddualarının kabul olması (İ.E- 3, 76, 85, 88)

8- Dualarının kabul olması (İ.E- 39, 41, 42, 47, 75)

9- Yere vurarak yerden su çıkarma (İ.E- 4, 76, 98, 100)

10- İnsanların rüyalarına girerek onları uyarma veya yol gösterme (İ.E- 5, 7, 16, 23, 99)

11- Kendilerine veya türbelerine karşı herhangi bir say-

gısızlık gösterenleri cezalandırma (İ.E- 7, 8)

12- Ortadan kaybolma (İ.E- 10, 11, 14, 23, 27, 53, 74)

13- Asâlarını yere vurarak göğe yükselme ve orada yıldız haline gelme (İ.E- 12)

14- Hastalıklara şifa bulma (İ.E- 17)

15- Çok uzun ömürlü olma (İ.E- 18, 93)

16- Gençleşme ve ölümsüzleşme (İ.E- 31)

17- Bolluk bereket getirme (İ.E- 21)

18- Geleceği görme (İ.E- 30, 31, 32, 51)

19- Çiçeklerin dilinden anlama (İ.E- 32)

20- Çok az bir yemekle birçok kişiyi doyurma (İ.E- 50)

21- Uzun bir mesafeyi çok kısa bir sürede kat etme (İ.E- 50, 55)

22- Tahtadan yapılmış çivilerin dağa çakılmasını sağlama (İ.E- 74)

23- Dağın ortasından su çıkarma (İ.E- 74)

24- Hayvanları itaate alma (İ.E- 78)

25- Yasaklarına uymayanları ölümle cezalandırma (İ.E-74, 96, 99)

26- Deniz üstünde yürümeyi sağlama (İ.E- 96)

27- Ağaçtan yapılmış bir nesneyi çınar veya çam ağacına dönüştürme (İ.E- 91, 100)

Derlediğimiz İçel efsanelerinden dağ, tepe, kaya, ağaç ve su motifleri bulunanlarında, eski İslâmiyet öncesi kültlerden dağ, tepe, kaya, ağaç ve su kültlerinin bulunduğu görülmüştür. Efsaneler bu yönüyle eski kültür izlerini en çok taşıyan ürünlerdir. Kültürün karanlık dönemlerine, yazıya geçmemiş bilgilere ait ipuçlarını bazı efsanelerde bulabili-

riz. Bu durum da bize Anadolu efsanelerinin; İslâmi kültür ve Anadolu kültürüyle bütünleşmiş, Anadolu coğrafyasında bu alaşımdan oluşmuş ve adına Anadolu kültürü diyebileceğimiz yeni bir kültürün ürünleri olarak ortaya çıktığını göstermektedir. İçel efsanelerinin oluşumunda da bu üç faktörün etkili olduğunu görüyoruz:

1- Eski Türk kültürü

2- İslâmiyet kültürü

3- Eski Anadolu uygarlıklarının kültür izleri

İncelememiz sırasında şimdiye kadar efsaneyle ilgili yapılan çalışmalardan çıkarılan sonuçların İçel efsanelerinde de bulunduğunu gördük. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz:

1- Efsane olağanüstülüklere yer verir (İ.E- 1, 2, 3, 4, 5, 6, vb.).

2- Efsane inandırma amacını taşır. Bilgi ve din yönünden inandırıcılığını yitirdiği an efsane olmaz (İ.E- 1, 2, 3, 4, 5, 6, vb.).

3- Zaman, yer ve neden ilkelerinin efsanede ön planda olduğunu görüyoruz (İ.E- 1, 2, 3, 4, 5, 6, vb.).

4- Dini efsanelerin uzunlarına menkâbe adı da verilebilir. Bu efsanelerde belli bir coğrafyaya ve zamana bağlılık vardır. Kişilerin yaşadığı kabul edilir ya da gerçekten yaşamış kişiler efsane konusu olur (İ.E- 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 27, 50, 74, 96, 100).

5- Dini efsaneler, olağanüstülüklerin açıklanmaya çalışılması kaygı ve isteğinden doğmuştur (İ.E-1- 23, 27, 50, 74,

96, 100).

6- Bazı efsanelerde tarihin çok belirgin olmamasına rağmen tarihsel gerçeğe yakın bilgiler görülmektedir (I.E-10, 11, 12, 16, 17, 50, 60, 62, 70, 82).

7- Efsanede kişiler, gerçek yaşamdaki gibi yaşlanırlar. (İ.E-19, 20, 24, 39, 43, 51, 52, 60, 88)

8- Birçok İçel efsanesinde doğrudan doğruya bir neden sorusunun cevabı (etiyolojik=açıklayıcı) aranır (İ.E-32, 34, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 47, 62, 75, 85, 88, 93, 94, 96, 98, 99, 100, 101).

9- Efsanelerde masallarla ortak tem ve motiflere rastlarız, fakat bunların işlevleri değişiktir (İ.E-29, 30, 31, 32, 47, 52, 58, 59).

10- Efsane, diğer anlatı türlerinden farklı olarak olağanüstü durumları kabul eder,onları açıklamaya çalışır (İ.E-1, 2, 3, 4, 5, 6, vb.).

11- Efsaneyi masaldan ayıran en önemli özelliklerden biri; masalın mutlu bir sonla bitme özelliğinin efsanede olmamasıdır (İ.E-28, 39, 41, 42, 43, 44, 47, 51, 52, 56, 58, 59, 75, 76, 80, 82, 84, 85, 86, 89, 90, 91, 92, 95, 96, 97, 99).

12- Efsanedeki kişiler, yaşadığı farz edilen hayali kişiler ya da gerçekten yaşadığına inanılan kişilerdir (İ.E-1, 2, 3, 4, 5, 6, vb.).

13- Efsanede bir hayvanın söz dinlemesi olağanüstü bir özelliktir. Bu durum yadırgandığı ve açıklanmak gereği duyulduğu için efsane oluşmuştur (İ.E- 79).

14- İçel efsanelerinde anlatım basittir (İ.E- 1, 2, 3, 4, 5, 6, vb.)

15- İçel efsanelerinde zaman, yakın geçmiş, günümüz veya günümüze yakındır. Bazen zamanın çok geriye gittiği de görülmektedir (İ.E- 1, 2, 3, 4, 5, 6, vb.).

KAYNAKCA

I- SOZLUK VE ANSİKLOPEDİLER

DEVELLİOGLU, Ferit, Osmalıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, 7. Baskı, Aydın Kitabevi, Ankara 1986

HAÇERLİOGLU, Orhan, İslâm İnaçları Sözlüğü, Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul 1984

HAYAT BUYUK TURK SOZLUGU, Hayat Yayınları, İstanbul T.Y

İNGİLİZCE-TURKÇE REDHOUSE SOZLUGU, Redhouse Yayınevi, İstanbul 1974

OKYANUS ANSIKLOPEDİK SOZLUK, C. II, Pars Yayınları, İstanbul 1972

PALA, İskender, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, C.I-II, Akçağ Yayınları, Ankara 1989

RESİMLİ TURKÇE SOZLUK, TDK Yayınları, Ankara 1977

SARAÇ, Tahsin, Büyük Fransızca-Türkçe Sözlük, C.II, TDK Yayınları, Ankara 1976

STEUERWALD, Karl von, Deutsch-Turkısches Wörterbuch, Otto Harrassowitz, Wiesbaden 1976

SAMİ, Şemsettin, Kamus-ı Türkî, 1317

TURKÇE SOZLUK, C. I-II, TDK Yayınları, Ankara 1988

TURKİYE'DE HALK AGZINDAN DERLEME SOZLUGU V, E-F, 2. Baskı, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Ankara 1993

ANA BRİTANNİCA GENEL KULTUR ANSİKLOPEDİSİ, C. 1-22, Ana Yayıncılık ve Encyclopedia Britannica Yayınları, İstanbul 1986-1990

BUYUK LAROUSSE SOZLUK VE ANSİKOPEDİ, C. 1-20, Gelişim Yayın-

ları, İstanbul 1986

GELİŞİM HACHETTE ALFABETİK GENEL KÜLTÜR ANSİKLOPEDİSİ, C. 1, Gelişim Yayınları, İstanbul 1983

İSLAM ANSİKLOPEDİSİ, C. 1-13, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1993

MEYDAN LAROUSSE, C. 1-12, Meydan Yayınları, İstanbul 1971

THEMA LAROUSSE Tematik Ansiklopedi, İnsan ve Tarih, C. I, Milliyet Yayınları, 1993-1994

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANSİKLOPEDİSİ, Devirler, İsimler, Eserler, Terimler, C. 3, Dergâh Yayınları, İstanbul 1979

II- TEZLER

ÇAĞIMLAR, Zekiye, Adana Yöresi Yatır-Ziyaret ve Ocaklarla Bunlara Bağlı Anlatılan Efsaneler, Derleme-İnceleme (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çukurova Üniversitesi, Adana 1994

DUYMAZ, Ali, Bingöl Efsaneleri, İnceleme-Metinler (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi, Elazığ 1989

EMİROĞLU, Seyid, Konya Efsaneleri, İnceleme-Metin (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi, Konya 1993

ERGUN, Metin, Türk Efsanelerinde Değişme Motifi (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi, Konya 1993

GÖRKEM, İsmail, Elazığ Efsaneleri Üzerinde Araştırmalar (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi, Elazığ 1987

KARA, Ruhi, Erzincan Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi, Erzurum 1991

OKUŞLUK, Refiye, Adana Efsaneleri Araştırması, Derleme-İnceleme (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çukurova Üniversitesi, Ankara 1994

OLGUN, Yusuf, Tarihi Bursa Efsaneleri, Derleme-İnceleme (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Uludağ Üniversisi Bursa 1989

ONAY, Yılmaz, Van Folkorunda Yatırlar ve Yatırlara Bağlı Olarak Anlatılan Menkabeler (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van 1987

YAĞBASAN, Yıldırım Kudret, Malatya Efsaneleri, Metinler-İnceleme (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi, Konya 1992

III- KİTAPLAR

AKTAN, Selma, Hakiki Anadolu Efsaneleri, II. Baskı, Güney Basımevi, Adana 1978

AND, Metin, Oyun ve Bügü. Türk Kültüründe Oyun Kavramı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1974

ANLAROĞLU, Fehmi, Dilden Dile Nesilden Nesile Anadolu Efsaneleri, Ankara 1968

ALPTEKİN, Ali Berat, Fırat Havzası Efsaneleri (Metinler), Kültür Ofset Basımevi, Antakya 1993

ARTUN, Erman, Tekirdağ Folklor Araştırması, Tem Ofset, İstanbul 1978

BORATAV, Pertev N., 100 Soruda Türk Folkloru (İnanışlar, Töre

ve Törenler, Oyunlar), Gerçek Yayınevi, İstanbul 1973

________, 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı, 5. Baskı, Gerçek Yayınevi, istanbul 1988

________, W.EBERHART, Typen Türkischer Volksmarchen, Wiesbaden 1953

EBERHART, W, ... (Bkz. Boratav, Pertev N.)

ELÇİN, Şükrü, Halk Edebiyatına Giriş, 2. Baskı, KB Yayınları, Ankara 1981

ELIADE, Mircea, Mitlerin Özelliklleri (çev. Sema Rifat), Simavi Yayınları, İstanbul 1993

ERGİN, Muharrem, Dede Korkut Kitabı, 6. Baskı, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1984

EVLİYAOĞLU, Sait-BAYKURT, Şerif, Türk Halkbilimi, 2. Baskı, Ofset Reprodüksiyon Matbacılık, Ankara 1988

FRAZER, James George, Altın Dal, Dinin ve Folklorun Kökenleri (çev. Mehmet H. Doğan), Panel Yayınları, C. I 1991, C. II 1992, İstanbul

GÖLPINARLI, Abdülbaki, Sosyal Açıdan İslâm Tarihi, Hz.Muhammed (S.M) ve İslâm'ın İlk Devri, İnkılâp ve Aka Basımevi, İstanbul 1975

________, 100 Soruda Tasavvuf, 2. Baskı, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1985

________, Vilâyet-nâme Manâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektâş-ı Veli, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1990

GRİMM, J.-W. Grimm, Masallar I, II (Çev. Kemal Kaya), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1992

GRİMM, W., ... (Bkz. Grimm, J.)

GÜNAY, Umay, Türkiye'de Aşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Mo-

tifi, Akçağ Yayınları, Ankara 1993

İNAN, Abdülkadir, Manas Destanı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1972

________,Tarihte ve Bugün Şamanizm, Materyaller ve Araştırmalar, III. Baskı, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TTK Yayınları, Ankara 1980

KÖKSAL, Hasan, Battalnâmelerde Tip ve Motif Yapısı, KTB MİFAD Yayınları, Ankara 1984

KUTSİ, Tahir, Halkbilim ve Edebiyat - Halk Edebiyatı İncelemeleri-, Toker Yayınları, İstanbul 1990

MALİNOWSKİ, Bronislaw, Büyü, Bilim ve Din (çev. Saadet Özkal), Kabalcı Yayınları, İstanbul 1990

MENEKŞEOĞLU, H. Ali, Kur'an'ı Kerim ve Tefsirlerine Göre Eshab-ı Kehf, Arif Ofset Matbacılık, Adana T.Y

NECATİGİL, Behçet, 100 Soruda Mitologya, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1969

OCAK, Ahmet Yaşar, Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler (Metodolojik Bir Yaklasım), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TTK Yayınları, Ankara 1992

OĞUZ, Burhan, Türkiye Halkının Kültür Kökenleri 2, Teknik, Tarım, Hayvancılık, Meteoroji, Doğu-Batı Yayını, İstanbul 1980

ÖGEL, Bahaeddin, Türk Mitolojisi (Kaynakları ve açıklamaları ile destanlar), C. I, Atatürk Kültür, Dil ve tarih Yüksek Kurumu TTK Yayınları, Ankara 1993

ÖNDER, Mehmet, Anadolu Efsaneleri, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1966

________,Şehirden Şehire (Efsaneler, Destanlar, Hikâyeler) I,

İstanbul 1972

________,Efsane, Destan ve Öyküleriyle Anadolu Kentleri, Milliyet Yayınları, Ocak 1989

ÖRNEK, Sedat Veyis, Budunbilim Terimleri Sözlüğü, TDK Yayınları, Ankara 1973

________,100 Soruda İlkellerde Din, Büyü, Sanat, Efsane, 2. Baskı, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1988

ÖZTÜRK, Ali, Türk Anonim Edebiyatı, 2. Baskı, Bayrak Yayınları, İstanbul 1986

SAKAOĞLU, Saim, Anadolu-Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu, KB MİFAD Yayınları, Ankara 1980

________,101 Anadolu Efsanesi, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989

SERTOĞLU, Mithat, Evliyalar Tarihi, İnkılap ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1970

SEYİDOĞLU, Bilge, Erzurum Efsaneleri, Erzurum'da Belli Yerlere Bağlı Olarak Derlenmis Efsaneler Üzerine Bir İnceleme, KTB MİFAD Yayınları, Ankara 1985

TANYU, Hikmet, Türklerde Tasla İlgili İnançlar, Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Yayınları LXXXI, Ankara 1968

TURAN, Şerafettin, Türk Kültür Tarihi, Türk Kültüründen Türkiye Kültürüne ve Evrenselliğe, Bilge Yayınları, Ankara 1990

YAVUZ, HELİMOĞLU, Muhsine, Diyarbakır Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma, San Matbaası, Ankara 1989

________,Diyarbakır Efsaneleri-2 ve Diyarbakır Üzerine Sekiz

Bildiri, San Matbaası, Ankara 1990

IV- MAKALELER

ACIPAYAMLI, Orhan, "Türk Folklor Ürünü Yağmur Duasıyla İlgili Yapı ve Fonksiyon Sorunları", I. Uluslararası Türk Foklor Kongresi Bildirileri, IV. Cilt Gelenek-Görenek ve İnançlar, KB MİFAD Yayınları, Ankara 1976

ALPTEKİN, Ali Berat, "Masal, Halk Hikâyesi ve Efsane Metinleri İçiçe Girebilir mi?, İçel Kültürü, Yıl:4, Sayı:10, Ocak 1990

________,"Bingöl Efsanelerinin Türk Efsaneleri İçindeki Yeri" Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Sayı: 368, Yıl: XXXI,Aralık 1993

________,"Mersin Efsaneleri", İçel Kültürü, Sayı:1, Ocak 1987

________,"Çukurova Bölgesinde Halk Hikâyesi Kahramanlarına ve Aşıklarına Bağlı Olarak Teşekkül Eden Efsaneler", İçel Kültürü, Kültür Ofset Basımevi, Antakya 1992

________,"Yunus Emre Menkabelerinin Motif ve Tip Yapısı" Türk Folkloru 86, Gümüş Basımevi, İstanbul 1986

________,"Erzurum Efsaneleri (Erzurum'da Belli Yerlere Bağlı Olarak Derlenmiş Efsaneler) Üzerine Bir İnceleme", Türk Folkloru 80-81, Gümüş Basımevi, İstanbul 1980

ARAS, M. Sıtkı, "Balık ve Folklorumuzdaki Yeri", Türk Folkloru, Yıl: 6, Sayı: 150, Ağustos 1984, Osmanlı Matbaası, İstanbul

ARTUN, Erman, "Adana Yağmur Yağdırma Törenleri ve Çomçalı Gelin", Tuncer Gülensoy Armağanı, Elazığ 1995

ATLAY, Doğan, "Mut Yöresinde Söylenen Efsaneler", İçel Kültü-

rü, Yıl:3, sayı:7, Ocak 1989, Çelebi Maatbası, Ankara

AYDINOGLU, Gülali, "Posof'ta Doğum Adetleri", Türk Folkloru Araştırmaları, 11 (232), Yıl: 20, Kasım 1968

BAYRAM, Mikail, "Ahi Evran Hakkındaki Yılan (Evren: Ejder) Efsanelerinin Ortaya Çıkısı", II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, II Cilt Halk Edebiyatı, KTB MİFAD Yayınları, Ankara 1986

BEYSANOGLU; Şevket, "Eshab-ı Kehf'in Yeri" I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, IV. Cilt Gelenek-Görenek ve İnançlar, KB MİFAD Yayınları, Ankara 1976

________,"Diyarbakır ve Çevresinde Halk Hekimliğinde Yatırlar" Türk Folkloru Araştırmaları 1981/2, KTB MİFAD Yayınları, Ankara 1982

ÇEBİ, Sıtkı, "Harami Köyü Efsanesi",Folklora Doğru, Yıl:2, Sayı:11, Aralık 1970

DEMİRAY, Güner, "Halk Masalları Üzerine Bazı Görüş ve Düşünceler", Türk Folkloru 86, Gümüş Basımevi, İstanbul 1986

DULKADİR, Hilmi, "Mersin'de Derlenen Efsaneler", İçel Kültürü Yıl:6, Sayı:24, Kasım 1992

GÖNULLU, Ali Rıza, Türk İnaçlarında "Su", Türk Folkloru, Yıl: 7, Sayı:73, Ağustos 1985

GULENSOY, Tuncer, "Tunceli Efsanelerinin Tip-Motif Yapısı ile Munzur Efsanesi'nin Anadolu Varyantları", IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri, II. Cilt Halk Edebiyatı, KTB HAGEM Yayınları, Ankara 1992

________,"Türklerde Dokuz Sayısı", I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, IV. Cilt Gelenek-Görenek ve

İnançlar, KB MİFAD Yayınları, Ankara 1976

GUZELBEY, Cemil Cahit, "Gaziantep'te Doğum ve Çocuğa İlişkin Eski Töre ve İnaçlar", Türk Folkloru Araştırmaları 1981/2, KTB MİFAD Yayınları, Ankara 1982

GÖKHAN, Mehmet, Yanlış Kullanılan Bir Kelime "Motif", Türk Folkloru 79, Gümüş Basımevi, İstanbul 1986

GUNAY, Umay, "Propp'un Masalları Çözümleme Metodu", Folklora Doğru, Boğaziçi Üniversitesi Folklor Kulübü Yayını, İstanbul 1973

GUNAY, Turgut, "Havza Yöresinde Geyikle İlgili Bir Efsane", Türk Halkbilim Araştırmaları Yıllığı 1977, KB MİFAD Yayınları, Ankara 1979

HINÇER, İhsan, "İnançlarımız Açısından Yatırlar ve Ziyaretlerin Müspet Yönleri", I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, IV. Cilt Gelenek-Görenek ve İnançlar, KB MİFAD Yayınları, Ankara 1976

INAN, Abdülkadir, "Türkler'de Su Kültü ile İlgili Gelenekler", Makaleler ve İncelemeler, II. Baskı, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TTK Yayınları, Ankara 1987

__________,"Türk Boylarında Dağ, Ağaç (Orman) ve Pınar Kültü", Makaleler ve İncelemeler, II. Cilt, Atatürk Kültür, Dil ve tarih Yüksek Kurumu TTK Yayınları, Ankara 1991

__________,"Dede Korkut Kitabında Eski İnançlar ve Gelenekler", Makaleler ve İncelemeler, II. Cilt, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TTK Yayınları, Ankara 1991

__________,"Milli Tarihimiz ve Destanlarımız Milli Kültür Tarihi Araştırmaları Bakımından Destanlarımızın Önemi",

Makaleler ve İncelemeler, II. Cilt, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TTK Yayınları, Ankara 1991

KILIÇ, Mustafa, "Misis'te Denizle İlgili Bir Efsane ve Tarihte Çukurovalı Meşhur İlim Adamları", II. Uluslararası Karacaoğlan-Çukurova Sempozyumu Bildiriler, 20-24 Kasım 1994, Çukurova Üniversitesi Basımevi, Adana 1993

KIRZIOĞLU, Fahrettin, "İzmir'de Ziyaret ve Adak Yeri Olarak Seçilen Kabirlerle İlgili İnançlar ve Uygulamalar", Türk Folklorundan Derlemeler 1986/1, KTB MİFAD Yayınları, Ankara 1976

KÖKSAL, Hasan, "İzmir ve Çevresindeki Yatırlar ile Bunlara Bağlı Olarak Yaşayan İnançlar", III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, IV. Cilt Gelenek-Görenek ve İnaçlar, KB MİFAD Yayınları, Ankara 1987

KULOĞLU, Nazan, "Elazığ'dan Derlenen Masallar: 2 Güzeller Güzeli Peri Kızı", Türk Folkloru 82-83, Gümüş Basımevi, İstanbul 1982

LUTHİ, Max, "Masal Araştırmaları Tarihi Üzerine", Folklora Doğru, Robert Kolej Türk Folklor Kulübü Yayınları, Sayı: 30, İstanbul 1973

OCAK, Ahmet Yaşar, "Tarih ve Efsanenin Bir Kavşak Noktası: Türk Folklorunda Kesikbaş", III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, I. Cilt Genel Konular, KTB MiFAD Yayınları, Ankara 1986

OLRİK, Axel, "Halk Anlatılarının Epik Kuralları", Folklora Doğru, I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi, Boğaziçi Üniversitesi Folklor Kulübü Yayını, İstanbul 1975

ÖNDER, Mehmet, "Konya Folklorunda Efsanelerin Oluşumu", Türk Halk Edebiyatı ve Folklorunda Yeni Görüşler I (Hz. Feyzi Halıcı), Konya Kültür ve Turizm Derneği Yayınları, Ankara 1985

ÖZBAY; Ercüment Melih, "Yedi Uyurlar", Türk Folkloru Araştırmaları No:235, Yıl: 20, Cilt: 12, Temmuz 1970

ÖZDEMİR, Hasan, "Etiyolojik Türk Halk Efsaneleri", III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, II. Cilt Halk Edebiyatı, KTB MİFAD Yayınları, Ankara 1986

PLANA, Şevket, "Kosova ve Makedonya Efsanelerinde Önemli Folklor Motifleri", III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, II. Cilt Halk Edebiyatı, KTB MİFAD Yayınları, Ankara 1986

PENTİKAİNEN, Juha, "Efsanenin Yapısı ve Fonksiyonu", Milli Folklor (çev. İsmail Görkem), Cilt:4, Yıl: 7, Sayı: 25, Bahar 1995

SAKAOĞLU, Saim, "İnsan Asıllı Kuş Efsaneleri", Türk Halk Edebiyatı ve Folklorunda Yeni Görüşler I (Hz. Feyzi Halıcı), Konya Kültür ve Turizm Derneği Yayınları, Ankara 1985

SEYİDOĞLU, Bilge, "Mit, Masal ve Lejand", Türk Folkloru Araştırmaları, No:338, Yıl:29, Cilt:17, Eylül 1977

________,"Gezgin Efsaneler Üzerinde Bir Araştırma : Norveç ve Türkiye (Erzurum) Efsaneleri", III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, KTB MİFAD Yayınları, Ankara 1986

SEYİRCİ, Musa, "Afyonkarahisar Yöresi Tekke ve Yatırları", Türk Folkloru, Yıl: 6, Sayı:71, Haziran 1985

SOYLU, Sıtkı, "Claudios Köprüsü ya da Kesikköprü ve Bir Türkünün Efsanesi" İçel Kültürü, Yıl:7, Sayı:28, Temmuz 1993, Kültür Ofset Basımevi, Hatay

ŞİMŞEK, Esma, "Çukurova Efsanelerinden Örnekler", İçel Kültürü, Yıl:3, Sayı:8, Temmuz 1989, Devran Matbaası, Ankara

________,"Çukurova'da Anlatılan Alkarısı Efsanelerinin Türk Efsaneleri İçerisindeki Yeri", I. Uluslararası Karacaoğlan ve Çukurova Halk Kültürü Sempozyumu Bildirileri, 21-23 Kasım 1990, Adana

TANYU, Hikmet, "Türkler'de Ağaçla İlgili İnançlar", Türk Folkloru Araştırma Yıllığı, KTB MİFAD Yayınları, Ankara 1976

TOROSLU, Abdullah, "Gülnar Efsanesi", Türk Folkloru Araştırmaları, No:235, Yıl:20, Cilt 12, Haziran 1970, İstanbul

TÜRK, Hüseyin, "Sultan Melek Türbesi ile İlgili Adet ve İnanmaların İncelenmesi", Türk Halk Kültürü Araştırmaları 1991/1 (Yunus Emre Özel Sayısı), KB Halk Kültürlerini Araştırma Dairesi Yayınları, Ankara 1991

YILMAZ, Edip, "Mut'ta Karacaoğlan Günü Dolayısıyle: Karacaoğlan ve Karacakız Efsanesi", Türk Folkloru Araştırma Yıllığı, No:163, Yıl:14, Cilt:8, Eylül 1963, İstanbul

ÖZEL İSİMLER VE YER ADLARI DİZİNİ

Özel İsimler

A

B

H

L

M

N

O

Ş

T

W

Y

Z

Yer Adları

A

Ç

D

E

L

M

N

O

EKLER

EK 1

EFSANE ANKET SORULARI

Halk Edebiyatı'nın bir türü olan efsaneler kişi, yer ve olaylar hakkında anlatılan, özünde olağanüstülük bulunmasına karşılık gerçek olduğuna inanılan anlatmalardır. Halkın özlemlerini, dünya görüşünü, gelenek ve göreneklerini yaşatıp devamını sağlayan bu ürünler, topluma yön verici bir özelliğe de sahiptirler.

Biz de İçel il merkezi, ilçe ve köylerdeki efsanelerin sözlü kaynaklarda unutulup gitmesini engellemek amacıyla bu derleme fişini hazırladık. Vereceğiniz bilgiler efsanelerin, anlatıldıkları yerlerde bizzat veya dolaylı olarak derlenmesine yardımcı olacaktır. İlginiz için şimdiden teşekkür ederiz.

EFSANE İLE İLGİLİ SORULAR

1. Efsanelere başka isim verilir mi?
2. Çevrede anlatılan efsanelere ne derece inanılır?
3. Yörede dünyanın yaratılışı ve sonu (kıymet) ile ilgili hangi efsaneler anlatılır?
4. İnsanların, hayvan ve bitkilerin varoluşları ile ilgili hangi efsaneler anlatılır?
5. Tarihi olay ve kişilerle ilgili hangi efsaneler anlatılır?
6. Peygamberler, din büyükleri, evliyalar, yatırlar ve ziyaret yerleriyle ilgili hangi efsaneler anlatılır?

7. Olağanüstü kişiler, varlıklar ve güçlerle ilgili hangi efsaneler anlatılır? (büyücü, falcı, cin, peri, şeytan vb)

8. Yer adlarıyla ilgili hangi efsaneler anlatılır?

9. Aşk ile ilgili hangi efsaneler anlatılır?

10. Yörenizde taşlaşma ya da taş kesilme olayıyla ilgili hangi efsaneler anlatılır?

KAYNAK KİŞİYLE İLGİLİ SORULAR

Efsanenin geçtiği yer:

Kaynak Kişinin adı-soyadı:

Mesleği:

Yaşı:

Öğrenimi:

Derleme tarihi:

Derleme yeri:

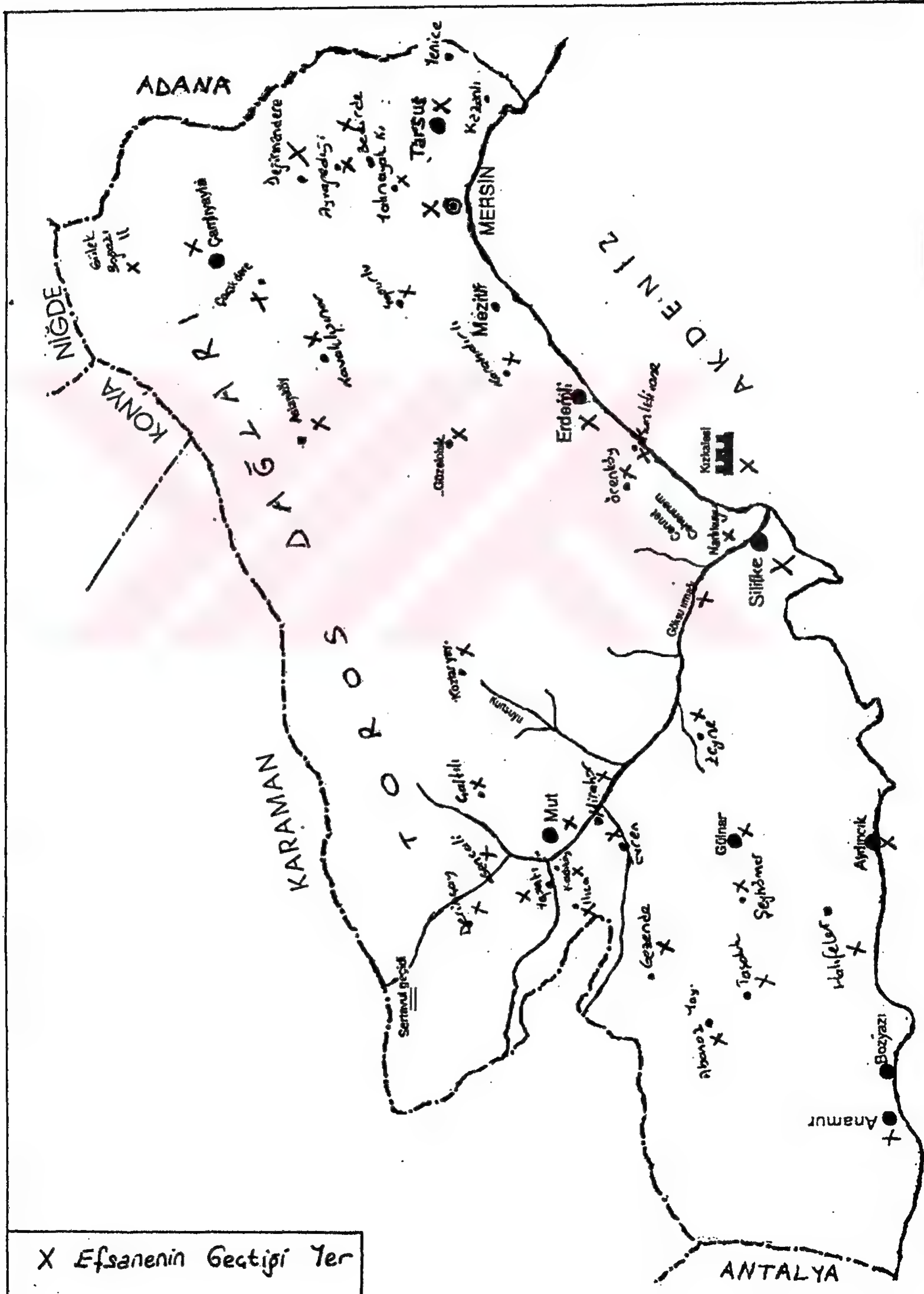
Derleme biçimi:

Efsaneyi kimden dinleyip öğrendiği:

Göçmense nereden geldiği:

EK 2

ICEL EFSANELERININ GEÇTIGI YERLERI GOSTEREN HARITA

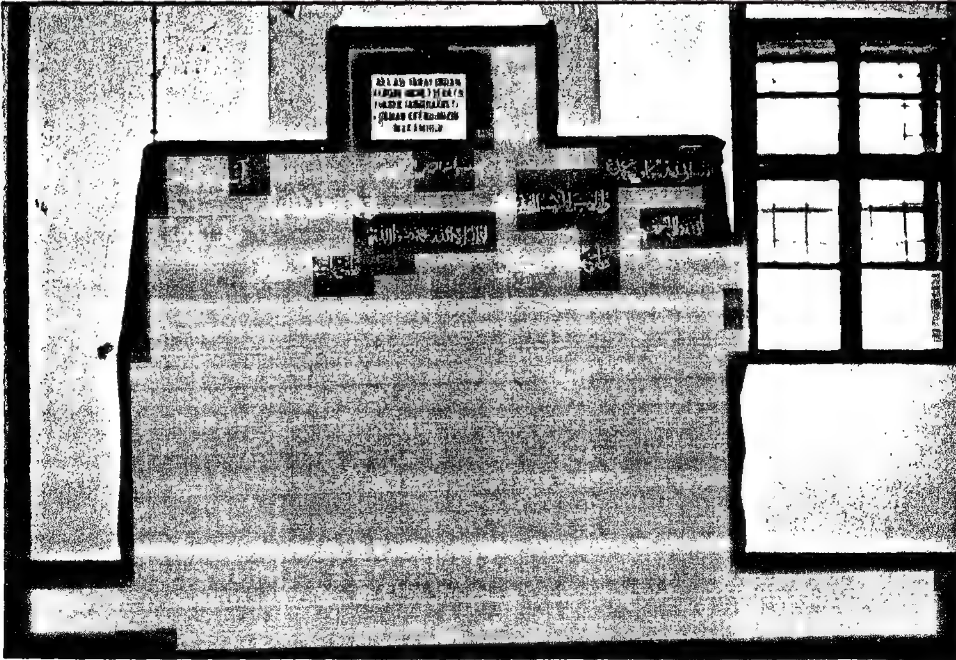

EK 3

FOTOGRAFLAR

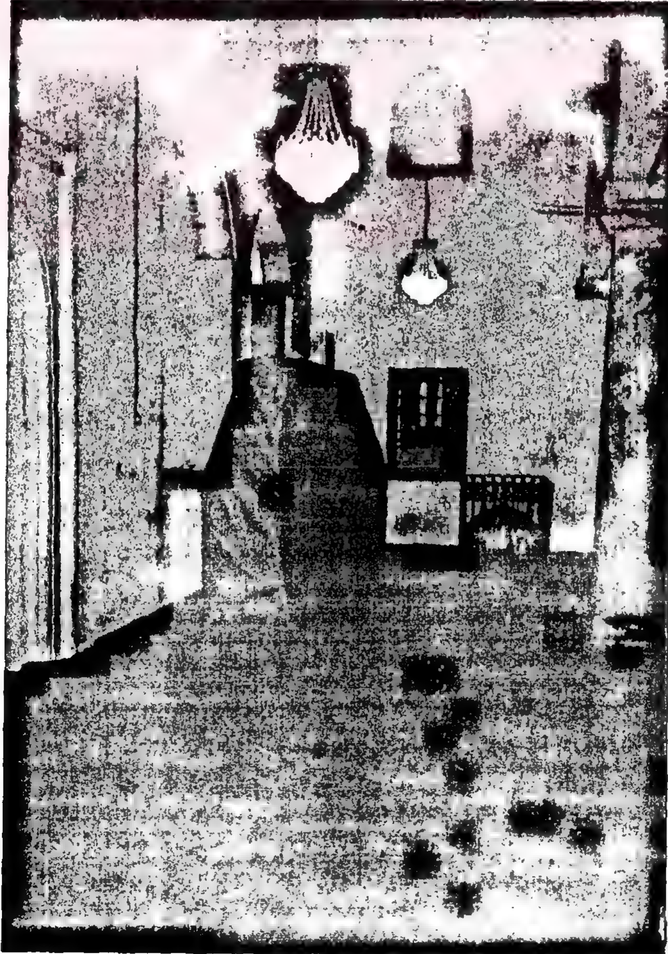
MERSİN MUĞDAT CAMİ'DEKİ MUĞDAT DEDE TÜRBESİ

TARSUS ULU CAMİ'DEKİ LOKMAN HEKİM MAKAMI

TARSUS ULU CAMİ'DEKİ HALİFE ME'MUN KABRİ

TARSUS ULU CAMİ'DEKİ LOKMAN HEKİM MAKAMI İLE HALİFE ME'MUN KABRİ

TARSUS ULU CAMİ'DEKİ
ŞEYH MUHAMMED HASANİ KABR

TARSUS MAKAM CAMİ'DEKİ
DANIYAL ALEYHİSSELAM KABRİ

SUMMARY

As we have seen that İçel area is rich in respect to oral works, we've decided to study about myths of İçel.

Our study consists of theoretic, investigation and written works. For the theory part we've utilized from İçel, Adana, Ankara,libraries. We've mentioned the legens of İçel in the access part as we've evaluated the subject as preparing general information.

We've seperated the 101 legends into eight groups. When we were evaluating them we practised the historical, geographical, coparative and sociological methods. We've mentioned the motifs of legends depending on the titles of Stith Thompson's study called "Motif index of Folk Literature ", but as we couldn't see it directly we couldn' t find out the motif numbers. Afterwards, we've evaluated the legens in respect to being "holy", "true", "extraordinary" and to the motifs before Islamism and the motifs of Islamic term beliefs.

We've found out the ancient Anotolian civilizations' culturel marks, mentioned the motifs of legends and stories.

We've mentioned the motif type numbers of legends about being flabbergasted from Saim Sakaoğlu' s written - work named " Anadolu - Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu".

In the conclusion part evaluating the 101 legends we' ve found out the value of İçel legends in Turkish legend telling tradition, the cultural marks of İçel people, the effects of;

1. Ancient Turkish culture
2. Islamism culture
3. The marks of ancient Anatolian civilizations.

For the bibliography part we've only mentioned the written - sources we had seen and used.

We've prepared the index according to individual and place names. We've also mentioned the author names that are in the footnotes to the individual names index.

ÖZGEÇMİŞ

1973 yılında Aydın'da doğdum. İlk, orta ve lise öğrenimimi burada yaptıktan sonra 1989 yılında Çukurova Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü' nü kazandım. Bu bölümden 1993 yılında mezun oldum ve yine aynı yıl bu üniversitede yüksek lisansa başladım. Yüksek lisans ders aşamasındayken Trabzon'a atamam yapıldı. Burada bir buçuk ay öğretmenlik yaptım. 1994 yılında Mersin Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü' nün açmış olduğu araştırma görevliliği sınavını kazandım ve burada göreve başladım. Halen bu üniversitede araştırma görevlisi olarak çalışmaktayım.

